NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

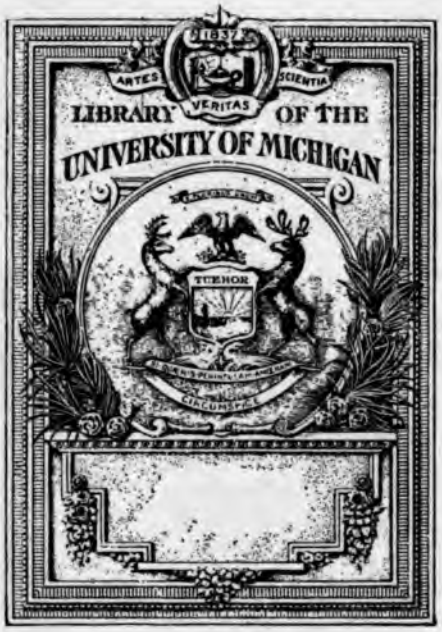
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1892–1893

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP.

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1892—1893.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1893.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

1892. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

L. S.!

Zoo is dan op den 17en Juni 1891 te Haarlem de Vereeniging van archivarissen in Nederland tot stand gekomen.

Zij, die in dezen het initiatief namen, mochten zich verheugen in de bijna algemeene sympathie hunner ambtgenooten. Die sympathie, gebleken uit de toetreding van 40 op een getal van 48 archiefambtenaren, die voor het lidmaatschap onzer vereeniging in aanmerking konden komen, kenteekent haar levenskracht en waarborgt haar voortbestaan. Zij toont tevens, dat de vereeniging werkelijk in een lang gevoelde behoefte voorziet. Ook op ons gebied zijn, evenals op ander arbeidsveld, in den tegenwoordigen tijd vereeniging en samenwerking de onmisbare voorwaarden voor vooruitgang.

Toch, en dit is niet te verwonderen, nu de heildronken van den eersten gemeenschappelijken en gezelligen maaltijd langzamerhand zijn vergeten, nu de opgewekte feestelijke stemming heeft moeten plaats maken voor bedaard overleg, doet ook bij hen die daar aanwezig waren zich de vraag voor: Wat nu? Een vraag, die reeds den afwezige, en vooral hun, die in het houden van dergelijke bijeenkomsten weinig heil zien, menigmaal zal zijn op de lippen gekomen. Bij den een in twijfelmoedige stemming, bij den ander vergezeld van een schamperen glimlach.

Het bestuur meende, dat het op zijn weg lag een antwoord op die vraag te geven. Een antwoord, dat waarschijnlijk niet iedereen zal bevredigen. Zeker niet hen, voor wie de beantwoording dier vraag gelijk staat met oplossing der quaestiën, die zich hier aan alle zijden opdoen, en evenmin hen, die ook in dezen in hun isolement hunne kracht zoeken.

Zij echter, die bij het doen dier vraag slechts verlangen den koers aangegeven te zien in welken het onlangs te water gelaten scheepje zal worden gestuurd, die slechts in groote lijnen aangeduid wenschen, op welke wijze naar het doel, omschreven in art. 1 van het reglement onzer vereeniging, de bevordering der belangen van het Nederlandsche archiefwezen, zal worden gestreefd, zullen naar wij hopen, het onderstaande niet geheel onbevredigd neêrleggen. Mocht het hen tevens opwekken, hunne gedachten daarover te laten gaan, en te gelegener tijd en plaats ze mede te deelen, voor zoover zij van de onze afwijkende, meer afdoende tot het beoogde doel kunnen voeren, dan zal dit eerste nommer van het Nederlandsch Archievenblad een blijvende waarde hebben, en ook bij voortduring heilzamen invloed op het archiefwezen in ons vaderland kunnen oefenen.

Om onze denkbeelden omtrent hetgeen nu vooreerst aan onze vereeniging te doen staat, geregeld mede te deelen schijnt het het best, de orde te volgen, waarin art. 2 de middelen tot bereiking van het doel der Vereeniging opgeeft.

Wij beginnen dus met

a. het streven naar een regeling van het archiefwezen bij de wet.

Dat dit doel nog ver in de toekomst ligt, wie zal het ontkennen? Dat te dezen aanzien onze vereeniging zich tot voorbereiding van die gewenschte regeling zal moeten bepalen, springt in het oog. Die voorbereiding zal zich ten eerste bezig hebben te houden met de vraag: Welke zijn eigenlijk, zoowel voor de gemeente als voor de provincies en het Rijk, de op het gebied van het archiefwezen geldende bepalingen? En wat betreft de ambtenaren, hunne aanstelling, de waarborgen hunner positie, hunne verhouding tot andere autoriteiten enz., èn wat aangaat het materieel, de maatregelen met het oog op brandgevaar, het gebruik door het publiek van de archivalia te maken en dergelijke onderwerpen meer.

Dat die bepalingen hier te lande weinige zijn en veel geheel ongeregeld laten, is een bekende zaak. Dat dientengevolge, o. a. over de beschikkingsbevoegdheid ten aanzien van sommige archieven geschillen zijn ontstaan, eveneens. Zoo mogelijk de juiste beslissing in jure constituto aan te geven, of op de leemten in het tegenwoordige regime wijzende die voor het jus constituendum aan de hand te doen, zal eveneens wel mogen geacht worden te behooren tot wat volgens punt *a* op onzen weg ligt. Hierdoor zal langzamerhand blijken, waar de fouten in de bestaande bepalingen liggen, wat nader te regelen en te verbeteren valt.

Bovendien kan in dezen, waar voor den wetgever der toekomst een uitgebreid veld voor zijne werkzaamheid zich opdoet, ten aanzien der vraag hoe hij zal moeten optreden, uit wat in het buitenland in dit opzicht is geschied, veel worden geleerd. Het bestuur stelt zich daarom voor een zooveel mogelijk volledige verzameling aan te leggen van alles, wat met

het oog op het archiefwezen is bepaald en voorgeschreven, zoowel binnen als buiten onze landpalen in wetten, besluiten, verordeningen enz. van hoogere en lagere autoriteiten.

Het is daarmede reeds begonnen, en heeft inlichtingen ingewonnen betrekkelijk Frankrijk, Engeland, België, Duitschland (Beieren) en Italië. Te gelegener tijd zullen overzichten van de in die landen bestaande toestanden en regelingen worden gegeven. Met verloop van tijd zal deze verzameling, door aller medewerking meer en meer volledig geworden, groot nut kunnen afwerpen.

Zal men op deze wijze hebben verkregen een overzicht van de leemten en gebreken in den bestaanden toestand, dan zal de tijd zijn gekomen om, na rijp beraad, bepaalde fouten aan te wijzen, verbeteringen aan te geven, en ons daarmede te wenden tot de Hooge Regeering, opdat ook daar de gebreken worden gevoeld, de wijze van herstel gekend. Toch zal hier het meerdere niet het mindere mogen in den weg zijn, en zal het streven der Vereeniging zich op de aangegeven wijze moeten uiten, zal het eenige vruchten dragen. Niet met holle phrases of groote woorden, noch in overijling moeten wij trachten ons doel te bereiken, maar langzaam en geleidelijk stap voor stap dient de weg te worden afgelegd, die naar boven voert, zullen wij ooit de hoogten betreden, waar nu onze idealen zweven.

Het tweede punt, dat wij in ons art. vinden, luidt:

b. het houden van bijeenkomsten.

Dat deze bijeenkomsten niet uitsluitend zullen moeten dienen tot gezellige kennismaking en aanknooping van vriendschapsbanden onder de leden — al onderschat het bestuur het belang ook daarvan niet — springt in het oog. Dat zij zullen moeten strekken ter bespreking van onderwerpen, meer of minder in verband staande met het vak, waaraan wij onze krachten wijden, spreekt van zelf. Toch kan het niet overbodig zijn een oogenblik stil te staan bij de vraag, hoe de behandeling dient plaats te vinden, zal van de besprekingen ter algemeene vergadering zooveel mogelijk nut worden getrokken.

Het bestuur stelt zich voor eenige punten ter behandeling vast te stellen, en houdt zich aanbevolen dienaangaande wenken der leden te ontvangen. Ook zal dit tijdschrift een geschikt middel kunnen wezen om de aandacht op het een of ander te vestigen. Natuurlijk staat het voorts ieder vrij overeenkomstig art. 14 van het reglement te handelen.

Zijn eenige punten, wier behandeling het meest geschikt schijnt, zoowel met het oog op den aard der vragen zelf, als op de actueele toestanden vastgesteld, dan zal, zoo eenigszins mogelijk, een beknopte inleiding — waarvan de plaatsing in ons orgaan is aangewezen — worden gegeven, hetzij door den steller van het vraagpunt, hetzij door iemand vanwege het bestuur daartoe aangezocht. Het is overbodig hierbij te

voegen, dat de te behandelen onderwerpen, met of zonder de schriftelijke inleiding, tijdig zullen worden bekend gemaakt.

Ieder zal dan in de gelegenheid zijn vooraf zijne gedachten over de zaak te laten gaan, zoo noodig haar vooraf te bestudeeren. De beraadslagingen kunnen er slechts door winnen, de voorgedragen denkbeelden zullen niet het uitvloeisel zijn van een invallende gedachte, maar van gezette overweging. De besluiten, leidt het onderwerp er toe, op de vergadering genomen, zullen meer waarde hebben, naarmate zij op deze wijze met rijper overleg zijn genomen.

Bovendien zal voor de vergadering eenige tijd gewonnen zijn, daar nu de inleiding tot en de algemeene uiteenzetting van het vraagpunt schriftelijk zijn geschied, en het debat dus onmiddellijk een aanvang zal kunnen nemen, terwijl de prae-adviseur na eerst de denkbeelden van anderen, meestal van de zijne meer of minder afwijkende, te hebben gehoord, zijne meening nader en meer uitvoerig zal kunnen verdedigen.

Zijn wij hier misschien, bij onze uiteenzetting, eenigszins getreden op het terrein van des voorzitters werkzaamheid — ieder onderwerp zal zich ook niet tot deze wijze van behandeling leenen — het scheen niet ondienstig voor meer belangrijke zaken onze denkbeelden omtrent de meest vruchtbare wijze van werken te doen kennen.

In de derde plaats noemt art. 2:

c. het uitgeven van gedrukte mededeelingen.

Over den titel en het formaat behoeft hier niets meer te worden gezegd. Dit eerste nummer spreekt, wat dat aangaat, voor zich zelf. Dat ons orgaan, op ongeregelde tijden, vooral naarmate er stof is, zal verschijnen, zal zeker bij niemand bedenking ondervinden. Evenmin dat, zoo een bijzondere aanleiding mocht bestaan, het bestuur er naar zal trachten een afzonderlijk nommer met het oog daarop in het licht te geven. Ook dient hierbij natuurlijk rekening te worden gehouden met de voorhanden geldmiddelen. Die geringe geldmiddelen zullen het geven van salaris aan de schrijvers aanvankelijk evenzeer verhinderen als het verstrekken van een groot aantal overdrukjes. Toch zal in deze richting gedaan worden wat mogelijk is.

Vraagt men nu welken inhoud wij ons voor het orgaan der vereeniging voorstellen, dan zal bij het antwoord slechts een aanduiding kunnen worden gegeven, en moet daarin niet een regel van Meden en Perzen omtrent al of niet opneming worden gezien.

In de eerste plaats staan op de lijst artikelen betrekkelijk het archiefwezen in zijn' geheelen omvang, zoowel wat het personeel als het materieel betreft. Voorloopig zullen deze artikelen wel geen verhandelingen van eenigszins grooten omvang kunnen zijn, en zullen zij op bescheiden schaal moeten zijn aangelegd. Mogelijk, dat bij toename van het aantal

lezers, aan iets als het Archivalische Zeitschrift kan worden gedacht. Ook hier zullen de financiën wel het beslissende woord mede spreken.

Dat echter te dezen opzichte het veld nog groot genoeg is, waarover onze gedachten, zij het dan ook in kleiner voertuig, zich kunnen bewegen, kan blijken, wanneer wij een oogenblik ons voor den geest brengen, welke onderwerpen zouden kunnen worden behandeld. Waar wij het personeel noemden, daar dachten wij aan de opleiding der toekomstige archivarissen, de toelating tot het archivariaat, de regeling omtrent bevordering en bezoldiging, voorts aan het toezicht op de uitoefening van het ambt, en last not least aan de positie en de bevoegdheid der archiefbeambten in het algemeen, tegenover de rechterlijke macht, de notarissen en de ambtenaren bij de verschillende takken van het administratief bestuur. En dat zoowel binnen- als buitenslands.

Nog uitgebreider is het getal der onderwerpen, welke onze aandacht vragen, waar het materieel ter sprake komt. Niet alleen toch is over de inrichting der tot depôts bestemde gebouwen nog bij lange na niet het laatste woord gesproken, maar ook over de wijze van bewaring van charters en kaarten, van losse stukken en protocollen, zoowel als over het vóórkomen van hunnen ondergang, valt nog wel het een en ander te zeggen. En evenzeer omtrent de beste middelen om wat door het tegenwoordig geslacht wordt in schrift gesteld, voor de toekomst te bewaren, zoo bijv. over de soorten van inkt en papier, etc. Niet minder belangrijk is het van gedachten te wisselen zoowel over de inrichting van inventarissen en registers, van indices en klappers, als over de wijze van indeeling en ordening der onderscheidene archieven.

En is het waar dat over vele dezer onderwerpen uitvoerige verhandelingen ongewenscht zoo niet onmogelijk zijn, even zeker is het dat korte mededeelingen ons welkom zullen zijn.

Voorts ligt het voor de hand, dat wat hier te lande op het gebied van het archiefwezen voorvalt, in ons orgaan ter sprake kan worden gebracht of eenvoudig vermeld. Zoo schijnt het ons gewenscht de staatsbegrooting en die van enkele gemeenten onder deze rubriek na te gaan; terwijl berichten omtrent benoemingen en andere voor onze lezers van gewicht daar tevens kunnen worden opgenomen.

Een andere afdeeling zal gewijd zijn aan de vermelding van wat, betrekkelijk het archiefwezen, hier te lande wordt gepubliceerd en voor zoover het voor ons belangrijk is en te onzer kennis komt, ook van wat in het buitenland het licht ziet. Zoo dus bijv. verslagen, inventarissen enz., welke door den druk worden bekend gemaakt. Beoordeelingen zullen niet zijn uitgesloten, zoo het werk er zich toe leent, terwijl anticritieken in het algemeen zullen worden geweigerd. Een overzicht der litteratuur, ook van het buitenland, zal hieraan zoo mogelijk worden toegevoegd. Dat zoowel hierbij als voor alles, wat tot het welslagen

dezer uitgave wordt vereischt, op de medewerking van allen wordt gerekend, is iets, waarop niet genoeg kan worden gewezen. „Et vestra res agitur" roepen wij met nadruk onzen medeleden toe.

Ten slotte wenschen wij voor de leden onzer vereeniging een rubriek te openen, waarin zij zich tot de lezers kunnen wenden tot het inwinnen van inlichtingen over onderwerpen betrekking hebbende op het vak, waaraan ook ons orgaan zal zijn gewijd. Toch zal in dit opzicht bij het oordeel over de plaatsing van vragen en antwoorden eenige vrijheid aan de redactie moeten worden gelaten. In geen geval mag deze afdeeling tot een heraldisch-genealogisch informatie-bureau worden bestemd. Daargelaten de omstandigheid, dat daarvoor andere tijdschriften reeds hunne kolommen op voldoende wijze openstellen, moet de inhoud van ons orgaan op hooger wetenschappelijker doeleinden zijn gericht niet alleen, maar daarbij ook voor het archiefwezen zoo mogelijk meer practische resultaten afwerpen.

Zal dus het Nederlandsch Archievenblad zich bij voorkeur met het archiefwezen in zijnen ruimsten omvang bezighouden, toch zijn daarmede andere aanverwante vakken niet uitgesloten. Om een voorbeeld te noemen zal al wat in verband staat met de oorkonden, bepaaldelijk wat ons land betreft, in het bijzonder de vaststelling van data enz., gaarne worden opgenomen. En niet minder zal ons orgaan openstaan voor de bespreking van de regels voor het uitgeven van oude stukken en handschriften. Zoo zoude er nog meer kunnen worden opgesomd, wij dienen ons echter, om niet al te uitvoerig en daarmede langwijlig te worden, te beperken. Te meer daar een bindende opgave, die alles zoude omvatten en buiten welke te gaan, ten strengste zou zijn verboden, zij het dan niet onmogelijk, dan toch niet wenschelijk kan worden geacht.

En hiermede kunnen wij overgaan tot het vierde punt *d*, dat, in algemeene termen vervat, spreekt van nog *„andere daartoe strekkende middelen"* en niet tot een bijzondere behandeling aanleiding geeft. Welke andere middelen dan de genoemde nog tot het door ons beoogde doel kunnen bevorderlijk zijn, zal in vele gevallen van de omstandigheden afhangen. Zij zullen zich dus van zelf in ieder bijzonder geval aanwijzen, wanneer de aandacht slechts daarop gevestigd blijft.

Zeker is het, dat ook in dezen publiciteit niet dan goed kan doen. Zij zal belangstelling in het archiefwezen wekken in kringen, welke als geheel daar buiten staande, zich overigens zeer weinig daaraan laten gelegen liggen.

Op onrechtvaardigheden, zoowel als op gebreken in de bestaande toestanden, kan bij gelegenheid in andere bladen worden gewezen. Ook andere redenen kunnen daartoe nopen. Zoo stellen wij ons voor een eventueel wetsontwerp op het notarisambt, voor zoover het de bepalingen omtrent de oude protokollen dier beambten betreft, niet onbesproken te laten. En dat een projectregeling van het archiefwezen, zooals er voor ongeveer

dertig jaren een moet zijn opgemaakt, tot bespreking voor een ruimer kring van lezers moet leiden, is duidelijk.

Wij kunnen voorts er naar streven, dat van onze vergaderingen het een en ander in de pers wordt bekend gemaakt, dat uit ons orgaan enkele artikelen geheel of gedeeltelijk worden overgenomen. Reclame, in den goeden zin van het woord, mag ook voor ons vak worden gemaakt. Zij kan niet anders dan juistere beschouwingen over de zaak, door de archivarissen te vervullen, meerder waardeering hunner werkzaamheden tengevolge hebben. Want al is het waar, dat bekend nog niet altijd bemind maakt, even zeker is het dat onbekendheid met het archiefwezen in het algemeen de groote klip is, waarop nog vele hoogst noodige verbeteringen zullen schipbreuk lijden.

Moet het dankbaar worden erkend, dat voor het materieel, voor berging en bewaring, vooral van rijkswege in de laatste vijftien jaren veel is gedaan, dat ook de positie der ambtenaren is verbeterd, niet minder blijft het waar, dat bepaaldelijk ten aanzien van het personeel nog veel te wenschen overblijft. Waar in de Tweede Kamer der Staten-Generaal kon worden gesproken, zooals bij de begrootings-discussie in 1889 door de HH. VAN DER FELTZ en ROËLL over het archiefwezen is geschied, daar is het waarlijk niet vreemd, dat in andere kringen, wier leden niet met zulk een ruimen blik als die volksvertegenwoordigers zijn begiftigd, archivarissen worden beschouwd als een soort merkwaardige wezens, die zich in oud papier, stof en schimmel het meest op hun gemak voelen en wier monomanie op dit punt slechts als een onschuldige liefhebberij, die weinig onkosten mag medebrengen, kan worden geduld.

Tegen deze opvatting vooral zal de strijd ook door onze vereeniging moeten worden aangebonden. Een strijd, te moeilijker en te vermoeiender, omdat zich geen bepaalde vijanden opdoen, geen tegenstanders zich in het strijdperk wagen. Immers men heeft vooral te doen met groote onkunde en grenzenlooze onverschilligheid. Verbergen wij dan ons licht niet onder een korenmaat en laten wij het zoo helder mogelijk doen schijnen, opdat ook zelfs de blinden in dezen mogen zien, en wekken wij de onverschilligen uit hunnen dommel, zij het dan ook soms met de groote trom!

Het Bestuur :

A. J. ENSCHEDE, *Voorzitter.*
SEERP GRATAMA, *Secretaris.*
N. DE ROEVER, *Penningmeester.*
A. C. BONDAM.
CH. M. DOZY.
J. A. FEITH.

Het tweede nommer zal eveneens als proef ter inzage worden rondgezonden.

De abonnementsprijs voor het tijdschrift, dat op ongeregelde tijden in nummers van ongelijken omvang zal verschijnen, bedraagt per jaar *f* 3.—, buiten de platen, die het casu quo kan bevatten.

Men abonneert zich bij den secretaris der Vereeniging, bij den uitgever of bij den gewonen boekhandelaar.

1892. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Berichten enz.

Benoemd:

Mr. J. C. van Overvoorde, tot archivaris der gemeente *Dordrecht;*

Mr. J. G. Ch. Joosting, tot rechtskundig ambtenaar aan het archief der gemeente *Utrecht;*

De heer M. G. de Boer, leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool te *Goes*, tot archivaris dier gemeente;

De heer J. A. R. Kymmell, tot klerk bij het rijks-archief in de provincie *Drenthe.*

Tengevolge der benoeming van Dr. I. J. le Cosquino de Bussy tot Hoogleeraar aan het Doopsgezind Seminarium te Amsterdam is de betrekking van archivaris der gemeente *Deventer* vacant.

Naar wij vernemen zal de zorg voor het archief der gemeente *Delft* niet aan een afzonderlijken titularis worden opgedragen.

De bekende oud-directeur van het Beiersche Rijks-archief Dr. Franz von Löher is in den ouderdom van bijna 74 jaren te München overleden. Hij deed behalve eenige reisbeschrijvingen ook een rechtsgeleerd werk het licht zien, getiteld: *Das System des preuszischen Landrechts.*

Hier te lande was hij vooral bekend door zijne studiën over Jacoba van Beieren en haar' tijd. Op zijne werkzaamheid als het hoofd van het Beiersch archiefwezen en zijne beteekenis als zoodanig, ook voor het buitenland, hopen wij later terug te komen.

OUD EN NIEUW ARCHIEF.

De vraag welke stukken tot het oud, welke tot het nieuw archief behooren is een der eerste, die de archivaris zich stelt bij het ordenen van

een ontredderd archief. Immers, de beantwoording dier vraag bepaalt den omvang zijner werkzaamheid, beslist welke stukken tot zijn ressort behooren en welke hij ter zijde kan leggen, of kan toezenden aan hem, wien zij wel aangaan. Men kent den toestand hier te lande. In den regel wordt hetzij de aanvang der Fransche heerschappij, hetzij de stichting van het Koningrijk der Nederlanden beschouwd als het feit dat het oud archief afsluit. De werkzaamheid van den Rijksarchivaris werd in 1802 beperkt tot den tijd vóór 1648; in 1814, toen de oude republiek voor goed tot het verleden behoorde, werd gelast alle stukken tot 1795 in het Rijksarchief bijeentebrengen, later werd ook het tusschentijdvak tot 1814 opgenomen.

De Gemeentearchieven, in de beteekenis, die wij aan dat woord hechten, dagteekenen over het algemeen pas van het midden dezer eeuw. Vóór dien tijd was de toestand dezelfde als in vroeger eeuwen. Dezen kenden geene tegenstelling van oud en nieuw archief met een vast jaar van afscheiding. Men mocht voor de handvesten eener stad een afzonderlijke bewaarplaats inrichten; dit geschiedde niet omdat zij tot een afgesloten tijdperk behoorden, maar omdat zij voor de stad van bijzonder groot, praktisch gewigt waren. In de charterkamer werden belangrijke stukken ook van het loopende tijdvak gedeponeerd. Overigens had iedere administratie haar voorraad oude stukken bewaard voorzoover zij noodig waren tot het constateeren van rechten en verplichtingen en buiten dien, voorzoover er plaats was en haar bestuur al dan niet neiging tot opruimen had.

De omwenteling van het laatst der vorige eeuw meende bij alle rechten en betrekkingen den historischen draad te kunnen verbreken en had uittenaard der zaak voor oude documenten weinig ontzag. Gelukkig, waar men ze niet zooals in Frankrijk uit beginsel vernietigde en er genoeg wetenschappelijke waarde aan hechtte om ze op dien grond te bewaren. Niet als administratieve bescheiden, maar als historische gedenkstukken werden zij dan voor den ondergang behoed. Men kwam er aldus van zelf toe archieven voornamelijk te beschouwen als verzamelingen van geschiedkundige oorkonden en bij het vaststellen van bepalingen er omtrent zich te stellen op wetenschappelijk standpunt.

Toen omstreeks het midden der eeuw de Gemeentearchieven in den nieuweren zin des woords gevormd werden door uit de verschillende bureaux de oude stukken bijeentehalen, geschiedde dit in den regel niet uit een door de Gemeentebesturen gevoelde behoefte die stukken geordend te zien; men wilde wel aan dezen of genen zonderling, die daarin wilde arbeiden daartoe niet alleen vergunning, maar ook eene aanstelling geven met of zonder jaarlijksche gratificatie, omdat tegenover de bureaux, waar de bescheiden berustten een mandaat noodig was. Het was meer te zijnen gerieve dan uit besef van eigen belang dat men zulk een besluit

nam. Het was niet meer dan natuurlijk dat de aldus beweldadigden zich met hunne perkamenten opsloten en geen aansluiting aan de administratie zochten. Deze stelde veelal een der jaren 1812 tot 1815 als slot zijner bemoeijingen; niet omdat zij de latere stukken te veel noodig had, maar omdat zij te recent waren om reeds nu historische waarde te hebben; men beschouwde, zooals gezegd verkeerdelijk de archieven als wetenschappelijke instellingen en niet als bureaux van Gemeenteadministratie.

De toestand is zeer veranderd. Langzamerhand worden ook archivarissen beschouwd als ambtenaren, wien even als anderen de behartiging van een rijks- of gemeentebelang is opgedragen. Zij zijn niet langer met hun archief in de achterhoeken der Raadhuizen weggestopt, al huizen zij nog vaak op zolders. Hield men langen tijd de archieven voor den prullenbak der administratie, zij worden meer en meer met een ander oog aangezien. In figuurlijken zin echter zijn zij op zij gezet gebleven; de verbroken verbinding is niet hersteld. Thans dringt de nood daartoe. Sinds de jaren 1812 en 1815 zijn drie vierden van een eeuw verloopen en overal hebben zich de bescheiden op onrustbarende wijze opgehoopt. Onrustbarend, daar het hoe langer hoe moeilijker zal zijn in dien chaos zich intewerken en de stukken van blijvend belang aftescheiden en dus het gevaar dreigt dat men, om ruimte te verkrijgen zal vernietigen zonder sortering en zonder onderscheiding. In later tijd zal dan de kennis der plaatselijke geschiedenis een treurige lacune aanwijzen van een twintig, dertig jaar terug, tot aan het sluitjaar van het oud archief. Dit gevaar dreigt te meer, daar papier en inkt geen hoop geven dat zij, evenals die van vroeger eeuwen stand zullen houden, totdat de belangstelling ontwaakt. De hier besproken vraag mag m i. eene question brûlante genoemd worden. Bij mijne poging haar te beantwoorden, zij het mij vergund mij tot de Gemeente-archieven te bepalen. Het beginsel dat ik daarbij zal vooropstellen geldt niet minder voor Rijksarchieven, maar bij de toepassing zou ik ten opzichte van dezen allicht hier en daar falen en ik zou niet gaarne de bespreking van dat beginsel verdrongen zien door discussie over die toepassing. Zoo eenvoudig en voor de hand liggend mij het eerste toeschijnt, zoo gaarne erken ik dat omtrent de laatste verschil van opinie mogelijk is.

Op den voorgrond moet staan dat verandering van regeeringsvorm, een politieke ommekeer dus op zich zelf slechts tot eene willekeurige, uitwendige verdeeling van het archief kan leiden. Alleen, waar zij verandering van wijze van bestuur tengevolge heeft, kan zij eene rationeele d.i. eene uit den aard van het archief zelf voortspruitende splitsing aanwijzen. Wat nu is de aard van een archief? Het antwoord kan kort zijn.

Het archief van elke gemeenschap bestaat uit alle inkomende en uitgaande stukken dier gemeenschap, welke afgehandeld zijn. Het archief eener stad bevat volgens deze omschrijving alle brieven, die zijn beantwoord, alle aanschrijvingen, waaraan gevolg is gegeven, alle rekesten,

waarop gedisponeerd is, alle rekeningen, die afgesloten, alle notulen die goedgekeurd zijn. Deze stukken kunnen voortaan slechts als retroacta, als hulpmiddelen bij de beslissing van latere questie's van dienst zijn. In theorie (in de Belgische steden o. a. is zij in toepassing gebracht) is het beheer van den stads-archivaris niet door een bepaald jaar begrensd, alle afgedane stukken worden jaarlijks hem toegezonden, zoodat hij ook van de stukken der laatst verloopen jaren afschriften geeft en inzage verleent. Hoe juist dit ook theoretisch is, in de praktijk is het dunkt mij niet aan te bevelen. Zooals gezegd kunnen de afgedane stukken alleen als retroacta dienst doen, als zoodanig zijn die van den laatsten tijd evenwel bij voortduring noodig. Veelal zijn zij in registers ingeschreven, die nog geruimen tijd dienst moeten doen en bijgeschreven worden. De loopende administratie kan deze natuurlijk niet afstaan en zou het beheer van den archivaris ten opzichte van hen zuiver fictief zijn. Maar ook al zouden alle afgedane stukken jaarlijks uit de bureaux kunnen verwijderd worden, zou de archivaris, wilde hij ze niet bloot voor ondergang bewaren, maar ook beheeren, op de hoogte moeten zijn en blijven van de inrichting der verschillende takken van administratie en van het aldaar verhandelde; voortdurend zoû hij met hen in betrekking staan en zijn arbeidstijd grootendeels worden ingenomen door behandeling van aanvragen om inlichtingen en stukken.

In de praktijk moet dit stelsel dan ook onvermijdelijk neêrkomen op het benoemen van een ambtenaaar onder den archivaris, die feitelijk het archief der laatste jaren beheert, afschriften afgeeft, tot wien de loopende dienst zich bij voortduring wendt. In naam zou de archivaris zijn chef zijn, maar in werkelijkheid zou hij een ambtenaar der secretarie wezen.

Waar begint dan nu de taak van den archivaris, met welke stukken moet hij zich rechtstreeks bezig houden?

Het antwoord ligt voor de hand. Alle stukken behooren tot zijn ressort, die tot een afgeschaften tak van dienst behooren en bij bestaande takken van dienst allen, die aan de laatste ingrijpende verandering van inrichting voorafgaan. Het spreekt van zelf dat een tijdperk van overgang daarbij niet uit het oog mag worden verloren.

Voor den loopenden dienst hebben de bedoelde stukken een groot gedeelte van hunne waarde verloren, er is slechts bij uitzondering, zeker niet in den regel behoefte aan; er wordt dan ook niet verder naar omgekeken.

De archivaris *kan* ze onder zijn beheer nemen, daar hij bij de ordening alleen rekening behoeft te houden met het blijvend nut;

hij *moet* zich de stukken aantrekken, daar zij anders allicht verwaarloosd zouden worden en mogelijk te gronde zouden gaan.

De jaren 1812 tot 1815 heeft men blijkbaar gekozen op grond van den politieken ommekeer dier dagen, voor ieder der vier jaren is er

overigens een stads- of rijksarchief, dat er de voorkeur aan gegeven heeft. Later heeft men althans één er van willen verdedigen door het aan te wijzen als het tijdstip van de invoering der Fransche wijze van administratie. De vervanging der verschillende college's van bestuur door eene centrale administratie met een zeker aantal afdeelingen zou de aangewezen afscheiding zijn tusschen de stukken voor den loopenden dienst benoodigd en de uitgediende bescheiden van niet dagelijksch belang. Allereerst moet ik in deze opmerken dat deze voorstelling volstrekt niet absoluut juist is, te Leiden o.a. vormt 1812 geen keerpunt en heeft de invoering van het bestuursreglement van 1824 zeer in de administratie ingegrepen. Maar waar die voorstelling opgaat, erken ik gaarne hare waarde. Immers de beteekenis, die men er aan hecht ten opzichte van het archief, is eene huldiging van het bovengestelde beginsel.

Maar dan kan men ook onmogelijk bij gemeld jaar blijven stilstaan, en dat beginsel alleen in praktijk brengen in dat eene geval.

Sinds dien zijn tachtig jaren verloopen en bijna alle takken van bestuur hebben ingrijpende wijziging ondergaan van de behandeling der onderwerpen en dus ook van inrichting der stukken. Het zou inconsequent om niet te zeggen ongerijmd zijn om, ook waar het eertijds juist gekozen was, het thans nog als grens van oud en nieuw archief te handhaven.

Ook in vroeger eeuwen hebben vaak groote veranderingen plaats gehad; instellingen zijn ingevoerd en opgeheven, er is georganiseerd en gereorganiseerd, betrekkingen zijn vereenigd en gesplitst, stads- noch landsbestuur zijn altoos op denzelfden voet geregeld. De bescheiden uit al die verschillende phase's en tijdperken volgen elkander in het archief op. Waarom het dan in 1812 of daaromtrent af te sluiten? Er is om een enkel voorbeeld te noemen geen reden denkbaar, waarom te Leiden de registers van het lang afgeschaft lantaarn- en brandspuitgeld van 1820 of 1830 minder in het archief zouden thuis behooren dan de volkomen gelijksoortige registers dier belasting van 1790, waarom voor de quohieren der volksstelling van 1829 *niet*, voor de registers van dien aard van 1795 *wel* door den archivaris zou worden zorg gedragen.

Beschouwt men latere wijzigingen van het bestuur minder ingrijpend dan die van 1812, dan geldt dit toch niet voor afgeschafte takken van dienst en zou het zeer nuttig zijn te constateeren, hoever de wijziging in de administratie moet gaan om hare stukken na zeker tijdsverloop aan den archivaris te kunnen doen overgaan. Zou men evenwel zonder eenige reden en volkomen willekeurig het oud archief voor altoos met 1812 willen afsluiten, en zich niet bemoeien met de stukken, waarvoor de archivaris de aangewezen deskundige en beheerder is, dan zullen later tijden en generatie's, als die stukken te gronde zijn gegaan, met reden kunnen vragen, of men in de 19e eeuw meende dat de geschiedenis in 1812 stilstond en bescheiden van later tijd alleen voor de administratie

belangrijk waren, niet in een wetenschappelijk archief thuis behoorden.

Wat nu de praktische toepassing voor Gemeenten betreft, kan voor het begin van het nieuw archief uittenaard der zaak niet één enkel jaartal worden aangewezen. Het hierboven gestelde criterium geeft voor de verschillende afdeelingen der administratie niteenloopende data.

Afgeschaft is de administratie der accijnsen in 1865. Haar archief behoort dus in haar geheel in het oud archief thuis. De tegenwoordige inrichting dagteekent voor de centrale administratie en de finantiën van de invoering der Gemeentewet in 1852, voor het onderwijs van 1857, voor de militie van 1861, voor het armwezen van 1870, voor de schutterij van 1827, voor het toezicht op de bevolking van 1861.

Het kan natuurlijk wenschelijk zijn enkele registers nog eenigen tijd op de bureaux te laten en daarentegen zullen o a. de registers der schutterij vóór 1857 voor den nu loopenden dienst in geen opzicht van nut zijn. Maar aan de juistheid van het bovengestelde criterium doen enkele exceptie's wat de plaatsing betreft natuurlijk geen afbreuk.

Door het aannemen van een vast beginsel in plaats van een willekeurig jaartal voor de grens van oud en nieuw archief is deze ook voor het vervolg bepaald en houdt het archief voortdurend voeling met de administratie.

Het blijft bij voortduring de bewaarplaats van dat, waarmede het praktische leven heeft afgehandeld, maar dat voor de kennis van dat leven later onmisbare gegevens verschaft. Moge de archivaris, zooal niet uitsluitend dan toch meer belang stellen in het verleden, hij mag niet vergeten dat het heden ook verleden wordt en dat, dankbaar voor de stukken die hem de kennis van dat verleden verschaffen, het zelfzuchtig zou zijn niet zijnerzijds voor de toekomst te zorgen. Waar hij streeft naar wettelijke bepaling zijner positie tegenover zijne medeambtenaren, dringe hij evenzeer aan op begrenzing van zijn arbeidsveld in den aangeduiden zin.

LEIDEN. CH. M. DOZY.

Oorkondenboek voor Groningen en Drenthe.

Onder de triomfen van den vooruitgang, waarop de 19e eeuw mag bogen, is ten opzichte van de beoefening van geschiedenis, oudheidkunde, archiefwezen en aanverwante vakken, zeker boven allen te noemen de openbaarheid en toegankelijkheid der bronnen. Thorbecke's klassiek geworden uitspraak „de publieke zaak dient publiek te worden behandeld" is ten opzichte der archieven, de bronnen der geschiedenis, welke laatste toch zeker als eene publieke zaak mag worden beschouwd, een stelregel geworden. Welk een onderscheid met de 18e en vroegere eeuwen! Particuliere kabinetten, angstvallig gesloten archiefkasten, zorgvuldig wegge-

borgen registers, indien deze al bestonden, maakten het den geschiedvorscher moeilijk, zoo niet onmogelijk, de waarheid te geven en niets dan de waarheid.

Waarlijk men zoude vergevensgezind kunnen worden tegenover vele geschiedschrijvers van vroegere dagen, die het materieel in de verte ziende liggen, waaruit de toorts der waarheid zoude kunnen worden saamgesteld, om met rossen gloed de verborgenheden der geschiedenis te verhelderen en op te klaren, zich lieten verleiden hunne fantasie vrij baan te verschaffen en de feiten aan te vullen met de voortbrengselen hunner verbeelding.

Vandaar ook het groote verschil tusschen de oorkondenboeken der vorige eeuw en die van onze dagen. Vroeger veelal saamgeraapt uit datgene, wat hier en daar te hooi en te gras werd gevonden, geeft de openbaarheid thans het gemak, doch stelt zij tevens den eisch, dat alle archieven, openbare, zoowel als particuliere (d. w. z. archieven, welke het eigendom zijn van particulieren, doch eveneens toegankelijk) worden onderzocht en geraadpleegd. Ook in dit opzicht staan de eischen van een oorkondenboek hooger dan vroeger. De groote arbeid, aan het samenstellen van een dergelijk werk verbonden, kan echter aanmerkelijk worden verlicht door de medewerking van velen. Die „velen" zijn in dezen de mannen, die dagelijks de aan hunne zorgen toevertrouwde oorkonden en registers onder oogen krijgen of kunnen krijgen. De Vereeniging van archivarissen in Nederland kan door middel van haar orgaan, hetwelk onder de oogen komt van alle vakgenooten in den lande, onder meer dit groote nut verschaffen, dat de archivarissen bekend kunnen worden met elkanders „nooden en behoeften." Het is daarom dat ik als medewerker aan het oorkondenboek voor Groningen en Drenthe de vrijheid neem een beroep te doen op alle ambtsbroeders in den lande, om bij het aantreffen van een oorkonde, betrekking hebbende op een of ander plaats of persoon uit het gebied, waarmede zich het ontworpen oorkondenboek bemoeit, daarvan met een enkel woord kennis te geven aan een der medewerkers.

Het oorkondenboek voor Groningen en Drenthe, hetwelk als tijdrekenkundige grens heeft gesteld het jaar 1536, is een arbeid op het getouw gezet door het Historisch Genootschap te Groningen en aangevangen in 1887. De medewerkers zijn de h.h. Prof. Dr. P. J. Blok te Groningen, Mr. J. L. Berns, rijksarchivaris te Leeuwarden, Mr. J. A. Feith, commies-chartermeester te Groningen, Mr. Seerp Gratama, rijksarchivaris te Assen, Prof. Dr. J. Reitsma, Prof. Dr. C. H. van Rhijn en Dr. S. D. van Veen te Groningen, terwijl in de plaats van den tot hoogleeraar te Amsterdam benoemden Dr. Jan te Winkel weldra een nieuwe medewerker zal worden uitgenoodigd.

Men meene niet, dat in die deelen van ons vaderland, welke ver

verwijderd zijn van den noordoostelijken hoek, geene oorkonden betreffende Groningen en Drenthe zijn te vinden. De ondervinding toch heeft het den samenstellers van het bewuste oorkondenboek reeds geleerd, dat, als een gevolg van de uitgebreide handelsbetrekkingen der stad Groningen en van de geestelijke relatiën der beroemde abdij van Aduard, op ettelijke plaatsen, waar men deze waarschijnlijk niet zoude zoeken, bouwsteenen zijn te vinden voor het groote gebouw, welks fundamenten door het Historisch Genootschap te Groningen zijn gelegd en welks onderbouw zoover is gevorderd, dat in niet al te verre toekomst aan het publiek de gelegenheid zal worden verschaft om een oordeel over den aanleg en het gebouwde te kunnen vellen. Het spreekwoord: „Wie aan den weg timmert, heeft veel berechts", zal zich dan doen gelden. De collega's archivarissen kunnen er wellicht toe medewerken, dat de gaten en gebreken in het gebouw worden aangevuld en het „veel berechts" in zijn omvang worde beperkt.

GRONINGEN, Maart 1892. Mr. J. A. FEITH.

Iets over de opleiding van het personeel aan de rijksarchieven in Beieren.

In de Januari-aflevering van de Gids van het vorige jaar is door Prof. BLOK er te recht op gewezen, waar hij het een en ander over „Onze archieven" mededeelde, dat de opleiding van archivarissen hier te lande nog veel te wenschen overlaat. Eigenlijk mag men zeggen, dat daarvoor officiëel niets geschiedt. Immers in aanmerking kunnen hier niet komen de college's, aan de Rijks-universiteiten gegeven, in vakken, welke voor anderen en ook voor den archivaris van belang of onmisbaar zijn. Juist echter in de vakken, wier beoefening speciaal voor hen, die zich voor den archievendienst willen bekwamen, wordt vereischt, laat de Staat vrij wel alles aan het particulier initiatief over. Ik behoef slechts te wijzen op het feit, dat in de palaeographie, de diplomatiek, of de oorkondenleer, aan geen onzer universiteiten een cursus wordt gegeven, hetzij dan zooals bijv. te Groningen, uit eigen beweging door een der professoren in een enkel dier vakken. In het oud-vaderlandsch recht en zijn' geschiedenis wordt alleen te Leiden, door een van staatswege aangestelden hoogleeraar onderricht gegeven, en dat nog wel, terwijl de wet op het H. Onderwijs zulks voor alle universiteiten verplichtend voorschrijft. [1])

Het is daarom zeker niet ongewenscht eens na te gaan, hoe elders voor die opleiding wordt zorg gedragen, met name in Beieren, een staat, die zich bepaaldelijk leent tot vergelijkingen in dit opzicht met den onze.

---

[1]) Te Amsterdam is een lector voor dit vak aangesteld.

Een verordening van 3 Maart 1882, in 1884 aangevuld, (Archiv. Zeitschr. VII S. 73 fllg., en X S. 87 flg.) regelt deze materie in bijzonderheden.

Hij, die wenscht aan den rijks-archiefdienst te worden verbonden, moet verzoeken daartoe te worden toegelaten, welke toelating door de Ministers van het Koninklijk Huis, van Buitenlandsche Zaken, en van Binnenlandsche Zaken gezamenlijk wordt verleend, met aanwijzing, aan welke afdeeling de sollicitant zal worden geplaatst. De medewerking der drie Ministeries staat in verband met de splitsing in drieën van het geheel der rijksarchieven te München. Daar toch vindt in den regel de voorbereiding voor den archievendienst plaats, bij uitzondering aan een der Kreisarchive. Slechts doctoren in wat wij bij ons zouden kunnen noemen, de rechtsstaatswetenschap of in de letteren, en voorts zij, die in die faculteiten één examen [1]) hebben afgelegd, dus bij ons candidaten, kunnen voor de bovenbedoelde plaatsing in aanmerking komen. Minstens drie jaren moeten de laatsten aan den voorbereidingsdienst deel nemen. Een tijd, welke voor hen, die hetzij reeds eenigermate de practijk bij een gerecht, in de administratie of op een procureurs-kantoor hebben beoefend, hetzij reeds als leeraar zijn opgetreden, wordt verkort tot twee jaren; voor hen, die zich op dezelfde omstandigheid kunnen beroepen, maar reeds de hoogere examens [2]) bij dezelfde faculteiten hebben afgelegd, zelfs tot één jaar.

De voorbereiding, gedurende de vermelde tijdruimten is zoowel practisch als theoretisch. Practisch door de werkzaamheid in het archief zelf; den „Archiv.-praktikanten" toch worden door de chefs der inrichtingen verschillende werkzaamheden opgedragen; zoodanig echter dat deze hun voldoende gelegenheid geven zich practisch en wetenschappelijk in de verschillende takken van het ambt te bekwamen, en de eischen van den dienst volledig te leeren kennen. Theoretisch, doordien hun is voorgeschreven de college's in de verschillende vakken, waarin het nader te bespreken examen wordt afgenomen, te volgen, voor zoover dit niet reeds vroeger door hen is geschied. Ten aanzien van de „archivalische" vakken, wordt het noodige onderwijs gegeven door den „Reichsarchivdirektor" te München, en aan de universiteit te Würzburg door den daar aanwezigen „Kreisarchivar." Elders schijnen tot nu toe geen „Praktikanten" te zijn geplaatst. Bovendien wordt aan de archieven zelve wekelijks een „diplomatisch archivalisches Seminar" gehouden, waar vraagpunten, de bedoelde vakken rakende, onder leiding van de hoogere ambtenaren schriftelijk en mondeling worden behandeld.

Op onbepaalde tijden wordt op aanwijzing van den Minister van Binnenlandsche Zaken een examen gehouden. Sinds bovenbedoelde

[1]) Officieel heet het: „die erste theoretische Prüfung" en „die Haupt-Lehramts-prüfung".

[2]) Officieel heeten deze: „die zweite Prüfung (Staats-konkurs") en „die spezial-Prüfung in den philologisch-historischen Fächern".

verordeningen hebben er vier, althans tot 1891, plaats gehad. Daaraan namen 17 adspiranten deel, terwijl ons niet is gebleken, hoevelen daarvan zijn geslaagd. Om tot het afleggen van het examen te worden toegelaten is noodig, dat men buiten de voor de toelating tot de voorbereidingsperiode noodige bewijsstukken, ook een goed testimonium met betrekking tot den in dien dienst verrichte werkzaamheden kan overleggen.

Het examen wordt mondeling en schriftelijk afgenomen en wel in de in vier hoofdafdeelingen, gesplitste vakken; A. Archivalische: 1. Palaeographie, het lezen en verstaan van het oude schrift, en de geschiedenis er van; 2. diplomatiek, 3. archiefleer, omvattende, blijkens de in de Arch. Zeitschr. Neue Folge Bd. I medegedeelde vragen, de geschiedenis der verschillende archieven, de deelen, waaruit zij zijn samengesteld, ordening en inventarisatie, maar bovendien bijv. ook de beteekenis van tijd en plaats der bewaring ten aanzien der oorkonden zelve.

B. Historische: 1. Geschiedenis van Duitschland en Europa, 2. van Beieren, 3. middeleeuwsche aardrijkskunde van Duitschland.

C. Juridische: 1. Duitsche staats- en rechtsgeschiedenis. 2. beginselen van het burgerlijk recht, 3. kerkrecht.

D. Taalkundige: Fransche taal.

Het schriftelijk examen bestaat in de beantwoording van een vraagpunt uit twee te kiezen, in ieder der vakken van de eerste drie afdeelingen, terwijl in de vierde een acte uit het Fransch in het Duitsch moet worden overgebracht. Daarenboven nog een „praktische Aufgabe" uit de afdeelingen A en C. Zooals uit de hierboven aangehaalde mededeelingen is te zien, bestond die uit A meestal in de behandeling eener oorkonde, en het voor de uitgave geschikt maken daarvan, met de noodige ophelderingen. Bij die voor C, moest de beteekenis van een in de middeleeuwsche stukken niet ongewonen rechtsterm of formulier worden verklaard, en in een gegeven geval worden toegepast, of op een voorgekomene rechtsquestie, uit de daarop betrekkelijke stukken, een beredeneerde oplossing worden gegeven. In verband met de op de laatste twee „Aufgaben" gegeven antwoorden, wordt het mondeling examen afgenomen over de daarmede in verband staande wetenschappelijke punten.

Zooals men ziet, de gestelde eischen zijn niet gering, gaat men de schriftelijke vragen na, dan wordt die indruk nog versterkt. Zelfs vraagt men zich onwillekeurig af, of op sommige der vragen wel van de personen, die het hier geldt, een wetenschappelijk voldoend antwoord is te eischen. Er zijn er tenminste onder waarop dit, althans onzes inziens, in den gestelden tijd van twee-en-een half uur, eenvoudig onmogelijk is, tenzij men het met het „voldoende" en het „wetenschappelijk" wat luchtig neme. Misschien bestaat ook hier als elders, waar examens als *de* criteria van kennis en bekwaamheid worden gehuldigd, een soort africhtingssysteem.

G.

Aan
het Bestuur der Vereeniging van
Archivarissen.

Met groote belangstelling heb ik kennis genomen van het eerste nommer van het Nederlandsch Archievenblad.

Ofschoon ik mij in 't algemeen zeer goed kan vereenigen met de hoofdgedachte van het uitvoerig inleidingswoord, en geest en strekking er van waardeer, en ook gaarne in de hand zal werken, komen er een paar punten in voor, waaromtrent ik meen enkele woorden in het midden te mogen brengen.

Ik heb in de eerste plaats op het oog de zinsnede, voorkomende op bladzijde 5: „Beoordeelingen zullen niet zijn uitgesloten, zoo het werk er zich toe leent, terwijl anti-critieken in het algemeen zullen worden geweigerd".

Minstens noem ik dit een gewaagd voornemen. Wie toch zullen over de archieven schrijven; wie toch zullen bevoegd zijn tot beoordeelen? Immers de *leden* der Vereeniging van Archivarissen, en ik betwijfel het zeer, of, bij gevolg geven aan dit voornemen, „gezellige kennismaking en aanknooping van vriendschapsbanden onder de leden", wel in de hand zullen worden gewerkt.

Zeer zeker zou ik die woorden schrappen of terugnemen.

Het werk der leden onderling moet m. i. alleen kroniekmatig medegedeeld worden. Alleen *beginselen* kunnen en mogen ter sprake worden gebracht, zoowel naar aanleiding der indeeling van inventarissen, als naar hetgeen blijkt omtrent de wijze van beschrijven, behandeling en ordening.

Wil onze vereeniging kracht krijgen, om evenzeer krachtig naar buiten op te treden, dan dient alle animositeit onder hare leden verre gehouden te worden, en *beoordeelingen* zijn niet de ware factoren om vrede en vriendschap te bevorderen of te bestendigen.

Meen echter niet, dat ik *adoration mutuelle* wil prediken, maar elke aanval, hoe gering ook, dreigt gevaarlijk te worden, vooral dan, wanneer het hoor en wederhoor niet wordt toegepast.

Moeten *beoordeelingen*, — wat ik voor het in stand blijven der vereeniging niet hoop — behouden blijven, dan moet in elk opzicht het *droit de réponse* worden gehuldigd. Doch wat ik u bidden mag, schrap de rubriek beoordeelingen. Men kan zaken en beginselen van alle kanten bekijken, maar laat den persoon buiten sprake. Er wordt helaas te veel in ons land beoordeeld, of beter gezegd, men laat de beoordeelingen te veel in *critiek* vervloeien; zij moesten meer referaten zijn. Dit wat het uitgeven van gedrukte mededeelingen betreft.

Daar ik het al of niet opnemen van beoordeelingen in ons tijdschrift

een levensbeginsel voor onze vereeniging acht te zijn, heb ik gemeend op dat punt in de eerste plaats de aandacht te moeten vestigen.

Vergun mij, dat ik nu nog even stil sta bij eene andere zaak, bij punt a, *het streven naar eene regeling van het archiefwezen bij de wet.*

Het bevreemdt mij zeer, dat bij de omschrijving van dat punt met geen enkel woord wordt gerept van alinea 2 van het noodlottige artikel 103 der gemeentewet.

Er is daarover al zooveel gesproken en geschreven, dat vooral de vele gemeente-archivarissen het zeker niet anders dan aangenaam zouden gevonden hebben, wanneer de vereeniging, — de gemeente-archivarissen hebben zeer zeker de meerderheid in de vereeniging, — getoond had een open oog te hebben voor hunne belangen.

Het is waar, uw geacht college van bestuur zal mij toevoegen, dat in algemeenen zin gesproken is, maar daar het inleidend woord verder slechts spreekt *van een voor den wetgever* DER TOEKOMST *uitgebreid veld*, meen ik daarin iets zoo weinig stelligs te zien, dat het mij vergnnd zij, u dit onder de aandacht te brengen.

Het zou immers niet de eerste maal zijn, dat de gemeentewet op zeker punt werd gewijzigd. Zou dan onze vereeniging al niet dadelijk in haar program hebben kunnen spreken van dat gewraakte artikel, in zijn 2e alinea? Immers ja, want bewijzen genoeg zijn bij te brengen waaruit blijkt, dat die wetgeving op verschillende plaatsen het struikelblok is om tot eene goede regeling te komen.

Waar de Secretaris volgens de wet de man is, en Burgemeester en Wethouders juist die wet kunnen aangrijpen om te schuilen achter dien titularis, is het zelfstandig optreden van een archivaris een ondenkbaar iets.

Er buiten gelaten of secretarissen al of niet bevoegde personen zijn om het opperbestuur te voeren over een gemeente-archief, blijkt het bovendien dikwerf, dat zij niet allen de wet in hare autocratische onrechtvaardigheid begrijpen of goed interpreteeren. Immers indertijd deed zich, in een vrij belangrijke gemeente, waar een archivaris was, de secretaris tot *adjunct*-archivaris benoemen, en in eene andere gemeente (niet Delft) werd de secretaris benoemd tot archivaris.

Misschien wordt mij geantwoord, „lees de laatste alinea van punt *a*, op bladz. 3", maar dan antwoord ik: zeer zeker zal de vereeniging niet met „*holle phrases* of *groote woorden*" behoeven aan te komen. Het ligt alles zoo voor de hand, dat ieder Minister daaromtrent, in een kleine spanne tijds, zijn voorstel tot wijziging van artikel 103 der gemeentewet, met memorie van toelichting, kan indienen. Aan ons leden der vereeniging is dan de taak opgelegd om den Volksvertegenwoordigers, ieder voor zich persoonlijk, tot medegaan gunstig te stemmen.

De vereeniging moet echter den eersten stoot geven en er niet lang mede wachten; elk verzuim in deze gepleegd komt tot nadeel der be-

langrijke gemeente-archieven. Daarom had ik gehoopt, dat uw college van bestuur dit voorname onderdeel van eene regeling van het archiefwezen bij de wet hadde voorop gezet.

Ik heb hiermede u mijne gedachten geopenbaard; zeer zeker behoef ik u niet de verzekering te geven, dat zij voortvloeien uit waarachtige belangstelling in onze vereeniging, waarvan ik het mij een eer reken lid te zijn, en uit de zucht om haren werkkring in waarheid ten goede te doen komen van het Archiefwezen!

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

's-GRAVENHAGE, 21 Februari 1892.

Hoewel bij het bestuur het plan bestond het tweede nommer zooveel mogelijk te doen strekken tot staalkaart van den toekomstigen inhoud van het Tijdschrift, heeft de redactie gemeend, vooral met het oog op het p. 2 gezegde het bovenstaand schrijven reeds in dit nommer te moeten opnemen. Zij kan echter niet nalaten twee opmerkingen er op te laten volgen en wel deze:

1°. Ook de beoordeeling van iemands arbeid kan „zakelijk" worden behandeld; en behoeft niet in personaliteiten te vervallen; het droit de réponse zal niet zijn uitgesloten, doch slechts in beperkte mate toegelaten, om onvruchtbaar twistgeschrijf te voorkomen.

2°. Ware de schrijver in de vergadering van Juni j.l. aanwezig geweest, dan zou hij hebben bemerkt, dat wijziging van art. 103 Gem. Wet, zeker tot de desiderata onzer vereeniging behoort, en de wenschelijkheid daarvan allerminst uit het oog is verloren. Maar met veel anders komt het op onze wenschenlijst voor. Niet juist scheen het daarom dit zoo bijzonder op den voorgrond te stellen. Daarenboven in ons inleidend woord wordt slechts besproken de wijze, waarop het streven naar een regeling bij de wet zich zoude moeten uiten.

Of het overigens raadzaam is voorloopig enkel en alleen naar wijziging van bedoelde bepaling te trachten, en zoo ja in welken zin, zijn vragen, die, als o. i. nog wel der overweging waardig, een onderwerp van behandeling op de eerstkomende algemeene vergadering zouden kunnen zijn. RED.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1892 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V — VI^de AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 148. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks-archieven te 's Gravenhage *f* 16250.—

Volgens den genoemden staat valt onder dezen post:

a. algemeene Rijks-archivaris . . . . . *f* 4000.—

b.	adjunct-archivaris	memorie
c.	vier commiezen	„ 7200.—
d.	twee adjunct-commiezen	„ 2200.—
e.	een klerk	„ 700.—
f.	concierge en verdere bedienden . .	„ 1300.—
g.	belooningen	„ 850.—

Voor 1891 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 16760.— ; het verschil wordt aldus toegelicht: „wegens het afsterven van een der ambtenaren, welke aanspraak hadden op eene personeele belooning voor gemis van copieloonen, is het bedrag voor belooningen uitgetrokken, verminderd."

Art. 149. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijks archieven *f* 7175.—

Voor 1891 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 150. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks-archieven in de provinciën . . . . *f* 29450.—

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in Noord-Brabant . . .	*f* 2000.—
b.	„ „ Gelderland	„ 2000.—
c.	„ „ Noord-Holland . . .	„ 1600.—
d.	„ „ Zeeland	„ 2000.—
e.	archivaris in Utrecht	„ 2500.—
f.	„ „ Friesland	„ 1500.—
g.	„ „ Overijsel	„ 2000.—
h.	„ „ Groningen	„ 2000.—
i.	„ „ Drenthe	„ 2000.—
j.	„ „ Limburg	„ 2000.—
k.	„ „ van het overkwartier van Gelderland . .	memorie
l.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .	„ 9850.—

Voor 1891 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 28750.— : het verschil wordt aldus toegelicht: „De uitgaaf voor een schrijver, die bij een der archieven [1]) voortdurend werkzaamheden verrichtte, doch min regelmatig uit den post voor schrijfloonen op het volgend artikel betaald werd, is thans op het artikel voor personeel uitgetrokken."

Art. 151. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair, aankoop stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën *f* 38000.—

Voor 1891 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 22500.—; het verschil wordt aldus toegelicht:

„Volgens de overeenkomst met de provincie Friesland gesloten en waarvan bij de behandeling der vorige staatsbegrooting mededeeling is gedaan, behoort thans overgegaan te worden tot de herstelling, verbouwing en inrichting van het Kanselarijgebouw te Leeuwarden, niet slechts ten behoeve van 's Rijks archieven, maar ook voor de provinciale bibliotheek. Daartoe is thans een eerste termijn ad *f* 16000.— uitgetrokken op een totaal van ongeveer *f* 50000.—, waarop het geheele werk geraamd is."

Recapitulatie:

	1891.	1892.
Personeel		
art. 148	*f* 16760.—	*f* 16250.—
art. 150	„ 28750.—	„ 29450.—
	f 45510.—	*f* 45700.—
Materieel [2])		
art. 149	*f* 7175.—	*f* 7175.—
art. 151	„ 22500.—	„ 38000.—
	f 29675.—	*f* 45175.—
Geheel totaal	*f* 75185.—	*f* 90875.—

[1]) Bedoeld is dat van Drenthe.

[2]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in omschrijving voorkomt.

Interrogatorium.

De ondergeteekende, als voorloopig meer bijzonder met de redactie van het Tijdschrift belast, neemt bij dezen de vrijheid zich te wenden tot zijne ambtgenooten, bepaaldelijk de gemeentelijke, leden en niet leden der Vereeniging van Archivarissen, met het verzoek om hem te willen doen toekomen:

1°. een opgave van het bedrag dat jaarlijks ten behoeve der onder hun beheer staande inrichtingen, zoowel wat betreft het materieel als het personeel, wordt beschikbaar gesteld; met het doel om daaruit samen te stellen een overzicht, zich aansluitend aan dat, hetwelk uit de Staatsbegrooting getrokken, voorkomt in dit nummer;

2°. opgave, liefst echter zoo mogelijk toezending, van de ten opzichte der onder hun beheer staande inrichtingen geldende bepalingen en voorschriften, zoowel die, welke het personeel als die, welke het materieel betreffen.

ASSEN. SEERP GRATAMA.

Varia.

Men leest in *Het Vaderland* van 2 Dec. 1891, no. 284:

„Voor de betrekking van archivaris te Dordt hebben zich 103 sollicitanten aangemeld. De jaarwedde bedraagt *f* 500. Natuurlijk zijn er onder die sollicitanten velen, die alles behalve voor archivaris geschikt zijn. Hun maatschappelijke positie varieert van boekbinder tot advocaat."

Commentaar overbodig!

De jaarwedde is sinds op *f* 1000 gebracht.

Verschenen werken. — Inhoud van Tijdschriften.

Gisbertus Brom, Bullarium Trajectense. Fasc. III.

De archieven van het kapittel der hoogadellijke Rijksabdij Thorn, uitgegeven door J. Habets, archivaris in Limburg. I. Charters en Bescheiden van 966 tot 1500.

Inventaris van het oud-archief der heerlijkheid, thans gemeente Zandvoort met lijst der Heeren, Schouten, predikanten door P. N. van Doorninck, oud-burgemeester der gemeente Zandvoort.

Gebrs. van Brederode — Haarlem 1892. *f* 1.—

Bestimmungen über die Herausgabe der Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, Halle a. d. S. 1891.

Archivalische Zeitschrift, Neue Folge. Bd II. München. Th. Ackerman 1891.

Inhoud:

I. Siegel der Wittelsbacher in Bayern bis auf Max III Joseph, von K. Primbs.

II. Urkundliches zur Genealogie der Herzogin Judith von Bayern von E. Freiherrn von Oefele.

III. Vier Handschriften und ein alter Druck deutscher Rechtsbücher aus der Bodmann-Habel-Conradyschen Sammlung von L. von Rockinger.

IV. Ein Beitrag zur Geschichte der Dechiffrirkunst von H. Weber.

V. Zur Geschichte des Württembergischen Staatsarchivs von E. Schneider.

VI. Siegel deutscher Könige und Kaiser von Karl dem Grossen bis Friedrich I im allgemeinen Reichsarchive. Aus dem Nachlasse des Kreisarchivars. E. Geib in München.

VII. Zur Kunde von Geheimschriften, von L. von Rockinger.

XIII. Ubersicht der Mönchsabteien des Benediktiner Ordens in Deutschland, Oesterreich, der Schweiz bis zum Anfange dieses Jahrhunderts von P. Gabriel Bucelin.

IX. Geschichte der pfalz-bayerischen Archive der Wittelsbacher von M. J. Neudegger.

X. Kurze Mittheilungen. — Register.

1892. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Door Burgemeester en Wethouders van Deventer is tot archivaris der gemeente benoemd dr. J. DE HULLU, terwijl de zorg voor de bibliotheek aan een afzonderlijken titularis is opgedragen.

Weinige weken geleden werd het omvangrijke archief der notarieele protocollen te Amsterdam, dat tot dusverre in eenige bovenzalen van het Paleis van Justitie bewaard werd, overgebracht naar een uitsluitend daarvoor gesticht gebouw in de onmiddellijke nabijheid van het nieuwe kantongerecht, gedeeltelijk op het terrein van het huis van arrest en bewaring (de voormalige cellulaire gevangenis) bij de Leidsche poort. Dit gebouw, waaraan niets dan ijzer en steen is gebezigd, geeft in een betrekkelijk klein bestek zeer veel bergruimte, en voldoende zekerheid tegen brandgevaar. Evenzeer is op bevredigende wijze voor licht en lucht zorg gedragen. Wij hopen nader in de gelegenheid te zijn uitvoeriger op dit gebouw terug te komen.

De jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging zal dit jaar te Utrecht op 9 Juli a.s. plaats vinden.

Op de agenda komen als punten van behandeling voor:

a. Scheiding van oud en nieuw archief;
b. Algemeene regels omtrent ordening en inventarisatie van archieven van kleinere steden en waterschappen.

Over experten benoemd ter onderzoek van valschheid in geschrifte.

Ik wenschte in dit tijdschrift de aandacht der lezers en in de allereerste plaats mijner hooggeachte collega's te vragen voor een zaak,

waarop, voor zoover ik weet, niemand nog de aandacht heeft gevestigd en die toch van allergrootst belang is.

Het geldt de deskundigen die door de respective rechtscollegies worden geraadpleegd in geval er over de echtheid van een geschrift quaestie is, hetzij in een civile, hetzij in een crimineele rechtszaak. In België worden in zulk geval, althans dikwijls, die personen geraadpleegd die uit den aard van hun ambt het best in de gelegenheid zijn in zulke quaesties uitspraak te doen, namelijk de archivarissen. Wie toch is beter in staat om in zulke gevallen als expert op te treden dan de archivaris, hij die zooveel, zoo duizendwerf verschillend schrift in handen krijgt, voor wiens oogen het verleden van gansch een gewest of gemeente in geschrift de revue als passeert en die door ondervinding, die trouwe leermeesteres, geleid, vaak als onwillekeurig aanstonds reeds de gelijkenis bemerkt tusschen verschillende geschriften?

In Nederland schijnt men er anders over te denken, daar benoemt men in zulk een geval als experten, onderwijzers en andere personen, die soms nooit te voren hun aandacht, tenminste de *noodige* aandacht aan zulke gewichtige onderwerpen als de vergelijking van verschillende geschriften hebben geschonken, ja zelfs nooit een handschrift kritisch hebben beschouwd.

Nog onlangs werd in Limburg ter oplossing van zulk een vraagstuk, niet de archivaris des Rijks in de provincie, de aangewezen persoon, maar werden een paar onderwijzers geraadpleegd.

En toch het geldt hier zulk een vraag van ontzettend gewicht: de schuld of de onschuld van een medemensch.

Dit gewicht maakte reeds meer dan tweehonderd jaren geleden op een beroemden Franschen rechtsgeleerde een grooten indruk. Het was PHILIPPE DE RENUSSON, advocaat bij het parlement te Parijs (geboren te le Mans, 11 Sept. 1642 † Augustus 1669), wiens vader en grootvader beiden met roem het beroep van advocaat te Le Mans hadden uitgeoefend en die zelf voor een der kundigste advocaten te Parijs doorging. Hij, die zooveel ondervinding had van al wat in de rechtsgeleerde praktijk al kon voorkomen, hij getuigt in een vrij zeldzaam werk getiteld: de la preuve par comparuison d'écritures par Philippes de Renusson advocat du Parlement-Paris, 1700. Et se vend à Bruxelles chez J.'T. Serstevens marchand libraire près les pères Dominicuins. „Il n'ya point d'usage plus fréquent au palais, que celui de la preuve par comparuison d'écritures; et cependant il n'y en a peut-être point où il se commette de plus grands abus et où nous paroissons être moins instruits."

DE RENUSSON nu is zeer sceptisch op het punt van bewijzen, geput uit de gelijkenis van schrift, en komt tot de conclusie, aan het eind van zijn werk uitgesproken. „Disons donc que non seulement la comparaison d'écritures ne peut jamais faire une demi-preuve en matière criminelle,

mais qu'elle ne peut pas même être recüe, quand c'est pour combattre la foi d'un acte public parce qu'il ne se peut jamais faire que les conjectures que forme la seule différence ou ressemblance des caractères égale la foi que l'on doit à l'attestation solemnèle des personnes publics et des tèmoins."

Ik geloof dat niet ieder het met DE RENUSSON op dit punt *geheel* eens zal wezen, maar toch is zijn werk, dat met veel kennis en duidelijkheid geschreven is, en door tal van bewijzen versterkt, wel in staat om een oogenblik tot ernstig nadenken te stemmen, en wie het aangaat in overweging te geven of het niet noodzakelijk is in zulk een moeielijk geval ook een persoon te benoemen die ondervinding heeft in zake van verschil en overeenkomst van geschriften.

Zal dan een archivaris altijd de zaak kunnen uitmaken? — Juist hierin zal hij zich een deskundige toonen, dat hij zich niet zal vermeten om uit te maken wat niet uit te maken is.

Wat toch 1° toevallige gelijkenis of een bestudeerd namaken van een geschrift van den eenen kant en 2° een volkomen ongelijkheid tusschen twee geschriften, vooral handteekeningen, van een en denzelfden persoon op van elkaar verwijderde tijdstippen, teweeg kan brengen, hiervan is hij zich bewust.

Ziehier een enkel voorbeeld van het 2e geval:

Het geldt twee handteekeningen van den Regent van België, E. SURLET DE CHOKIER, de een uit 1797 toen hij lid was der Centrale Administratie van het departement der Nedermaas te Maastricht en een ander uit 1821 (1).

Ook in deze wetenschap, namelijk de vergelijking van schriften, is men vooruitgegaan, ook deze wetenschap heeft haar literatuur die men *bestudeeren* moet, want ook hier geldt de uitspraak dat „niet zijn voordeel doen, met wat anderen vóór ons hebben gevonden, gelijk staat met altijd kind te blijven."

Hebben de deskundigen die ik hier op het oog heb en van wie ik in het begin gewaagde daar wel eens aan gedacht? Hebben zij de bronnen opgespoord, en zich op de hoogte gesteld van de wetenschap, zich aldus voorbereidende eer zij als experten in zulk een gewichtige zaak gingen adviseeren? In het algemeen betwijfel ik het.

Hebben zij er aan gedacht dat men bij vergelijking van schriften ook een ander standpunt kan aannemen dan geschiedt bij eene vergelijking van letter voor letter? Ja, dat men *vooral* dient acht te geven op de wijze, waarop het geschrift werd vervaardigd, waarvan de echtheid moet onderzocht worden? Deze wijze draagt *dikwijls* in zich het ontwijfelbaar

---

(1) Zie het hierbij gevoegd blaadje, de bovenste handteekening is uit 1797, de ander uit 1821.

kenteeken der valschheid, dat is: men kan een poging tot namaking van een ander geschrift dadelijk nagaan. Door een voorbeeld wil ik dit toelichten, men ziet dan tevens die behandeling van een deskundige. De geleerde inspecteur der Luiksche Universiteit, de heer St. Bormans, werd, toen hij nog Rijks-archivaris in de provincie Namen was, als eerste deskundige benoemd in het bekend proces Jaumart-Paquet d'Acosse in appèl voor het hof te Luik.

Het gold de vraag of een holographisch testament([1]) door den voormaligen garde-chasse van den overleden baron Jaumart-paquet d'Acosse ten zijnen voordeele aangevoerd en, naar hij beweerde, door den voornoemden baron geschreven, echt was. Toen werd door den heer Bormans op meesterlijke wijze die aller bewondering heeft gewekt, vooral uit de manier waarop het geschrift werd vervaardigd, de valschheid van het voorgewend testament aangetoond. Hij bewees namelijk dat de falsaris, na een brief van den baron te hebben bemachtigd en het schrift daarvan zorgvuldig bestudeerd, letter voor letter had nagemaakt, maar dat, wijl hij de letters meerendeels elk afzonderlijk had moeten uitzoeken, de verbindingen tusschen de letters onderling, òf niet aanwezig òf geheel afwijkend waren van die in den brief, door den baron zelven geschreven. Door proeven op een teekenbord lichtte de heer Bormans dit alles toe en liet aldus de wijze zien waarop het voorgewend testament was vervaardigd en juist hierdoor dat het valsch was.

Welke hulpmiddelen kunnen onze zoo geperfectionneerde vergrootglazen en vergroote photographische afbeelding bij zulk een vergelijking niet aanbieden? Welk een verschil kunnen vooral de trekken gevormd door het ophalen van de pen, als men die trekken nog vergroot, niet opleveren in een autenthiek geschrift met die van het nagebootst geschrift?

Bij het ophalen heeft men toch de pen niet zoo zeker in zijn macht, vooral als men dan nog angstig en nauwgezet een voorbeeld juist en haarfijn moet namaken.

Over de hulpmiddelen ter herkenning die watermerken en waterlijnen (pontuseaux) aanbieden en de kennis van het papier wil ik hier niet spreken, het zou te ver voeren; ook over de watermerken bestaan monographiën, bijv. van C. M. Briquet te Bern in 1888 verschenen.

Dat niet slechts in zake van twijfel over identiteit van geschriften, maar zelfs van de nauw daarmede verbonden quaestie over de echtheid van een zegel een deskundige dient geraadpleegd, bewijst mede het Limburgsch proces waarover ik in 't begin met eenige woorden heb gewaagd. Verschil in de dikte van de letterkoppen wordt door de deskundigen in dit proces geraadpleegd als bewijs van valschheid aangemerkt!

([1]) In België geldt nog ten opzichte van een holographisch testament art. 970 van den code-civil, zooals men weet: Le testament olographe ne sera point valable, s'il n'est écrit en entier, daté et signé de la main du testateur; il n'est assujetti à aucune autre forme.

Hebben die heeren wel eens een proef genomen, hoe men met één en hetzelfde stempel afdrukken kan vervaardigen, waarvan *juist* de koppen der letters merkelijk verschillen? Ik heb hier de afdrukken vóór mij van het stempel van ons archief en ik bemerk op die twee afdrukken letterkoppen die merkelijk onderling verschillen bijv.: de kop van een R op den eenen afdruk is veel breeder dan op den anderen. Hoe komt dit nu? 't Is eenvoudig: Als men heel voorzichtig het stempel in het warme lak houdt tot dit laatste geheel is afgekoeld en de vormen der letters dus niet meer kunnen veranderen, dan verkrijgt men een juister afdruk. Maar neemt men het stempel aanstonds na het afdrukken terug uit het nog *gloeiende lak*, dan veroorzaakt de koude lucht een neerslag die de letters afplat en verbreekt. 't Is een natuurkundig proefje, zeer gemakkelijk te verklaren, vooral door iemand, als een onderwijzer, die de gronden der natuurkunde zelf aan zijne leerlingen uitlegt. En als men het stempel in schuine richting in het lak drukt, zijn de letters geheel anders dan zij zijn wanneer men dit stempel loodrecht daarin plaatst.

Hieruit volgt dat een zegelafdruk die *valsch schijnt* nog *niet valsch* is.

Ook het tegenovergestelde is waar n.l.: een zegelafdruk die *echt schijnt is* daarom nog niet *echt*. Een zegel is zeer gemakkelijk in korten tijd te verbreken en na te maken. Met boetseerwas en een weinig olijfolie en lak gelukt het uitmuntend. Zelfs zonder boetseerwas gaat het ook al. Ik wil het recept niet verder verklaren. Maar men probeere zelf; intelligenti sat!

Dit alleen wilde ik betoogen: het wordt tijd dat men bij zulke gewichtige zaken als het vergelijken van geschriften en zegels, waar er zooveel van afhangt, toch eens personen gaat raadplegen die uit de ondervinding van hun ambtsbetrekking als geroepen zijn om over zulke zaken te kunnen adviseeren en vooral die uit besef van de uiterste nauwgezetheid en juistheid (bij hun dagelijksche beroepsbezigheden gewone plichten), van experten in zulke gewichtige aangelegenheden gevorderd, zich niet onbeslagen op het gladde ijs der schriftvergelijking zullen wagen.

MAASTRICHT. A. J. FLAMENT,
Commies-chartermeester bij het Rijksarchief in Limburg.

De stichtingsbrief van Thorn.

In zijn jongste werk, de uitgave der archieven van het kapittel Thorn, komt de verdienstelijke archivaris van Limburg, de heer Habets, opnieuw te spreken over de echtheid van bovengenoemden stichtingsbrief (gedrukt blz. 6 dier uitgave), dien hij reeds vroeger behandelde in de Verslagen

en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen (3de R., Dl. III). Zijn betoog gaf mij aanleiding het bewuste stuk van mijne zijde nog eens na te gaan, wel niet met het booze doel om met „de overdreven kritiek onzer dagen" ook dit geschrift uit de rij der historische documenten te schrappen, maar toch om, zoo mogelijk, mijn reeds vroeger opgewekten twijfel hetzij weg te nemen, hetzij tot ongeloof te doen overslaan.

De heer Habets komt tot de voor het stuk vrij bedenkelijke conclusie (blz. 6), dat „de inhoud van het charter waar is" doch het slot der oorkonde „zoo niet geheel valsch dan toch op meerdere plaatsen vervalscht moet heeten." Elders (blz. XXXIV) verklaart hij het te houden voor een dokument, dat men, in weerwil van valsche bijvoegingen aan het slot, als echt kan beschouwen," wat veel gunstiger voor de echtheid luidt. Bij zijne bewijsvoering begint hij met het onderzoek, of het in de oorkonde medegedeelde waar is of ten minste niet strijdig met het van elders bekende; vervolgens gaat hij na, of in den vorm, den stijl, den bouw der oorkonde inderdaad bezwaren tegen hare echtheid te vinden zijn. De geachte auteur vergunnne mij de laatste vraag het eerst te behandelen. Mijns inziens dient zij het eerst beantwoord te worden.

En dan moeten wij beginnen met te constateeren, dat eene origineele oorkonde van dit charter niet voorhanden is, ja, dat zij niet blijkt ooit bestaan te hebben. Het eerste nu is op zich zelf nog geen overwegend bezwaar, ook al zijn twee oorkonden van ouderen tijd dan die, waarin ons charter gesteld wordt, in het archief van Thorn goed en wel negen eeuwen door bewaard: het zou zeer goed mogelijk zijn, dat zulk een stuk verloren gegaan was, b.v. bij den inval der Condésche troepen, waarvan de kapittelheeren in 1667 spraken, toen de Raad van Brabant het origineel verlangde te zien. Minder bemoedigend echter is het feit, dat in al die eeuwen *niets* van het bestaan van zulk een origineel vernomen wordt. Nog bedenkelijker wordt de zaak, wanneer wij vernemen (Habets, blz. XXV) dat de beide bestaande Thornsche cartularia, waarvan het oudste volgens den heer Habets uit de 16de eeuw, het andere nog jonger is, dezen belangrijken brief, *den stichtingsbrief der abdij* nog wel, *niet* bevatten. Ik kan niet vinden, dat „dit gemis vergoed wordt door meerdere afschriften op papier", zooals de heer Habets opmerkt, *uit lateren tijd.* Over een beweerd derde cartularium aanstonds nader. Het blijkt alleen, dat in 1624, toen Miraeus zijn „Cedex donationum" uitgaf, de oorkonde, ten minste in afschrift, bestond([1]); Butkens vond ± 1640 een afschrift er van onder de papieren van Piggen, raadsheer van den Prins. Sedert werd het stuk herhaaldelijk uitgegeven.

([1]) De uitgave in de editie van Gramaye's Antiquitates van 1708 is waarschijnlijk door den uitgever uit Miraeus overgenomen. Stond zij reeds bij Gramaye in diens ms., dan is het eerste voorkomen der oorkonde misschien iets vroeger dan 1624 te stellen.

Op het einde der 18de eeuw nu verklaart een afschrijver, de secretaris van het kapittel Broeckmeulen, dat hij zijn exemplaar heeft gecollationneerd „cum antiquissimo libro, in quo *plurimae authenticae* (?) reservantur in archivo capitulari Thorensi asservato." De heer Habets stelt dit „oude boek" gelijk met „seckeren geschreven boeck, gebonden in geel horen, in folio", waarvan in sommige tot mijn spijt niet nader aangeduide stukken der abdij sprake schijnt te zijn maar . . . . . dat thans evenmin voorhanden is als het „antiquissimus liber" zelf. Ik laat daar, in hoeverre deze gelijkstelling juist is: bij gemis aan elke nadere aanduiding kan ik daarover niet definitief oordeelen, maar ik meen toch, dat, ware dit „antiquissimus liber" (men weet, hoe gul men met dergelijke namen was in de 18de eeuw!) inderdaad een oud cartularium geweest, ouder b.v. dan dat uit de 16de eeuw, het zeer wonderlijk zou zijn, dat èn dit laatste èn het latere cartularium dit belangrijke stuk daaruit zouden missen. Vooral is het vreemd, dat de kapittelheeren zich in 1667 niet op dat „oude boek", een getuige van beteekenis, beriepen doch op . . . . . „vele en verscheiden historieschrijvers van onze Nederlanden" (n.l. Miraeus, Butkens, enz.) Maar de leeftijd en de aard ook van dit „oude boek" zijn te onzeker[1]) om daarop eenige conclusie te bouwen ten nadeele der echtheid — maar dan ook evenzeer ten voordeele daarvan. Nu niet alleen de kapittelheeren maar ook de Thornsche kanunnik Stuben in 1697 in het geschrift, waarin hij de kapittelrechten verdedigde, en even later Knippenbergh, die afschriften uit Thorn gebruikte, *niet* van dat „oude boek" spreken, maar dit alleen op het einde der 18de eeuw door Broeckmeulen wordt genoemd, vóór, met of na wien niemand het noemt of blijkt te kennen — nu schijnt ons dit alles *minstens* voldoende om te dezen opzichte een „hands off" uit te spreken, wanneer wij ten minste Broeckmeulen van geen grove leugen willen verdenken.

Maar het charter zelf geeft ook overigens genoeg reden tot twijfel, minder wat den vorm dan wat den inhoud aangaat. Wat den vorm betreft, zie ik (het door den heer Habets ook en terecht als vervalscht verworpen slot daargelaten) alleen bezwaar in de wijze, waarop het jaartal en de indictie genoemd worden. De dagteekening wordt namelijk opgegeven als „anno nongentesimo nonagesimo secundo, kalendis Junii, indictione IV", 1° zonder bijvoeging bij het jaartal van de gewone formule „anno incarnationis domini" of eene daarmede overeenkomende en 2° met een fout in de indictie, die niet IV maar V moet heeten. Over het eerste bezwaar, reeds door den heer Kleyn in zijne Geschiedenis van Breda opgeworpen, springt de heer Habets luchtig heen met de

[1]) Het ware niet overbodig geweest, zoo de heer Habets ons iets meer had medegedeeld ook over de bestaande cartularia, vooral over hun tijdsbepaling en hun inhoud, opdat wij over hunne waarde betrekkelijk deze kwestie zouden kunnen oordeelen.

verklaring, dat zulke fouten bij afschrijvers meer voorkomen en dat dus het origineel wel de gewone formule zal hebben gehad. Wel mogelijk! Bedenkelijker is de wijze, waarop de heer Habets de aangegeven indictie tracht te verdedigen: zij zou naar zijne meening volkomen in orde zijn volgens den keizerlijken stijl der indictierekening, alleen niet volgens den pauselijken! Met eenige verbazing las ik deze bewering of liever dezen lapsus, want de belezen heer Habets, die zoo vele oorkonden onder de oogen heeft gehad en heeft uitgegeven, zal even goed als ik weten, dat de pauselijke en keizerlijke indictierekening alleen verschillen voor de maanden September—December en voor het overige deel des jaars overeenstemmen, dus ook voor deze op 1 Juni gedateerde oorkonde. De indictiefout blijft dus bestaan maar ik geef gaarne toe, dat ook de in het rekenen niet zeer ervaren Middeleeuwsche diplomatici zich dikwijls met de indictieberekening hebben vergist.

En nu de inhoud. Ik zal den heer Habets niet volgen op den door hem ingeslagen weg, waarlangs hij op overtuigende gronden met groote kennis van zaken bewijst, dat de in het stuk genoemde plaatsen in lateren tijd inderdaad Thornsch bezit geweest zijn. Immers, is het stuk vervalscht, dan is dit blijkbaar juist geschied met het doel om voor dat bezit een behoorlijken rechtstitel te scheppen; in het ondergeschoven stuk moeten dan natuurlijk de namen dier bezittingen wel worden genoemd. Het door den heer Habets gereleveerde feit, dat de in de 17de eeuw en later zoo belangrijke tiende van Sprundel niet afzonderlijk onder de schenkingen is opgenomen, kan gevoegelijk verklaard worden hieruit, dat ook onder Gilze enz. de tiende niet uitdrukkelijk is aangegeven maar begrepen zijn onder de uitdrukking „cum appendiciis" gelijk die van Sprundel onder de woorden „cum omni integritate", cum omni jure." Over dat betoog kan ik dus verder zwijgen.

Maar er zijn andere zaken in deze oorkonde, die twijfel opwekken, meer dan het noemen van al die bezittingen.

Vooreerst de naam „Hilzondis." Volgens den tijdgenoot der in de oorkonde vermelde personen, Thietmar van Merseburg (1000), den voortreffelijken zegsman, die onder Hendrik II druk aan het keizerlijke Hof verkeerde, in 's Keizers Raad zat en tot de keizerijke familie behoorde en die dus den beroemden en bij den Keizer in hooge gunst staanden graaf Ansfried, den man der bedoelde gravin, zeer goed moet hebben gekend — volgens de handschriften van dezen ook overigens omtrent de geschiedenis dezer streken zoo goed ingelichten auteur heette zij . . . . . Hereswit of Hereswint (¹). Thietmar verhaalt vrij uitvoerig het geval van haren dood, dat hij vernam van den meier der villa, waar zij overleed (²).

¹) Hereswit kan in een manuscript zeer goed ontstaan uit Hereswint.
²) Thietmar in Mon. Germ. Script. III, 777: „sicut ipse nobis retulit."

Zou hij zich in den naam vergist hebben? Doch ook in een blijkbaar oud handschrift van goeden oorsprong ([1]), waarin de kerkelijke plichten der kloosterlingen waren opgeteekend, heet zij nog bij de beschrijving der plechtigheden, aan hare tombe te vervullen, met een kleine palaeographisch gemakkelijk verklaarbare omzetting van denzelfden naam driemaal Hersewindis (Habets, blz. XVIII). De taalkundig goed gevormde naam staat dus vast: Hereswint, latijn Hereswindis. Maar het taalkundig onzinnige Hilzondis! De heer Habets wijst ter verdediging van dien naam 1°. op Chapeaville's uitgave der kroniek van den Luikschen domheer Anselmus (1060), waar zij Hilswindis heet. Doch in de weinige regels, daar gemeld over den man, wiens naam Ansfridus zoo vast staat als een muur, wordt hij Anfredus genoemd; zijne geschiedenis wordt juist andersom verteld dan zij gebeurd is; er wordt gesproken van een onbestaanbaar wezen, een „comes Brabanticus." Bovendien . . . . is het stukje niet van den ouden Anselmus maar eenvoudig eene jongere interpolatie in de 13de eeuwsche kroniek van Gilles van Orval [2]), die zelf weder Anselmus interpoleerde. Eene zwakke traditie dus! — In de tweede plaats wijst de heer Habets nog op haar grafschrift op het monument te Thorn, waar zij Hilzondis heet. Doch . . . . dit grafschrift is van 1739 en blijkens den geheel onjuisten titel van „comes de Teisterbant," aan Ansfried toegekend, in allen gevalle geen zuiver afschrift van een ouder, dat, vóór de overbrenging van haar lijk in 1140, *misschien* op het oudste monument stond. Ook deze grond is dus zeer zwak tegenover de sterke argumenten voor den naam Hereswint, Hereswindis. En de luxe van een dubbelen naam is voor eene Middeleeuwsche gravin ongehoord.

Zij heet in het charter bovendien „comitissa terrae de Stryen." De heer Habets verdedigt terecht den titel „comitissa", door Kleyn e. a. aangevallen. Maar er is meer.

Vooreerst is de term „terra de" volstrekt niet van dezen tijd, voor zoover mij bekend is, doch op zijn vroegst van de 13de eeuw, terwijl de „pagus" oudtijds niet Stryen heet maar Strya, als ten minste de eenige plaats, waarop deze naam voorkomt, ten onrechte voor verdacht gehouden wordt; de heeren heeten in de 12de eeuw heeren van Strena, Striene, Strien, in 1230 het eerst van Strijen. Ook de naam Thorne schijnt mij voor zoo ouden tijd verdacht.

Zonderling is verder de wijze, waarop de „gloriosus rex Zuendiboldus" in de oorkonde optreedt. Deze stierf reeds in 900 en kan dus onmogelijk, zooals de heer Habets aanneemt (blz. XIX), aan „Hilzondis" „iets uit zijne nalatenschap" hebben vermaakt. Zou Zwentibold het

---

[1]) Wederom vraag ik: uit welken tijd?

[2]) Mon. Germ. Script XXI, p. 60. Chapeaville's uitgave is geheel onbruikbaar, daar hij Heriger, Anselmus, Gilles van Orval en diens interpolaties niet scheidt.

„alodium" aan een ander gegeven hebben, b.v. aan hare „parentes", ook in de oorkonde genoemd, dan zou toch de uitdrukking „quod in terra *mea* de Strijen gloriosus rex Zuendiboldus olim (aan wie) perdonaverat" al zeer zonderling zijn. Maar een vervalscher kan deze chromologische fout hebben begaan.

Uiterst bedenkelijk is het feit, dat — weder volgens den goed ingelichten en met de stichters en hunne onderhoorigen bekenden Thietmar — niet Hereswint maar wel deugdelijk *Ansfried* de stichter is geweest der abdij, die hij gevestigd heeft „de haereditate propria", terwijl het charter juist alleen de eigen goederen, het „alodium", van „Hilzondis" in het Strijensche noemt, waarover *zij* bij hare stichting beschikt, ja, wel „de consilio domini mei Ansfredi", in overleg met haren man, maar dan toch *alleen* als *stichtster* optredend. Ik zie niet in, hoe deze tastbare tegenstrijdigheid kan worden opgelost. De heer Habets denkt hierover gunstiger en maakt opmerkzaam op de uitdrukking van Thietmar, dat de stichting was een „monasterium communis laboris", waartoe dus beiden samenwerkten. De samenwerking geef ik toe, maar het charter noemt de *vrouw* als *eenige* stichteres uit *hare* eigene goederen. De samenwerking kan ook alleen hierin bestaan hebben, dat Hereswint levendig belang stelde in het klooster, waarvan hare dochter, ook blijkens Thietmar, abdis was, en van die belangstelling door goede zorgen blijken gaf. Uit Thietmar's verhaal blijkt verder, dat deze bij haren dood minstens een der in het charter genoemde goederen, n. l. Gilze, als „curtis *sua*" dus nog als *haar* eigendom en *niet* dat der *abdij* beschouwde. Blijkt daaruit niet, dat dit goed door hem toen nog niet als eigendom der abdij beschouwd werd? En kon hij, ingeval het charter waarheid spreekt, het tegendeel niet weten van den meier, die hem het bewuste verhaal deed?

De bepaling omtrent de advocatie op de geschonken goederen is ook zonder voorbeeld in oorkonden van dezen aard. De voorbeelden, die de heer Habets aanhaalt, zijn volstrekt niet overeenstemmend met wat in onze oorkonde gezegd wordt. [1])

Nog zonderlinger is de aanspraak tot de „Stryenses dominos" (sic!), hare „heredes", die zij bezweert deze hare schenking toch niet te betwisten of de abdij te beoorlogen, maar hare dochter en hare congregatie te beschermen „in armis et justitia." Zou men hier en in de bepaling omtrent de voogdij misschien den sleutel der vervalsching hebben? In den regel ontstaan zulke vervalschingen — haar getal is groot — uit de behoefte om rechten van abdijen en kloosters tegen naburige wereldlijke heeren te verdedigen.

Hierover straks nog iets.

Wekt dit alles gegronden twijfel, nog erger wordt het, wanneer men

---

[1]) Vgl. Mon. Germ. Dipl. I No. 318 en 354.

den datum nauwkeurig beschouwt. Deze heet te zijn 1 Juni 992. Doch uit het verhaal van Thietmar blijkt, dat Hereswint bij haren dood nog goed en wel met Ansfried gehuwd was [1]). Van een feitelijk optreden als kloosterlinge, waartoe zij volgens het charter genegen was, kan dus hier wel geen sprake zijn. De heer Habets antwoordt, dat het charter ook van niets anders spreekt dan van *neiging* tot een kloosterlijk leven, van een *wensch* om in een klooster te gaan, waaraan zij misschien niet voldaan heeft. Ik erken het gewicht dezer bedenking, maar heb tegen den datum nog een ander gewichtiger bezwaar. De goed ingelichte Thietmar zegt, dat Ansfried de abdij stichtte, kort na zijne terugkomst („inde reversus") van den veldtocht met den Keizer, Otto I, naar Rome. De laatste veldtocht van dezen aard onder dien Keizer had plaats in 964; en de Keizer, bij wien Ansfried als zijn zwaarddrager diende, keerde reeds begin 965 terug. Hoe rijmt men dit jaartal of een, dat er dicht bij ligt, met de beweerde stichting der abdij in 992, waaromtrent ook geen nader bericht tot ons kwam?

Van het slot, door den heer Habets zelf als vervalscht, zoo niet geheel valsch, beschouwd, spreken wij hier maar niet meer. Doch bij al deze niet „hyperkritische" bezwaren *tegen* de echtheid, ten deele door den heer Habets toegegeven en aan slordigheid van afschrijvers geweten, en de groote zwakheid van het *daarvoor* aangevoerde — n.l. eigenlijk alleen de behoorlijke vorm der oorkonde (met uitzondering van het slot) en de overeenkomst der geschonken goederen met die, welke later in het bezit der abdij waren — vind ik geen vrijheid om te komen tot de gevolgtrekking van den heer Habets, ook hier minder voorzichtig geformuleerd (blz. XXXIV), dat het stuk „geen verdichtsel van lateren tijd" zou zijn, „maar een document, dat men in weerwil van valsche bijvoegingen aan het slot, als echt kan beschouwen." Ik houd het stuk voor valsch op grond van de vele feitelijke onjuistheden en zonderlingheden, die er in voorkomen, en van de zeer zwakke traditie van het stuk zelf.

Wie de echtheid eener oorkonde bestrijdt, moet echter zoo mogelijk ook kunnen aantoonen, *waarom* het vervalschte charter kan zijn opgemaakt. Boven duidde ik met een enkel woord aan, welke naar mijne opvatting de reden der vervalsching — eene gewone reden in zulke gevallen — kan geweest zijn, n.l. de verzekering door middel van eene oorkonde van bestaande rechten, die gevaar liepen. Zoeken wij nu voor de in het stuk genoemde Brabantsche bezittingen naar zulk eene gelegenheid, dan worden wij als van zelf gewezen op het einde der 16de eeuw, toen na de inneming van Breda en Geertruidenberg deze bezittingen (Habets, blz. XLIX) voor het grootste gedeelte dreigden verloren te

[1]) Volgens de aanteekening op Gilles van Orval heeft de stichting plaats tijdens Notker van Luik (971—1007) en leefde zij nog in 995, toen Ansfried bisschop van Utrecht werd. Maar deze laatste opgave is blijkens Thietmar ook foutief.

gaan. Dan is de plotselinge verschijning bij Miraeus (1624) van ons charter, waarvan te voren niets wordt gehoord en ook de beide cartularia niets weten, maar dat aan de bedreigde rechten een rechtstitel en aanspraak op bescherming moest verschaffen, verklaarbaar. Zoo lang echter over deze beide cartularia, hun oorsprong, hun tijd, hun onderlinge verhouding, hunne verhouding tot de bekende en deugdelijk gewaarmerkte origineelen niets meer bekend is dan de vier weinig beteekenende regels, die de heer Habets (blz. XVII) aan deze voor onze kwestie zoo hoogst belangrijke boeken wijdt, is een oordeel over de wijze van ontstaan der vervalsching mij onmogelijk. Het is te verwachten, dat de ijverige uitgever in zijn tweede deel dit gemis zal aanvullen op de wijze, zooals men van een conscientieus diplomaticus van onzen tijd mag verlangen; in de inleiding toch zal daar een overzicht dienen gegeven te worden van den sedert de verovering van Geertruidenberg in 1593 ontstanen twist en zijne ontwikkeling in de 17de eeuw. In de momenten van dien twist zal men naar mijne meening de oplossing van het laatste vraagstuk moeten zoeken. Het zou mij niet verwonderen, wanneer ook de genoemde plaats van Gilles van Orval in deze zaak een belangrijke rol bleek gespeeld te hebben; maar bij de groote onzekerheid, die ook na de uitgave in de Mon. Germ. nog thans over den tekst van dezen auteur heerscht (vgl. Kurth in Bull. Acad. Roy. IVde Serie II) waag ik hier geene conjectuur.

Groningen, April 1892. P. J. BLOK.

Eenige regelen voor ordening en inventarisatie der archieven van kleinere steden en waterschappen.

Het is vooral met het oog op de a.s. algemeene vergadering, dat ik dit punt in ons Tijdschrift wensch ter sprake te brengen. Mondelinge gedachtenwisseling daarover schijnt mij ten zeerste gewenscht. Voor die gedachtenwisseling eenigermate een leiddraad te geven, zie daar het doel van dit schrijven.

Hieruit volgt, dat men hier niet zal vinden een reeks voorschriften, die slechts behoeven te worden opgeslagen om bij het werk der ordening en beschrijving voor alle voorkomende moeilijkheden een oplossing te geven, en evenmin verwachte men hier geheel onbekende waarheden voor het eerst in het licht gesteld. Het een zoude al even onjuist zijn als het andere.

Toch kan het zijn nut hebben hier het een en ander, wat reeds vroeger — en misschien beter — is gezegd, maar nog niet als een geheel onder de aandacht van belanghebbenden en belangstellenden is gebracht, bijeen te voegen, en tot gemak van de eersten in een zoo bruikbaar mogelijken vorm op te stellen. Dat nut springt in het oog, als men inventarissen inziet, zelfs nog van den laatsten tijd dagteekenende, die den goeden wil

der vervaardigers meer eer aandoen dan hun inzicht in de eischen, die billijkerwijze aan zulk een arbeid mogen worden gesteld.

Voor een goede uiteenzetting van het in het opschrift beloofde schijnt het wenschelijk eerst de ordening te behandelen, om daarna eenige oogenblikken bij de beschrijving stil te staan.

Dat tot recht verstand der eischen aan de goede ordening van een archief te stellen, een juiste voorstelling van wat men eigenlijk in het laatste heeft te zien, noodig is, springt in het oog. En nu komt het mij voor, dat een goede ordening van een archief onmogelijk is, als men niet steeds voor oogen houdt, dat „een archief is een organisch geheel, dat uit en met de corporatie, waaraan het behoort, gegroeid is", dat men in het archief eener corporatie den neerslag vindt der handelingen van hare vertegenwoordigers of van de haar samenstellende personen [1]), natuurlijk voor zoover iets daarvan in schrift werd gebracht.

En nu staat het vast, dat, terwijl men oorspronkelijk alles, althans veel op het geheugen der betrokken personen liet aankomen, dit al spoedig onmogelijk werd, al bepaalde men zich er aanvankelijk toe van de verrichte handelingen schriftelijke bewijstukken af te geven. Bij uitbreiding van den werkkring en toename der functies aan de rechtspersoon verbonden, werd de noodzakelijkheid gevoelt, om zich, zonder voor iedere zaak rechts en links inlichtingen te moeten inwinnen, van het gebeurde ten aanzien van het een of ander bepaald onderwerp op de hoogte te kunnen stellen. Men maakte dus zelf aanteekeningen van de verrichte handelingen en de genomen besluiten, waarvoor om ze in goede volgorde en gemakkelijker bij de hand te hebben, protocollen werden aangelegd.

Uit al het voorgaande volgt, dat wij in de protocollen, in welke de handelingen der vertegenwoordigers zijn opgeteekend, het geraamte vinden, waaromheen de andere stukken moeten worden gegroepeerd. Die groepeering is bij de eenvoudigst mogelijk georganiseerde corporatie niet moeilijk, daar alle stukken, aan haar verzonden of van haar uitgaande met hare handelingen onmiddellijk in verband kunnen worden gebracht, en, zijn de protocollen niet te ongeregeld gehouden, met aanteekeningen daarin opgenomen. Twee moeilijkheden doen zich hierbij voor. De eerste werd reeds aangeduid, n.l. de onvolledigheid der protocollen; toch zal deze geen bezwaar kunnen worden geacht, daar uit de stukken zelf meestal gemakkelijk is op te maken, of zij met de corporatie iets hebben te maken of niet. En dit zal eveneens moeten gelden, waar, zooals voor den aanvang bij ieder archief eener eenigszins oudere corporatie het geval is, geen protocollen bestaan. Ook daar zal men uit de stukken

---

[1]) In het vervolg spreken wij eenvoudigheidshalve alleen van de eerste, hoewel wij niet uit het oog verliezen, dat ook nu en dan de gezamenlijke leden eener rechtspersoon hare handelingen bepalen.

zelf het besluit moeten trekken, of zij op handelingen, voor of door de rechtspersoon verricht betrekking hebben. Dat verder hierbij de chronologische volgorde voor de verschillende stukken de aangewezene is, springt in het oog. Echter, hierbij dient onmiddellijk een voorbehoud gemaakt. Het kan wenschelijk zijn van die volgorde af te wijken om bij elkaâr te houden stukken, die uit hunnen aard bij elkander behooren Hiervoor echter is het onmogelijk nadere regels te geven. Immers men bedenke het wel, de ordening dient toch alleen en uitsluitend, om zoo gemakkelijk moge den weg te vinden, in wat ons van de handelingen van het voorgeslacht in schrift is overgebleven, door ze te plaatsen, in door den aard der zaak voorgeschreven volgorde. Dit zal eenigermate aan het subjectief oordeel van den bewerker moeten worden overgelaten, maar toch in hoofdzaak worden bepaald door de organisatie der corporatie zelve. Een organisatie, die in het archief haar weêrspiegeling moet vinden. Een eerste vereischte bij de ordening is dus inzicht in de organisatie der vereeniging, wier archief men gaat rangschikken. Hiermede hangt samen, dat de vroegere ordening moet worden bestudeerd, en, is zij verloren, zooveel mogelijk uit inventarissen of andere bescheiden moet worden opgespoord. Die vroegere ordening echter behoeft niet noodwendig te worden hersteld, immers de wijze, waarop de voorzaat zijn' weg vond in de schrifturen van vroegeren tijd behoeft niet de juist voor ons aangewezene te zijn. Toch zal het dikwijls de meest practische, en de meest spoedige wijze van ordening zijn.

Breidt de omvang der corporatie zich uit, hetzij zij meer en meer verschillende onderwerpen binnen haren werkkring trekt, hetzij zij elementen in zich opneemt die vroeger niet daartoe behoorden, dan zal zich langzamerhand in hare functiën een splitsing vertoonen.

Een splitsing, die, hetzij zich ten gevolge der arbeidsdeeling een nieuw orgaan vormt of niet, bij de ordening der archiefstukken moet worden gevolgd.

Als vrij wel algemeen kunnen wij als de eerste van dien aard noemen die, welke het financiëel beheer betreffen. Deze zullen ook zelfs in kleinere archieven een vrij aanzienlijke afdeeling uitmaken.

Een niet minder belangrijke dient daar te worden aangenomen, waar het bestuur der corporatie, hier en daar reeds misschien van haar eerste ontstaan af, aandeel heeft in de rechtspraak (vrijwillige en contentieuse) over hare leden. Dit zal in de meeste steden het geval zijn. Eindelijk had in vroeger tijd het plaatselijk bestuur dikwijls gezag in kerkelijke zaken. De daarmede in verband staande stukken zijn als van zelve aangewezen tot het vormen eener op zich zelf staande afdeeling.

En zoo zou men voort kunnen gaan, met verschillende rubrieken, die weder onderverdeeld zouden kunnen worden, aan te geven. In de kleinere archieven zal men volstaan kunnen met een afdeeling te nemen, voor

bepaalde onderwerpen van bestuur, waarin de op een zelfde betrekking hebbende bijeen worden gehouden. In de grootere, waar zich hetzij bijzondere afdeelingen afscheiden, hetzij afzonderlijke organen in de corporatie ontstaan, is de indeeling dienovereenkomstig aangewezen.

Voor tot de wijze van beschrijving over te gaan, schijnen nog twee opmerkingen niet ongepast.

1°. De stukken, die voortvloeien uit bepaalde geschillen, waarin de rechtspersoon als zoodanig is gewikkeld, vallen onder de eerste der door ons aangewezen afdeelingen, maar dienen toch liefst onder een afzonderlijke rubriek in chronologische volgorde te worden geplaatst, in dien zin natuurlijk, dat die, welke op een zelfde procedure betrekking hebben, worden bijeengehouden.

En 2°. In het algemeen moet de bestaande ordening blijven gehandhaafd, althans nooit dan na de meest nauwgezette overweging worden overgegaan van het een tot het ander, wanneer in vroegeren tijd duidelijk een keuze is gedaan tusschen wat ik zou willen noemen: het dossier-systeem en de chronologische ordening. Onder het eerste versta ik, dat stukken op een zelfde zaak betrekking hebbende zorgvuldig bij elkaâr zijn gehouden, terwijl met de tweede wordt bedoeld de ordening, naar mate de onderwerpen ter sprake zijn gekomen en derhalve de stukken worden bijeengevoegd op die wijze en in die volgorde, waarin door of namens de rechtspersoon het een en ander is verricht of een besluit genomen. Sluit het laatste systeem zich meer direct aan de protocollen aan, het heeft tegen, dat het veel meer tijd en moeite kost een overzicht der retroacta te verkrijgen, wijl daarvoor alles bijeen moet worden gezocht. Beide hebben dus hun voor en tegen, overgang van het een tot het ander in strijd met het eens aangenomene schijnt dus in het algemeen niet gewettigd, te meer niet, wijl de verwijzingen en aanhalingen door hen, die de stukken voor den toen loopenden dienst gebruikten, of ze later noodig hadden, er waardeloos door zouden worden, hetgeen zeker niet het doel der ordening in de hand zou werken.

Het komt mij voor, dat deze wijze van ordening ook voor het nieuwere gedeelte kan worden toegepast. Tevens maakt zij, dat de continuiteit in de archieven niet willekeurig behoeft te worden verbroken. Immers de stukken het bestuur in het algemeen betreffende loopen door; wordt er een geheel nieuwe organisatie getroffen, in het archief zelf zal dit te bemerken zijn door van af de nieuwe organisatie een nieuwe groep van stukken te doen beginnen. Evenzoo in de verschillende onderafdeelingen, voor zoover daar òf een nieuwe werkkring wordt geopend, òf een onderwerp, hetwelk reeds onder de zorgen van het bestuur viel, op andere wijze wordt geregeld Zoo zullen bijv. om ons te bepalen tot de gemeenten, de stukken, welke gediend hebben bij de uitvoering van bepaalde wetten, afzonderlijke rubrieken moeten vormen.

En nu de beschrijving.

Ook hier ga voorop de vraag: wat verlangt men van een inventaris? Naar mijn inzien zal deze in het algemeen niet meer behoeven te geven dan een overzicht van den inhoud van en tevens moeten zijn een betrouwbare wegwijzer in het betrekkelijk archief, dat voor den oningewijde, hoe goed geordend het ook zij, aanvankelijk een doolhof blijft.

Uit dit voorop gestelde volgt, dat een inventaris ons evenmin den inhoud van elk stuk behoeft te doen kennen — een onmogelijke eisch trouwens — als dat daaruit moet zijn op te maken, of omtrent een bepaalden persoon of een bepaald onderwerp in het archief iets is te vinden. Zulke gegevens moeten uit de stukken zelf worden opgemaakt, m. a. w. daartoe is een onderzoek in het archief zelf noodig.

Toch, en dit valt evenmin te ontkennen, is het wenschelijk dit met eenigen spoed te kunnen doen. Om dit te bereiken zijn echter andere hulpmiddelen aangewezen dan een omschrijving en opneming in een inventaris.

Voor de oudere stukken, die natuurlijk in waarde toenemen, naar mate zij ouder worden, en dus de kennis, die daaruit kan worden geput, van elders te moeielijker is te verkrijgen, is het wenschelijk zoo niet het geheele document dan toch den inhoud er van bekend te maken. Daarvoor dienden oorkondenboeken en regestenlijsten, zooveel mogelijk voorzien van de noodige registers. Waar nu de juiste grens zal liggen om met zulk een meer nauwkeurige opgave op te houden, is in het algemeen moeilijk te bepalen; mij is het in de practijk het beste voorgekomen dit te doen op het tijdstip waar de protocollen een aanvang nemen. Dan toch kan men globaal aannemen, dat niet aan ieder stuk op zich zelf zulk een hooge waarde toekomt, immers juist in de protocollen zal men ook bijzonderheden vinden, terwijl tevens zich een ander mindere omslachtige wijze voordoet om van het in het archief aanwezige zich voldoende op de hoogte te kunnen stellen.

Daar nu, waar het archief van betrekkelijk geringen omvang is, is er zeker geen bezwaar tegen om ten aanzien der oudste stukken den inventaris tevens tot regestenlijst te maken. Echter en dit dient natuurlijk daarbij in het oog te worden gehouden, de stukken worden nader beschreven op de plaats, waar zij naar de ordening volgens hunnen aard behooren. Zouden echter die stukken te talrijk worden, dan is het maken van een afzonderlijke regestenlijst, die dan zuiver chronologisch kan worden ingericht, aangeraden. Ook bij een oorkondenboek zal dit meer de aangewezen volgorde zijn dan die, welke bij de inrichting van een archief moet worden aangenomen.

Wat nu betreft de latere stukken, hierbij zal men in verband met de protocollen en de daarbij behoorende registers met een minder uitvoerige beschrijving kunnen volstaan, terwijl verwijzing van de losse stukken

naar de protocollen en van deze naar gene onmisbaar is. Deze aanteekeningen zullen verschillend, zoowel in inhoud als in aantal, moeten zijn, naar mate men het dossier-systeem of het zich dichter aan de protocollen aansluitende bij de ordening heeft aangenomen. Ook hier zal voor de meest practische inrichting evenals voor die van de op de protocollen te maken registers aan het individueele inzicht veel, zoo niet alles moeten worden overgelaten. En evenzeer is het waar, dat in dezen dikwijls van wat de vervaardigers der stukken, toen zij nog voor den loopenden dienst noodig waren, of latere gebruikers ten eigen behoeve tot stand brachten, kan worden geprofiteerd. In het algemeen evenwel komt het mij voor, dat daar waar niets van dien aard te vinden is, een alphabetisch register op eigennamen en op zaken, naar „Schlagwörter", in den trant zooals door v. Löher in zijn Archivlehre, s. 396 bedoeld, het meest verkieslijk is. Dat in die registers verwijzingen, zoo nauwkeurig mogelijk, niet mogen worden gemist is duidelijk. Men zou er bijna aan kunnen toevoegen, hoe talrijker hoe beter, in ieder geval hoe gemakkelijker voor hen, die in het archief onderzoekingen willen doen. Zijn de hier boven bedoelde registers naar behooren ingericht, dan zal men zonder al te veel zoeken op goeden grond de verzekering kunnen geven dat ten aanzien van een of ander bepaald vraagpunt, in het betrekkelijk archief niets is te vinden. Een antwoord, dat oneindig moeilijker is te geven, wel te verstaan met voldoende zekerheid, dan het bevestigende.

Het komt mij voor, dat ook in grootere archieven de hier boven gestelde regels toepassing zouden kunnen vinden. Echter, en dit zij hier ten allen overvloede nog eens herinnerd, er is hier alleen sprake van archieven van kleinere steden en waterschappen, men wachte zich wel ze in hun geheel algemeener bedoeld te achten, en ze te bestrijden door bijv. aan te toonen, dat de toepassing o. a. bij de ordening van het huisarchief eener aanzienlijke familie spaak zoude loopen.

Bij voorbaat zij dit reeds erkend, zelfs zij er bijgevoegd, dat er corporaties kunnen zijn, bij wier archieven zij evenzeer minder practisch kunnen worden geacht te zijn, dit ontneemt hun echter niet hunne waarde voor de gevallen, voor welke zij meer bijzonder bedoeld zijn. Waarschijnlijk zal ieder dit gereedelijk toegeven, toch scheen het nog noodig er nog bepaaldelijk de aandacht op te vestigen, gedachtig aan de spreuk: Qui bene distinguit, bene docet.

ASSEN, Mei 1892. SEERP GRATAMA.

Iets over de organisatie van het rijks-archiefwezen in Beieren.

In aansluiting aan het in het vorige nommer medegedeelde houden wij ons ook in dezen meer bepaaldelijk met het personeel bezig.

In Beieren ressorteert, evenals bij ons, het rijks-archiefwezen onder het Ministerie van Binnenl. Zaken. Aan het hoofd van het algemeen rijks-archief te München staat een directeur, die met de onmiddellijke leiding daarvan is belast. Daar zijn onder hem werkzaam drie „Räthe", drie assessoren en een secretaris voor den inwendigen dienst, de meer wetenschappelijke functies, benevens drie ambtenaren en een klerk. De laatsten voor den uitwendigen dienst, zooals men het daar noemt „den Kanzleidienst", waartoe behoort o.a. het registreeren der ingekomen stukken, het expediëeren der brieven, de administratie der ontvangen en der uit te geven gelden, het verzenden en weder in ontvangst nemen van archivalia enz. Dat ook dit gedeelte van den dienst geen kleinigheid is, blijkt wel daaruit, dat volgens een mij geworden opgave jaarlijks meer dan 7000 stukken alleen over gebruikmaking van en inlichtingen uit de archieven worden gewisseld. Dit betrekkelijk hoog cijfer staat zonder twijfel in verband met de verhouding van het algemeen rijks-archief tot de „Kreisarchive."

Immers deze worden niet zoo zeer beschouwd als zelfstandige inrichtingen beheerd door afzonderlijke ambtenaren, onder het oppertoezicht van den chef van het rijksarchief — zooals bij ons te lande de bestaande regeling beoogt — maar als afdeelingen van het archief te München wegens bijzondere omstandigheden in een andere plaats bewaard.

Hieruit volgt, dat ook de „Kreisarchivare" onmiddellijk onder den bovenbedoelden directeur staan, en van hem aanwijzing omtrent hunne werkzaamheden, de inrichting van inventarissen en registers enz. ontvangen. Natuurlijk zal dit in de practijk niet zoo streng worden opgevat, als het naar de woorden der verordening schijnt, maar toch vormt het geheel een veel meer gecentraliseerde organisatie dan hier te lande. Van alle inventarissen en registers toch moeten afschriften naar het rijks-archief worden opgezonden, zoodat daar zooveel mogelijk een overzicht van den inhoud der verschillende „Kreisarchive" is te vinden. Dit tevens met het oog daarop, dat de — wij zouden zeggen — algemeene rijks-archivaris, tevens optreedt als het hoofd van het geheele archiefwezen van den Beierschen staat, zoodat bijv. alle aanvragen om inlichtingen en dergelijke over het geheele land aan dien ambtenaar worden gericht.

Evenals hij nu aan de beambten, ter hoofdplaats onder hem werkzaam het voor het geven daarvan noodig onderzoek opdraagt, — aan ieder van hen is daartoe meer speciaal een deel van het koninkrijk aangewezen — zoo doet hij dat ook aan de verschillende hoofden der provinciale archieven. De antwoorden worden bij hem ingezonden, en hetzij direct, hetzij na omwerking of verwerking met andere ingekomen berichten aan de belanghebbenden van wege het rijks-archief verstrekt. Slechts dan als enkel en alleen afgifte of overlegging van eenige stukken wordt verlangd, is voor de provinciale besturen (Kreis-regierungen) en de minis-

teries de tusschenkomst van het rijks-archief onnoodig. Richt een particulier persoon zich onmiddellijk tot een der archivarissen in de gewesten, dan moet deze het hoofd van het rijks-archiefwezen daarmede in kennis stellen en diens beslissing afwachten.

Ook op ander gebied is deze organisatie streng volgehouden. De financiëele aangelegenheden der „Kreisarchive" worden door tusschenkomst van den directeur met het betrokken ministerie geregeld. Het personeel staat onmiddellijk onder zijn veel omvattend toezicht. Niet alleen toch dat hij de werkzaamheden regelt, hij moet ze ook in de gewestelijke archieven jaarlijks nagaan. Hiervoor kan hij echter een der hoogere beambten aan het algemeen rijks-archief als plaatsvervanger zenden. Tevens doet hij omtrent de bevordering van en de opname in het personeel de voordracht aan den betrokken minister, hij verleent verlof hoogstens voor den tijd van zes weken, en moet — dit klinkt in Nederlandsche ooren zeer vreemd — bijv. vergunning geven tot het aangaan van een huwelijk, of het aannemen van een voogdij.

Onder den directeur van het algemeen rijks-archief te München ressorteeren op bovenaangeduide wijze acht Kreisarchivare, voor de acht onderdeelen, waarin Beieren is verdeeld. Merkwaardig is echter dat de archieven niet overal in de hoofdplaats van den „Kreis" zich bevinden, waar het gewestelijk bestuur is gevestigd. Dit is wel het geval voor Opperen Neder-Beieren, de Pfaltz, Neder-Franken, namelijk te München, Landshut, Spiers en Würzburg, niet voor de „Kreise" Boven-pfaltz en Regensburg, Opper- en Middel-Franken en Zwaben, in welke de archieven respectievelijk zijn bijeengebracht te Amberg, Bamberg, Neurenberg en Neuberg a/D.

Daarbij zijn buiten den hoofd-ambtenaar werkzaam een of twee secretarissen voor den wetenschappelijken (Referats-) en meestal een ambtenaar voor den uitwendigen (Kanzlei-) dienst.

Tot besluit een kort overzicht van de bezoldiging der verschillende ambtenaren.

Het tractement van den directeur van het algemeen rijks-archief bedraagt minstens 6660 *M.* en klimt geleidelijk tot 7770 *M.* bij 20-jarigen diensttijd; van een „Reichsarchivrath" van 4560 *M.* tot 5450 *M.* evenzoo; van een assessor van 3540 *M.* tot 4080 *M.*, en van een „Kreisarchivar" van 3360 *M.* tot 4360 *M.*; de secretaris aan het rijks-archief ontvangt van 3000 *M.* tot 3720 *M.* en die bij de andere archieven van 2280 tot 3180 *M.*

Dit cijfer wordt na dat tijdsverloop iedere vijf jaren verhoogd met 180 *M.* Hierbij komen nog verhoogingen wegens vergoeding van vrije woning, die verschillend zijn en loopen van 180 *M.* tot 400 *M.*

Eindelijk zij nog opgemerkt, dat ook aan de „Praktikanten", naar mate van diensttijd en bekwaamheid, kunnen worden toegelegd bedragen verschillende van 900 *M.* tot 1400 *M.*, ter beoordeeling van den directeur van het algemeen rijks-archief. G.

De inrichting onzer archief-inventarissen.

Waarde Redacteur!

Wil mij niet verdenken van onvreedzame bedoelingen, indien ik het waag met nadruk te protesteeren tegen de wenschen, u kenbaar gemaakt door den heer SERVAAS VAN ROOYEN. Ik kan u zeggen, dat ik er van geschrikt ben. Hoe, archief-ambtenaren zouden geen archief-inventarissen mogen beoordeelen? Maar wie anders zou dit noodige werk dan verrichten? Wellicht de buitenstaanden, die tot oordeelen zooveel minder bevoegd zijn? Ik ben niet zoo afkeerig van kritiek als de heer S. v. R., maar op die manier zou ik er heusch bang voor worden: het zou voor een ordentelijk archivaris niet veilig worden om in het publiek op te treden, als hij de kans moest loopen, dat alleen Jan en alleman zijn werk gingen bespreken!

Maar gij zult wellicht zeggen, dat de persoonlijke wenschen van den heer S. v. R. en van den ondergeteekende over kritiek of niet-kritiek weinig ter zake doen? Inderdaad, gij hebt gelijk. En daarom ga ik u even betoogen, dat kritiek noodzakelijk, onvermijdelijk noodzakelijk, noodzakelijker dan iets anders is voor onze jonge vereeniging.

Voor een paar maanden heeft de Min. v. B. Z. mij uwen inventaris van het archief van Coevorden toegezonden. Eenige maanden vroeger had ik het 2e stuk van den inventaris van het archief der stad Utrecht gepubliceerd. Ge weet, dat de methode van bewerking bij beide stukken *geheel* verschillend is. Nu heb ik mijne methode na lange overwegingen vastgesteld; ook zonder dat iemand mij dit zeide, weet ik, dat gij niet minder zorgvuldig geweest zijt. De laatste weken brachten ons eindelijk de bewerking der archieven van Thorn door onzen ambtgenoot HABETS, die inderdaad evenmin gewoon is achteloos te werk te gaan: alweder geheel iets anders. Het Overijsselsche systeem van inventariseeren eindelijk is u bekend. Ik ben overtuigd, dat als wij nog meer voorbeelden uit de laatste jaren konden noemen, wij ook nog meer systemen zouden te vermelden hebben. En ik weet dan ook niet, of ik het wel ernstig zal betreuren, dat wij betrekkelijk alleen staan met onze publicatiën, nu elke nieuwe mij reden geeft tot bekommering.

Want inderdaad, de zaak wekt mijne ernstige bekommering. Natuurlijk verwacht ik niet, dat allen over eene zoo belangrijke zaak zullen denken juist als ik; het ware al te aanmatigend om zelfs te hopen, dat uniformiteit te verkrijgen ware volgens het door mij gegevene recept. Maar dat wij tot uniformiteit moeten komen, uniformiteit althans in hoofdzaken en in zekere praktische quaestiën van vorm, staat bij mij vast.

En toch gaat het lieve leven bij ons onbelemmerd zijnen gang. Slechts zelden let iemand er op, hoe zijn buurman te werk gaat. Elk

vogeltje zingt van uit zijn archiefkooitje zooals het gebekt is Van boven af schijnt geen orde te zullen worden geschapen. Toen de archivaris in Overijssel voor eenige jaren den Min. v. B. Z. vroeg, of mijn inventaris van St. Pieter, de eerste die door het rijk uitgegeven werd, nu ook als type mocht gelden van de door de regeering gewenschte methode, heeft Z. Exc. verklaard, dat dit mutatis mutandis inderdaad het geval was. Maar later zijn de inventarissen van Coevorden en Thorn toch ook door de regeering uitgegeven, zoodat zij als officiëele modellen niet minder gezag hebben. Bij de verschijning van denzelfden inventaris van St. Pieter heeft de Algemeene Rijks-archivaris desgevraagd officiëel verklaard, dat hij zich behoudens eenige opmerkingen met het systeem van bewerking vereenigen kon. En thans vernemen wij, dat gij in overleg met dienzelfden hooggeplaatsten ambtenaar uw systeem van bewerking hebt vastgesteld!

Een leiddraad zal ons dus niet geschonken worden, wij zijn en blijven vrij. Misschien is het trouwens beter zoo. Maar toch zeker alleen dan, wanneer wij ons zelven helpen en trachten door onderlinge bespreking het over de hoofdpunten althans eens te worden. Indien onze vereeniging recht van bestaan heeft, dan is het m. i. in de allereerste plaats, ik zou bijna zeggen uitsluitend daarom. Elk archief stelt zijne eigene eischen; de eigenaardige inrichting van elk regeeringscollege maakt het onvermijdelijk, dat ook het door elk college nagelatene archief eigenaardig ingericht worde. Bovendien, ouderdom en omvang van een archief moeten invloed hebben op de uitvoerigheid der beschrijvingen. Zoo zijn er meer redenen voor verschil van bewerking. Maar juist daarom is het des te meer gewenscht, dat althans in de hoofdbeginselen en ook in alle quaestiën van vorm eenstemmigheid heersche tusschen de bewerkers van inventarissen, omdat anders de gebruiker het systeem van elken inventaris vooraf zal moeten bestudeeren, wil hij den weg daarin vinden.

„Variis modis bene fit", zal men wellicht zeggen, „de publicatie van een archief-inventaris is geen nutteloos werk, al is hij niet volgens vaste regelen bewerkt, en een inventaris is geen prul, omdat hij niet aan al uwe eischen voldoet!" Inderdaad, ook meende ik dit niet te beweren; maar ik zie niet in, waarom wij ons bij den bestaanden chaotischen toestand hebben neder te leggen, zoolang wij zelf geene poging gewaagd hebben om het meerdere en betere te verkrijgen. En geen beter middel daartoe dan het bespreken en beoordeelen van elken nieuw verschenen inventaris door hen, die door hunne ambtelijke werkzaamheid weten, waar de voetangels en klemmen liggen. Er is geen nood, dat de taak hun over het hoofd zal groeien, zoover ik zien kan!

En de bezwaren, waarvoor de heer S. v. R. zoo erg bevreesd blijkt? Moet de goede verstandhouding daaronder lijden? Wel, ik kan het zoo zwaar niet inzien. Als de heer S. v. R. onze bovengenoemde inventarissen van de archieven van Utrecht en Coevorden eens ter hand nam en ons

na nauwkeurige studie kwam vertellen, hoe zoo iets nu eigenlijk aangevat moet worden, zoudt gij u dit nu inderdaad zoo erg aantrekken? Waarlijk, ik geloof niet, dat het mij de nachtrust storen zou! De heer S. v. R. zinspeelt met bedenkelijk hoofdschudden op het jaarlijksche diner. Ik begrijp dit niet. Ik vind dit diner in dit geval juist zoo uitnemend. Ziet ge, het is voor mij natuurlijk geen vermaak, geregeld alle jaren iemand te ontmoeten, met wien men onaangenaamheden gehad heeft, allerminst op een diner: dat beneemt den eetlust! *Gij* vindt dit natuurlijk ook zoo; de heer S. v. R. blijkt er niet anders over te denken, en eigenlijk geloof ik, dat wij het allen daarover eens zijn. Welnu! dat is dus immers juist de allerbeste waarborg, dat ieder beoordeelaar zich kalm houden zal? En mocht een enkele criticus ondeugend zijn, dan zijt gij er immers nog, waarde redacteur! die echt constitutioneel boven de partijen troont en hem op de vingers kunt tikken door te dreigen met de straf van weigering van plaatsing, die ter uwer beschikking staat?

Mij dunkt, het zal dus zulk eene vaart niet loopen. Maar als er onverhoopt wat al te veel leven mocht komen in de brouwerij, in 's hemels naam! ik zou het nog liever hebben dan te moeten leven in de drukkende atmosfeer, die het gevolg zou zijn van het verplichte mooi vinden van elkaars werk en het verzwijgen van opmerkingen. Als iemand b.v. een stuk, dat ik een *vidimus* noem, in zijn inventaris omschrijft als een *transsumpt*, dan wensch ik het recht en de gelegenheid te hebben om hem te zeggen: „Uitnemend, mijn goede heer! uwe benaming is onberispelijk, maar laat ons ter wille van het publiek, dat onze inventarissen gebruikt, afspreken, voortaan hetzelfde woord te bezigen; dan brengen wij de menschen niet in de war." En als een ander ditzelfde stuk eene *kopie* noemt, dan wensch ik ook het recht te hebben om te zeggen: „Dit is verkeerd!" al beloof ik u, dat ik met het oog op het jaarlijksche diner mij zal vergenoegen met het epitheon *onnauwkeurig*. En als mijn collega dan *nog* boos is over dit epitheton, dan zou ik er (moest het zijn!) desnoods liever het diner aan geven dan van mijn recht van spreken afstand te doen. Met zwijgen komt men niet verder: het leidt tot niets, en niet daarvoor behoefden wij eene vereeniging op te richten!

S. MULLER Fz.

Interrogatorium.

Bij de overbrenging van het Amsterd. Weeskamer-archief uit het algemeen depôt der Commissie van Liquidatie te 's Gravenhage bevond zich daaronder een naamklapper met het opschrift: „Register der Namen 1767," half folio, in perkament gebonden, dat in bedoeld archief niet bleek thuis te behooren. Waar het ontbreekt, kan ik niet bepalen. Ik ben bereid,

te bewerken dat het op zijne plaats komt. Ter aanwijzing geef ik hier eenige sprekende namen op, die dunkt mij, iemand met de plaatselijke geschiedenis van de stad, uit wier archief het register is verdwenen, bekend, in staat zal stellen de herkomst aan te wijzen: *Boluyt*, *Bosgeld*, *Bieskeuvel*, *Camhout*, *Ditros*, *Engelvaart*, *Goudswaart*, *Hengsmeugel*, *Jenista*, *Kotvis*, *Kegge*, *Moeliker*, *Oudendijk*, *Perestam*, *Pipping*, *Roggeband*, *Sempel*, *Voshol*, *Verberendsen*, *Wagtho*, *Zorgen*.

Aanmelding bij Mr. N. DE ROEVER, archivaris van Amsterdam.

Varia.

EEN ARCHIVARIS OP ZIJN POST.

Eenigen tijd geleden is te Parijs overleden de oud-directeur der Rijks-archieven, de heer Maury. Het is niet onbelangrijk om te weten hoe dapper hij zich in 1871 gekweten heeft om zijn archief voor een mogelijken ondergang te behoeden. *L'Intermédiaire* geeft er het relaas van. Oogenschijnlijk had het Rijks-archief niets dat de aandacht kon trekken van de toenmalige Commune, maar de nabuurschap van de Staatsdrukkerij, van de bank van leening en van het stadhuis deden den beheerder het ergste vreezen. Hij rekende het dan ook tot zijn plicht om op zijn post te blijven. Om niet den minsten aanstoot te geven, of de aandacht te trekken van de Commune, die zich had meester gemaakt van het gezag, sloot hij het archief niet. Begrijpelijk is het, dat gedurende den Communetijd, welke een paar maanden duurde, het getal bezoekers, uitgenomen een paar oude trouwe klanten, zeer gering was. Niettemin ontving de Directeur drie maal bezoek van personen, die namens de Commune inlichtingen vraagden. De onderzoekingen hadden echter weinig of geen belang, en konden de publieke zaak geen schade doen. De noodige gegevens werden dus verstrekt. Hoe voorzichtig meneer Maury overigens ook was, meende hij het aan zich zelven verplicht te zijn, zoolang mogelijk de driekleur van het gebouw te doen waaien. Den 20^en^ Mei echter, ongeveer tegen den avond, was hij genoodzaakt haar in te nemen. Sommatie en bedreigingen van de zijde van de Gedelegeerden van het Centraal Comité dwongen hem daartoe. Niettemin bleef hij hardnekkig besloten de oproersvaan er niet voor in de plaats stellen.

Toen den 22^en^ Mei de troepen van Versailles reeds wederom voor een deel bezit hadden genomen van Parijs, werd door het Comité van Algemeen Welzijn een gedeelte van het gebouw gerequireerd om er de militaire intendance te vestigen. Meneer Maury wendde het gevaar af, door de zalen van de naastbijgelegen *école des Chaters* daartoe aan te wijzen. Reeds den volgenden morgen werden zij in het bezit genomen door een twintigtal personen, die na eenige uren toevens, zich naar den *grenier d'abondance* verplaatsten. Dit gebouw brandde af.

Dienzelfden dag, omstreeks 7 uur in den avond, toen het „Archief"

afgescheiden was van de andere wijken, door de barricaden, waarvan er één was opgeworpen op den hoek van de *rue du Chaume* en de *rue de Rambuteau*, ontving Maury bericht, dat het *palais Soubise*, waar de archieven bewaard worden, gevaar liep in brand gestoken te worden, zooals zoovele gebouwen reeds in vuur waren opgegaan.

Onmiddellijk begaf hij zich naar den wachtpost der *garde Nationale*, gevestigd op het voorplein, en gelastte den kommandant elken aanval der Federés af te slaan. Zelfs wapende hij alle bureauklerken en andere beambten, die hem over gebleven waren. Die voorzorg bleek niet noodeloos. Tot tweemalen toe, zoowel des nachts als den anderen morgen, trachtten benden het gebouw binnen te dringen, hetzij om de gardes over te halen zich met hen te vereenigen of wel om des te gemakkelijker te kunnen terugtrekken; zij werden door de gardes, met behulp van het gewapende personeel, teruggeworpen.

Gelukkig werd Donderdags namiddags 1 uur de barricade genomen door het 94e linie-regiment, dat terstond post vatte op het voorplein van het archiefgebouw en voorgoed de archieven, zoowel als den moedigen en beleidvollen Directeur, vrijwarende voor verder gevaar.

s'-GRAVENHAGE, Februari 1892. A. J. S. v. R.

Verschenen werken. — Inhoud van Tijdschriften.

Het oudste cartularium van het sticht Utrecht, door mr. S. Muller Fzn.; uitgegeven in de werken van het Historisch Genootschap te Utrecht.

Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden, gedurende de jaren 1572—1620, verzameld en uitgegeven door dr. J. Reitsma en dr. S. D. van Veen.

Eerste deel: Noord-Holland, 1572—1608.

Te Groningen bij J. B. Wolters.

Manuel de paléographie latine et française du VIe au XVIIe siècle suivi d'un dictionnaire des abréviations avec 23 fac-similés en phototypie par Maurice Prou.

Paris, Alphonse Picard, éditeur. Rue Bonaparte 82. 12 francs.

Receuil de fac-similés d'écritures du XIIe au XVIIe siècle, (Manuscrit latins et français), accompagnés de transcriptions par Maurice Prou.

même éditeur, 6 francs.

Advertentiën.

1892. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten enz.

Benoemd:

Mr. J. A. Feith tot rijksarchivaris in de provincie *Groningen*, in plaats van Mr. H. O. Feith, die als zoodanig eervol is ontslagen.

De eerste Jaarvergadering, gehouden te Utrecht op 9 Juli 1892. [1])

Op den bepaalden tijd en plaats waren een 17-tal leden der Vereeniging verschenen. Hoewel het te betreuren valt, dat niet meerderen aan de oproeping hadden voldaan, geeft het getal der opgekomenen toch geen stof tot klagen, als men bedenkt, dat ongeveer een derde gedeelte der leden aanwezig was.

Ten gevolge der ongesteldheid van den Voorzitter mr. A. J. Enschedé, opende mr. N. de Roever, in diens plaats optredende, de vergadering met een verslag omtrent de lotgevallen der vereeniging in haar eerste levensjaar. Na een woord van welkom tot de aanwezigen te hebben gericht, herdacht spr. den afwezigen voorzitter met deze woorden: „Gij mist aan deze tafel den nestor van het bestuur, den man, die ten vorigen jare met zooveel beminnelijke tact onze eerste vergadering leidde. Gij mist hem even ongaarne als wij, en ik mag zeggen, dat het ook hem leed is, dat hij hier niet nogmaals een bewijs van zijn' volle sympathie voor onze vereeniging door zijne tegenwoordigheid kon geven."

Daarna werd achtereenvolgens gewezen op de erkenning onzer vereeniging als rechtspersoon en de daarmede in verband staande formuleering

[1]) Het bestuur heeft gemeend, in overeenstemming met den ter vergadering gebleken wensch der leden, van het verhandelde een kort overzicht in ons blad te moeten geven, vooral ten behoeve der afwezigen. Een overzicht, niet een volledig verslag.

onzer statuten, op het tot stand komen der uitgave van „het Nederlandsch Archievenblad", zelfstandig orgaan onzer Vereeniging, en de daarbij aanvankelijk te overwinnen moeilijkheden, maar bovenal op de wenschelijkheid van meerdere publiciteit en van een ruimeren kring van lezers. Het bestuur heeft daartoe pogingen in het werk gesteld, maar tot nog toe met matig succes.

Tot bereiking van dat doel is de medewerking van allen noodig, zoowel door het inzenden van bijdragen, als door het maken van propaganda bij autoriteiten en mannen der wetenschap. Immers zoowel voor de eersten aan wier zorg de materieele belangen van archieven zijn toevertrouwd, als voor de laatsten, voor welke zij de bronnen voor hunne studieën bevatten, zal ons Tijdschrift het een of ander wetenswaardigs kunnen en moeten bevatten.

Voorts deelde spr. mede, dat de kosten der uitgave, zijnde *f* 150.— voor 10 vellen druks of naar evenredigheid meer of minder, kunnen worden bestreden uit de contributies van 43 leden, en de som door 29 abonnenten, buiten de vereeniging staande, te betalen.

Na nog even te hebben stilgestaan bij het feit, dat slechts een zestal archiefambtenaren zich van aansluiting aan onze vereeniging hebben onthouden, onder welke tot ons leedwezen nog steeds de algemeene rijksarchivaris moet worden vermeld, eindigde spr. zijn inleidend woord met den wensch, dat de bijeenkomst niet zonder nut voor het archiefwezen zoude blijven.

Nadat de instemming der hoorders door een langdurig applaus was gebleken, werd met de huishoudelijke werkzaamheden een begin gemaakt. Hieromtrent zij hier het volgende medegedeeld:

Als buitengewone leden werden aangenomen: dr. I. J. Cosquino de Bussy, vroeger archivaris der gemeente Deventer, thans hoogleeraar te Amsterdam, en mr. H. O. Feith, oud-rijksarchivaris in de prov. Groningen. Met het oog daarop, dat mr. A. J. Enschedé had verklaard niet weder voor den post van voorzitter in aanmerking te willen komen, werd, in verband met de geschiedenis van zijn ontstaan art. 11 van het Regl. in dier voege gewijzigd, dat het getal bestuursleden werd bepaald op vijf in plaats van op zes.

Aan het slot der vergadering werden de aftredende herkozen, en werd het bestuur na eenige stemmingen dan ook aldus samengesteld:

mr. N. DE ROEVER, *voorzitter.*
mr. SEERP GRATAMA, *secretaris.*
mr. J. A. FEITH, *penningmeester.*
mr. A. C. BONDAM.
mr. Ch. M. DOZY.

Nog zij hierbij melding gemaakt van een ingekomen missive van eenige bibliotheek-ambtenaren, houdende een voorstel om uit hoofde van „de belangen van Archivarissen en Bibliothecarissen, die in sommige opzichten samengaan", en wijl het oprichten eener afzonderlijke vereeniging ten gevolge van hun klein getal bezwaren zoude opleveren, aan de vereeniging van archivarissen een tweede afdeeling voor bibliothecarissen te verbinden. Ware niet reeds in enkele dagbladen, die een kort relaas onzer eerste jaarvergadering inhielden, hiervan mededeeling gedaan, naar het oordeel van het bestuur had deze zaak, als zijnde nog onbeslist voorloopig, ook in ons Tijdschrift, niet publiek moeten worden gemaakt.

Nu dit echter geschied is, wenschen wij in dit overzicht daaraan slechts toe te voegen, dat na breedvoerige beraadslaging werd aangenomen de volgende motie:

De vergadering, gehoord de discussie gevoerd naar aanleiding van het schrijven van eenige bibliothecarissen, draagt het bestuur op om zich met deze heeren in verbinding te stellen en met tekennengeving van de bezwaren door de vergadering geopperd tegen onderlinge vereeniging, te bespreken, op welke wijze zooveel mogelijk door deze vergadering aan hun verlangen zoude kunnen worden tegemoet gekomen en naar aanleiding dier besprekingen in de eerstvolgende vergadering de noodige voorstellen te doen.

Het eerste punt van behandeling: Scheiding van oud en nieuw archief, door mr. Ch. M. Dozy in no. 2 van het Archievenblad besproken, wordt vervolgens door dezen ingeleid:

Overeenkomstig het aldaar ontwikkelde werd door hem op den voorgrond gesteld, dat vroeger eeuwen geene archieven kenden in den zin door ons aan dat woord gehecht. Immers deze vormden geen zelfstandig afgezonderd geheel, los van de loopende administratie. Buitengewone maatregelen ter verzekering van enkele archiefstukken werden niet genomen, omdat deze aan een zeker tijdstip voorafgingen, maar omdat zij de bewijsstukken waren van gekregen of gekochte rechten. Alle overige bescheiden bleven in de bureaux berusten, zoover er aldaar plaats was en verhuisden, zoodra die ontbrak, naar zolders en vlieringen, tenzij het verscheuren boven het versjouwen werd verkozen. Een Amsterdamsch archiefreglement van 1685 lichtte dit toe.

De vrees, dat de ingrijpende verandering der regeeringscolleges na 1795 belangrijke historische bescheiden te loor zou doen gaan, leidde in 1802 tot een centraal depôt van archiefbescheiden als historische verzameling, ter wille der vaderlandsche geschiedenis. Deze aanleiding tot de oprichting gaf aan dat depôt en aan alle later geformeerde archieven het karakter van collectie's, in het belang der wetenschap aangelegd. Het sluitjaar 1814, aanvankelijk niet ten onrechte als zoodanig aangenomen bleef bestendigd, omdat men met de oude stukken de handen vol had en men

zich meer voor het verleden dan voor de histoire contemporaine interesseerde. Ook de omstreeks het midden dezer eeuw gevormde gemeente-archieven namen gemeld jaar zonder grond, slaafs en zonder nadenken over. Thans dreigt het gevaar dat, waar voor de stukken van vroeger eeuwen meer en meer gezorgd wordt, de archieven der 19e eeuw aan snelle vernietiging worden prijsgegeven. Gelukkig wordt meer dan vroeger ingezien, dat de archieven takken van administratie zijn, waarbij de belangen van deze en niet die der wetenschap op den voorgrond behooren te staan.

De archivaris behoort zorg te dragen voor alle afgedane stukken, niet alleen van historisch belang, maar zoodra zij in het vervolg der loopende administratie van eenig nut kunnen zijn.

Dienovereenkomstig bepleitte de inleider het overbrengen naar de archieven van alle stukken van opgeheven takken van dienst, en ten opzichte der voortbestaande, van voor de laatste ingrijpende wijziging daarin. Bovendien zou er een maximum van tijd kunnen gesteld worden, gedurende welken stukken bij de loopende administratie mogen blijven berusten.

Het aannemen van een vast beginsel in plaats van een willekeurig jaartal past volgens den inleider ook volkomen in het stelsel van handhaving der organische bestanddeelen van het archief.

Bij de hierop gevolgde discussie bleek het denkbeeld van den inleider algemeene instemming te vinden, wat betreft de wenschelijkheid van het niet meer aannemen van een vast jaar als scheiding tusschen oud en nieuw of loopend archief en de geleidelijke aanvulling der oude archieven uit de bureaux der administratie. Zelfs werd er op gewezen, dat in Noord-Brabant reeds een begin met de toepassing was gemaakt, immers daar een gedeelte van het provinciaal archief van na 1813 dagteekenende door den rijksarchivaris was overgenomen. Toch bleek men, waar het op de toepassing aankwam niet eenstemmig. Op dit punt deed zich als tegenstander vooral mr. GRATAMA kennen, die aan een regeling, als bijv. in Italie aangenomen, de voorkeur gaf. In dien zin n.l., dat na een bepaald tijdsverloop, in genoemden staat na 10 jaren, de stukken uit de bureaux der administratie naar de archieven worden overgebracht. Immers de veranderingen in de administratie kunnen òf geen verandering in de organisatie der archieven hebben teweeg gebracht, òf de bestaande regeling heeft reeds zoolang bestaan, dat de loopende dienst de oudere stukken niet of althans niet meer dan het zoogenaamde oud-archief noodig heeft; in dat geval toch worden zij bij de administratie licht als hinderlijke lastposten en ruimtewegnemers beschouwd, en zijn zij beter op hun' plaats en beter bewaard onder het toezicht van den archivaris. Bovendien zal men, zooals de inleider ook reeds opmerkte, een overgangstijdperk moeten aannemen bij verandering der organisatie, en daarmede dus wederom op

een gewichtig punt van het systeem moeten afwijken. Deze overwegingen konden echter den inleider en zijne medestanders niet overtuigen, zij bleven aan het denkbeeld vasthouden, dat wijziging in de organisatie het criterium der scheiding tusschen oud en nieuw archief ook bij de toepassing moest blijven, echter met deze concessie, dat bij langdurige continuïteit der organisatie een termijn zoude kunnen worden vastgesteld, na verloop waarvan de stukken van de administratie naar de archieven zouden kunnen worden overgebracht.

Na een levendig debat over de vraag, of en op welke wijze dit denkbeeld zoude kunnen worden belichaamd in een conclusie — eerst werd gesproken van een motie, welke term werd los gelaten, omdat daarbij onmiddellijk feitelijke uitvoering te zeer op den voorgrond zoude worden geschoven, en naar mr. J. W. Mulder opmerkte deze, het systeem zelve daargelaten, niet overal en in ieder geval zoude zijn aan te raden — werd deze toestemmend beantwoord, vooral op grond dat anders de beraadslaging zonder duidelijk geformuleerd resultaat weinig of geen vrucht zoude dragen, bepaaldelijk niet met het oog op art. 2*a*, daar de omschrijving van des archivaris taak toch op den weg van den toekomstigen wetgever lag en deze dan een vingerwijzing zoude missen. Ten slotte werd dan ook de volgende conclusie voorgesteld:

De vergadering der Nederlandsche archivarissen spreekt de wenschelijkheid uit eener geleidelijke aanvulling der oude archieven uit de bureaux der administratie.

Als beginsel van scheiding behoort aangenomen te worden, dat stukken van een bepaalden tak van administratie worden overgebracht, voor zoover die voorafgaan aan de laatste belangrijke verandering van beheer, die al of niet door een wet geprovoceerd, heeft plaats gehad. Ook wanneer dergelijke verandering sedert 25 jaren niet heeft plaats gehad, worden de stukken, die ouder zijn, naar het oud-archief overgebracht;

en in twee gedeelten, het eerste met algemeene, het tweede met 14 tegen 3 stemmen aangenomen.

Met het oog op het reeds vrij ver gevorderde uur kwam de vraag ter sprake of het tweede punt: „Algemeene regels omtrent ordening en inventarisatie van archieven van kleinere steden en waterschappen", alsnog in behandeling zoude worden genomen. Naar aanleiding hiervan gaf mr. S. Muller Fzn. te kennen, dat z. i. het debat over bedoelde hoogst gewichtige punten niet zonder bepaalde resultaten, in een of meer conclusies geformuleerd, zoude mogen afloopen, wil de vereeniging haar eigenlijke reden van bestaan niet verliezen, en vroeg of het bestuur reeds dienaangaande zijn' houding had bepaald. Mr. Gratama, die in Archievenblad no. 3 het punt ter sprake bracht, meende, terwijl de zaak niet bepaald in de bestuursvergadering was ter sprake gekomen, dat eerst na de discussie misschien aanleiding zoude kunnen bestaan, eenige vaste

regels te stellen, daar z. i. juist met het oog op den verschillenden aard der archieven vaste, algemeen geldende in bijzonderheden tredende voorschriften niet te geven zijn; dat echter, hoe dit zij, het door mr. MULLER gezegde aantoont de wenschelijkheid om het punt niet overhaast te behandelen, maar het in de volgende jaarvergadering wederom aan de orde te stellen, terwijl in dien tusschentijd schriftelijke gedachtenwisseling in de kolommen van ons Tijdschrift zal kunnen plaats vinden, en dus de vragen, die zich hierbij voordoen, van verschillende zijden worden toegelicht. Tot uitstel werd dientengevolge dan ook besloten.

Na nog te hebben opgemerkt, dat als plaats voor de jaarvergadering in 1893 werd aangewezen Amsterdam, eindigen wij met de mededeeling, dat door de meeste der ter vergadering aanwezige leden, na afloop daarvan, werd deelgenomen aan een diner en een rijtoer, die zeker nog aan gezelligheid zouden hebben gewonnen, indien meerderen waren opgekomen.

Zij die aanwezig waren zullen echter met ons instemmen, als wij beweren: Les absents ont eu tort.

Een brandvrij archiefgebouw.

Gemeenten, die behoorlijk voor de papieren gedenkstukken van haar verleden willen zorgen, zullen er, zoodra de nieuwe archieven door voortdurenden aanwas de beschikbare ruimte in beslag nemen, van lieverlede toe moeten overgaan om voor haar oud-archief -- misschien wel voor ouden nieuw-archief samen — een speciaal ter opname dier archieven ingericht gebouw te stichten.

Het bouwen van zulk een depôt is altijd eene zaak, waarmede groote sommen gemoeid zijn. Waar genoeg belangstelling heerscht zal de geldkwestie vaak zulke belemmeringen in den weg leggen, dat alles bij het oude blijft, hetgeen in vele gevallen zeggen wil dat er weinig of niets ter verbetering geschiedt. Alles wat alzoo er toe kan bijdragen, om behoorlijke en veilige bergplaatsen onder het bereik te brengen ook van gemeenten van den tweeden, derden of vierden rang, verdient de aandacht van de lezers van dit blad.

Daarom wensch ik hier iets te vertellen van een kortelings alhier gebouwd archief-depôt, dat m. i. voldoet aan de voorwaarden van veiligheid en doelmatigheid en dat bovendien goedkoop is.

Ik ben van meening, dat de bergplaats zelve geen weelde hoegenaamd behoeft te zien te geven, noch uit- noch inwendig. Uitwendig behoeft het gebouw geen monumentaal karakter te dragen; evenmin behoeft het in een bepaalden stijl opgetrokken te zijn. Is er geld genoeg beschikbaar dan bestede men het aan den voorgevel, aan studiezalen en bureelen. Het depôt behoeft niets meer te zijn dan een pakhuis, berekend op de berging van zooveel mogelijk archieven op zoo klein mogelijk bestek. Geen weelde, geen plaatsverlies, dat zijn eischen der praktijk.

Het nieuwe gebouw voor het notariëel archief te Amsterdam, gebouwd naar de plannen en onder leiding van den Heer W. C. METZELAAR, ingenieur-architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen (Dep^t. van Justitie) te 's Gravenhage, voldoet m. i ten volle aan deze voorwaarden.

Dit depôt, dat binnen zijne zware muren een oppervlakte heeft van 17½ bij 11 M., rust op 364 palen en is opgetrokken van baksteen, terwijl kap, dakbedekking, vensters en deuren, zoomede de vloeren der galerijen, de wenteltrapjes in twee hoeken aangebracht, en de boekenstellingen, ja zelfs de klaptafeltjes, geheel van ijzer zijn vervaardigd. Het heeft een hoogte van 13 M. en is als het ware ééne localiteit, waarin de boekenstellingen, 11 in getal, van den grond tot aan de gemetselde zoldering doorloopen. Ieder juk dier stellingen is afzonderlijk gefundeerd. Er is op deze stellingen, die 55 cM. breed zijn en 90 cM. van elkaar verwijderd staan, plaats voor 6402 strekkende meters folio registers, die gelijkstraats en op ieder der drie verdiepingen of galerijen acht hoog geplaatst kunnen worden op platte dunne ijzeren staven aan de jukken vastgeklonken.

De ijzeren vensters, in ieder der vier wanden op elke verdieping aangebracht, zijn slechts 1.20 M. hoog bij ongeveer gelijke breedte en verschaffen toch een overvloedig licht door het geheele gebouw. De gepleisterde muren dragen veel tot de verspreiding van het licht bij.

Deze vensters zijn van zwaar matglas voorzien aan de buitenzijde door stevig ijzervlechtdraad beschermd. Enkele ruiten bestaan uit glasjalouziën voor de luchtververschìng. Bovendien bevindt zich daartoe onder ieder raam een gleuf, door een opstaanden rand tegen inregenen beveiligd.

Dat zich onder het gebouw een groote waterkelder bevindt, die in geval van beleg, goede diensten aan de burgerij kan bewijzen, doet hier niets ter zake. De kosten hiervan buiten rekening gelaten, kwam het gebouw op niet meer dan 35000 gld. te staan. Houdt men in 't oog, dat de fundeeringswerken wegens den toestand van den bodem onder Amsterdam bijzonder kostbaar waren, dan mag men aannemen, dat hetzelfde gebouw in iedere andere stad voor ± 30000 gld. had kunnen gezet worden.

Ik ben er van overtuigd, dat men voor deze som tot dusverre nog nergens hier te lande een volkomen brandvrij gebouw heeft gezet, dat 6400 M. folianten kan opnemen. Ten einde een denkbeeld van de inwendige inrichting, — waarop het aankomt — te geven, voeg ik een paar afbeeldingen in lengte- en breedte doorsnede hierbij.

Gelijk ik zeide is het gebouw enkel voor depôt ingericht. Er zijn geen werkkamers bij, omdat het notariëel archief niet voor het onderzoek openstaat, en het materiaal er steeds in behoorlijke orde wordt binnengebracht, zoodat de bewaarder het maar voor 't nederzetten heeft. Toch mag gevraagd worden of, met het oog op de eventueele openstelling dier archieven, de aanbouw van een werkkamer niet voorzichtig ware geweest. Wie er thans iets heeft op te zoeken, moet zich met een van de

klaptafeltjes, in de doorgangen aangebracht, behelpen. Men kan zich evenwel voorstellen, dat een dergelijk depôt in verbinding gebracht is hetzij met bestaande, hetzij met afzonderlijk daartoe aangebouwde bureelen van den archiefdienst.

Het gebouw staat geheel vrij en is wel niet voorzien van bliksemopvangstangen, maar ijzeren kap, kapbedekking, ijzeren stellingen en wat dies meer zij, zijn door middel van koperen grondkabels en grondplaten zoodanig in verbinding gebracht met het grondwater, dat alle effect van electrische ontladingen geneutraliseerd wordt.

Hoezeer ik ook ingenomen ben met de eenvoudige en praktische inrichting, moet ik toch een paar opmerkingen maken, waarmede men bij den eventueelen bouw naar dit voorbeeld wellicht rekening zal kunnen houden.

De notariëele archieven bestaan uit folianten, foliopakken en doozen. Dit materieel kan uitstekend op de ijzeren latten staan zonder gevaar te loopen naar beneden te vallen door de open ruimte. Andere archieven bevatten echter boeken en stukken van kleiner formaat, boeken en boekjes in 8° en in 12°, waarbij men dit wel te duchten zou hebben.

De berging van boeken van grooter dan folio-formaat zou hier ook bezwaar opleveren.

Bij ieder ander archief dan het notariëele zou het een voortdurende last zijn, dat de folianten 8 hoog op de rekken staan, zoodat men zich voor de beide bovenste rijen immer van een trapje moet bedienen. Zelfs met het aanbrengen van eene stijgroede is dit niet te verhelpen.

Het minst voldeed mij de ventilatie, omdat door de gleuf onder de vensters, welke eigenlijk dient, om het condensatiewater van de ruiten naar buiten af te leiden, maar daartoe m. i. overvloedig ruim genomen is, met de versche lucht dag aan dag wolken stof naar binnen jagen. Alsof een archief nog niet stoffig genoeg ware!

Het zal te bezien staan of in ons waterig klimaat door al die openingen ook niet te veel vochtigheid naar binnen komt, die alleen door het papier geabsorbeerd kan worden.

Zelfs de weinige glasjalouziën zouden hier, dunkt mij, genoeg hebben gedaan en achtte men ze onvoldoende, welke bezwaren bestaan er dan tegen een paar luchtkokers uit het dak?

Ik wil deze aanbeveling van dit ijzeren archief niet eindigen zonder een woord van hulde aan den bouwmeester en van dank voor de bereidwilligheid, waarmede hij mij in staat gesteld heeft, om met de details van het werk kennis te maken. Aan hem danke de lezer de gelegenheid, door de prenten geboden, om zich eene duidelijke voorstelling van de inwendige inrichting te vormen.

Amsterdam, Juni 1892. Mr. N. DE ROEVER.

Litteratuurkroniek.

Onder deze rubriek stelt de Redactie zich voor in het vervolg op te nemen, wat vroeger werd geplaatst onder het hoofd: Verschenen werken, Inhoud van Tijdschriften. Echter nu vergezeld van een korte aankondiging, zoo dit noodig schijnt, welke met enkele woorden eenige inlichting geeft omtrent den inhoud, de wijze van behandeling enz. Mr. J. E. HEERES, commies aan het rijks-archief in den Haag, heeft zich bereidwillig met deze taak belast. Overbodig zal het zijn er hier bepaaldelijk op te wijzen, dat niet is bedoeld een bibliographie van historische werken in het algemeen, maar bepaaldelijk alleen van de zoodanige, waarin over het archiefwezen in den ruimsten omvang wordt gehandeld, of waarin archivalia uit Nederlandsche archieven worden gepubliceerd.

Mocht er iemand zijn, die een van zijn' hand verschenen werk in dit tijdschrift nader besproken wenscht te zien, zoo zende hij het daartoe bij de Redactie (Adres: Mr. S. GRATAMA, Rijksarchivaris, Assen) in, die daarvoor dan de noodige zorg zal dragen. Niettemin behoudt deze zich natuurlijk de bevoegdheid voor, zoo zij dit gewenscht acht, ook andere publicaties uitvoeriger te doen aankondigen.

A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN. De Oude Kerkregisters in ons land. 's Gravenhage, Genealogisch-Heraldisch Archief 1892. (4°), IV, 211 bldzz.

Deze „bronnen voor Familiegeschiedenis", vroeger reeds gepubliceerd in het *Algemeen Nederlandsch Familieblad*, zijn alphabetisch geordend en met een „register der plaatsnamen" voorzien. „De oudste dagteekeningen omtrent huwelijk en doop" dateeren uit het eind der 16e eeuw. „De begraafregisters zijn van veel lateren tijd." Napoleon bewerkte, dat de meeste oude kerkregisters aan de ambtenaren van den burgerlijken stand werden overgegeven. Nu zijn nog „slechts weinige registers in handen der geestelijken "

GISBERTUS BROM. Bullarium Trajectense. Romanorum pontificum diplomata quotquot olim usque ad Urbanum papam VI (an. 1378) in veterem episcopatum Trajectensem distinata reperiuntur collegit et auspiciis Societatis historicae Rheno-Trajectinae edidit——————. Fasciculi III, IV. — Haga-Comitis, Nijhoff 1892. (8°); pagg. 241—480.

Hiermede is *Volumen I* voltooid van dit belangrijke werk, dat ontleend is aan de archieven van het Vaticaan, aan archieven in Parijs, België en ons land, en, vooral van belang voor onze kerkgeschiedenis, toch ook overigens voor onze historie van gewicht is. Deze beide *fasciculi* loopen van 1312—1347.

S. MULLER Fz. Het archief der bisschoppen van Utrecht. — 's-Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij, 1892. (8°); 30 bldzz.

Na de *geschiedenis* van dit, op een groot deel van ons land be-

trekking hebbend, archief te hebben nagegaan, geeft schrijver den inventaris, dus den *tegenwoordigen toestand.*

A. C. BONDAM. Verslag omtrent de Oude Gemeente- en Burgerlijke Stands-Archieven in Noord-Brabant, uitgebracht aan Heeren Gedeputeerde Staten dier provincie. — 's Hertogenbosch, Lutkie & Cranenburg, 1892 (8°); 13 bldzz.

Over 1891.

H. BEZEMER. Oude rechtsbronnen der stad Breda. — Uitgegeven door ————————. (*Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, gevestigd te Utrecht.* (Eerste reeks, No. 14) 's-Gravenhage, Nijhoff, 1892. (8°); XIII, 184 bldzz.

De *editor* ontleende deze keuren en ordonnantiën aan twee bronnen. De eerste is het z.g. „Houten Boecxken", een keurboek, uit verschillende eeuwen dagteekenende, welks tekst hij vergeleek met het z.g. „Perkamenten-Boek", geschreven vermoedelijk in het begin der 17de eeuw. In de tweede plaats heeft hij gebruikt het eveneens uit verschillende tijden dateerende „Oud Keurboek", waaruit hij ontleende onderscheidene ordonnantiën van 1454—1534 en eenige „ambachtsbrieven" van 1388—1589. In zijn „voorwoord" spreekt Bezemer nog met een enkel woord over „de heeren van Breda" (1039—1584).

J. H. HOFMAN. Bescheiden uit het laatst der 15de en begin der 16de eeuw. (*Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem.* Achttiende deel, bldz. 294—320).

Onuitgegeven documenten uit het Rijksarchief in Utrecht, „geschikt om de geschiedenis van het bisdom Haarlem op verschillende punten toe te lichten" en dateerende van 1466—1506.

C. H. BRUINVIS. Vicarij van Jacob Mathijszoon op het St. Nicolaasaltaar in de parochiekerk te Alkmaar (*Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem.* -- Achttiende deel; bldz. 175—192).

Regesten van Alkmaarsche archivalia over de jaren 1452—1566.

J. H. HINGMAN. Verslag aangaande de oude gemeente- en waterschapsarchieven in Zuid-Holland, over 1891, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie. (Afzonderlijke herdruk van bijlage PP² van het *Provinciaal Verslag*). (8°); 12 bldz.

Warmond, Bodegraven, Delfland.

R. FRUIN TH. AZN. De middeleeuwsche rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht van Utrecht. Uitgegeven door ————————. Eerste deel. (*Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, gevestigd te Utrecht.* Eerste reeks. No. 13). 's-Gravenhage, Nijhoff, 1892. (8°) 6, 423 bldzz.

In dit deel zijn Amersfoort en Renen aan de beurt. Van

eerstgenoemde stad worden in chronologische volgorde de volgende rechtsbronnen gepubliceerd. *Primo:* nog onuitgegeven „excerpten uit de Raadsnotulen“ van 1436—1523, welke notulen een belangrijke bron zijn voor het middeleeuwsche recht dezer stad en in vele opzichten verband houden met het Keurboek. *Secundo:* het „Keur- en rechtsboek“ van 1523. Er bestaan van dit boek twee handschriften, één te Amersfoort, één te Utrecht, die, bij veel verschil, veel overeenkomst hebben en die beide reeds vroeger het licht zagen. Het een kan niet uit het ander zijn ontstaan; beide moeten zijn ontleend aan een nu verdwenen redactie van 1504. Het Amersfoortsche handschrift, dat aan deze uitgave ten grondslag ligt, zonder onvoorwaardelijk gevolgd te zijn, dateert van 1523 *Tertio:* bovengenoemde excerpten van 1523—1544, mede onuitgegeven. *Quarto:* de reeds vroeger gepubliceerde „Ordonnantie op de administratie der justicie en policie“ van 1544, die „de middeleeuwsche rechtsontwikkeling afsluit.“ *Quinto:* de „costumen en usantiën“, waarvan in 1570 „op last van Alva een opgave door den magistraat werd ingeleverd“ en die reeds eens zijn gepubliceerd.

De in 1544 aan Amersfoort verleende ordonnantie is in 1546 grootendeels overgenomen voor Renen, waar geen keurboek schijnt te hebben bestaan, dat tot basis voor de ordonnantie kon dienen. Fruin geeft dan ook alleen de afwijkingen op, naar het reeds vroeger uitgegeven origineel in 't archief der stad. Tevens publiceert hij de „aanteekeningen van de burgerij op de concept-ordonnantie op de Administratie der justicie en policie“, waarvan hier sprake is.

W. F. N. van Rootselaar. Amersfoort. Godsdienst en onderwijs, 1580—1680. (*Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.* Twintigste deel (1892); bldz. 64—113).

Publicatie van Amersfoortsche archivalia.

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeben durch das Bayerische allgemeine Reichsarchiv in München. — Neue Folge. Dritter Band. — München, Ackermann. 1892 (8°); IV, 310 Ss.

Deze aflevering bevat:

I. Eduard Geib: Siegel deutscher Könige und Kaiser;

II. Ludwig von Rockinger: Ueber eine bayerische Sammlung von Schlüsseln zu Geheimschriften des sechzehnten Jahrhunderts;

III. Franz Falk: Die Oertlichkeiten des Pagus Rhenensis;

IV. H. Simonsfeld: Ein Freisinger Formelbuch der Münchener Hof- und Staatsbibliothek;

V. Karl Primbs: Nachlese zu den Siegeln des Hauses Wittelsbach im allgemeinen Reichsarchive;

VI. Idem: Wanderung durch die Siegel des deutschen und namentlich bayerischen Adels aus der Sammlung von Metallabgüssen im allgemeinen Reichsarchive;
VII. Idem: Wanderung durch die Siegel deutscher und vorzugsweiser bayerischer Städte und Genossenschaften aus der Sammlung von Metallabgüssen im allgemeinen Reichsarchive;
VIII. Idem: Nachtrag zu V, VI, VII;
IX. Zum höheren Archivdienste im Grossherzogthum Baden;
X. Franz Falk: Die Literatur zur Geschichte der Mainzer Weihbisschöfe;
XI. Kurze Mittheilungen (waaronder een welkomstgroet aan onze vereeniging en aan ons blad).
Register.

Interrogatorium.

De ondergeteekende, als voorloopig meer bijzonder met de redactie van het Tijdschrift belast, neemt bij dezen de vrijheid zich te wenden tot zijne ambtgenooten, bepaaldelijk de gemeentelijke, leden en niet leden der Vereeniging van Archivarissen, met het verzoek om hem te willen doen toekomen:

1°. een opgave van het bedrag, dat jaarlijks ten behoeve der onder hun beheer staande inrichtingen, zoowel wat betreft het materieel als het personeel, wordt beschikbaar gesteld; met het doel om daaruit samen te stellen een overzicht, zich aansluitend aan dat, hetwelk uit de Staatsbegrooting werd getrokken;

2°. opgave, liefst echter zoo mogelijk toezending, van de ten opzichte der onder hun beheer staande inrichtingen geldende bepalingen en voorschriften, zoowel die, welke het personeel als die, welke het materieel betreffen.

Daar slechts de archivarissen van de gemeenten Baarn-Eemnes, Deventer, Goes, Leeuwarden, Middelburg en Utrecht aan het gedane verzoek voldeden, en die van Amsterdam en Leiden mij alleen het sub 2°. gevraagde toezonden, ben ik zoo vrij nogmaals op deze wijze de medewerking der heeren, die nog niets of te weinig van zich lieten hooren, in te roepen.

Assen. Seerp Gratama.

Advertentiën.

1893. No. 5.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Benoemd:

MR. C. P. L. RUTGERS, tot commies-chartermeester bij het Rijksarchief in de provincie *Groningen;*

MR. J. J. LOEFF en de heer A. J. M. BROUWER ANCHER tot tijdelijke ambtenaren aan het archief der gemeente *Amsterdam*, met ingang van 1e Januari 1893.

Aan MR. W. R. VEDER, commies bij gemeld archief, is de persoonlijke titel van adjunct-archivaris verleend.

Het Papieronderzoek

langs mechanischen, microscopischen en chemischen weg

Ziedaar een onderwerp dat zeker in de hoogste mate de aandacht van de leden onzer Vereeniging verdient. De behandeling daarvan in dit Tijdschrift, haar orgaan, is dus niet alleen gewettigd, maar zonder twijfel gewenscht, ja noodzakelijk.

De heer J. STUFKENS Lz., te Rotterdam, hield daarover den 19 November j.l. in de vergadering der Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerknijverheid aldaar eene voordracht, welke door hem met teekeningen en een aantal verrassende proeven op chemisch gebied werd toegelicht.

Vroeger had spreker reeds de Papierfabricatie behandeld, waarbij hij toen duidelijk in het licht stelde, dat het bovenal de linnenvezel, het vlas, was, dat de beste qualiteiten papier oplevert, ofschoon hij er tevens op wees, dat tegenover de ontzaglijke hoeveelheid papier, welke jaarlijks verbruikt wordt, de productie van zuiver linnen lompen op verre na niet opwoog, zoodat dan ook de uitgebreidste onderzoekingen werden ingesteld,

welke producten als surrogaten de linnenvezel zouden kunnen vervangen. Het bleek daarbij dat tal van producten der plantenwereld in meerdere of mindere mate voor de vervaardiging van het papier geschikt konden worden geacht, maar katoen, jute, hout en stroo zich daartoe bovenal leenden

Door de vorderingen in de papierfabricatie slaagde men er in ook de uit surrogaten vervaardigde papieren een fraai aanzien te geven, doch het bleek al ras dat zij in duurzaamheid verre onderdeden voor de uit zuiver linnen vervaardigde stof en vele soorten reeds binnen zeer korten tijd totaal bederven, vooral die waarin zich houtslijp bevindt. Onnoodig te zeggen dat dit eene zaak was van het hoogste gewicht. Hoe beteekenisvol toch is de rol, welke het papier in de beschaafde wereld speelt! Ja spr. geloofde niet te ver te gaan, wanneer hij het den naam gaf van „den drager der beschaving". Het papier toch is bestemd om alle belangrijke gebeurtenissen, de resultaten van ons wetenschappelijk, maatschappelijk en politiek leven en denken voor het verste nageslacht te bewaren, gelijk het ook ons al het belangrijke uit het donker verleden in het helderste zonlicht doet zien.

Ja waarlijk, hadden onze voorouders, gelijk in al hunne industriën, ook niet bij de vervaardiging van het papier de soliditeit boven alles gesteld, hoevele onschatbare zaken zouden thans voor ons onherroepelijk verloren zijn geweest.

Onberekenbaar zouden dan ook de nadeelige gevolgen zijn, wanneer men thans dit goede voorbeeld uit het oog ging verliezen en, ook waar het zaken van gewicht geldt, minder zorg ging besteden aan de keuze van het papier dat men daarvoor bezigt, en toch bleek dit helaas maar al te zeer het geval, ja zoodanig zelfs dat in verschillende rijken de regeeringen het hebben noodig geacht tusschen beiden te komen. Aanvankelijk ging dat met eenige moeilijkheden gepaard wegens den krachtigen tegenstand der papierfabrikanten, doch in 1883 wist de heer Carl Hoffman, uitgever van de Papier-Zeitung, in een schrijven aan den gewezen rijkskanselier v. Bismarck den toestand zoo duidelijk uiteen te zetten en dezen zoo te overtuigen van het nut der zaak, dat hij last gaf volgens de aanwijzingen van den voorsteller een inrichting tot papieronderzoek daar te stellen, en zoo verrees dan in 1885 te Charlottenburg het eerste Rijksbureau voor Papieronderzoek, ten einde den staat een waarborg te bieden, dat de door hem gebezigde document-papieren niet binnen een minimum van tijd zouden vernietigd zijn.

Hoe noodig zulk een inrichting geworden was, blijkt bijv. hieruit, dat van de papiersoorten in het jaar 1889 aldaar onderzocht niet minder dan $48\frac{1}{2}$ pct. *niet* aan de gegeven voorschriften voldeed. Maar tevens bleek ook al spoedig, dat dit de weg tot verbetering zou worden, want reeds in 1890 daalde het cijfer der afgekeurde monsters tot 43.1 pct., en in 1891 tot 36.8 pct.

Ofschoon dat cijfer nog geenszins bevredigend mag genoemd worden, mag men toch niet ontkennen, dat in deze paar jaren reeds een belangrijke verbetering verkregen is en dus alle hoop bestaat op verderen vooruitgang in die richting.

Intusschen geldt het hier alleen nog staatspapieren en dus kan men nagaan, hoe het hiermede in het algemeen is gesteld.

Zoo bleek o.a. uit een te Charlottenburg ingesteld onderzoek naar het papier voor 97 tijdschriften gebezigd, dat slechts 6 konden gezegd worden op goed papier gedrukt te worden, terwijl al de andere binnen een betrekkelijk kort tijdsverloop konden geacht worden vernietigd te zullen zijn, daar zij van 20 tot 60 pct. houtslijp bevatten.

Niet alleen voor de regeeringen, maar zeker ook voor den boekhandel en andere uitgevers is het dus van het hoogste gewicht niet alleen op den prijs van het papier, maar vooral ook op de qualiteit te letten.

Het voorbeeld door v. Bismarck gegeven vond hetzelfde jaar navolging bij de Oostenrijksche regeering, die te Weenen zulk een bureau voor papieronderzoek inrichtte. Denemarken en Finland volgden in 1887, ook Leipzig en in 1889 Bremen.

Dat sedert ook meer en meer de waarde dezer instellingen erkend wordt, blijkt tevens uit het laatste jaarverslag van de te Leipzig bestaande inrichting, waar in 1891 niet minder dan 644 onderzoekingen voor particuliere rekening plaats hadden, waaronder 250 op last van papierfabrikanten, wel een bewijs dat de vrees, welke de eerste dier inrichtingen den papierfabrikanten aanjoeg, al spoedig ijdel bleek.

Een van de eerste punten, welke men bij de oprichting van het staatsbureau te Charlottenburg had te regelen, was de vaststelling van normaalstaten, volgens welke het papier voor elk voorkomend geval zou worden gekozen en waaraan het ook moest beantwoorden. De ondervinding leerde intusschen, dat in die eerst vastgestelde normaalstaten verschillende wijzigingen wenschelijk waren en zoo zullen dan met 1 Januari 1893 nieuwe bepalingen in werking treden.

In deze nieuwe normaalstaten wordt het papier naar de stof waaruit het is samengesteld als volgt in 4 klassen verdeeld: 1e papiersoorten alleen uit linnen lompen bestaande en niet meer dan 3 pct. asch opleverende; 2e papiersoorten bestaande uit lompen met een toevoeging tot 25 pct. van andere stoffen als cellulose, stroo en esparto, doch vrij van geslepen houtstof en niet meer dan 5 pct. asch opleverende; 3e papiersoorten uit allerhande stoffen samengesteld, doch zonder geslepen hout en niet meer dan 15 pct. asch opleverende, en 4e alle andere papiersoorten.

Vóór alles moeten echter alle soorten goed lijmvast zijn. Voorts bevat de wet bepalingen wat betreft de sterkte, waaraan de verschillende papiersoorten moeten voldeen, naar hunne verschillende doeleinden, terwijl verder ook nog de nieuwe bepaling is opgenomen, dat alle aan het rijk

te leveren papier van een watermerk en wel een zoogenaamd nat watermerk moet voorzien zijn, vermeldende het woord Normal, den naam van den fabrikant en de klasse waaraan het beantwoordt.

Wat nu het papieronderzoek zelf betreft, komt het in de eerste plaats aan op de duurzaamheid en stevigheid, naast de elasticiteit en het gewicht. Ook de vaststelling der minerale substantiën of het aschgehalte is van groot gewicht, want waar de zuivere papierstof een buitengewoon laag gewichtsprocent asch oplevert, stijgt dit procent aanzienlijk door de aanwending van surrogaten.

Waar papier uit linnenvezels met dierlijke lijm gelijmd bovenaan moet worden gesteld, is ook het lijmonderzoek eene zaak van het hoogste gewicht.

Ook op de kleur welke het papier heeft, moet men, waar het documentpapieren betreft, het oog gevestigd houden. Waar toch een eenigszins geelachtige of bruinachtige tint meer de eigenschap van de zuivere linnenvezel is, moet men n.l. zijne eischen ten opzichte van een helder witte kleur niet te hoog stellen.

Het papieronderzoek nu geschiedt langs drie verschillende wegen, n.l. langs mechanischen, langs microscopischen en langs chemischen weg.

Langs mechanischen weg vindt men in de eerste plaats de sterkte en rekbaarheid van het papier, waarin voor een groot deel ook de duurzaamheid gelegen is, waartoe een uitmuntend toestel is uitgevonden door den heer Louis Schopper te Leipzig; voorts de bepaling van het aschgehalte, de bepaling der dikte van het papier; de zuigkracht van het vloeipapier, alsmede de hoedanigheid van het filtreerpapier.

De verschillende toestellen hiervoor gebezigd, waren door spr. in teekening gebracht, terwijl hij er eene duidelijke verklaring van gaf.

Voorts behandelde hij het microscopisch onderzoek.

Ten einde toch over de duurzaamheid van een papiersoort te kunnen oordeelen, moet men in de eerste plaats weten, uit welke bestanddeelen het papier bestaat en daarbij bewijst het microscoop zeer zeker onschatbare diensten, daar het de vezel, waaruit de papierstof vervaardigd is, duidelijk doet zien en waarbij het kenmerkend onderscheid bijv. tusschen de linnen-, katoenen- of jutevezel duidelijk kenbaar is. Daar het moeielijk was in eene vergadering proeven met het microscoop te laten zien, had spr. een aantal platen geëxposeerd, waarop het microscopisch beeld van verschillende vezelsoorten was afgebeeld, terwijl hij het kenmerkend onderscheid van deze onderling duidelijk verklaarde.

Voorts toonde hij aan, hoe met veel vrucht bij het microscopisch onderzoek ook gebruik gemaakt kan worden van de chemie. Wanneer men toch bijv. het microscopisch beeld met jod. tinctuur drenkt, dan zal de boomwolvezel zich blauw, de linnenvezel zich rood of bruin vertoonen. Eene behandeling met zoutzuur en phloroglucin kleurt voorts het hout rood, terwijl het de andere vezels ongekleurd laat.

Hierdoor het chemisch gebied betreden hebbende, lichtte spr. door proeven toe: het onderzoek op houtbestanddeelen; het onderzoek of het papier met plantaardige of dierlijke lijm is gelijmd en of daarbij ook stijfsel is gebezigd; het onderzoek of het papier goed, voldoende en gelijkmatig gelijmd is; het onderzoek of zich chloor of vrije zuren in het papier bevinden, terwijl hij ten laatste eene verklaring gaf van den weg, welken men te volgen heeft bij het chemisch onderzoek der asch.

Met de grootste belangstelling werd deze voordracht, ook door vele vakmannen, gevolgd, en het woord van dank, den spreker door den voorzitter gebracht, vond luide instemming bij de vergadering.

Het huis-archief der familie van Wassenaer.

(*Overgenomen uit de Staats-Courant van* 7 *Oct.* 1892, *no.* 236.)

Door den heer J. D. baron VAN WASSENAER VAN ROSANDE, oudzeeofficier, kamerheer van wijlen Z. M. den Koning in buitengewonen dienst, lid van den gemeenteraad te 's Gravenhage, is het huisarchief der familie VAN WASSENAER aan het Rijksarchief in bruikleen afgestaan.

Behalve de eigenlijke familie- en boedelbescheiden van de geslachten VAN WASSENAER, VAN LIER, VAN WIJHE en VAN BRAKELL, bevat deze collectie tallooze brieven, copieën en aanteekeningen van den meest verschillenden aard. Vele dezer hangen samen met de ambten en bedieningen die door leden, vooral van het eerstgenoemde geslacht, bekleed waren.

De luitenant-admiraal WILLEM VAN WASSENAER heeft vooral een groot aantal papieren nagelaten. Nadat hij in 1756 en 1757 zijne laatste zeereizen had gedaan, werd hij over allerlei marinezaken door den Prins van Oranje geraadpleegd, tengevolge waarvan eene uitvoerige briefwisseling met dien vorst aanwezig is. Ook werd hij door dezen gedurig tot president van scheepskrijgsraden benoemd. Vele processtukken, welke toen behandeld werden, zijn vervolgens onder zijne berusting gebleven. Tal van stukken op marinezaken betrekking hebbende, werden door hem verzameld. Na den brand, die de admiraliteitsarchieven in 1842 getroffen heeft, kunnen vele dier bescheiden eene niet geringe waarde hebben verkregen.

Dank aan de vele ambten en bedieningen, door hem bekleed, heerscht er in de door FREDERIK HENDRIK VAN WASSENAER nagelaten papieren eene groote verscheidenheid. Niet het minst belangrijk zijn de stukken betrekkelijk eene commissie, die hij met Mr. WILLEM PAUW van den Prins van Oranje ontving, om in 1748 en 1749 de regeering in de Hollandsche steden te veranderen, daar hieromtrent weinig of niets in het Rijksarchief te vinden is. Als gehuwd met eene jonkvrouwe VAN WIJHE, kwam hij in het bezit van stukken, afkomstig van den griffier der Staten-Generaal,

CORNELIS MUSCH, waarvan die betreffende de te Turnhout in 1636 en te Breda in 1646 gevoerde onderhandelingen niet het minst de aandacht verdienen.

WILLEM FREDERIK HENDRIK VAN WASSENAER was lid van de staten van Holland, toen de verwikkelingen met den Hertog van Brunswijk zijn ontstaan. Merkwaardig zijn de aanteekeningen omtrent de wijze, waarop in die vergadering geadviseerd en gestemd is over de nota van de stad Amsterdam tegen den Hertog in 1782 en over eenen afzonderlijken vrede met Engeland in 1782. Zooals bekend is, kunnen de resolutiën der staten ons hieromtrent niet inlichten.

Het gemis van de oudste bescheiden van het geslacht VAN WASSENAER wordt eenigszins vergoed door de papieren, welke WILLEM LODEWIJK VAN WASSENAER heeft nagelaten. Deze maakte eene grondige studie van de geschiedenis der burggraven van Leiden en heeren van WASSENAER en DUIVENVOORDE. Met het oog hierop verzamelde hij tal van copieën en maakte hij vele historische aanteekeningen. De door hem opgestelde genealogie wordt door professor KLUIT in een brief van 1780 zeer geroemd.

Ook onder de bescheiden van aanverwante geslachten, die krachtens erfrecht in het bezit van de WASSENAERS zijn overgegaan, komt het een en ander voor, dat de aandacht verdient. Met behulp van talrijke huwelijksvoorwaarden, testamenten, boedelscheidingen en familieverdragen kan de geschiedenis van de VAN WIJHE's en VAN BRAKELL's min of meer volledig en die van de VAN LIER's, SCHAEP's en andere familiën gedeeltelijk worden nagegaan. Een fraai charter is eene schuldbekentenis door REINOUD, HERTOG VAN GELRE, aan de vrouw van JOHAN VAN WIJHE in 1349 afgegeven, daar dit stuk door 33 edelen als borgen bezegeld werd, van wier zegels meer dan de helft bewaard gebleven is. Onder deze afdeeling van het archief treft men een gerichtsboek van Neder-Betuwe aan, onvolledig, maar loopende van 1476 tot 1478, zoo ook een giftboek van Nieuw-Matenesse van 1517—1556 en een dergelijk van Oud-Matenesse over 1523—1560.

Contracten van correspondentie tusschen de leden van de Ridderschap van Neder-Betuwe zijn in afschrift uit de jaren 1710 en 1731 bewaard gebleven. Afzonderlijk of in andere registers opgenomen zijn oude inventarissen voorhanden van de archieven der heerlijkheden Echteld, Hernen, IJzendoorn, Katwijk, Mathenesse en Gein en van de ridderhofstad Oudegein. Wellicht kunnen die opgaven tot opsporing van tot nog toe onbekend gebleven stukken leiden. Door vermaagschapping van de familie VAN WASSENAER met de VAN BALVEREN's verkreeg het archief ook eene briefwisseling over binnenlandsche politiek, gevoerd tusschen den HERTOG VAN BRUNSWIJK en WALRAVEN VAN BALVEREN, lid der ridderschap van het kwartier van Nijmegen van 1760—1774.

Inventaire-sommaire des archives départementales antérieures à 1790 Département du Nord.

Vol. I—VII, 1863—1892.

Voor bespreking van buitenlandsche archiefpublicatiën is in ons tijdschrift in den regel geen plaats. De uitzondering ligt voor de hand dat die uitgaven van gewicht zijn voor onze geschiedenis. Het behoeft geen betoog dat dit met de bovenstaande het geval is. Den lezers van het Archievenblad is het belang van het departementaal archief te Rijssel voldoende bekend. Reeds in 1839 vestigde er MR. VAN DEN BERGH de aandacht op en later zijn er verscheidene stukken, op ons land betrekking hebbende, uit gepubliceerd. In 1841 bracht GACHARD er een rapport over uit met het oog op België.

In 1385 droeg FILIPS DE STOUTE den leden der door hem te Rijssel opgerichte Rekenkamer op „à visiter les chartres, registres et lettres touchant ledict seigneur, pour estre mieulx instruicts de ses faits au temps advenir" en in 1399 benoemde hij een archivaris „à la garde des archives de Flandre, Artois, Rethelois, Limbourg, Outre Meuse et Brabant" met Rijssel tot woonplaats en op een tractement van 300 goudguldens. De uitbreiding der Bourgondische macht had natuurlijk voortdurend vergrooting der archieven te Rijssel tengevolge. Bovendien verrijkte men ze herhaaldelijk met totdusver elders bewaarde bescheiden, en werden de werkzaamheden der Rekenkamer menigvuldiger. Daarentegen werden in 1562 alle registers en stukken op Bourgogne en Charolais betrekkelijk overgebracht naar Dôle.

Toen Rijssel in 1667 aan Frankrijk kwam, werd het beheer der aldaar aanwezige historische schatten toevertrouwd aan Denis Godefroy. Tot 1790 volgden zijne descendenten elkander van vader tot zoon op in een reeks van vier generatie's, die volgens de opvatting van hun tijd uitnemend zorg droegen voor bewaring en inventarisatie

MR. V. D. BERGH heeft de karakteristieke woorden medegedeeld, waarin 1792 de vernietiging van het geheele archief der Rijsselsche Rekenkamer gelast werd. Aan den moedigen tegenstand van den toenmaligen archiefbeambte is het behoud er van te danken. Een betrekkelijk groot gedeelte evenwel was niet te redden. Voor 80.000 francs, zij 't ook in assignaten, werd aan perkament verkocht en 300 wagenvrachten papier strekten tot vervaardiging van cartouches. Niet te bepalen is, hoeveel er wegraakte toen de gebouwen der Rekenkamer in 1797 voor afbraak verkocht en de archieven op de zolders van het stadhuis opgestapeld werden.

In 1807 verving Rijssel als departementale hoofdplaats Douay en dientengevolge verhuisden naar eerstgenoemde plaats de archieven der departemen-

tale administratie en daaronder verscheidene afkomstig van geestelijke instellingen. Wel leidde dit tot het bestemmen van het oude lombardgebouw voor archiefbewaarplaats, maar na den dood in 1817 van den archivaris, die de overbrenging bestuurd had, werd tot 1834 volstrekt geen zorg voor het archief gedragen en er zelfs niet naar omgezien. In laatstgemeld jaar pas werd weder een archivaris aangesteld en wel A. le Glay, die het werk der Godefroy's voortzette. Zij hadden een catalogus nagelaten van vijf foliodeelen; hij vervolgde dezen in zes deelen tot 1390.

In 1844 werd een groot gebouw opgericht, waardoor eindelijk het rijke archief een zijner waardige bewaarplaats kreeg; er wordt thans evenwel geklaagd over gebrek aan ruimte, waardoor o.a. het archief van het parlement van Vlaanderen te Douai is achtergebleven en andere oude rechterlijke archieven slechts gedeeltelijk plaats kunnen vinden.

De inventaris, waarvan deel VII in den aanvang van dit jaar verschenen, tot deze bespreking aanleiding gaf, had zijn oorsprong te danken aan eene circulaire van den Minister de Persigny, die in 1854 het inventariseeren voorschreef van alle departementale archieven. Reeds in 1841 waren regelen gesteld voor de wijze van behandeling dier archieven, een uitvloeisel van de fundamenteele wet van het fransche archiefwezen, die van 10 Mei 1838. Daarin was ook voor allen eenzelfde „cadre de classement" voorgeschreven. De circulaire van 1854 gaf eveneens uniforme voorschriften voor alle mogelijke onderdeelen en schiep daardoor een keurslijf, dodend voor energie en particulier initiatief. Gevolg had zij wel; reeds in 1861 verschenen de eerste inventarissen in druk en tot 1890 waren niet minder dan 164 kwartynen verschenen. Over het algemeen schijnen die zootezeggen fabriekmatig geproduceerde inventarissen niet te voldoen, hoewel zij niet over één kam te scheren en de lateren veel beter zijn dan de vroegeren.

De drie eerste deelen van den inventaris van het departementaal archief du Nord verschenen 1863, 1872 en 1877, zijn een getrouw résumé van de catalogussen der Godefroy's en van le Glay: zij bevatten de inhoudsopgave van tal van cartulaires, registres des chartes en aux placards. Deel I, de inventaris du Trésor des Chartes de Flandre is evenwel zoo gebrekkig, dat er ernstig sprake is hem te vervangen door een beter geredigeerden. De cartulaires du Hainaut in deel II o.a., bevatten tal van acten, Holland en Zeeland betreffende. Het is echter een groot gemis dat alleen de jaren, waarover het betrokken cartularium loopt opgegeven zijn. De deelen IV, V, VI, verschenen 1881, 1885, 1888, bevatten de inhoudsopgave der grafelijke rekeningen en der bijbehoorende finantiëele bescheiden, van 1385 af tot aan 1699. Al ware een woordelijke algeheele afdruk te verkiezen geweest, zijn in die deelen toch verbazend veel bouwstoffen voorhanden, voor de geschiedenis van kunst en beschaving niet het minst. Daarvan hebben trouwens de comte de Laborde en de abbé Dehaisnes

reeds een vlijtig gebruik gemaakt. Een register op de voornaamste zaken en persoonsnamen is aan ieder deel toegevoegd.

Het in den aanvang van dit jaar verschenen VIIe deel behelst de inhoudsopgave van de rekeningen der hofhouding van verschillende vorsten, die elkaar in Vlaanderen en Henegouwen opvolgden van 1290 tot aan 1554. Aan dit deel gaat in onderscheiding der vorigen een breedvoerige inleiding vooraf (van 112 blzz.), waarin de inrichting der hofhouding aan de hand der betrokken rekeningen wordt geschetst en een aantal posten daaruit wordt geciteerd en besproken. Ongelukkig is de reeks verre van volledig. Vooraf gaan de rekeningen der graven van Vlaanderen. De oudsten van 1266 tot 1308 berusten te Gent en zijn door GACHARD bewerkt. Hier vinden wij slechts een 500 bescheiden uit de jaren 1290—1384. Volgen de rekeningen de l'hotel des sires et dames de Cassel et de Bar, eene heerlijkheid in 1318 gecreëerd en in 1445 met de grafelijkheid hereenigd. De te Rijssel bewaard gebleven „pièces comptables" omvatten de jaren 1325—1413.

Belangrijker voor ons zijn de rekeningen betrekking hebbende op de graven van Henegouwen. Ook daaraan ontbreekt natuurlijk veel. Vooral te Mons berust een ander groot gedeelte. Het oudste register te Rijssel loopt over de jaren 1295—1304, daarop volgt een vrij volledige reeks bescheiden van 1319—1336. In dit tijdvak valt o.a. een reis naar Holland in 1333. Maar daarna is niets voorhanden vóór het jaar 1399. Twee reeksen rekeningen *de la boucherie* en *de la pêcherie*, waarvan de eerste in 1382 een aanvang neemt, mogen hun eigenaardig belang hebben, maar dit toch slechts voor een beperkt terrein.

De rekeningen van de hofhouding der hertogen van Bourgondië en der landsheeren uit het huis van Oostenrijk, zijn vrij uitvoerig. De dagstaten van alle uitgaven, bijna volledig van 1404—1555 voorhanden en eene reeks van inventarissen van weelde- en kunstvoorwerpen zullen deel VIII vormen. In deel VII komen de zeer onvolledige rekeningen voor. Van 1386 tot 1533 zijn er slechts negen, drie vóor 1421, één fragmentarisch van 1475, en vijf na 1501. Evenwel wordt het verlies vergoed door het behoud althans van een aantal rekeningen van den penningmeester, den *maître de la chambre aux deniers* die de genoemde dagstaten nazag en voldeed en daarvan jaarlijks een overzicht gaf. De in dit deel medegedeelde stukken gaan tot 1554. Na dien tijd zijn de uitgaven voor de hofhouding opgenomen in de rekening van den Ontvanger-Generaal. Het behoeft geen betoog, hoeveel belangrijks in al die duizenden posten vervat is. Karel V o.a. kan men daardoor van 1506—1531 van dag tot dag volgen, van zijn eerste reis in 1513 af op zijne tochten door al zijne verschillende rijken; later ook, maar minder geregeld, zoo in 1515, 1539 en 1540 door Holland; de plaatsnamen, vaak verknoeid gespeld, zijn in den regel door den uitgever juist aangeduid. Een uitzondering vormt *le château*

de Cleves, waar gesoupeerd en van waar logies te Haarlem gezocht werd; dit huis te Kleef wordt aangeduid als Kleivlet in de provincie Utrecht. Elders wordt *Huesden* verklaard als Huissteden in dezelfde provincie.

Naar ik vertrouw zal dit korte overzicht voldoende zijn om een begrip te krijgen van hetgeen in den besproken inventaris te vinden is.

CH. M. DOZY.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1893 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VI^{de} AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 153. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks-archieven te 's Gravenhage *f* 16450.—

Volgens den genoemden staat valt onder dezen post:

a.	algemeene Rijks-archivaris	*f* 4000.—
b.	adjunct-archivaris	„ 2000.—
c.	drie commiezen	„ 5400.—
d.	twee adjunct-commiezen	„ 2200.—
e.	een klerk	„ 700.—
f.	concierge en verdere bedienden . . .	„ 1300.—
g.	belooningen	„ 850.—

Voor 1891 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 16250.—; het verschil wordt aldus toegelicht: „Volgens de organisatie van het personeel aan 's Rijks-archief te 's Gravenhage behooren aldaar drie adjunct-archivarissen te zijn. Thans is op een zoodanig ambtenaar gerekend, terwijl de bedoeling is achtereenvolgens die organisatie te verwezenlijken. In verband hiermede is het aantal commiezen van vier op drie teruggebracht, voor twee van welke een kleine verhooging van bezoldiging is uitgetrokken."

Art. 154. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijks-archieven *f* 7175.—

Voor 1892 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 155. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks-archieven in de provinciën . . . . *f* 29450.—

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in	Noord-Brabant	*f* 2000.—
b.	„ „	Gelderland	„ 2000.—
c.	„ „	Noord-Holland	„ 1600.—
d.	„ „	Zeeland	„ 2000.—
e.	„ „	Utrecht	„ 2500.—
f.	„ „	Friesland	„ 1500.—
g.	„ „	Overijssel	„ 2000.—
h.	„ „	Groningen	„ 2000.—
i.	„ „	Drenthe	„ 2000.—
j.	„ „	Limburg	„ 2000.—
k.	„	van het overkwartier van Gelderland . .	memorie
l.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .		„ 9850.—

Voor 1892 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 156. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair, aankoop, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 34000.—

Voor 1892 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 38000.—; het verschil wordt niet toegelicht.

Recapitulatie:

Personeel	1892.	1893.
art. 153	*f* 16250.—	*f* 16450.—
art. 155	„ 29450.—	„ 29450.—
	f 45700.—	*f* 45900.—
Materieel [1]		
art. 154	*f* 7175.—	*f* 7175.—
art. 156	„ 38000.—	„ 34000.—
	f 45175.—	*f* 41175.—
Geheel totaal	*f* 90875.—	*f* 87075.—

Het zij hier de plaats om het een en ander betreffende den stand der plannen tot het bouwen van een nieuw Rijksarchief mede te deelen. In verband met het ontwerp eener „verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken" was door de Regeering voorgesteld een wijziging van art. 121 van Hoofdstuk IX (Waterstaat) der begrooting voor 1892 en wel om in plaats van die omschrijving, welke zich aansloot aan een

[1]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

in de begrooting van 1891 aangebrachte verandering, te lezen: „Bouw van archieflokalen, benevens aankoop van terreinen in 1891", en daarvoor hetzelfde bedrag *f* 50,000 uit te trekken.

De aankoop van het terrein, gelegen aan den Bezuidenhoutschen weg te 's Gravenhage, was reeds geschied. En wel met de bedoeling om daar ter plaatse een nieuw gebouw te stichten tot opneming van de Rijksarchieven, nu bewaard in het gebouw aan het Plein, en tevens om de bureaux der verschillende Ministeries te ontlasten van de stukken sinds 1813 daar opgehoopt, waarmede zij nu meer dan overvuld zijn. Dat gebouw zou dan een bergruimte bevatten van 24,000 M. planklengte, tegen 9600 M. in het tegenwoordige, en met de mogelijkheid van uitbreiding tot 55,000 M. De kosten werden in het geheel op *f* 550,000, plus die voor den aankoop van het terrein op *f* 580,000 begroot. In het dientengevolge vrij gekomen tegenwoordig Rijksarchief zou dan tijdelijk of voor goed — dit blijkt niet met zekerheid — het Departement van Binnenl. Zaken worden gehuisvest.

Tengevolge van het voorloopig verslag over het ontwerp van wet uitgebracht wijzigde de Minister het artikel in dier voege, dat voor den aankoop van het bovenbedoelde terrein alleen een som van *f* 30,000 zoude worden uitgetrokken, terwijl na de beraadslagingen deze som afzonderlijk op de begrooting werd gebracht en dat naast den post voor de verbouwing van het Departement van Binnenl. Zaken.

Men wenschte zich dus aan het in 1891 aangenomen plan van die verbouwing te houden; en de Regeering niet in ongelegenheid te brengen door den post voor de koopsom van het reeds aangekochte terrein af te stemmen.

In verband hiermede werd art. 123, van Hoofdstuk IX (Waterstaat) der begrooting voor 1893: „Bouw van archieflokalen *f* 150,000", wederom vervangen door de omschrijving:

„Verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken en daarmede in verband staande uitgaven, *f* 50,000".

Aldus werd het art. aangenomen, en daarmede „uitgemaakt dat men blijft bij de vroeger genomen beslissing dat het gebouw van het Departement van Binnenlandsche Zaken, volgens het toen overgelegde plan ten behoeve van dat Departement zal worden verbouwd". Daarmede is het plan der stichting van een nieuw gebouw tot opneming der Rijksarchieven voorloopig van de baan.

Niettemin heeft de Minister zich uitdrukkelijk de bevoegdheid voorbehouden „om . . . eene wijziging voor te stellen in den vastgestelden post der begrooting gedurende den loop van het jaar".

OPGAVEN betrekkelijk enkele Gemeenten.

De volgende opgaven zijn getrokken uit de mededeelingen, die op de desbetreffende vraag in dit Tijdschrift, twee malen geplaatst, werden ontvangen. Over de instructies en verordeningen volgen later eenige mededeelingen. Alleen zij hier in verband met de onderstaande cijfers daaruit het volgende medegedeeld:

De archivaris van Goes „is belast met het in orde houden van *het archief* der gemeente, van de bibliotheek en de verzameling voor geschiedenis en oudheidkunde", en verplicht een uur in de week (bepaald op Woensdag van 11—12) „de gelegenheid open (te) stellen om ... het archief te bezoeken en gebruik te maken van de bibliotheek".

De archivaris van 's Gravenhage „is belast met het in goeden staat brengen en houden van het *geschiedkundig archief* der gemeente, waaronder verstaan worden alle oude oorkonden en verdere staats- en gemeentelijke stukken en papieren van vroegere dagteekening dan 1815, zich bevindende op het Raadhuis; en van de bibliotheek in het gemeentemuseum aanwezig", en „verplicht . . . des Maandags, des Woensdags en des Vrijdags van des voormiddags 10 uren tot des namiddags 3 uren ... zich op het hem ten Raadhuize aangewezen bureel (te) bevinden".

De archivaris van Leeuwarden staat den secretaris der gemeente bij in diens zorg voor het *gemeente-archief* en wel door „de stukken, die ter secretarie zijn afgehandeld, in ontvangst te nemen, naar volgorde te plaatsen, te registreeren, en te bewaren"; hij is tevens „belast met de zorg voor de gemeentebibliotheek", en verplicht „van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 1 uur, en van des namiddags 2 uur tot 4 uur ten gemeentehuize werkzaam" te zijn.

De archivaris van Middelburg is „belast met het beheer van het *oud-archief*" der gemeente; hieronder worden verstaan de „stukken en registers . . . . . dagteekenende van vóór 5 Mei 1814" en die, welke door „het Rijk, andere openbare lichamen of bijzondere personen", ten gebruike of in bewaring zijn gegeven; en verplicht om „werkzaam" te zijn in een lokaal ten gemeentehuize op Woensdag, Donderdag en Zaterdag van 10—12 en van 2—4 uren.

Den archivaris van Utrecht is „de zorg voor het bewaren en in orde houden van het *oud-archief*" opgedragen. Daartoe worden gerekend alle stukken ouder dan 1 Jan. 1814, behalve „de kerkboeken en registers van den Burgerlijken Stand", terwijl „de gemeenteboekerij en het gemeentemuseum worden gerekend in hun geheel tot het oud archief te behooren". Hij is verplicht „dagelijks van 9—12½ ure op het archief tegenwoordig" te zijn.

Gemeenten.	Archivaris.	Beambten, klerken enz.	Bureaubehoeften, Instandhouding-archief, bindwerk enz.	Gebouwen enz.	Totaal.
Baarn.	150.—		100.—		250.—
Eemnes.	50.—		25.—		75.—
Deventer.	1000.—		300.— 1)		1300.—
Goes.	50.—		30.— 2)		80.—
's Gravenhage.	600.—		nihil 3)		600.—
Leeuwarden.	1000.—		100.— 4)		1100.—
Middelburg	700.—		50.— 5)		750.—
Utrecht.	1500.—	1500.— 6)	2390.— 7)	1050 8)	6440.—

Toelichtende aanmerkingen.

1) Voornamelijk met het oog op de uitgave der Cameraarsrekeningen door mr. I. J. v. Doorninck werd dit bedrag uitgetrokken.

2) Tevens voor de bibliotheek en de verzameling van oudheden.

3) Bureaubehoeften en bindwerk worden voldaan uit den post voor het nieuw archief uitgetrokken; terwijl ten behoeve der bibliotheek (aankoop van boeken en uitgave van den catalogus een post van *f* 800.— op de begrooting voorkomt.

4) Een niet vast bepaald bedrag zijnde jaarlijks ± *f* 100.— wordt voor de bibliotheek uitgegeven.

5) Hoofdzakelijk bestemd voor de oudheidkundige verzameling.

6) Voor een rechtskundig ambtenaar *f* 900.—; en voor een klerk *f* 600.—.

7) Hieronder zullen tevens die kosten voor het nieuw archief zijn begrepen; afzonderlijk is het loon van den binder op *f* 390.— uitgetrokken.

8) Deze post wordt als „huur van het archiefgebouw" omschreven.

De begrooting voor den Amsterdamschen Archiefdienst.

De kosten van het Gemeente-archief te Amsterdam voor den dienst 1893 werden geraamd als volgt:

Art. 1.	*Salarissen en loonen:*				
a.	salaris van den archivaris	*f* 3000	00		
b.	id. van den adjunct-archivaris . . .	„ 1600	00		
c.	toetekennen belooning aan twee tijdelijke ambtenaren	„ 1600	00		
d.	de loonen van een bediende, boekbinder-deurwaarder en nachtwaker	„ 1400	00		
e.	gratificatiën voor hulp	„ 100	00		
				f 7700	00
Art. 2.	*Bureaukosten*			„ 200	00
Art. 3.	*Schoonhouden van gebouw en meubelen*			„ 300	00
Art. 4.	*Verwarming, verlichting en brandbluschmiddelen* .			„ 750	00
Art. 5.	*Onderhoud van archivalia en benoodigdheden daartoe* (meerendeels bindwerk en portefeuilles) . .			„ 800	00
Art. 6.	*Aankoopen ter aanvulling van archivalia en der verzameling prenten, teekeningen en penningen* .			„ 2000	00
Art. 7.	*Diverse uitgaven:* (onder dit bedrag is begrepen de jaarlijksche toelage van *f* 800 ter beschikking van den heer TER GOUW)			„ 950	00
	Totaal . .			*f* 12700	00.

Deze begrooting wees een cijfer aan, dat die van het vorige dienstjaar met *f* 2100.— overtrof.

De nieuwe toestanden, geboren uit de afscheiding van het oud-archief en deszelfs overplaatsing naar een afzonderlijk gebouw (het Poorthuis van St. Anthonis op de Nieuwmarkt), alwaar in de behoefte van den dienst moest worden voorzien door het aanstellen van een portier-boekbinder en een nachtwaker; de instelling van een nieuw-archief, loopende over de jaren 1813—1870, in de localen ontruimd door het oud-archief ten stadhuize, waarvan de regeling door den archivaris, met assistentie van twee nieuw aangestelde tijdelijke ambtenaren, werd ter hand genomen, hadden deze uiterst bescheiden verhooging van het eindcijfer teweeg gebracht.

Dit cijfer ware echter hooger geweest, indien, evenals op vroegere diensten, de kosten van restauratie der stedelijke schilderijen zoowel, in het Rijks-museum, ten Raadhuize als in andere gemeentelijke instellingen bewaard, wederom ten laste van het archief waren gebracht.

De eerlijkheid gebiedt hierbij nog aanteteekenen, dat in vroegere dienstjaren de beschikbare som bijna nimmer geheel werd verbruikt.

De uitkomst zal moeten leeren in hoeverre op de voor ieder artikel uitgetrokken sommen kan worden bespaard.

De zittingen van den gemeenteraad, gehouden onder den druk van eenen slechten finantiëelen toestand en met de begeerte om te bezuinigen, waar slechts bezuinigd kon worden, leverden volgens het Gemeenteblad de volgende discussiën op omtrent den post voor het archief geraamd.

N°. 122, waaarbij behoort de voordracht N°. 480.

De heer PIJNAPPEL wijst er op, dat in deze voordracht wordt voorgesteld om twee tijdelijke ambtenaren aan te stellen tegen een bedrag van *f* 1600.—, ten einde het bestaande Archief te helpen regelen. Daartegen heeft hij geen bezwaar, maar, waar aan dien kant eene noodzakelijke verhooging van uitgaven wordt gevorderd, meent hij, dat aan den anderen kant iets moet worden bezuinigd. Op de Begrooting nu komt ook voor: *f* 2000.— voor den aankoop van nieuwe voorwerpen voor het Archief, en spreker meent, dat, terwijl het bestaande wordt geordend, het aankoopen van nieuwe zaken wel kan worden gestaakt. Hij stelt daarom voor dezen post met *f* 2000.— te verminderen.

Dit amendement wordt ondersteund.

De VOORZITTER acht het beter, eerst de voordracht N°. 480 te behandelen.

De heer GERRITSEN leest in de voordracht, dat Burgemeester en Wethouders meenen, dat *voorloopig* kan worden volstaan met de aanstelling van *twee tijdelijke* ambtenaren. Hieruit zou men kunnen opmaken, dat er later nog meer zullen noodig zijn, en uit het antwoord van Burgemeester en Wethouders op eene desbetreffende vraag in het Algemeen Verslag blijkt, dat zij dienaangaande nog niet op de hoogte zijn, want zij zeggen daar: „het vereischte aantal ambtenaren kan nog niet met zekerheid worden vastgesteld.” Is het nu voorgestelde aantal dus een minimum of een maximum? Spreker meent, dat men dit wel moet weten, opdat niet van deze kleine uitgaaf later een groote het gevolg worde.

De VOORZITTER antwoordt, dat men het aanvankelijk met twee ambtenaren meent te kunnen doen, en dat de Raad zich door aanneming dezer voordracht volstrekt niet verbindt, om er later meer aan te stellen.

De voordracht N°. 480 wordt daarop in stemming gebracht en aangenomen met 23 tegen 9 stemmen.

Vóór stemden de heeren: VAN EEGHEN, NOLTING, VAN WATERSCHOOT VAN DER GRACHT, TEN BRUMMELER, LUDEN, BLOOKER, EVERWIJN LANGE, VAN HALL, FABIUS, MOLTZER, H. S. VAN LENNEP, WÜSTE, KORTHALS ALTES, DE VRIES VAN BUUREN, GERRITSEN, W. W. VAN LENNEP, PIJN-

APPEL, DYSERINCK, POLAK, CUYPERS, VAN OGTROP, SERRURIER en ANKERSMIT.

Tegen stemden de heeren: MULLER, VAS VISSER, HEINEKEN, HOVY, GEERTSEMA, BECKER, VAN NIEROP, DANIËLS en HEEMSKERK.

Afwezig de heeren: ALTING MEES, D. JOSEPHUS JITTA, REEKERS en TREUB.

De VOORZITTER zegt, dat thans de post 122, met het amendement van den heer Pijnappel, aan de orde is.

De heer VAN EEGHEN bestrijdt dit amendement. Het bedrag toch, dat in deze Gemeente wordt uitgegeven voor archivalia, is betrekkelijk klein in verhouding tot de groote waarde, welke het Archief heeft en die voortdurend grooter zal worden, wanneer men nu en dan enkele voorwerpen op het juiste oogenblik aankoopt. Bovendien moet men niet vergeten, dat in dezen post ook begrepen is het bedrag, benoodigd voor het herstellen van schilderijen [1]), zoodat, wanneer men zich overtuigt van wat er al zoo van dat geld gedaan wordt, de post waarlijk niet hoog kan worden geacht. Thans wordt slechts voor onderhoud en aankoop van archivalia, waaronder, zooals spreker reeds heeft opgemerkt, ook behoort het herstellen van schilderijen, slechts uitgetrokken *f* 2800.—. In 1891 is uitgegeven *f* 4400.—, in 1890 *f* 3200.—, in 1889 *f* 3800.—, in 1888 *f* 4800.—, zoodat men niet kan zeggen, dat in 1893 weelde op dit gebied zal heerschen, indien deze post behouden blijft. Spreker zal daarom tegen het amendement stemmen.

De heer GERRITSEN gelooft, dat de heer Pijnappel een bezuiniging beoogt, die de Gemeente op den duur buitengewoon zou opbreken. Wanneer men eenmaal zulk een verzameling heeft, kan men zeer zeker voor een jaar den aankoop van boeken, prenten en platen achterwege laten, maar het daarop volgend jaar zal men opeens weêr veel meer moeten aankoopen. Spreker zou van vermindering van dezen post dus geen ander gevolg zien, dan dat men het volgend jaar in plaats van *f* 2000.—, *f* 4000.— zou moeten uitgeven, en bovendien *f* 1000.— voor de schade, die men zich had berokkend door niet op een juist oogenblik aan te koopen, zoodat dan voor 1894 de geheele uitgave *f* 5000.— zou moeten bedragen. Spreker kan zich dus met zulk een bezuiniging niet vereenigen, ten ware men het geheele Archief mocht willen opofferen.

De heer PIJNAPPEL doet opmerken, dat het feit, dat hij geen bezwaar maakt, om een bedrag van *f* 1600.— op de Begrooting te brengen voor de regeling van het bestaande Archief, bewijst, dat hij volstrekt de hooge waarde van dat Archief niet miskent. Het bedrag echter, dat men aan een Archief besteden kan, is onbegrensd, en daarom moet men daarbij voorzichtig en zuinig zijn. Vroeger kwam deze post op de Begrooting

---

[1]) Deze mededeeling berustte op eene vergissing. Vroeger slechts was dit het geval.

niet voor, en toen hij er voor het eerst op vermeld werd, heeft spreker er zich niet tegen verzet. Thans wenscht hij dezen post tijdelijk buiten werking te stellen, ook omdat, waar nog zooveel te ordenen blijkt te zijn, nieuwe aankoopen onnoodig mogen worden genoemd. Hij erkent, dat het nu zal kunnen voorkomen, dat men gaarne iets zou willen aankoopen, waarvoor dan geen geld beschikbaar is. Maar datzelfde kan voorkomen, als men slechts *f* 2000.— beschikbaar heeft en men iets zou willen aankoopen, dat *f* 3000.— à *f* 4000.— kost. Dan zou men eveneens van dien aankoop moeten afzien. Wie liefhebberij heeft voor dergelijke zaken, moet er dan maar uit eigen middelen iets voor over hebben.

De heer BLOOKER meent uit de Memorie van Beantwoording en de toelichting op de voordracht N°. 480 te mogen opmaken, dat de aanstelling van twee ambtenaren het nieuwe Archief betreft, terwijl de post van *f* 2000.— bestemd is tot aanvulling van het oude. Zoo dit het geval is, dan vervalt z. i. het bezwaar van den heer Pijnappel.

De heer ANKERSMIT zegt, dat uit die *f* 2000.— ook bestreden worden de kosten voor onderhoud van bestaande zaken, voor plaat- en boekwerken, waarop men geabonneerd is enz. enz., alles uitgaven, die niet vermeden kunnen worden. Men zou dus het Archief niet naar behooren kunnen bijhouden, en dit ware z. i. al een zeer verkeerde bezuiniging.

De heer VAN NIEROP ondersteunt het amendement van den heer Pijnappel. De aankoop van archivalia kan voor één jaar best achterwege blijven, terwijl de aankoop der vervolgwerken, evengoed als het herstellen van schilderijen, lijsten en harnassen, uit de andere posten kan geschieden. Men zie toch niet over het hoofd, dat er nog een post van *f* 800.— is voor het „onderhoud van archivalia enz.", en een post van *f* 950.— voor „diverse uitgaven", zoodat de post van *f* 2000.— voor de aankoopen zeer goed kan vervallen.

De heer VAN EEGHEN acht de berekening, die de heer van Nierop maakt, niet juist. Spreker heeft de rekening voor zich liggen en ziet daarin, dat op de posten, die de heer van Nierop thans wil bestrijden met *f* 1750.—, verleden jaar is uitgegeven *f* 5600.—.

De VOORZITTER wil er alleen op wijzen, dat ook in den laatsten tijd nog een paar hoogst belangrijke verkoopingen hebben plaats gehad, waarin enkele zeer zeldzame voorwerpen zijn aangekocht. Nu is het wel gemakkelijk te zeggen, dat men met zulke aankoopen wel een jaar kan wachten, doch de veilingen laten zich niet wachten, zoodat spreker het niet gewenscht zou achten, om alle gelegenheid tot het aankoopen van archivalia weg te nemen.

De heer PIJNAPPEL doet opmerken, dat er voor archivalia toch nog altijd twee posten, een van *f* 800.—, en een van *f* 950.— blijven uitgetrokken. Hij handhaafde dus zijn amendement, om dat nummer der Begrooting met *f* 2000.— te verminderen.

Het amendement wordt daarop in stemming gebracht en aangenomen met 19 tegen 16 stemmen.

Vóór stemden de heeren: EVERWIJN LANGE, FABIUS, HEINEKEN, WÜSTE, D. JOSEPHUS JITTA, KORTHALS ALTES, DE VRIES VAN BUUREN, HOVY, PIJNAPPEL, GEERTSEMA, BECKER, TREUB, VAN NIEROP, DANIËLS, HEEMSKERK, MULLER, NOLTING, VAN WATERSCHOOT VAN DER GRACHT en TEN BRUMMELER.

Tegen stemden de heeren: VAN HALL, MOLTZER, H. S. VAN LENNEP, VAS VISSER, GERRITSEN, REEKERS, W. W. VAN LENNEP, DYSERINCK, POLAK, CUYPERS, VAN OGTROP, SERRURIER, ANKERSMIT, VAN EEGHEN, LUDEN en BLOOKER.

Afwezig de heer ALTING MEES.

Het is bedroevend te bespeuren, welke zonderlinge denkbeelden er nog omtrent den aard der archieven in den stedelijken regeeringskring blijken te heerschen.

De heer PIJNAPPEL beschouwde zoo 't schijnt de betrekking van de gemeente tot haar archief als die van een kunst- of oudheidlievend particulier tot zijne verzameling; of wel als die van een huisvader, die met kwade jaren te tobben heeft, tot zijn ietwat ouderwetsch ameublement, dat hij onder betere tijdsomstandigheden ongetwijfeld zou verbeterd hebben, maar waarmede hij het nu desnoods nog wel een paar jaren meent te kunnen doen.

's Heeren PIJNAPPEL's bewering, dat het bedrag voor een archief te besteden „onbegrensd" is, berust voorts klaarblijkelijk op het verkeerde denkbeeld, dat voor een archief allerlei oude papperassen, kunstvoorwerpen, (zelfs van een waarde van *f* 3000 à *f* 4000), en oudheden, (b.v. de „lijsten en harnassen" waarvan de heer VAN NIEROP sprak), worden aangekocht. Integendeel is het juist zeer b e g r e n s d door de onmisbare voorwaarde van iederen aankoop, dat deze betreffen moet stukken, die in het verband der gemeentearchieven op hunne plaats zijn en kwalijk daarin kunnen worden gemist. Als van zelf sluit dit kunstvoorwerpen en oudheden uit, waarvoor een archief niet is bestemd. Het bleek echter uit de stemming, dat het gevoelen, dat een archief een soort van museum van zeldzaamheden, een depôt van prullaria is, die nergens anders onder gebracht kunnen worden, nog te algemeen bestaat.

Te vergeefs zoek ik naar den logischen grond voor de woorden: „dat, waar nog zooveel te ordenen blijkt te zijn, nieuwe aankoopen onnoodig mogen worden genoemd."

Volkomen afwezig schijnt bij den heer PIJNAPPEL zoowel als bij den heer VAN NIEROP het begrip, dat de archieven, die in den loop der tijden maar al te veel van hunne bestanddeelen hebben verloren of in vreemde handen zien overgaan, dit ontbrekende moeten aanvullen, *zoodra* zich

de gelegenheid door aankoop in publieke veiling of uit de hand daartoe aanbiedt.

Het is mij ook volslagen onbegrijpelijk wiens „eigen middelen" de „liefhebberij voor dergelijke zaken" moeten betalen, om deze toch in bezit der gemeente te doen komen.

De gemeente houdt haar archief niet als een liefhebberij-artikel, maar in 't belang harer eigene administratie, om zoo noodig tegen derden hare rechten te bewijzen en bovendien als bron voor ernstige historische studie. Meermalen is het gebleken, dat voor 't een zoowel als voor 't ander de eigenlijke archivalia niet voldoende zijn, maar dat ook uit boeken en prenten en teekeningen en penningen belangrijke aanwijzingen betreffende voormalige rechten en toestanden kunnen worden geput.

Dit is het goede recht der tegenwoordig aan de meeste archieven verbonden plaatselijke boekerijen, atlassen en dergelijke verzamelingen.

Had de heer PIJNAPPEL zich slechts de moeite gegeven de portée van zijn amendement bevorens natevragen, zonder twijfel had hij het niet ingediend.

Het gezegde van den heer VAN NIEROP bewees bovendien, hoe haastig dit raadslid de voordracht gelezen had. De post van *f* 800.—, uitgetrokken voor onderhoud (voornamelijk bindwerk van de mettertijd zeer gehavende archivalia, en het vervaardigen van onmisbare portefeuilles voor de losse stukken) en de post van *f* 950.—, die, verminderd met de toelage ad *f* 800.— aan den heer TER GOUW, slechts een cijfer van *f* 150.— zou aanwijzen, beschouwde hij eenvoudig als beschikbaar voor aankoopen.

Gelukkig dat er nog in den raad stemmen als die van den Voorzitter en van de heeren VAN EEGHEN, GERRITSEN, BLOOKER en ANKERSMIT opgingen, om voor het juiste beginsel optekomen, en dat ten slotte het amendement slechts de geringe meerderheid van 3 stemmen kon bekomen.

Dit belooft althans iets voor de toekomst!

Amst. Jan. 93. MR. N. DE ROEVER.

Litteratuurkroniek,

door

MR. J. E. HEERES.

[Over het doel dezer kroniek zie men bldz. 57 van dezen jaargang. — Geschriften, die ik verzuimd heb op te nemen, schoon zij hier te huis behoorden, worden in een volgende kroniek opgenomen.]

Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven. XIII. — 1890. — 's Gravenhage, Nijhoff, 1892. (8°). 4, 449 bldzz.

Deze bundel bevat:

A. „Het Rijksarchief te 's Gravenhage" door TH. VAN RIEMSDIJK, (bldz. 1—80). [Hierin wordt gesproken over: I. Het „Archiefwezen" (ruiling met België; officiëele bijeenkomst d.d. 27 September 1890 der verschillende rijksarchivarissen in de provinciën, waarvan de „Notulen" in dit deel zijn opgenomen; officiëel bezoek van den Algemeenen Rijksarchivaris aan het rijksarchief te Assen; archivalia onder berusting der militaire autoriteiten; opsporing van oude rechterlijke stukken in Zuidholland). — II. Het „Rijksarchief" (personeel; ordening der archiefverzamelingen, n l. de ordening van de „archieven van het algemeen landsbestuur" van 1795—1813, van het Oost-Indisch archief, van het West-Indisch archief, van de rechterlijke archieven, enz.; toestand der archiefverzamelingen; aanwinsten (die nauwkeurig zijn opgegeven) en verliezen; afschriften voor het Rijksarchief gemaakt; gebruik van het Rijksarchief gemaakt en daaruit verstrekte inlichtingen, in druk uitgegeven bescheiden; lokalen, meubilair en gereedschappen; reddings- en brandbluschmiddelen]. —

B. „Het oud provinciaal archief in Noord-Brabant", bldz. 81—116). [Hierin zijn, zij het dan ook in eenigszins andere volgorde, de rubrieken van A II opgenomen. Buitendien geeft de rijksarchivaris A. C. BONDAM eene „Geschiedenis der archieven van de voormalige sous-préfecture te Breda" en eene „Nota over de ordening van het provinciaal archief van Noord-Brabant"]. —

C. „Het oud provinciaal archief in Gelderland", (bldz. 117—125), door J. F. BIJLEVELD. [Dit verslag bevat de gewone rubrieken]. —

D. „Het oud provinciaal archief in Noord-Holland (bldz. 126—160). [Onder de afdeeling „Werkzaamheden en voortgang der ordening en inventarisatie van het archief" geeft de rijksarchivaris C. H. GONNET een uitvoerig overzicht van de door hem overgenomen „archieven van gemeenten vroeger behoord hebbende onder den Rechtsban van Haarlem" en der resultaten van zijne bezoeken in de verschillende gemeente-archieven]. —

E. „Het oud provinciaal archief in Zeeland", (bldz. 161—167), door J. P. N. ERMERINS.

F. „Het oud provinciaal archief in Utrecht", (bldz. 168—226). [Van belang zijn hier de overzichten, die de rijksarchivaris

S. MULLER Fz. geeft betreffende de „werkzaamheden en voortgang der inventarisatie en der ordening van het archief", betreffende „in druk uitgegevene bescheiden, behoorende tot het archief" en betreffende de „opgaven der aanwinsten en verliezen", waarbij ter sprake komen de te Zwolle berustende bisschoppelijke registers", de omvang van het „Bisschoppelijk archief", enz. Als bijlage wordt ons hier geschonken de studie over „Het archief der bisschoppen van Utrecht", reeds in de vorige litteratuurkroniek genoemd].

G. „Het oud provinciaal archief in Friesland" (bldz. 227—241), door J. L. BERNS.

H. „Het oud provinciaal archief in Overijssel" (bldz. 242—256), door L. VAN HASSELT.

I. „Het oud provinciaal archief in Groningen" (bldz. 257—269), door H. O. FEITH.

J. „Het oud provinciaal archief in Drenthe" (bldz. 270—373). [Als bijlagen geeft de rijksarchivaris SEERP GRATAMA den „Inventaris van het Schultengerechts-archief van Borger, Gasselte en Gasselter-Nyeveen", den „Inventaris van het archief der gemeente Meppel", den „Inventaris van het Schultengerechts-archief van Meppel" en een bericht over „Kerkelijke archieven"].

K. „Het oud provinciaal archief in Limburg" (bldz. 374—410). [Onder de rubriek „Aanwinsten" geeft de rijksarchivaris JOS. HABETS een uitgebreide lijst der aan het rijk geschonken archieven „betreffende de familie de Horion als bezitster der heerlijkheid Pol en Panheel en van het kasteel te Heel, bij Roermond, verder in betrekking tot de heerlijkheid Dalenbroek, alsmede tot de heerlijkheid Odenkirchen en betreffende den heer de Horion in zijne hoedanigheid van drossaart van het land van Horn"].

L. „Ordening en inventarisatie van oude gemeente- en burgerlijke stands archieven in Noordbrabant", een verslag over 1890, door A. C. BONDAM „uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie", in 1891 reeds afzonderlijk verschenen, (bldz. 411—428).

M. „Verslag aangaande de oude gemeente- en waterschaps-archieven in Zuid-Holland, over 1890, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie" door J. H. HINGMAN, (bldz. 429—440).

N. „Verslag omtrent oude gemeente- en waterschaps-archieven in Utrecht over 1890, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie", door R. FRUIN TH.AZN., reeds vroeger afzonderlijk uitgegeven, (bldz. 441—449).

S. J. FOCKEMA ANDREAE. Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis. 3e Bundel. — Haarlem, Bohn. 1892. (8°). VIII, 176 bldz.

In dezen bundel wordt „alleen de hoorigheid" besproken, „en wel vooral met het oog op Overijssel en Gelderland, waar zij de grootste beteekenis had, en vanwaar de meeste en de belangrijkste bronnen tot ons zijn gekomen." Juist met het oog op die bronnen moet dit deel in deze kroniek worden opgenomen. Immers als bijlagen zijn verschillende op dit onderwerp betrekking hebbende archivalia opgenomen uit het midden der 16de eeuw, berustende in het depôt der Rijksarchieven te Arnhem.

P. N. VAN DOORNINCK. Inventaris van het oud archief der heerlijkheid en gemeente Neder-Hemert, met lijsten der Heeren en Predikanten. — Haarlem, Van Brederode 1892. (8°), 4, 192 bldz.

Deze stukken, chronologisch beschreven, loopen van 1217—1817. Grootendeels berusten zij „in het Kasteel Neder-Hemert" (1217—1789), de burgerlijke stands-archieven (1702—1817) ten Gemeentehuize, de gerechtelijke archieven (1513—1811) in het rijksarchief te Arnhem. Een uitvoerig „alphabetisch register" is aan het werkje toegevoegd.

G. A. VORSTERMAN VAN OIJEN. Rechtsbronnen der stad Aardenburg. Uitgegeven door ———————— (*Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, gevestigd te Utrecht.* Eerste reeks. N°. 15). 's Gravenhage, Nijhoff. (1892). (8°). VIII, 369 bldz.

Hoofdbron voor de rechtsgeschiedenis van Aardenburg is het in het archief dezer stad berustende z.g. „Bouc met den Knoop," dat, aangelegd vermoedelijk in 1328, in welk jaar deze streken na een 40-jarigen strijd tot rust kwamen, bijgehouden is tot in de 16de eeuw. Doel schijnt te zijn geweest, „daarin alles op te nemen wat aangaande oude keuren, costumes, wijze van procedeeren schriftelijk bestond of bij overlevering bekend was" Dit boek wordt hier geheel gepubliceerd, benevens de oudste keur, uit de 12de eeuw, ons bekend uit een document van vermoedelijk 1328; de keur van 1330 (volgens een der origineelen, dat, nog onuitgegeven, berust in het archief van Aardenburg), die van kracht bleef tot de vereeniging met de Noordelijke Nederlanden in 1604; die van 1576, enz.

Varia.

EEN GROOTSCH PLAN!

Voor eenigen tijd kwam in onderscheiden bladen het bericht voor, dat in de rijks-archieven in eenige provincies verschillende officieren waren werkzaam gesteld tot het verzamelen van gegevens van militairen aard.

Voor de leden onzer vereeniging kan het zijn belang hebben iets meer hieromtrent te weten. De zaak is deze:

Aan den Luitenant-Kolonel F. DE BAS, is door den Minister van Oorlog opgedragen nasporingen te doen op het gebied der „Nederlandsche Krijgsgeschiedenis." Daartoe wordt volgens een door dezen ontworpen tabel, aan officieren, welke daarvoor in aanmerking komen, gelast de stukken in de verschillende archieven voorhanden en op het bedoelde onderwerp betrekking hebbende te „excerpeeren", er de uitkomsten daarvan op te zenden.

Om den geheelen omvang van het plan goed te vatten, stelle men zich voor, dat het onderzoek zich zal uitstrekken over alle oorlogen en krijgsbedrijven in Europa, waarbij ons vaderland betrokken was, en dat van af „de oprichting der staande legers" tot ongeveer 1835, toen onze oorlogsmaatregelen tegenover België een einde hadden genomen.

Voor de werkkracht, welke dit materiaal, dat bovendien natuurlijk in den meest verschillenden en uiteenloopenden vorm inkomt, zal moeten ordenen en schiften, dient men eerbied te hebben. Hij of zij, die het zal of zullen moeten bewerken, zullen daarin een hoogst omvangrijken arbeid vinden. Het historisch bruikbaar maken er van zal een werk zijn, zoo verdienstelijk, dat het aller bewondering verdient.

Maar, zonder het laatste is het nut van dat opeenhoopen van gegevens van zulk een heterogenen aard vrij problematiek. Als hier het spreekwoord maar niet wordt bewaarheid: Qui trop embrasse, mal étreint!

In verband met het eerste stuk in dit nummer, zij er op gewezen, dat door den heer E. G. VOLKERSZ te Zutphen, een brochure is verspreid, waarin hij „eenige toelichting over het Normaal papier" geeft, en daarbij de vereischten bespreekt, waaraan goed papier, bepaaldelijk voor stukken, wier langere bewaring is gewenscht, moet voldoen. Ook wordt een overzicht gegeven van onderzoekingen, verricht aau het proefstatien te Charlottenburg, van verschillende papiersoorten. Blijkens de medegedeelde cijfers staat te dien aanzien het bekende Hollandsche schrijfpapier niet hoog. Het werkje eindigt met de tabellen, voor de verschillende papiersoorten in Pruisen vastgesteld, en met 1° Jan. van dit jaar in werking getreden. De schrijver is tevens agent voor Nederland en koloniën van de firma FELIX SCHÖLLER und BAUSCH te Neu-Kaliss (Mecklenburg), welke bedoelde „Normaal-papiersoorten" vervaardigt, overeenkomstig de eischen van het Pruisische reglement.

Advertentiën.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH
ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1893—1894.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1894.

NEDERLANDSCH

ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1893—1894.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1894.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

1893. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Mr. NICOLAAS DE ROEVER.

Wel is het een zeer treurig voorrecht geroepen te worden tot het schrijven van een In memoriam, waar dit niet alleen zijn grond vindt in een veeljarig dagelijksch samenzijn, maar ook in de vriendschap die met den overledene verbond. Maar een voorrecht is het toch aan die vriendschap uiting te mogen geven en de zekerheid te hebben dat men de gevoelens van velen, zij 't ook op zwakke wijze, vertolkt. Want DE ROEVER had vele vrienden in den lande. Opgegroeid en zijne maatschappelijke betrekking vindende in zijne vaderstad deed zijn gezellige aard en zijn warm hart hem er in vroeger en later tijd tal van vrienden vinden. Maar ook daarbuiten, onder zijne collega's en bij hen, met wie zijne uitgebreide studie hem in aanraking bracht — een vraagbaak voor velen, een bereidvaardige hulp voor allen, die zich tot hem wendden — was hij uittermate bemind.

Dit was niet alleen het gevolg van zijne joviale natuur; opgewekt van aard was hij vrolijk onder de vrolijken, maar toch had hij het

hart niet op de tong en zijne hartelijkheid had geen luidruchtig karakter. Een eerste ontmoeting gaf den indruk van veelzijdige kennis en degelijkheid, die zich op bescheiden wijze uitte, maar niet tot vertrouwelijkheid uitlokte. Maar wie het voorrecht had nader en meer tot hem in betrekking te komen, erkende al ras dat hij een niet alledaagsch man voor zich had. Bij het herdenken van hem treft het wellicht nog meer dan tijdens zijn leven hoe edel hij in zijn doen en denken, hoe waar en hoe eerlijk zijn natuur was. Maar al waren zijn eenvoud en ongedwongen hartelijkheid oorzaak dat men den indruk daarvan zich tijdens zijn leven minder bewust werd, men gevoelde onwillekeurig het weldadige van een omgang met een man als hij. Wie hem vaak ontmoette, moest zich wel tot hem aangetrokken gevoelen.

Begaafd met een zeldzame werkkracht, van heilig vuur blakende voor zijn studie en zijne betrekking, werd hij nooit geleid door streven naar succes of lagere motieven; bij zijn werk zocht hij nooit zichzelf, maar alleen dat waarin hij belangstelde. Waar zijn kennis de resultaten van de studie van anderen kon aanvullen, stond hij die gaarne zonder voorbehoud af. Waar dit vrienden ten goede kwam, deed het mededeelen en ten gebruike geven zijner aanteekeningen hem meer genoegen dan te voren het vinden er van.

De Roever was dan ook een vriend aan wien niet te twijfelen viel; men wist dat het niet aan hem zou liggen als die vriendschap ooit vóor den dood zou verbroken worden. Zulk een vriend te verliezen zal bij velen op den achtergrond schuiven het verlies dat de historische wetenschap en het archivariaat lijden.

De eerste had uit den aard der zaak bij hem de oudste brieven. Reeds als knaap doorkruiste hij met zijn neef en boezemvriend de Vries straten en stegen van zijn geliefd Amsterdam, zoekende

naar oude merkwaardige gevels en genietende van interessante, ouwerwetsche stadsgezichten. Geen wonder dat hij er thuis was als slechts zeer enkelen. Heeft ooit iemand zijne roeping gevonden, dan was hij het, toen hij nog vóór volbrachte studie den stadsarchivaris als adjunct werd toegezegd. In de zeven jaren van dat adjunctschap werkte hij met grenzenlooze vlijt het archief door. Dit was door Dr. Scheltema met groote volharding en ijver uit de bureaux bijeengebracht, opgesteld, ingedeeld en geïnventariseerd. Hoezeer dit geapprecieerd mocht worden, was het archief niet wetenschappelijk georganiseerd, zooals men dit dan ook pas in onzen tijd eischt. Was het aan de Roever natuurlijk niet mogelijk tijdens het leven van zijn voorganger diens regeling door een andere te vervangen, hij leerde het archief door en door kennen en dus ook de wijze, waarop eene reorganisatie zou moeten worden aangevangen en voortgezet. Toen hij in 1885 als archivaris optrad, werd aan die reorganisatie reeds spoedig de hand geslagen en werden de hoofdtrekken vastgesteld van het plan, volgens welke zij zou geschieden. Dat zij aanvankelijk niet den gewenschten voortgang had, was het gevolg van het gebrek aan arbeidskrachten en reeds spoedig de aanstaande verhuizing naar het nieuwe archiefgebouw, die in vele opzichten tot uitstel dwong.

De overbrenging naar de nieuwe huizinge liep in beste orde af; het archief werd opgesteld, het personeel werd vermeerderd, een staf van vrijwillige medewerkers vormde zich allengs en de nieuwe regeling van het Amsterdamsch archief kon thans met kracht worden ter hand genomen en doorgevoerd. De Roever sprak mij den dag vóór zijn overlijden nog met geestdrift over zijne plannen dien aangaande, niet alleen, hoe hij de bundels en deelen van zijn archief meende te plaatsen en te inventariseeren, maar vooral hoe hij den inhoud vruchtdragend hoopte te maken

voor de geschiedenis van het oude Amsterdam. Hij vertrouwde het archiefgebouw tot een middenpunt van historische studie te maken en gevoelde zich krachtig om zijn geestdrift medetedeelen aan tal van thans nog flauw belangstellenden, maar die door hem bezield, van zijn kennis profiterende, aan zijn hand den weg vindende in het doolhof van oude bescheiden met vereende krachten het voorgeslacht weder voor ons zouden doen verrijzen, niet alleen in zijn glorie, op het slagveld of in de raadkamer, maar in zijn dagelijkschen handel en wandel, in zijn bedrijf binnenshuis en op de markt en op de beurs. Dan eerst zou het als van aangezicht tot aangezicht voor ons staan, zouden wij het in zijn doen en laten, zijne samenleving begrijpen en met die kennis voor onze maatschappij ons profyt kunnen doen.

Met weemoed herinner ik mij thans DE ROEVER's geestdrift; als op den berg Nebo mocht hij het beloofde land slechts van verre zien. Dit geldt ook in wijder kring. DE ROEVER was met hart en ziel archivaris. Hij maakte zich niet licht ergens warmer over dan over het gebrek aan waardeering, waaraan de bewaarplaatsen der bronnen onzer historie en zij die aan het hoofd daarvan zijn geplaatst nog zoo vaak bloot staan, niet alleen bij de groote menigte, maar ook in vergaderzalen en bij de overigens meest ontwikkelden. Hoe kon hij zich ergeren aan het beschouwen der archieven als bewaarplaatsen van stof voor liefhebberijen en der archivarissen als handlangers, opperknechts op het gebied der wetenschap. Hieraan een einde te maken was eene der bedoelingen onzer door hem mede opgerichte archivaris-vereeniging. Die oprichting was een lievelingsdenkbeeld van hem sinds tal van jaren. Eindelijk kwam zij tot stand en alras zag hij zich het voorzitterschap opdragen. Welk eene bezielende kracht zou er van hem voor ons zijn uitgegaan! Niet het minst onze vereeni-

ging, aan wie hij zijne beste krachten beloofde te geven lijdt door zijn heengaan een zwaar verlies.

Voor de meesten zal in DE ROEVER niet de archivaris, niet de geschiedschrijver van Amsterdam, maar de redacteur van Oud-Holland zijn overleden. Sprak ik hierboven van niet vervulde verwachtingen, dit geldt niet zijn historiografischen arbeid. Oud-Holland bevat daarvan slechts een gedeelte, maar het is de kern er van. De oprichting van het tijdschrift was op zich zelve een daad van beteekenis. Zij beoogde het dienstbaar maken der archieven aan de geschiedenis onzer nationale kunst en letteren. Dit was reeds vóór dezen geschied, bronnenstudie was geen nieuw woord en begrip, maar waar tot dusver gegrasduind en het edel metaal alleen van den bodem opgegaard was, zouden voortaan de archieven met volhardenden ijver geëxploreerd worden, totdat zoo mogelijk onze kennis van het weleer volkomen zou zijn. Het Album aan BREDERO gewijd, dat het schemerdonker, waarin diens persoonlijkheid totdusver gehuld was, plotseling voor het helderst licht deed plaats maken, de reeks van studiën over REMBRANDT die ook over dezen een gansch nieuw licht deden opgaan, ik kon er nog vele anderen noemen, maar dezen zijn voldoende om te typeeren, zij toonden dat een nieuw tijdperk voor onze nationale historiografie, buiten het gebied der staatkundige geschiedenis althans, was aangebroken. Zeker allereerst voor de kunstgeschiedenis, maar Oud-Holland stond evenzoo open voor de geschiedenis onzer letteren en de ruime blik van DE ROEVER zag er onzen handel en nijverheid gaarne in geschetst in opkomst en ontwikkeling. Hij zelf gaf een goed voorbeeld door zijne bijdragen over de plateelbakkerijen, over de boekdrukkers, over de kolonisatie van Noord-Amerika.

Het kenmerkende van Oud-Holland was niet alleen het streng

wetenschappelijke, maar tevens het afgeronde, het afgemaakte van zijn inhoud. Geene bijdragen van te hooi en te gras gemaakte aanteekeningen, losjes aaneengeregen, maar afgewerkte studiën, zoo mogelijk het laatste woord gevende.

Bovendien de archieven waren er aan het woord, maar zij vonden in DE ROEVER een tolk, die dèn degelijken inhoud in een aangenamen vorm wist over te brengen.

Deze gave van DE ROEVER kwam uit den aard der zaak nog meer tot haar recht in andere geschriften van zijne hand, voor een grooter publiek bestemd.

Zijne Kijkjes in onze oude Amstelstad, zijn Amsterdamsch Jaarboekje, zijn gelukkige greep Van vrijen en trouwen, zij waren uitnemend geschikt om een breede schare van lezers te boeien en hen een andere meening dan de gangbare omtrent archieven en hun inhoud te doen krijgen.

In dat alles blonk uit wat DE ROEVER's persoonlijkheid vervulde, wat haar mogen wij zeggen adelde, toewijding. Toewijding aan waarheid, aan wat hij liefhad, aan wat hij voor goed erkende. Afkeer van bedrog en phrases en halfheid. Waar hij meende dat het zijn plicht was ze te bestrijden, uitte zich die afkeer met een scherpte en een hartstocht welke hen, die hem niet goed kenden verbaasden, gewend als zij waren aan zijn humaniteit en goedhartigheid.

DE ROEVER's laatste levensjaar was er één van zware beproeving. Sinds 1882 gehuwd met JOHANNA LOUISE VAN DER GOES ontviel zijne echtgenoote hem op 't onverwachts in het voorjaar van 1892. Dat verlies bleef zwaar op hem drukken en al liet hij zich allerminst door zijn droefheid overheerschen, de ware levensvreugde scheen voor hem te zijn verdwenen. Bij zijne kinderen in de eerste plaats, maar daarnaast ook in zijn werk zocht hij afleiding.

Evenwel, wie hem kort voor zijn heengaan in zijn arbeidsvertrek zag, overladen met het vele, dat hij op zich had genomen en toch vervuld met plannen voor de toekomst, wist dat hij wel gebogen maar niet gebroken was. Ook zijn leed is thans geleden en moest de slag vallen dan was het goed aldus; hij is van ons heengegaan onbewust van al wat hij achterliet, onbewust vooral van het verlies dat zijne kinderen leden.

Ons laat hij na niet alleen het vele, waarmede hij onze kennis heeft verrijkt, maar vooral ook de weldadige herinnering aan zijn persoon.

Waar men een betrekkelijk jeugdig leven in de volheid van zijn werkkracht ziet afgebroken, komt onwillekeurig de vraag waartoe? op de lippen. Een onnutte vraag, wanneer daarmede naar de bedoeling van het weggenomen zijn gevorscht wordt, een vruchtdragende, wanneer zij beduidt: waarop kan dit sterven voor ons van invloed zijn? En is dan het aangewezen antwoord: om het bezielend voorbeeld van den overledene voor oogen te houden en in zijn geest werkzaam te zijn, dan is dit zeker de beste hulde zijner nagedachtenis, de beste waardeering zijner vriendschap.

Nicolaas de Roever, zoon van Andries de Roever en Anna Maria Louise Elisabeth Kluytenaar, werd 3 December 1850 te Amsterdam geboren. Na een paar jaar op een notariskantoor werkzaam te zijn geweest, werd hij 1871 als student ingeschreven in zijne geboortestad. Als zoodanig vervulde hij 1877 het rectoraat van het corps. Den 4en Juli 1878 promoveerde hij te *Utrecht* tot Dr. jur. utr. op eene dissertatie over de Amsterdamsche Weeskamer. Reeds 28 September 1877 was hij aangesteld tot adjunct-archivaris van Amsterdam; den 4en Maart 1885 volgde hij na het overlijden van den archivaris Dr. P. Scheltema dezen op. Sinds 1 Februari 1882 was hij buitendien lector in het Oud Vaderlandsch recht aan de Gemeentelijke Universiteit.

Bij verscheidene genootschappen had hij zitting in het bestuur.

Sinds 1886 was hij secretaris der Vereeniging Rembrandt, in 1887 eerste secretaris van het 20^e Taal- en Letterkundig congres te Amsterdam gehouden, sinds 1890 secretaris der Commissie van Toezicht op het Rijks-museum te Amsterdam, sinds 1892 voorzitter der mede door hem in 1891 opgerichte Vereeniging van Nederlandsche archivarissen en sinds 1892 conservator van het Genootschap voor Munt- en Penningkunde. Hij overleed den 11^{en} Maart 1893.

Zijne voornaamste geschriften zijn de volgende:

de afdeelingen zegels en handschriften in Sijthoff's Handb. voor den verzamelaar 1878/'79.

Vondel's woning in de Kalverstraat in de Gids van 1879.

de Catalogus der Tentoonstelling van kunstvoorwerpen in vroegere eeuwen uit edele metalen vervaardigd 1880 (met Mr. A. D. de Vries).

het Album Studiosorum van Amsterdam's Athenaeum en Universiteit.

tal van studien in het tijdschrift Oud-Holland, in 1882 met Mr. A. D. de Vries opgericht en sinds 1885 met Dr. A. Bredius geredigeerd.

de Gardes d'honneur uit het departement der Zuiderzee in het Alg. Nederl. Familieblad 1886.

de kroniek van Staats. Eene bladzijde uit de geschiedenis van het fabriekambt der stad Amsterdam in het Jaarverslag van het Oudheidkundig genootschap 1886.

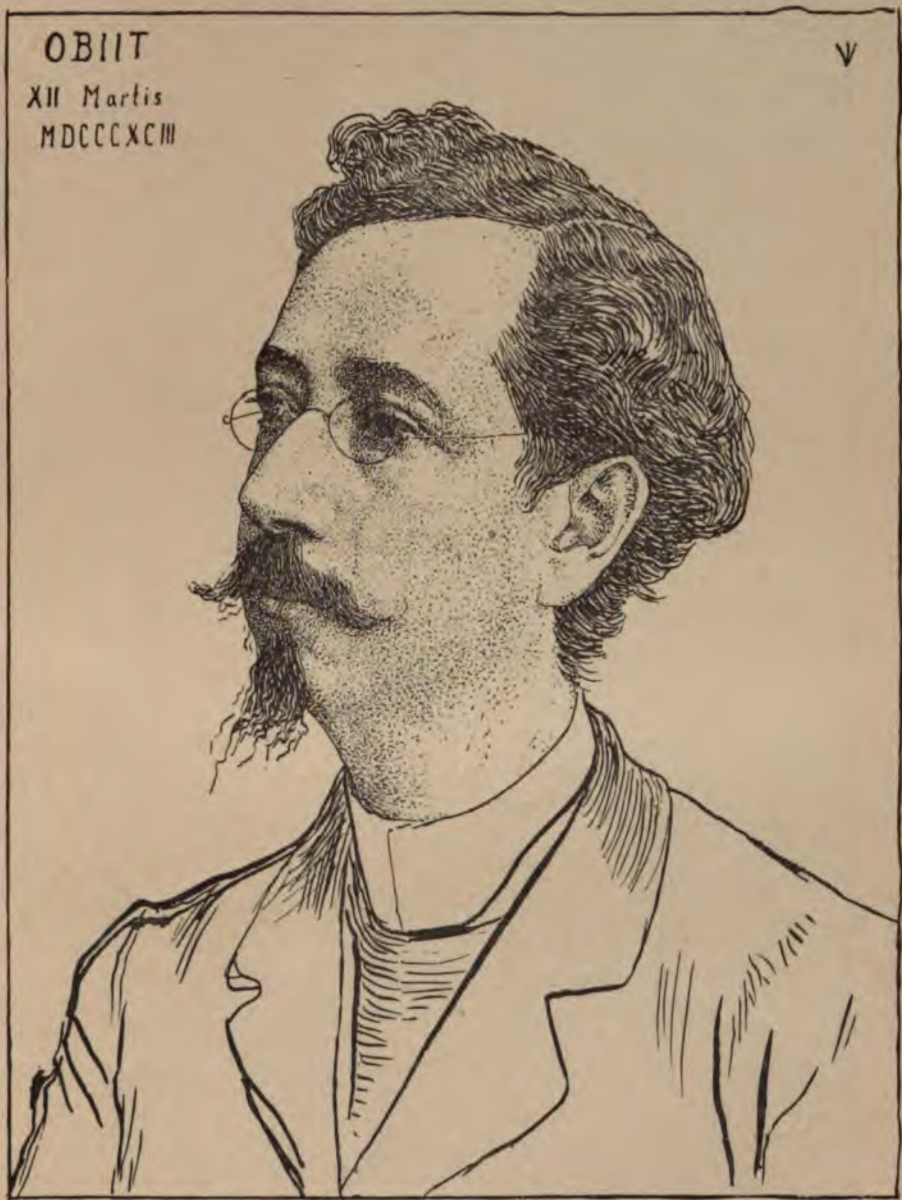
drie bundels schetsen Uit onze oude Amstelstad 1890/'91.

een gedeelte van den inhoud van het door hem geredigeerde Amsterdamsche Jaarboekje, 4 jaargangen 1888—'91.

Van vrijen en trouwen 1891.

Het leven van onze voorouders, aflevering I—VII, 1891—1893, bovendien tal van kleinere bijdragen in verschillende tijdschriften en couranten.

Ch. M. Dozy.

OBIIT
XII Martis
MDCCCXCIII

Berichten, enz.

Benoemd:

Tot adjunct-archivaris Mr. A. Telting, commies aan het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.

Den 5en, 6en en 7en April heeft te München een vergadering van Duitsche historici plaats gevonden.

Volgens het programma is daar o.a. ter sprake gekomen de vraag:

Wie ist Erleichterung der Benützung von Archiven und Handschriftensammlungen zu erreichen?

welke werd ingeleid door Dr. K. Th. Heigel, professor te München.

Door Dr. A. Pribram, privaat-docent aan de Universiteit te Weenen, was ter behandeling voorgesteld het vraagpunt:

Welche Grundsätze sind bei der Herausgabe von Actenstücken zur neueren Geschichte zu befolgen?

Wij hopen later iets meer hieromtrent te kunnen mededeelen.

Het hoofdbeginsel voor de ordening van archieven.

Op den beschrijvingsbrief voor onze laatste vergadering kwam als punt van behandeling voor de bespreking van „Algemeene regels omtrent ordening en inventarisatie van archieven van kleinere steden en waterschappen", — eene bespreking, reeds vooraf door Mr. S. Gratama in dit blad ingeleid door een artikel, dat nagenoeg denzelfden titel droeg, alleen met dit onderscheid, dat het niet van „algemeene regels" doch bescheidener van „eenige regelen" sprak. Voor de bespreking van dit punt bleek echter geen genoegzame tijd meer ter vergadering beschikbaar te zijn: er was alleen nog gelegenheid voor mij, om eenige bezwaren tegen de vooorgestelde methode van behandeling van dit uiterst gewichtige punt te opperen. Ik wil die bezwaren hier even in herinnering brengen.

Zij waren van verschillenden aard: 1o. Ten eerste meende ik voor eene vruchtbare discussie een ernstigen hinderpaal te moeten zien in het feit, dat hier tegelijkertijd al de tallooze bijzonderheden, die zich bij de ordening en beschrijving van een archief kunnen voordoen, aan de orde gesteld werden: terwijl Mr. Gratama „eenige regelen" besprak, werd de bespreking van *alle* regels aangekondigd, voor zoover ze als „algemeen" mochten gelden, terwijl niet eenmaal was bepaald, wat men onder „algemeene regels" verstaan wenschte te zien. Het scheen mij toe, dat de meest verschillende onderwerpen zoodoende in behandeling gebracht zouden kunnen worden, terwijl de bespreking bezwaarlijk grondig zou kunnen zijn, wanneer de gelegenheid voor elk der leden bestond, om telkens van het een op het ander over te gaan. Want zelfs al bepaalde men zich streng tot de door Mr. Gratama aangestipte onderwerpen, dan scheen

mij hun getal nog veel te groot voor eene eenigszins ernstige discussie. 2o. Ten tweede was ik van meening, dat men van eene bloot mondelinge discussie, al was zij zoo ernstig als ik hoopte, te veel verwachtte. Zulk eene discussie kon m.i. alleen dan eenige vrucht dragen, wanneer zij niet alleen één bepaald onderdeel betrof, maar dit onderwerp ook vooraf voldoende in druk was toegelicht. En dit laatste was, naar het mij voorkwam, niet het geval. Alle hulde brengende aan het betoog van Mr. Gratama, waarmede ik mij nagenoeg geheel kon vereenigen, scheen het mij toe, dat deze bij het schrijven daarvan het onderwerp te optimistisch had opgevat. Hij had zijne denkbeelden blijkbaar uiteengezet in de overtuiging, dat de vergadering het althans op de hoofdpunten met hem eens was, en hij had daarom geschreven zooals men schrijft voor hen, wien men bekende zaken wenscht te herinneren. Ik daarentegen achtte het bepaald noodig, zich op het standpunt te stellen, dat althans een deel onzer ambtgenooten het met het besprokene *niet* eens was; ik achtte het een vereischte om te slagen, dat men zich bij elk onderdeel van het omvangrijke onderwerp voorstelde te staan tegenover tegenstanders, die men moest trachten met kracht van argumenten te overtuigen. Eerst wanneer deze argumenten vooraf aandachtig gewogen en zoo noodig schriftelijk in discussie gebracht waren, meende ik van eene mondelinge gedachtenwisseling een goed resultaat te mogen verwachten. 3o. In de derde plaats meende ik, dat Mr. Gratama zich scheen tevreden te zullen stellen met een resultaat, dat m.i. de moeite niet beloonen zou, terwijl men het meerdere en betere mocht hopen, ja eischen, nu zich eene vereeniging van archivarissen had gevormd, die in de bespreking van de regelen van ordening en beschrijving haar voornaamste bestaansreden moest vinden. Eene discussie, zooals ik mij die voorstelde, door de aangewezene deskundigen over een bepaald onderdeel der archiefwetenschap zou belangrijke vruchten kunnen dragen; immers die resultaten zouden eenig gezag hebben en er zou kans bestaan, dat zij op de gedragslijn der Nederlandsche archivarissen voor de toekomst sterken invloed oefende, ja die misschien voor goed bepaalde. Doch wilde men dit resultaat bereiken, dan behoorde men m.i. te beginnen met scherp te formuleeren wat men over elk punt wenschte voor te stellen. Eerst dan zou de discussie zich boven het peil eener geanimeerde conversatie kunnen verheffen; maar men zou dan ook kunnen verwachten, dat het resultaat daarvan kon belichaamd worden in eene bepaalde conclusie, die zou bestaan hetzij uit de formule van den voorsteller, hetzij uit een even duidelijk omschreven, vooraf gesteld en liefst vooraf gepubliceerd tegenvoorstel. 4o. Eindelijk protesteerde ik tegen het feit, dat het bestuur de leiding dezer allerbelangrijkste aangelegenheid blijkbaar niet in handen had genomen. Terwijl ik wenschte de bespreking op elke vergadering van één of meer bepaalde onderwerpen, kon het, naar mijne meening,

geenszins onverschillig zijn, welk onderwerp het eerst behandeld werd. Slechts de bespreking van één onderwerp kon het fondament leggen voor het gebouw, dat door ons, naar ik mij voorstelde, kon opgetrokken worden: het uitspreken van het beginsel, waarvan de ordening en beschrijving van elk archief moet uitgaan. In plaats daarvan was thans in de eerste plaats aan de orde gesteld een voorstel, strekkende tot het aandringen op de overneming van deelen van het nieuwe archief, — een voorstel, dat, hoe verdienstelijk ook toegelicht, mij toescheen juist in de laatste plaats aan de orde te moeten komen, wanneer de oude archieven zelven althans reeds eenigszins geordend waren.

Mijn betoog vond in de korte discussie, die volgde, in hoofdzaak instemming bij een ander lid van het bestuur Mr. BONDAM, die ten dezen niet eenstemmig met zijnen ambtgenoot bleek te denken en mijne denkbeelden volkomen juist weergaf door te verlangen, dat in de opvolgende vergaderingen onzer vereeniging successivelijk verschillende bepaald geformuleerde stellingen door het bestuur aan de orde gesteld en na discussie vastgesteld zouden worden, ten einde zoo langzamerhand tot een programma van de vereeniging te komen. Ook ik had daaraan gedacht; ik had mij zelfs als een verwijderd ideaal voorgesteld, dat uit deze in bepaalde orde gebrachte uitspraken van de meerderheid eenmaal van zelf eene handleiding voor den archivaris zou kunnen groeien. Inderdaad, in tegenstelling met Mr. GRATAMA zou ik bepaald wenschen te bezitten „eene reeks voorschriften, die slechts behoeven te worden opgeslagen, om bij het werk der ordening en beschrijving voor alle voorkomende moeilijkheden een oplossing te geven." Het denkbeeld zal misschien onuitvoerbaar blijken, doch ik wil niet beginnen met aan de uitvoering te wanhopen. Kan men ook niet „*alle* voorkomende moeilijkheden" oplossen, men kan voor *velen* de passende solutie geven; durft men niet overal stellige „*voorschriften*" te geven, men kan door het geven van *wenken* althans veel nut doen; bestaat er geen regel zonder uitzondering, het vaststellen van den hoofdregel zal toch voor vele beginners een stevige leiddraad zijn.

Op mijn betoog, dat ik hier duidelijkheidshalve iets uitvoeriger herhaal, antwoordde Mr. GRATAMA, dat hij in eene bestuursvergadering de vraag zou ter sprake brengen, in hoeverre het door hem aan de orde gestelde onderwerp voor eene behandeling als ik wenschte, in aanmerking scheen te kunnen komen; hoewel hij bezwaren had, mocht hij op de beslissing van het bestuur ten dezen niet vooruitloopen. Doch omtrent één punt van mijn betoog kon hij zich althans duidelijk verklaren: het hoofdbeginsel, dat aan de ordening en beschrijving van een archief ten grondslag moet liggen, het behoud der oude organisatie, scheen hem toe „een axioma" te zijn; het scheen hem daarom moeielijk voor *deze* stelling nog argumenten aan te brengen en de quaestie dus op de door mij aangeduide wijze te behandelen.

Ook ik wacht met lijdzaamheid de beslissing van het bestuur af. Maar ik verheug mij, dat Mr. Gratama juist op dit eene punt reeds duidelijk zijne meening heeft uitgesproken. Want op dit eene punt komt m. i. alles aan. Hoe het bestuur over andere punten beslissen zal, is mij lang niet onverschillig; doch ik verheug mij, dat mij althans de gelegenheid niet ontnomen is, om op dit punt eene ernstige discussie en naar ik hoop de aanneming van eene bepaalde conclusie voor te bereiden, — eene conclusie, natuurlijk voor niemand bindend, maar die, vooral indien zij met groote meerderheid aangenomen wordt, niet missen kan eenigen invloed op de verdere ontwikkeling van het archiefwezen hier te lande te hebben. Wordt het hoofdbeginsel goed begrepen en aangenomen, dan moge de rest nog niet van zelf volgen, het zal toch veel gemakkelijker zijn, daarover tot eenstemmigheid te geraken, en al gelukt dit niet, dan is de schade in dat geval toch veel kleiner.

Ik wensch mede te werken om dit doel te bereiken door het hoofdbeginsel, dat aan de ordening van een archief m. i. ten grondslag moet liggen, uitvoerig te bespreken en de resultaten dier bespreking aan het slot duidelijk te formuleeren. Vooraf wil ik mij echter verontschuldigen, dat ik mij aangord tot de ondankbare taak om „een axioma" te verdedigen. Doch althans dit gedeelte van mijne taak is niet moeielijk.

Is het beginsel, het eerst door mijnen ambtsvoorganger Dr. Vermeulen duidelijk uitgesproken, dat „in den catalogus van een archief eene schets van het samenstel der vroegere besturen zichtbaar kan en moet wezen," inderdaad een axioma? Ik verheug mij over de bewering: wij zijn dus in dit opzicht een grooten stap gevorderd, want het heugt mij nog goed, dat in den tijd, die op mijne aanstelling als gemeente-archivaris volgde, het een lang en uitvoerig mondeling en schriftelijk overleg tusschen den tegenwoordigen Algemeenen rijksarchivaris en mij heeft gekost, eer wij ons zelven de noodzakelijkheid van het stellen van dezen eisch hadden duidelijk gemaakt. Het heugt mij nog goed, hoe het mij verraste, in de voorrede van Dr. Vermeulen's archief-inventaris van 1875 instemming met onze denkbeelden te ontmoeten. Doch al verheugt mij deze vooruitgang in de denkbeelden der belangstellenden in het archiefwezen, ik durf daarom de stelling van Dr. Vermeulen nog niet als een axioma te beschouwen. Laat het waar zijn, dat ieder degelijk archivaris, die eenige jaren van ervaring achter zich heeft, van zelf met noodzakelijkheid tot dit systeem van ordening komen moet, is het dan niet te betreuren, dat menig beginnend archivaris jaren zal moeten tobben en nutteloozen arbeid verrichten, door den verkeerden weg in te slaan, voordat hij zich bewust wordt, dat hij zich in andere richting bewegen moet? Laat het zelfs waar zijn, dat alle archivarissen in den lande het over dit punt eens zijn (ik kan helaas het tegendeel met de stukken bewijzen), is het dan toch niet maar al te zeker, dat lang niet allen zich duidelijk rekenschap geven

van de consequentiën, die uit het aanvaarden van het gestelde beginsel voortvloeien? Laat mij als bewijs (onder toepassing van de spreuk *De visis nil nisi bene*) Dr. Vermeulen zelf aanhalen, die het beginsel het eerst proclameerde en die het dus wel het best zou moeten begrepen hebben. In den inventaris zelf, waarbij de genoemde voorrede behoort, neemt de steller eene hoofdafdeeling *Kerkelijke zaken* aan en vereenigt in die rubriek o. a. de overblijfselen van het archief der Directiekamer van de geestelijke goederen, — enkele stukken uit het bisschoppelijk archief, — stukken uit het provinciaal archief betreffende de synoden — en de archieven der door de Staten en de Ridderschap geannexeerde kloosters. Het is duidelijk, dat volgens het door hem zelven gestelde beginsel deze vier categoriën in vier verschillende hoofdafdeelingen van het archief hadden moeten geplaatst worden; twee daarvan, behoorende tot de archieven van den bisschop en van verschillende kloosters, waren zelfs beter uit den inventaris verwijderd geworden: immers zij behooren niet in „het samenstel van het provinciaal bestuur" onder de Staten van Utrecht, wier archief in den inventaris beschreven wordt. Zoo blijkt het, dat zelfs aan Dr. Vermeulen zelven, die het beginsel formuleerde, de toepassing daarvan niet helder voor den geest stond; kan men het dan aan anderen misduiden, zoo zij niet gelukkiger zijn? Inderdaad, ik twijfel niet, of het zal spoedig blijken, dat het beginsel niet zoo algemeen aangenomen en nageleefd wordt als Mr. Gratama meent, en indien dit het geval is, dan mag ik mij ontslagen rekenen van het bewijs, dat mijne stellingen geene axiomata bevatten. Immers al waren het axiomata, dan nog zou een betoog niet overbodig geacht mogen worden, dat ten gevolge zou hebben, dat de vele twijfelaars tot de gewenschte erkenning daarvan kwamen. Maar bovendien, al bleken allen het, evenals Mr. Gratama en steller dezes, over het gestelde beginsel eens te zijn, dan toch is er tusschen dit beginsel en een axioma een kenmerkend verschil: het laatste is uit zijnen aard niet voor bewijs vatbaar, en ik meen in staat te zijn de juistheid van mijn beginsel te betoogen, naar ik hoop zelfs te bewijzen. Vergunt mij althans, daarvan de proef te nemen [1]).

Op den voorgrond stel ik de definitie, die ik in mijn archiefverslag van 1879 van een archief heb gegeven en die ik thans met geringe wijziging aldus wensch te formuleeren: „*een archief is het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ingekomen bij- en uitgegaan van het bestuur eener gemeenschap of een harer beambten ex officio, voorzoover deze bescheiden bestemd zijn om onder haar te blijven berusten*" [2]).

---

[1]) Het volgende is ontleend aan de inleiding van het ter perse gelegde eerste stuk van mijnen inventaris van het Utrechtsche gemeente-archief.

[2]) Onder deze definitie zijn niet begrepen zoogenaamde familie-archieven. Deze verzamelingen van stukken, waaraan het officiëele karakter ontbreekt en die alleen toevallig bijeenbewaard worden, mogen geene archieven in eigenlijken zin heeten.

Is deze definitie juist [1]), dan volgt daaruit, dat uit een archief moeten verwijderd worden alle geschrevene, geteekende of gedrukte stukken, die niet bij de betrokkene gemeenschap zijn ingekomen of van haar uitgegaan en die dus niet, zooals het archief, *jure publico* maar *jure privato* aan haar toebehooren. Onder deze omschrijving zijn begrepen: 1°. Boeken of handschriften, door de gemeenschap aangekocht. Van dien aard zijn wetboeken, handleidingen voor de administratie, bijbels en andere stukken, door het bestuur dikwijls aangekocht als hulpmiddelen bij het uitoefenen der bestuurstaak, — private handschriften van historischen aard, aangekocht als bijdragen voor de geschiedenis der betrokkene gemeenschap, — pakken ongebruikt materiëel, formulieren enz. Dit alles behoort overgeplaatst te worden naar of gevormd te worden tot eene bibliotheek, geheel afgescheiden van het archief; het ongebruikte materiëel enz. moet vernietigd worden. 2°. Alle archiefstukken, die niet zijn ingekomen bij het bestuur der gemeenschap of bij enkele harer leden *als zoodanig* [2]), zooals: waterschaps- en kerkarchieven, dikwijls in de archieven van dorpen gedeponeerd, omdat de functiën van schepen, heemraad en kerkmeester toevallig in dezelfde personen vereenigd waren, — stukken betreffende grondvergaderingen en andere commissiën uit den revolutietijd, die na hare ontbinding ten slotte dikwijls op het gemeentehuis gedeponeerd zijn, — en verder alle stukken betreffende posten, door de secretarissen der betrokkene gemeenschap buiten hun eigenlijk ambt bekleed. Wil men al de stukken dezer laatste rubriek niet naar andere archieven overplaatsen, maar ze in het archief behouden (hetgeen somtijds om praktische redenen wenschelijk kan zijn), dan behooren ze in afzonderlijke afdeelingen als supplement aan het einde van den inventaris opgenomen te worden.

Bij het ordenen der overgeblevene stukken meen ik, dat het beginsel gelden moet, door Dr. VERMEULEN uitgesproken in de voorrede van zijn inventaris van het Provinciaal archief van Utrecht: „*In een catalogus van een archief kan en moet eene schets van het samenstel der vroegere besturen zichtbaar wezen.*” Ik stel dezen eisch niet, omdat ik een volgens dit beginsel ingerichten inventaris zoo bijzonder gemakkelijk acht voor het gebruik: integendeel het gebruik van zulk een inventaris eischt eenige voorlichting en eenige studie. Doch ik meen, dat een

---

[1]) Het is moeielijk, de juistheid mijner definitie te betoogen, zooals ik gaarne zou wenschen te doen. Ik kan alleen verzekeren, dat ik ze slechts na rijp beraad en na overleg met anderen heb vastgesteld.

[2]) *Als zoodanig:* bedoeld worden dus alleen officiëele stukken. Daardoor behoeven echter niet alle stukken, die niet in officiëelen vorm zijn opgemaakt, te worden uitgesloten. Vooral in kleine en afgelegene plaatsen nam men het dikwijls met den vorm niet al te nauw, en men vindt dus in brieven, door sommige ambtenaren in hunne qualiteit ontvangen, dikwijls zeer huiselijke bijzonderheden in een vorm, die verre van officiëel is. Het zou echter natuurlijk ondoelmatig zijn, deze stukken daarom alleen te verwijderen uit het archief, waarin zij thuisbehooren.

ernstig en nauwgezet archivaris niet zal *kunnen* nalaten aan dien eisch te voldoen. Natuurlijk behoor ik deze bewering te bewijzen.

Twee systemen komen voor de ordening van een archief in aanmerking: de chronologische en de systematische rangschikking der stukken. De chronologische is natuurlijk alleen volkomen consequent uitvoerbaar voor een uit losse stukken bestaand archief; het behoeft geen betoog, dat men de talrijke registers en serieën slechts daarin zou kunnen doen passen door ze uiteen te nemen, — iets, wat natuurlijk niemand in de gedachte komen zal. Men behoort daarbij te denken aan het bezwaar, dat bij chronologische rangschikking geheel geen overzicht verkregen wordt van den inhoud van het archief. En de talrijke ongedateerde stukken kunnen niet geplaatst worden. Doch het is onnoodig, over dit verouderde systeem van indeeling vele woorden te verspillen, sedert het ter laatste vergadering van de rijks-archivarissen gebleken is, dat het door geen van hen meer in bescherming genomen wordt: de gemeente-archivarissen zullen gewis langzamerhand volgen [1]).

Alleen de systematische rangschikking blijft dus over. Deze kan op twee wijzen tot stand gebracht worden. Velen wenschen nog eene indeeling volgens bepaalde willekeurig aangenomene rubrieken (*Stedelijk bestuur*, *Finantiën*, *Publieke werken*, *Kerkelijke zaken* enz.), zooals men die aanneemt voor de ordening eener bibliotheek. Anderen achtten het daarentegen noodig rubrieken aan te nemen, niet willekeurig vastgesteld, maar gegeven door het archief zelf. Ik voor mij acht de keuze niet moeielijk. Het eerste systeem maakt op mij altijd denzelfden indruk, dien men zou verkrijgen van eene bibliotheek, gerangschikt volgens de banden der boeken (boeken in fransche banden, in perkamenten banden, in ribben banden enz.) of volgens hunne bewaring (boeken door houtworm, door water, door ijzerroest beschadigd enz.) Dergelijke criteria van indeeling zouden inderdaad voor de nasporingen van enkele bepaalde personen naar de geschiedenis van het bindwerk of naar de ziektegeschiedenis van het papier zeer gemakkelijk zijn, maar zij zouden daarentegen het onderzoek van de eigenlijke studeerenden in de bibliotheek op hopelooze wijze belemmeren, omdat zij vreemd zijn aan den inhoud en den aard der beschrevene verzameling. Zij moeten dan ook zonder aarzeling verworpen worden: de bibliothecaris *mag* ze niet aannemen.

Op dezelfde wijze meen ik, dat de archivaris niet vrij is in de keuze van het beginsel, dat hij aan de indeeling van zijn inventaris ten grondslag zal leggen. Hij zou daarin niet geheel vrij zijn, zelfs indien zijn archief bestond uitsluitend uit losse papieren. Terwijl toch een boek door

---

[1]) Het kan natuurlijk om bijzondere redenen wenschelijk zijn, *naast de inventarissen* chronologische lijsten uit te geven van bepaalde bijzonder belangrijke losse stukken (b.v. regestenlijsten der oorkonden). Daartegen geldt geen der opgenoemde bezwaren; men beoogt trouwens met zulk eene publicatie iets anders dan met de uitgave van een inventaris.

den schrijver met een bepaald doel wordt samengesteld en dus ook een bepaald onderwerp behandelt of althans eene zekere eenheid vertegenwoordigt, komt het telkens voor, dat een archiefstuk (een brief b.v.) twee of meer zeer heterogene onderwerpen behandelt. Maar deze uitzonderingen buiten rekening latende, zou men toch over het geheel een archief, bestaande uit louter losse papieren, volgens de daarin behandelde onderwerpen systematisch *kunnen* indeelen in een zeker aantal vakken op de wijze eener bibliotheek; een inventaris, op deze wijze ingedeeld, zou zelfs zeker voor een deel van het publiek zeer gemakkelijk te gebruiken zijn.

Maar zulk eene indeeling schijnt nagenoeg ondenkbaar bij een normaal archief, dat steeds voor verreweg het grootste deel bestaat uit serieën van deelen en liassen, — serieën, door een mijner ambtgenooten (met eene gelukkige uitdrukking, waarvan ik hem het vaderschap benijd) terecht „het geraamte van het archief" genoemd [1]). Want werkelijk, deze serieën geven de hoofdlijnen aan van den toestand, waarin het archief vroeger verkeerd heeft.

Nu is het natuurlijk niet mogelijk, deze serieën geheel uit elkander te nemen en ze te herleiden tot losse stukken, die men onwillekeurig onder zekere rubrieken systematisch zou kunnen rangschikken. Niet mogelijk, maar bovendien allerminst wenschelijk: immers er heeft van ouds in het archief zeker verband bestaan; de secretarissen, die het hebben gevormd, hebben bewust of onbewust zekere regelen voor de bewaring en ordening der stukken vastgesteld, en evenals het natuurlijk verkeerd zou zijn, b.v. eene lias met quitantiën, die als bijlage bij eene rekening behoort en deze dikwijls op zeer gewenschte wijze toelicht, uit elkander te nemen en over het archief te verspreiden volgens een ander willekeurig systeem van rangschikking, even onverantwoordelijk schijnt het mij, b.v. de ingekomene stukken bij een college, die de notulen van dat college toelichten, wanneer die oudtijds behoorlijk bij elkander gehouden zijn, uit de oude orde te nemen en in den vorm van losse stukken te rangschikken volgens de daarin behandelde onderwerpen. Inderdaad, op hoe (volgens onze begrippen) heterogene wijze het bestuur eener gemeenschap ook gehandeld hebbe bij het vereenigen van verschillende onderwerpen in éénzelfde register of rekening, het is onmogelijk daarop thans nog terug te komen: de eenheid van dat register of die rekening belet ze uiteen te nemen, en die eenheid bedingt ook de eenheid van de daarbij behoorende liassen van ingekomene stukken en quitantiën.

Men is dus gebonden aan de oude organisatie van het archief [2]), die

[1]) Mr. GRATAMA in het *Nederlandsch Archievenblad* No. 3.

[2]) Het spreekt wel van zelf, dat het onnoodig is de *ordening* der oude archiefbeheerders in details over te nemen. Hunne archiefinventarissen waren tot zelfs in de 18e eeuw uiterst primitief en absoluut onvoldoende voor onze behoeften. De organisatie moet behouden worden, de ordening der stukken binnen deze grenzen mag niet alleen, maar moet bepaald veranderd worden.

te herkennen is in de serieën van deelen en liassen en die, wanneer men die serieën bijeengezocht heeft, (hetgeen zonder moeite geschieden kan) althans in hoofdzaak bijna altijd hersteld kan worden. Ook de ordening der losse stukken, die vroeger niet in eene bepaalde orde gebracht zijn en in wier rangschikking men dus natuurlijk iets vrijer is, moet noodzakelijk eenigszins van de hoofdlijnen der oude organisatie afhankelijk gemaakt worden.

Deze oude organisatie nu van het archief wortelt in de oude organisatie van de gemeenschap, waarvan het archief is uitgegaan, en is daarvan het noodzakelijk gevolg. Die oude organisatie toch is niet willekeurig door de oude archiefbeheerders tot stand gebracht: de vorming der serieën heeft integendeel steeds plaats gehad en moeten plaats hebben onder den direkten invloed van de inrichting der gemeenschap zelve. Iedere gemeenschap van eenig belang toch heeft in het beheer harer zaken, naarmate die ingewikkelder werden, zekere splitsingen aangebracht. De voorbereiding of zelfs de behartiging van sommige afdeelingen der bestuurstaak werd dikwijls toevertrouwd aan speciale permanente commissiën, die min of meer zelfstandig waren, — zelfstandig genoeg althans in vele gevallen om ze in staat te stellen een eigen archief te vormen. De archieven dezer commissiën (hare notulen, de bij haar ingekomene stukken enz.) mogen vooral niet met de bescheiden, die bij het hoofdbestuur der gemeenschap zijn ingekomen, vermengd worden. Immers zij zijn niet van dat hoofdbestuur uitgegaan of daarbij ingekomen; de beide seriën van stukken loopen parallel naast elkander voort, hoewel zij toch dikwijls op dezelfde onderwerpen betrekking hebben. De archieven van dergelijke commissiën moeten derhalve noodzakelijk afzonderlijke afdeelingen in het archief der gemeenschap vormen. Het is dus inderdaad, zooals Dr. Vermeulen opmerkte: in het archief eener gemeenschap moet — het kan niet anders — de samenstelling van haar bestuur worden gereflecteerd.

Ik meen thans bewezen te hebben, dat het inderdaad onmogelijk is, indien men zijn systeem van indeeling consequent wil doorvoeren, den inventaris van een archief anders in te richten dan volgens de oude organisatie, die vroeger in dat archief bestaan heeft — eene organisatie, die uit den aard der zaak verband houdt en verband houden moet met de inrichting der gemeenschap, waarvan het archief afkomstig is. Tevens ligt in het besprokene het bewijs der absolute noodzakelijkheid van den eisch, dien ik krachtens mijne definitie van een archief stelde, dat namelijk alle stukken, die niet tot het archief behooren en die ik boven karakteriseerde, daaruit bij de ordening verwijderd moeten worden. Immers indien men de ordening der stukken volgens de hierboven omschrevene beginselen voltooid heeft, zal men natuurlijk deze boeken en handschriften, die in geene der aangenomene rubrieken kunnen passen, overhouden: ze belemmeren de goede ordening van het archief en moeten

daarom worden overgebracht naar andere verzamelingen, waar zij eigenaardig behooren.

Ik verwacht echter tegen den gang van mijn betoog en tegen de conclusie daarvan nog eene tegenwerping van de zijde van hen, die, de chronologische indeeling van een archief wegens hare onuitvoerbaarheid verwerpende, eene bepaalde voorliefde hebben voor de bovenaangeduide, heldere en gemakkelijk te begrijpen indeeling van het archief in zekere willekeurig vastgestelde bibliotheek-rubrieken, overeenkomende met den *inhoud* der beschrevene stukken. „Waartoe", zoo hoor ik dezen zeggen, „al deze omhaal van woorden? Uwe argumentatie moge overtuigend zijn, maar zij bewijst niets tegen mij. In den grond der zaak kom ik met wat minder breedsprakige redeneeringen tot hetzelfde resultaat als gij, of althans tot een resultaat, zoozeer met het uwe overeenkomende, dat wij beiden, als wij een weinig inschikkelijk willen zijn, elkander kunnen en moeten verstaan. Het is mij toch vrij onverschillig, of de rubrieken, die ik: *Stedelijk bestuur*, *Finantiën*, *Armwezen* enz. noem, door u betiteld worden: *Archief van den raad*, *Archief van de commissie van finantiën*, *Archief van de Aalmoezenierskamer* enz.; in den grond der zaak zijn wij het eens, daar het vaststaat, dat het stedelijk bestuur berustte bij den raad, het beheer der finantiën bij de Commissie van finantiën en de zorg voor het armwezen bij de Aalmoezenierskamer. Laat ons dus eenvoudig afspreken, om voortaan aan de rubrieken, over wier vaststelling wij eenstemmig zijn, dezelfde namen te geven (wat mij betreft kunnen wij er des noods om loten) en wij zijn het volkomen eens."

Aldus mijn concilante bestrijder. Doch met zijn verlof kan ik niet treden in deze oplossing van ons geschil, en ik veroorloof mij te meenen, dat mijn bestrijder slechts daarom bereid is ons geschil bij loting uit te maken, omdat hij niet inziet, welk een inderdaad diepgaand verschil er ook in het wezen der zaak tusschen ons bestaat. De indeeling van een archief in eenige thans willekeurig vastgestelde rubrieken leidt inderdaad tot geheel andere resultaten dan het behoud of het herstel der oude organisatie. En wel om twee redenen.

1o. De losse archiefstukken zijn van ouds bijna nooit in deelen of liassen samengevoegd volgens hun materiëelen inhoud, maar steeds volgens hun formeelen inhoud. Men bestemde een deel voor de opname van de resolutiën of de sententiën van een college, van de transporten, voor dit college gepasseerd, — men vereenigde in liassen de ingekomene brieven of requesten, de quitantiën eener rekening enz. Doch slechts bij *groote* uitzondering en wanneer bepaalde omstandigheden daartoe aanleiding gaven, werden er deelen volgeschreven met verschillende stukken betreffende één bepaald onderwerp. Minder zeldzaam kwam het voor, dat men dossiers van dien aard bijeenbracht; maar ook dezen zijn toch te zeldzaam en daarom geheel onvoldoende, om op zich zelf als grondslag

voor de ordening van het archief te dienen; zij kunnen daarentegen meestal gemakkelijk met de serieën in verband gebracht worden [1]).

2o. De organisatie eener gemeenschap en de verdeeling der bevoegdheden van haar bestuur over verschillende commissiën was dikwijls niet zeer logisch. Dit was somtijds een gevolg van de verwording der oorspronkelijk doelmatige instelling in den loop der eeuwen en onder den drang van verschillende omstandigheden. Maar ook zonder verwording had de verdeeling der bestuurstaak dikwijls plaats op eene wijze, die ons vreemd toeschijnt. Het Utrechtsche gemeente-archief levert een sprekend voorbeeld van eene combinatie van heterogene bevoegdheden in de geschiedenis der Finantiekamer, die gedurende bijna den geheelen tijd van haar bestaan niet alleen Commissie van finantiën, maar tevens Commissie van fabricage (d.i. van Publieke werken) was, en een tijd lang zelfs tegelijk de zaken van de Inkwartiering en kazerneering behandelde, terwijl hare werkzaamheid eerst in onze eeuw tot het gebied der finantiën beperkt werd. Terwijl dus in den inventaris van ons archief eenerzijds de stukken, die in een gewonen systematischen inventaris onder de rubriek *Finantiën* zouden gebracht worden, verdeeld zijn over twee afdeelingen, naarmate zij ingekomen zijn bij of uitgegaan van Burgemeesteren en Vroedschap of wel van de Finantiekamer, vindt men van den anderen kant in het archief der Finantiekamer (waarin men natuurlijk alleen finantiëele stukken zou verwachten te vinden) wellicht nog meer stukken over publieke werken dan over finantiën [2]).

---

[1]) Het is natuurlijk *mogelijk* dergelijke dossiers uiteen te nemen. Maar dit is zéér onraadzaam, daar zij zijn samengesteld door personen, die geheel op de hoogte der behandelde zaak waren, zeer zeker beter op de hoogte dan wij lateren. De dossiers werden gewoonlijk bijeengebracht door commissiën of personen, belast met het uitbrengen van een rapport of door den griffier, die alle stukken over eene bepaalde zaak bijeenverzamelde, voordat hij ze in de vergadering van het betrokkene college ter tafel bracht. Op den datum, waarop het rapport behandeld of het besluit genomen werd, behoort dan ook het dossier in de bijlagen der notulen of de serie processtukken ingevoegd te worden. Rukt men het daarentegen uiteen, dan verkrijgt men een onbevredigend resultaat, ook omdat men in een dossier meestal vindt zoogenaamde retroacta (afschriften van oudere stukken betreffende de behandelde zaak, soms uit andere archieven) en aanteekeningen van den rapporteur of den griffier, waaraan men geene andere geschikte plaats in het archief zal kunnen aanwijzen dan in het dossier, en die ook op zichzelf onbegrijpelijk en waardeloos zijn. Slechts in één geval schijnt het gewenscht, den samenhang van het dossier te verbreken, nam. indien de samensteller de retroacta niet in afschrift maar in originali heeft opgenomen; somtijds kan dan daardoor eene lacune in eene oude serie ontstaan zyn, die men weder behoort aan te vullen.

[2]) Een ander niet minder sprekend voorbeeld levert hetzelfde archief op het gebied van het armwezen. De armenzaken waren te Utrecht verdeeld over twee commissiën, de Aalmoezenierskamer en de Ambachtskamer, die verschillende bevoegdheden hadden. Aan de Ambachtskamer was door de Vroedschap afgestaan de opbrengst van verschillende uitkeeringen, gedaan door de tappers, de parochiekerken, de voerlieden, de portiers der stadspoorten en door hen, die het verbod om in de buitengerechten nering te doen, overtraden. Over al deze uitkeeringen hield de kamer registers of lijsten, of berusten althans in haar archief aanteekeningen (Cat. v. h. archief, 1577—1795. No. 1896—1902). Nu zou eene zuiver systematische verdeeling der stukken, die geene rekening hield met hunnen oorsprong, medebrengen, dat de archieven van Aalmoezenierskamer en Ambachtskamer vereenigd werden in ééne rubriek *Armwezen*, terwijl daarentegen al de genoemde stukken uit het archief der Ambachtskamer verdeeld zouden worden over verschillende afdeelingen (*Nijverheid*, *Kerkelijke zaken*, *Stedelijk bestuur* enz.). Maar dit

Men bespeurt derhalve, dat het systeem van mijn concilianten bestrijder voor mij geheel onaannemelijk is, want dat het volgen daarvan in de werkelijkheid tot geheel andere resultaten zou voeren dan mijne wijze van werken. Maar als ik de concessie afwijs en zoodoende den schijn aanneem van onhandelbaar te zijn, behoor ik er op verdacht te zijn, dat mijn bestrijder mij dit zal euvelduiden en thans zal gaan opzoeken hetgene tegen mijne wijze van arbeiden pleit en zijne methode gunstig daartegen doet afsteken. Indien hij inderdaad zoo boosaardig is, dan durf ik met gerustheid voorspellen, dat hij het allereerst den aanval zal richten op de ingewikkeldheid van mijne inventarissen, die ze voor het publiek niet gemakkelijk te gebruiken maakt. Inderdaad, dit is de zwakke plek: de indeeling van een goeden archiefinventaris kan onmogelijk zuiver rationeel zijn, en zij is daarom noodzakelijk minder duidelijk dan de inventaris eener bibliotheek; het is dus inderdaad mogelijk, dat het publiek bij het ter hand nemen van zulk een inventaris aanvankelijk eenigszins verlegen staat, hoe daarin den weg te vinden. Ik ben er dan ook reeds op bedacht geweest, dit punt mijner stelling tegen den aanval te dekken, en wel door het aanvullen van mijn stelsel met den eisch, dat de steller van den inventaris aan het genoemde bezwaar tegemoet komen en het publiek bij het gebruik van zijn werk behulpzaam zijn moet. Met deze bedoeling behooren aan het hoofd der verschillende afdeelingen van den inventaris noten geplaatst te worden, die, waar dit noodig is, inlichting geven over het ontstaan en de geschiedenis der gemeenschap, de inrichting en de bevoegdheden van haar bestuur, en die dus den gebruiker van den inventaris aankondigen, welke stukken hij in elke rubriek moet verwachten te vinden [1]). Het voldoen aan dezen eisch levert weinig bezwaar voor den ernstigen archivaris, die toch, wil hij zijn inventaris goed indeelen, het raderwerk van de oude administratie moet bestudeeren, — eene studie, die niet bij elk onderdeel grondig behoeft te zijn, maar daarentegen dikwijls in allerlei details moet afdalen. Het

---

zou zonder twijfel verkeerd zijn: immers al deze stukken lichten de rekeningen der Ambachtskamer, waarin al deze uitkeeringen verantwoord worden, op bevredigende wijze toe: zij verspreiden licht over het wezen en de geschiedenis dier uitkeeringen, en moeten dus bij onderzoekingen daarover geraadpleegd worden. Verdeelt men ze echter over verschillende afdeelingen, dan doen ze geen nut, daar zij niet zijn opgemaakt met het oog op de inrichting der nijverheid, der kerk enz. en daarvan slechts een hoogst eenzijdig beeld kunnen leveren, omdat zij uit hun natuurlijk verband gerukt zijn.

[1]) Dit is te meer noodig, daar het door mij aangenomene systeem voor de oude archieven van groote staatslichamen, die door de stormen der beide revolutiën van de 16e en 18e eeuw gewoonlijk ingrijpende wijzigingen hebben ondergaan, eene verdeeling van den inventaris in drie tijdvakken noodig maakt. Ik wensch, om niet al te uitvoerig te worden, dit punt hier niet nader te bespreken; in hoofdzaak volgt de noodzakelijkheid der splitsing uit het aannemen der door mij aanbevolene methode van organisatie van het archief, daar tengevolge van de genoemde omwentelingen zich onmiddellijk of middellijk in bijna alle groote staatslichamen nieuwe organen hebben gevormd, die natuurlijk ook weder eigene archieven hebben verkregen, of althans niet alleen het uiterlijk, maar ook de werking der oude organen belangrijk gewijzigd is.

materiaal voor het stellen der noten heeft derhalve de archivaris, als hij zijn inventaris voltooid heeft, toch reeds grootendeels bijeen.

Aan het slot van mijn betoog zal ik den inhoud daarvan kortelijk resumeeren in de volgende conclusiën:

1. *Een archief is het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ingezonden bij- en uitgegaan van het bestuur eener gemeenschap of een harer beambten ex officio, voor zoover deze bescheiden bestemd zijn om onder haar te blijven berusten.*

2. *a. Een archief moet systematisch ingedeeld worden.*

b. Het systeem van indeeling moet gegrond worden op de oude organisatie van het archief, die overeenstemt met de inrichting der gemeenschap, van wie het afkomstig is.

c. De stukken, die niet tot het archief behooren, moeten daarvan afgezonderd worden. Zij moeten worden overgebracht naar eene bibliotheek of een ander archief, waar zij behooren, of in eene afzonderlijke afdeeling van het archief, waaruit zij afkomstig zijn, worden geplaatst.

3. *De inventaris moet in hoofdzaak ingericht worden overeenkomstig deze indeeling van het archief.*

S. MULLER Fz.

Brusselsche Archivalia, belangrijk voor Noord-Nederland, uit de 15de en 16de eeuw.

De tijd van Karel V is in de boeken over noord-nederlandsche geschiedenis gewoonlijk zeer slecht bedeeld; de opkomst van het bourgondische rijk vóór, de spaansche oorlog na die periode plegen hier meer de aandacht te trekken. Ook aan speciale onderzoekingen zijn wij voor dien tijd betrekkelijk arm, behalve op het gebied der kerkgeschiedenis, wier beoefenaars zich om licht te bevroeden redenen gaarne met de verschijnselen van godsdienstigen aard uit dit tijdperk bezighielden. In het Zuiden is men in dit opzicht in eenigszins betere conditie: verschillende uitgaven van Gachard, het groote werk van Henne over Karel V, tal van kleinere geschriften zijn aan de politieke geschiedenis van dien tijd gewijd; misschien vooral hierom, omdat men in het Zuiden zich meer tot deze roemrijke dagen van de bourgondische monarchie aangetrokken gevoelde, toen Brussel het middelpunt werd van een aanvankelijk steeds krachtiger staatsverband.

Ook voor het Noorden is evenwel deze tijd van meer belang dan men gewoonlijk meent. De organisatie van de onder Karel V door de bourgondische macht veroverde gewesten, Friesland, het Sticht, Gelre, en die verovering zelve zijn voor de geschiedenis van het Noorden inderdaad belangrijk genoeg om in onze noord-nederlandsche historie-boeken eene

grootere plaats in te nemen dan zij tot nog toe doen. Deze overweging bracht mij bij mijne studiën over onze geschiedenis in de 16de eeuw er toe om eene reis naar Brussel te ondernemen ten einde daar, in het middelpunt van de wordende bourgondische monarchie, in de stad, die de zetel was der centrale regeering van het midden der 16de eeuw, na te gaan, wat er te vinden was over de wijze, waarop die noordelijke gewesten veroverd en daarna door de brusselsche regeering georganiseerd waren.

De welwillende steun van den vriendelijken rijks-archivaris te Brussel, den heer Charles Piot, en van zijn ijverigen helper, den heer Govaerts, maakten mij het onderzoek gemakkelijk. Ik bevond weldra, dat ik mij hoofdzakelijk zou hebben bezig te houden met de archieven der „Audience", d. i wat wij zouden kunnen noemen het departement van binnenlandsche zaken der toenmalige regeering. Dit departement stond onder de leiding van den „audiencier", een soort van staatssecretaris, speciaal belast met de binnenlandsche briefwisseling van den Landvoogd. Daarnaast stond het departement van den secretaris van staat en oorlog, belast met de diplomatieke en militaire correspondentie van den Landvoogd, wiens briefwisseling met den souverein en met de collaterale raden hij tevens bezorgde. Het overige, wat ik er vond voor dezen tijd, was wel niet van minder belang in het algemeen, doch zeer zeker voor mijn doel niet zoo gewichtig.

Tot die voor mijn doel minder belangrijke maar toch nu en dan zeer interessante collectiën reken ik: 1°. de nog telkens aangevulde afschriften uit de papieren der oude Rekenkamer te Rijssel, waaronder eenige brieven voorkomen over de moeilijkheden met Gelre omstreeks 1510 en de verovering van Friesland omstreeks 1520; in samenhang met andere stukken zouden deze brieven over den gelderschen en frieschen krijg intusschen nog vrij wat kunnen opleveren; 2°. de processen, door het Hof van Holland aanhangig gemaakt voor den Grooten Raad van Mechelen, meer dan 700 voor een deel zeer merkwaardige processen van steden, dorpen, geestelijkheid, adel, gilden, waterschappen enz. enz.; (¹) 3°. een dergelijke collectie van het Hof van Gelre; 4°. het archief van den Geheimen Raad, na 1540, thans nog eene woestenij van stukken, alleen chronologisch naar het jaar geordend, waarin waarschijnlijk wel veel ook voor het Noorden steekt, doch die voor mijn doel meestal te veel in bijzonderheden zouden gaan; 5°. de stukken over de beden, in grooten getale aanwezig; 6°. het archief van het „office fiscal de Brabant", vooral belangrijk voor de zaken van ketterij; 7°. het archief van het brabantsche leenhof, vooral voor onze provincie Noord-Brabant belangrijk.

Ik zag dit alles vluchtig in en besteedde mijn tijd voornamelijk aan het onderzoek van de papieren van de „Audience", waarmede die van den

(¹) Vlg. Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven (1891), afz. afdr. van de eerste afdeeling, blz. 12.

bovengenoemden staats-secretaris verbonden zijn. Bij den inval der fransche legers in 1748 is een groot deel dezer archieven naar Frankrijk gesleept doch in 1769 is het grootste gedeelte der stukken weder teruggegeven — feiten, die gereedelijk verklaren, waarom het hier gevondene zoo fragmentarisch is, als het aanstonds zal blijken te zijn.

Het archief, uitvoerig beschreven in den voortreffelijken *Inventaire des registres, liasses et cartons de la collection dite Papiers d'Etat et de l'Audience* (vier deelen), is verdeeld in twee hoofdafdeelingen: A. gebonden registers en liassen en B. doozen of kartons.

Van ieder dezer afdeelingen zal ik thans de voor het Noorden belangrijke stukken nagaan. Het zal blijken, dat ieder onzer provinciën hier wat van hare gading kan vinden.

A. *Registers en liassen.*

N°. 31. *Etat de la Maison de Marguérite d' Autriche.* Eene uitvoerige beschrijving van den hofstaat der Landvoogdes in 1525, die geheel gebaseerd blijkt te zijn op de oudere inrichtingen van dien aard, van welke die van Philips den Goede (1426) wel de belangrijkste is.

N°. 34. *Lettres de Maximilien d' Autriche* (1483—1506), waarin enkele brieven over den oorlog in Holland en Gelre.

N°. 94. *Correspondance du gouverneur de Frise* (1524—1540).

Dit zijn de brieven van den veroveraar en stadhouder van het Noorden, George Schenk van Tautenburg, aan Antonie van Lelaing, Graaf van Hoogstraten, stadhouder van Holland en Zeeland, en aan de Landvoogdes, vooral over militaire zaken en over de inrichting van het nieuwe bestuur in Friesland, Groningen, Drente en Overijsel. De stadhouder van Holland, van waar de verovering van deze streken was uitgegaan, was de autoriteit, waarmede de stadhouder der noorderlijker gewesten in de eerste plaats te maken had; over Holland kreeg deze aanvankelijk zijne versterkingen en zijne instructiën.

20 Juni 1524. Klacht, dat de geldersche Drost van Coevorden de boeren van Drente belet het beleg van Steenwijk te helpen voortzetten.

1525. Verscheidene brieven teneinde er op aan te dringen, dat de groninger Ommelanden toch niet zullen worden overgelaten aan Groningen of Gelre.

2 Juli 1525. Schenk dringt aan op de benoeming van een president en raden voor Friesland, daar alleen Kempo Martena daar nog voor de justitie zorgt.

10 Oct. 1525. Klachten over een pastoor uit Gaasterland, die sinds jaren tegen de bourgondische heerschappij ageert en tot de vrijheid oproept. Uit Holland is thans meester Corn. Anthoniszoon gezonden, die met Kempo Martena en Tjaard van Burmania de friesche zaken regelen zal.

16 Febr. 1526. Weder over den gaasterlandschen pastoor, heer Ulcko van Schijndel, die naar Holland wordt opgezonden. Vlg. 9 Maart.

4 Aug. 1526. Klachten over het optreden van Dr. PETRUS KAMMINGHA op den frieschen landdag.

7 Oct. 1526. Wie moet president worden? Niet Mr. JASPER LIEUWESZ, die te veel gemengd is geweest in de friesche twisten „die nu all berusten ende vergeeten sin." Beter is Mr. JOOST SASBOUT.

8 Aug. 1527. Moeilijkheden over de friesche munt, die men na de verovering vreesde te zien deprecieeren.

1528. Veel over de verovering van Kampen, het beleg van Hasselt en de plannen op Coevorden.

3 Aug. 1528. KEMPO VAN MARTENA moet wegens bewezen diensten „eerste raad" worden.

29 Juni 1529. Zeer belangrijke brief over de reorganisatie van het verarmde Overijsel. Uit dezen tijd meer dergelijke brieven ook over de dagvaarten daar en in Friesland.

5 Mei 1532. Brief over het plan van confederatie van Holland, Utrecht, Friesland en Overijsel tegenover Gelre. Hierover ook in andere brieven van dien tijd.

7 Juni 1532. Klachten over de bemoeilijking van den handel der Zuiderzeesteden op Hamburg en Lübeck door Amsterdam, telkens herhaald.

1533. Klachten over de stroopende Gelderschen in Twente, Drente en Westerwolde.

20 Dec. 1537. Brief over de bevestiging van Coevorden, de financiën van Drente en de inkomsten van het drostambt.

No. 98—118. *Lettres des seigneurs à Marie de Hongrie.*

Hierin o. a. vele brieven van de stadhouders der verschillende gewesten aan de landvoogdes (1540—1555), belangrijk voor de geldersche oorlogen enz.

No. 385—405. Groote collectie over *handelszaken met Engeland*, vooral over de *conferentie van Brugge.*

No. 515—529. Papieren van den *Bloedraad*, naar de verschillende gewesten geordend.

No. 741. Stukken over de *beden van Friesland*, *Overijsel*, *Groningen en Drente* (1539—1572), uiterst belangrijk, vol bijzonderheden over de onderhandelingen betreffende de grieven dezer gewesten tegen het bourgondische bestuur en over den toestand dier landen in het midden der 16de eeuw.

No. 743. *Beden van Holland* (1480—1571), dergelijke verzameling.

No. 773. *Beden van Utrecht* (1542—1575), „ „

No. 775. *Beden van Zeeland* (1539—1569), „ „

No. 778—781. *Notules du conseil d'état* (na 1559).

No. 784—785. *Commissiën van de gouverneurs* der 16de eeuw.

No. 793. *Commissiën van lagere ambtenaren* in de noordelijke gewesten, 16de eeuw.

No. 1177. *Registre sur le faist des hérésies* (1429—1566).

Minder belangrijk zijn de liassen met losse stukken, waarvan ik er eenige doorliep zonder iets van belang te vinden. Het zijn vooral patenten enz.

B. *Cartons.*

Boîte 168. Hierin een aantal stukken over de *aanhechting van Jever*, 1532. Verder over *Groningen* (1580—1594), vooral brieven van Rennenberg, Westendorp, Verdugo enz.

Boîte 170. Zeer merkwaardige stukken over de toestanden in *Friesland* na 1515, rapporten over de grieven der Friezen, over de friesche landdagen (vooral in 1537), stukken over de beden, monsterrollen voor den landstorm, inrichting der regeering.

Boîte 171. Stukken over de *friesche* financiën omstreeks 1550; zeer merkwaardige bundels over kloosterzaken en kloosterreformatie in Friesland in dien tijd; rapport van LINDANUS aan VIGLIUS (1558) over friesche kerkzaken; latere rapporten van LINDANUS; *Commentarius Litmatii* super reformatione cleri Frisiae 1555. Zeer belangrijke gegevens over den toestand van den godsdienst in Gelre en over de daar heerschende politieke ontevredenheid (1559), verder over de daartegen te nemen maatregelen en over de financiën van het hertogdom.

Boîte 176. Zeer veel over de *geldersche* oorlogen, vooral 1538 en volgende jaren.

Boîte 177. Van dergelijken inhoud.

Boîte 178. Stukken en memoriën over de inrichting van het bestuur in *Gelre*, het Hof van Gelre, de regeering der geldersche steden, de verhouding van de bannerheeren tot het landsbestuur.

Boîte 183. Rapport over de defensie van de steden in *Holland* door de heeren VAN IMMERSEEL en VAN MARSCHEVEEL aan den Prins van Oranje (1542). Over de bedijking van de Zijpe (1555). Over de verponding van 1550, waarbij instructiën en voorstellen. Over de beden in Holland (1506—1537). Over den handel in haring en granen. Over den rijkdom der geestelijkheid in Holland. Over de rechtspraak van het Hof van Holland.

Boîte 184. Merkwaardige verzameling stukken over de privilegiën van het Huis van *Egmond* en van den *Prins van Oranje*, vooral betreffende hunne exemptie van de beden. Aanteekeningen over de stedelijke regeering in *Holland* (vooral belangrijk voor Delft in 1554, klachten over de macht der persionarissen aldaar).

Boîte 185. Inventaris der stukken van de tresorie van *Henegouwen*, die eigenlijk in *Holland* thuis behooren blijkens een inventaris van 1415.

Boîte 188. Zeer veel over de jurisdictie van *Brabant* in *Maastricht*.

Boîte 190. Belangrijke collectie over *Overijsel;* de verhouding van Almeloo tot Gelre en het Sticht; memoriën van den stadhouder over den toestand van dit gewest en de nieuwe organisatie, die hij vooral met GERARD MULART bestuurde; instructie voor den stadhouder (1530) met opgave van allerlei punten, die hij hier heeft te onderzoeken; plannen

tot verovering van Groningen en Coevorden, beleg van Steenwijk enz. (1580—1582).

Boîte 191. Collectie stukken over het *Nedersticht*. De rechten der familie *Brederode*. Zeer belangrijke verzameling over de annexatie van *Utrecht*, de regeling van het bestuur en de justitie aldaar in 1531, protesten en rapporten dienaangaande. Collectie over de heerlijkheid *Wedde* en *Westerwolde* en hare lotgevallen in de eerste helft der 16de eeuw. Inrichting van den Raad van *Overijsel* in 1553. Satisfactie van *Utrecht* 1577. Twisten met de familie *Brederode* over de Vaart en over de weiden om Deventer en in Gelre en Friesland.

Boîte 193. Collectie over de oprichting van het *aartsbisdom Utrecht* en de nieuwe bisdommen in 1560, verder over den afstand der temporaliteit in 1528. Copieën der oude privilegiën van het *Sticht*. Aanspraken der *utrechtsche kapittelen* (1556) tegenover de jurisdictie van het Hof. Grensverschillen (1545) tusschen *Drente* en *Vollenhove* met speciaal onderzoek in loco dienaangaande. Twisten met *Holland* over het bezit der venen bij de Vecht (1472 en later). Klachten van *Zierikzee* over achteruitgang (1547), evenzoo van *Arnemuiden* (1531).

Boîte 194. Hierin vele stukken over de oprichting der bisdommen *Haarlem* en *'s Hertogenbosch*. Kloostervisitaties 16de eeuw.

Boîte 202. Verschillende stukken betreffende het *Overmaassche*.

Men ziet, er is hier zeer veel over het tijdvak van Karel V en Philips II. Behalve het aangegevene zij hier nog gewezen op de omvangrijke collectie over *'s Hertogenbosch* ([1]) vóór de verovering door Frederik Hendrik, over *Grave*, *Heusden*, *Deventer* ([2]) en andere plaatsen van het Oosten, die nog lang onder spaansch bestuur hebben gestaan.

Alles is zeer gemakkelijk te vinden. De uitvoerige inventaris geeft de titels op van alle stukken, die voorhanden zijn en in de stoffige, soms half vernielde en met grof touw bijeengehouden kartonnen doozen wel niet op voorbeeldige wijze worden geconserveerd doch zeer gemakkelijk terug gevonden kunnen worden, daar zij er onder dezelfde titels als in den inventaris in pakken zijn bijeengevoegd.

Het is niet ondenkbaar, ([3]) dat de belgische regeering genegen zou zijn een groot deel dezer voor onze geschiedenis belangrijke stukken tegen andere uit ons Rijksarchief uit te wisselen. Mocht dit inderdaad het geval zijn, dan is afschrijven natuurlijk overbodig. In den tusschentijd zou het in allen gevalle aanbeveling verdienen, dat de verschillende provinciale archivarissen van ons land zich een afschrift verschaften van die titels van den inventaris, die op hunne respectieve provinciën betrekking hebben.

Groningen, April 1893. P. J. Blok.

([1]) Deel I van den Inventaris.
([2]) Fol. 267 van den Inventaris.
([3]) Vgl. Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven IX, 134; XI, 1; XII, 1; XIII, 1.

Het tegenwoordige recht voor de archieven en de daarbij werkzame ambtenaren.

Inleiding.

Zooals den lezers van dit Tijdschrift bekend is, werd door mij in den vorigen jaargang tweemalen geplaatst een verzoek aan de gemeentelijke archivarissen gericht, tot toezending van de in hunne gemeenten geldende verordeningen omtrent het gebruik der onder hun beheer staande archieven, en van de voor hen zelve van kracht zijnde instructies.

Daaraan werd voldaan door de archivarissen der gemeenten Amsterdam, Goes, 's Gravenhage, Leeuwarden, Leiden, Middelburg en Utrecht. Voor den titularis te Baarn en Eemnes bestaat geen bepaalde instructie, evenmin als voor dien van Deventer. [1] In Dordrecht schijnt alleen een reglement ter voorkoming van brand te bestaan. [2] Van elders vernam ik niets. In de meeste gemeenten, waar geen afzonderlijke instructie voor den archivaris bestaat, zal waarschijnlijk die van den secretaris iets over het archief bevatten, of zal men zich uitsluitend vergenoegen met de bepaling van art. 103 der Gemeentewet.

Al moet worden toegegeven, dat zeker nog door meerderen aan de oproeping had kunnen worden gevolg gegeven, meende ik toch dat nu, ongeveer een jaar na de eerste plaatsing, de tijd gekomen was iets naders van het doel dier vraag te doen blijken. Wel geschiedde dit reeds in één opzicht in het laatste nommer van den vorigen jaargang, doch ik stel mij voor dit in eenige der volgende nommers meer algemeen te doen. En niet alleen met betrekking tot de archivarissen der gemeente, maar ook tot die des Rijks.

Het nut hiervan zal wel niet kunnen worden ontkend; want een eerste vereischte tot verbetering is wel, dat men zich een duidelijke voorstelling van den bestaanden toestand kan maken, en daardoor eerst van zijn' leemten en gebreken.

Uit het ons voorgestelde doel volgt, dat wij niet alle mogelijke bepalingen uit de bedoelde reglementen en instructies zullen nagaan.

Het zoude tamelijk langwijlig worden en bovendien vrij wel een onnut werk zijn. Immers er zijn onderwerpen, voor welke het wenschelijk is, dat regels bestaan, maar waarbij het er niet op aankomt, dat gelijkvormige voorschriften worden gegeven. Daarentegen zijn er andere, bij welke het uitteraard gewenscht is, eenvormige en gelijkmatige regeling te hebben. Onder de eerste rangschikken wij bijv. de bepalingen omtrent de voorkoming van en de maatregelen bij brandgevaar, de voorschriften voor aankoop en verkrijging van archivalia, het opmaken van begrootingen en het doen van rekening en verantwoording der gebruikte gelden; de regelen over de handhaving der orde, de verplichtingen van concierges, bodes en klerken. Altemaal onderwerpen van meer localen aard.

---

[1] In 1892 althans.

[2] Uit het Verslag omtrent het gemeente-archief over 1892 blijkt, dat een nieuwe instructie in behandeling is.

Met de tweede soort is het een ander geval. En wij meenden wel te doen hier een onderscheid te maken naar mate van de onderwerpen, welke onzes inziens in het algemeen voor een eenvormige en gelijkmatige regeling in aanmerking komen. Dat dit niet voor alle evenzeer een vereischte is, moet worden toegegeven; toch kan het zijn nut hebben op de zoodanige even de aandacht te vestigen.

Bij het aannemen der indeeling:

I. Positie van den archivaris;
II. Taak van den archivaris;
III. Gebruik en beschikbaarstelling der archieven door en voor autoriteiten;
IV. Hetzelfde door en voor particulieren,

meenen wij vrij wel alle die onderwerpen geleidelijk ter sprake te kunnen brengen.

Door in ieder der rubrieken, voor zoover dit pas geeft afzonderlijk de voorschriften voor de rijksarchivarissen en voor die der gemeenten te bespreken, zullen wij in een tamelijk gemakkelijk overzicht kunnen geven, hetgeen wij in den titel beloofden, voor zoover het nl. volgens het boven uiteengezette van belang is.

De in dit nommer nog beschikbare ruimte gedoogt niet reeds nu met I een aanvang te maken, daar de geheele behandeling van dat punt te uitgebreid zoude worden.

Deze omstandigheid geeft mij aanleiding alsnog bij de archivarissen der gemeenten, welke hunne instructies of de verordeningen omtrent het gebruik der archieven mij nog niet hebben toegezonden, daarop aan te dringen, of voor zooveel dit mogelijk is, daaromtrent en omtrent de finantiëele verhoudingen, zooveel mogelijk inlichtingen te verstrekken.

Hoe vollediger het overzicht kan zijn, hoe beter het aan het beoogde doel kan beantwoorden. Waarom daartoe niet medegewerkt? Gevaar toch is niet aanwezig! S. G.

Rechtsbronnen der stad Aardenburg.

Onder de ambtgenooten, die van de hun toevertrouwde papieren en perkamenten schatten zoo nu en dan eens iets aan het publiek laten zien, behoort de archivaris van het stedeke Aardenburg, G. A. Vorsterman van Oyen. In 1889 werd door hem uitgegeven: „Het Archief van Aardenburg, Beredeneerde Catalogus van de handvesten, rekeningen enz., uit het tijdperk der graven van Vlaanderen (1201—1604)", thans zijn van zijne hand verschenen „Rechtsbronnen der stad Aardenburg". Die rechtsbronnen zijn ontleend aan het te Aardenburg bewaarde hoogst merkwaardige „bouc met den knoop", een register met plaatselijke keuren, ordonnantien, costumen, vonnissen en eenige verspreide aanteekeningen. Aangevuld met het ontwerp der oudste keur en met de landsheerlijke keur

van 1330, vormt de jongste uitgave der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het vaderlandsche recht een lijvig boekdeel, waarin voor den beoefenaar van het oud-vaderlandsche recht, voor den geschiedvorscher, speciaal voor den „culturhistoriker", en voor den taalkundige „elk wat wils" is te vinden. Is het boek zelf waarschijnlijk grootendeels uit de 14e eeuw, de inhoud kan, zooals in de inleiding op kritische wijze wordt uiteengezet, voor een groot deel worden teruggebracht tot de 13e eeuw. En die 13e eeuwsche plaatselijke keuren, zij geven ons een aardigen kijk in het sociale leven dier dagen, zij bevatten die talrijke kleine bepalingen thans onder het begrip „politiezaken" vallende, waaraan de zeden en gewoonten dier tijden ten grondslag liggen. Wij vinden in die keuren, inzonderheid in die ambachtskeuren, de wetten tot regeling van onderscheidene gilden en worden in het groot aantal bepalingen betreffende de lakenfabricage en den lakenhandel aan het nabijgelegen Brugge en den roem van Vlaanderen in dezen tak van bedrijf herinnerd. De „Wettelijchede" geven ons de bepalingen over het burgerlijk recht, welke als gewoonterecht zijn erkend en aldus „costumen" zijn geworden, terwijl „Tale en Wedertale" als een formulierboek kan worden beschouwd.

Met de uitgave dezer Zeeuwsche, of beter gezegd Vlaamsche rechtsbronnen is het materiaal voor den toekomstigen schrijver van de rechtsgeschiedenis der Nederlanden weder met een boekdeel vermeerderd. De vraag mag zeker wel eens worden gedaan, of de studie van het oud-vaderlandsch recht wel gelijken tred houdt met de vermeerdering van dat materiaal. Waar de bronnen zich vermeerderen in meetkunstige reeks, kan voor de verschijning van studien over het oud-vaderlandsch recht ter nauwernood eene rekenkunstige reeks worden aangewezen. Voor dengene, die zich zal aangorden om eenmaal de schrijver van Neêrland's rechtgeschiedenis te worden, wordt de taak steeds omvangrijker.

Reeds nu is het te boek stellen der rechtsgeschiedenis van ons vaderland met al die landstreken, waarin Frankische, Saksische en Friesche rechten en hunne schakeeringen hebben gegolden, een arbeid, waaraan men zich geheel zal moeten en zal moeten kunnen geven, een werk, hetwelk een menschenleven in beslag neemt en de vraag mag worden gesteld of door meer verdeeling van arbeid niet die taak moet worden verlicht. Meer directe behandeling der verschenen bronnen, zij het dan ook, dat die monographiën daardoor dikwijls gevaar zullen loopen een plaatselijk karakter aan te nemen, meer behandeling van enkele rechtsvragen, in den trant als door Prof. Fockema Andreae in zijne „Bijdragen" wordt gedaan, in één woord, meer vóórarbeid, is m. i. zeer gewenscht. Zijn de archivarissen meer de aangewezen mannen om het materiaal aan te dragen, op den weg der beoefenaars der rechtsgeschiedenis ligt het dat materiaal te verwerken.

Groningen. Mr. J. A. Feith.

Literatuurkroniek

door

MR. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit Tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie).

GISBERTUS BROM. Bullarium Trajectense. Romanorum pontificum diplomata quotquot olim usque ad Urbanum papam VI (an. 1378) in veterem episcopatum Trajectensem destinata reperiuntur collegit et auspiciis Societatis historicae Rheno-Trajectinae edidit——————. Tomi Secundi Fasciculus I. — Haga-Comitis, Nijhoff 1892. (8°); pagg. 1—120.

De in deze aflevering uitgegeven ni. 1220—1700 loopen over de jaren 1347—1362.

J. G. CH. JOOSTING. Geldersche dingtalen. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III (1893), bldz. 20—102.]

De meeste dezer dingtalen zijn uit het Kwartier van Nijmegen; zij zijn bijeengebracht uit verschillende handschriften en gesplitst „naar de verschillende onderwerpen, die zij behandelen", nl. I „dingtalen over doodslag" (uit een handschrift, dat Nijmeegsch recht bevat, vermoedelijk ouder dan de 15de eeuw, en dat thans berust in het archief te Dusseldorf); II dingtalen „voornamelijk behandelende klachte om schade en schuld en peinding" (uit een handschrift in het Rijksarchief in Gelderland); III dingtalen „handelende over peinding in Maas en Waal, de Graafschap, het Rijk van Nijmegen en Neder-Betuwe" (uit het Dusseldorfer handschrift, dat eene betere lezing heeft dan gelijksoortige handschriften in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage en de Utrechtsche Universiteits-bibliotheek); IV dingtalen „betrekking hebbende op dijk- en waterrecht" (uit een handschrift te Nijmegen in particulier bezit, enz.); V „eene beschrijving van bevaring van een weerd enz.", dat „ook enkele dingtalen bevat en typisch is om de in acht te nemen vormen".

G. A. MEIJER. Dominikaner klooster en statie te Nijmegen. Eene bijdrage tot de geschiedenis van Nijmegens Katholieken. — Nijmegen, Malmberg. 1892. (8°). 4, 244, 52 bldzz.

Hierin als bijlagen een aantal archiefstukken, extractsgewijze of in hun geheel opgenomen, over de jaren 1397—1810, o.a. uit het Rijksarchief in Gelderland en het gemeentearchief van Nijmegen.

A. C. VAN AELST. Schets der staatkundige en kerkelijke geschiedenis en van den maatschappelijken toestand der stad Oudewater tot hare inneming en gedeeltelijke verwoesting in 1575. — Volgens authentieke stukken en mededeelingen van geloofwaardige schrijvers. — Gouda, Edauw en Johannissen. Z. j. (1892—1893). (8°). Afl. 1—14, bldzz. 1—448.

„Eene Kroniekmatige Schets", waaraan de groote menigte bronnen, in extenso of regestsgewijze opgenomen, soms het karakter eener proeve van een oorkondenboek verleenen. Vooral de afdeeling over de staatkundige geschiedenis geeft geregeld in chronologische volgorde archivalia van 1239—1575, o.a. afkomstig uit de archieven der gemeenten Oudewater, Gouda en Hekendorp. — De verwoesting van Oudewater in 1575 door de Spanjaarden „sloot hare oude geschiedenis af"

P. N. Van Doorninck. Inventaris van het oud-archief der heerlijkheid en gemeente Bennebroek, met Lijsten der Heeren, Predikanten, enz. van Bennebroek en Heemstede. — Haarlem, Van Brederode. 1892. (8°). IV, 161 bldzz.

De hier geïnventariseerde stukken, 343 in getal, loopen van 1464 tot 1855 en berusten „in het huis te Bennebroek" of „in het archief der gemeente". Verder strekken zich de burgerlijke-standsarchieven van Heemstede uit over de jaren 1638—1851, die van Berkenrode (thans een gehucht onder Heemstede) over 1694—1811, die van Bennebroek over 1675—1811. Het gerechtelijk archief van Heemstede, thans berustende in het depot der Rijks-archieven te Haarlem, loopt van 1594—1811, dat van Bennebroek, eveneens thans te Haarlem, strekt zich uit over 1654—1811. Een alphabetisch register besluit dezen arbeid.

S. Muller F.zn. Inventaris van het archief der provincie Utrecht van den vroegsten tijd tot en met het jaar 1813 — Boekdeelen en bundels. 2e supplement. — Utrecht, Breijer, 1892. (8°). VIII, 143 bldzz.

In 1875 verscheen de inventaris der boekdeelen en bundels zelf, bewerkt door den toenmaligen archivaris Dr. P. J. Vermeulen, in 1885 het eerste supplement door den tegenwoordigen titularis. De nummers in het nu uitgekomen supplement zijn: òf 1°. afkomstig „uit de vroegere zeer volumineuse verzameling zoogenaamde *Losse stukken van het Provinciaal archief*, eene massa losse papieren die vroeger slechts voorloopig chronologisch of systematisch was gerangschikt, doch thans gesorteerd en bijna geheel bij het archief is ingedeeld. De stukken, die daarvoor niet vatbaar waren en geschikt bleken om afzonderlijk geïnventariseerd te worden, zijn in dezen inventaris opgenomen"; òf 2°. „een aantal stukken uit het Provinciaal Archief, voor eenige jaren ontdekt bij de betere ordening van het archief van het kapittel van St. Marie" en afkomstig van de auctie — Mr. P. Van Musschenbroek (1826); òf 3°. de aanwinsten sedert 1885 (Cheltenham en andere aankoopen; „de op machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken van andere archieven overgenomen stukken", b.v. Overijsel, Montfoort; geschenken b.v. Roijaards, De Pesters). Meest waren dit stukken,

die vroeger tot het Provinciaal archief hebben behoord, maar daaruit verdwenen waren.

S. Gratama. Overijselsche dingtalen en andere stukken. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, (1893), bldz. 8—19.]

Hierin: I een „Dingtaal betreffende dijkrecht" (uit handschriften van ± het midden der 16de eeuw in de Provinciale bibliotheek van Overijsel, de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Groningen, enz., allen misschien afkomstig van het klooster te Albergen; II een „Toepassing van het dijkrecht" van 6 November 1485, waarvan het origineel berust in het Rijksarchief in Drente; III eene „Beschrijving eener dijkrechts-procedure" van ongeveer het midden der 15de eeuw, berustende in het archief der gemeente Deventer; IV „Dingtalen en regels van procedure" uit een handschrift van ± het midden der 15de eeuw te Lützburg bij Norden, dat Drentsche en Overijselsche stukken bevat.

Varia.

In het archief der gemeente Dordrecht werden onder andere stukken aangetroffen een zestal rekeningen van het St. Pontiaans- of Lakenkoopersgilde te Dordrecht en wel over de jaren 1464, 1468, 1472, 1474, 1492 en 1495. Tot nog toe waren uit de 15e eeuw van dit gilde alleen bekend rekeningen van 1449, 1462 en 1467. Daar gilderekeningen uit die eeuw tamelijk zeldzaam zijn is deze vondst niet onbelangrijk te achten. De archivaris der gemeente Mr. J. C. van Overvoorde bereidt een uitgave er van voor.

In de *Staatscourant* van 21 Maart 1893 wordt melding gemaakt van eene belangrijke schenking, door de erven wijlen Jhr. D. G. Hora Siccama van de Harkstede te Utrecht aan het Rijk ten behoeve van het Rijksarchief in Groningen gedaan. Deze schenking bevat o. m. 1669 charters, opklimmende tot in de 13de eeuw, alsmede merkwaardige handschriften. Zij werd voorafgegaan door schenking en afstand in bruikleen in 1891 en 1892 van 12 kisten met handschriften, charters enz. Al deze stukken zijn afkomstig van de bekende geslachten Ripperda en Rengers. De rijksarchivaris in Groningen stelt zich voor, in een der volgende nummers, wanneer hem de inhoud dezer archieven bekend zal zijn, meer bijzonderheden over deze voor de geschiedenis hoogst belangrijke aanwinsten mede te deelen.

1893. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Berichten, enz.

Benoemd tot archivaris der gemeente Amsterdam Mr. W. R. VEDER, adjunct-archivaris aldaar.

De jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging zal dit jaar te Amsterdam op 14 Juni a.s. plaats vinden.

Daar zullen blijkens de agenda in behandeling komen de conclusies door Mr. S. MULLER Fz. gesteld aan het slot van zijn betoog over „het Hoofdbeginsel voor de ordening van archieven", en voorts, zoo voldoende tijd beschikbaar blijkt te zijn, eenige zich daaraan aansluitende theses, door Mr. S. GRATAMA nader toe te lichten en te verdedigen.

Een nieuw algemeen rijksarchiefgebouw.

Amice redacteur!

Eindelijk zal ik er dan toch eens toe komen, om de aanteekeningen en vraagteekens, die ik hier en daar in den loop der dagen had geplaatst bij wat ik zoo al las over de stichting van een gebouw tot berging van het algemeen rijksarchief, aan elkander te rijgen en aan u ter kennismaking toe te zenden. Misschien zijn zij in uwe schatting een bescheiden plaatsje in ons tijdschrift waardig: in dit geval moogt gij ze naar de drukkerij zenden; misschien is dit niet het geval: welnu, dan zal uw papiermand er zich wel over willen ontfermen. Ge zult u nog herinneren, hoe ik reeds een tijdlang geleden het plan had opgevat (als ik mij niet

vergis, kwam dit bij mij op vooral naar aanleiding van het *Dagblad*artikel, straks door mij te noemen), om een enkel woordje over deze zaak in 't midden te brengen, maar tevens, hoe ik toen door gebrek aan tijd in de tenuitvoerlegging van dit plan werd verhinderd. Later meende ik, dat er geen aanleiding meer bestond, er op terug te komen, omdat ook ik begrepen had uit de discussies, den 22 December 1892 in de Tweede Kamer gehouden, dat vooreerst de stichting van een nieuw archiefgebouw tot de vrome wenschen zou behooren.

Waarom ik er dan nu nog eens weer over begin? Wel eenvoudig, omdat ik de hoop nog niet geheel laat varen. In de jongste jaarvergadering toch van het *Koninklijk Instituut voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde* hoorde ik uit den mond van iemand, die op de hoogte kan zijn, dat het nog lang niet zeker is, dat de Regeering haar plan tot die stichting heeft opgegeven. In genoemde bijeenkomst toch werd op de wenschelijkheid gewezen, dat het *Instituut* een flink terrein aankocht, om daarop voor hare schatten in boeken en manuscripten een flinke huizing te bouwen. Een der geachte leden wees op de omstandigheid, dat de Staat zoo blij als een engeltje zou wezen, als het *Instituut* hem het ons bekende stuk grond aan het *Bezuidenhout* afkocht. Het was op dat oogenblik, dat het geachte lid, hetwelk op de hoogte kan zijn, als zijne meening te kennen gaf, dat er nog wel degelijk kans bestaat, dat de Regeering het bewuste terrein opnieuw aan de Volksvertegenwoordiging zal voordragen, als bestemd om het algemeen rijksarchiefgebouw te dragen.

Uit eene zoo even door mij gebruikte uitdrukking, dat ik nl. de hoop op het tot stand komen daarvan nog niet geheel heb laten varen, kunt ge opmaken, geachte hoofdopsteller, dat ik gaarne zou zien, dat wij van het *Plein* naar het *Bezuidenhout* gingen verhuizen. Ik voeg er echter dadelijk bij: onder één mits; eene mits, waarop ik straks terugkom. Zelfzuchtige bedoelingen koester ik hierbij heusch niet: integendeel, ik ril reeds bij de gedachte, dat ik tegelijk met mijne verhuizing als ambtenaar, mij ook als particulier persoon zou moeten verplaatsen, want ik woon circa 40 minuten van het bewuste Bezuidenhoutsche terrein, zoodat, als ik niet bij die groote verhuispartij ook als particulier mee ga doen, mijn gezellig koffieuurtje onherroepelijk verloren is, want ik zet het zelfs den in de kunst van het rekken van dit uurtje meest ervaren ambtenaar in tienen, om het zóóver uit te zetten, dat er 2 × 40 minuten plus een paar broodjes en een paar kopjes koffie uit kunnen worden gemeten. Persoonlijk win ik dus niets, als de Regeering haar zin krijgt. 't Is mij dan ook alleen om de zaak te doen. En de reden, dat ik het rijksarchief gaarne zag verhuizen, is deze, dat het tegenwoordige gebouw, bij al zijne goede eigenschappen, niet voldoet aan de eischen, die men mag stellen aan een behuizing, bestemd om zulke

groote schatten, als ons Algemeen Rijksarchief bevat, te herbergen. Welke dan die eischen zijn? Ik zou ze kortheidshalve willen onderscheiden in eischen van plaats, tijd en ruimte.

Wat 1°. de plaatsvraag betreft, niemand zal beweren, dat het tegenwoordige Rijksarchief in dit opzicht niet in zeer gunstige conditie verkeert. Het ligt in het centrum der stad, in de onmiddellijke nabijheid der verschillende ministeries, aan de tramlijnen, die leiden naar beide stations, die van den Staats- en die van den Hollandschen spoor. 2°. Ruimte bevat het genoeg, indien er niet al te veel collecties, door schenking of aankoop verkregen, aankloppen om plaats, en indien geen later jaar dan 1813, indien niet b.v. 1848, als *terminus ad quem* wordt aangenomen voor wat onder oud-archief moet worden verstaan.

Wat het derde punt betreft: de tijdeisch, ik erken, dat de zucht naar kortheid mij parten heeft gespeeld en vrees, dat ik menig woordje moet gebruiken, om mijne bedoeling te verklaren. Ik meende dit: het gebouw moet zóó zijn ingericht, dat de daarin huizende schatten zoo lang mogelijk op dit ondermaansche tranendal aan den bekenden tand des tijds en den dito des verderfs weerstand kunnen bieden. De grootste vijanden nu van archiefstukken zijn vlammen en vocht: vlammen, die in een ommezientje het werk van eeuwen vernietigen; vocht, hetwelk (vergeef me, dat ik bij ons prozaïsch onderwerp eens een paar versregeltjes aan den man breng)

„langzaam moordt als sluipend gif
maar wis, als 't grievend staal."

Op die beide punten nu ben ik alles behalve gerust. Wat vocht betreft, zelf zit ik op mijn bureau hoog en droog, maar er waart een legende door het gebouw rond, dat in een lokaal aan het *Blijenburg* tot in den zomer wordt gestookt, omdat het daar van wege de vochtigheid niet pluis is. Nu mag die legende, evenals alle andere fatsoenlijke legenden, wat overdrijven, het feit, dat zij de ronde doet, bewijst, dat er een fonds van waarheid aan ten grondslag ligt, want, wezenlijk, een sprookjes- of legenden*maker* zou zich aan ons onderwerp niet bezondigen. Ik laat echter dit natte onderwerp voor wat het is en kom op mijn tweede bezwaar: gevaar voor brand. Allereerst wijs ik op kleine inconveniënten, n.l. gevaarlijke buurlui, zij het dan ook nog zulke gezellige buren. Schuins tegenover ons gebouw verheft zich de *Witte;* naast het Rijksarchief heeft de heer MÖNCHEN eene societeit voor dames geopend in den vorm van een banketbakkerswinkel, of om Nederlandsch te spreken, eener *confiserie*. De „annexe" bakkerij is voor een papierenschat nu juist geen aanbevelenswaard gezelschap. De naburige *Heerestraat* en het nabij gelegen *Blijenburg* mogen zich verheugen in een niet gering getal café's: ook heel genoegelijk gezelschap, maar niet geheel zonder gevaar.

Naast die kleinere redenen tot ongerustheid plaagt mij een zeer belang-

rijke: het archief is niet brandvrij gebouwd. 't Is waar, dat de dikke muren een niet gering te achten beletsel zouden zijn voor het verspreiden van een niet te fellen brand, misschien zou de compacte papiermassa een niet uitslaanden brand, een smeulpartijtje, lang aan de praat houden, zelfs kunnen verstikken; maar een ferme uitslaande brand krijgt, indien hij niet in de allereerste oogenblikken van zijn vernielend leven wordt gestuit, het gebouw zoo zeker onder de knie, als twee maal twee vier is. Het vuur, niet het smeulend, maar het vlammen uitzendend vuur, ontvangt in een inrichting als wij hier bespreken, te veel voedsel, dan dat aan blusschen valt te denken, tenzij met behulp van zóóveel water, dat de gevolgen van het blusschen al even erg zullen blijken als die van het voortwoekeren der vlammen. Maar, zult gij zeggen, er zijn brandbluschmiddelen in het gebouw! Zeer zeker zijn er die, maar uit den aard der zaak kunnen die slechts van dienst zijn, indien een brand onmiddellijk ontdekt wordt en indien het dan aanwezige personeel zijn hoofd bij elkaar houdt. Breekt de brand 's nachts uit, of wordt er een oogenblik tijd verloren, dan heeft men aan die zaken niet veel. Hetzelfde geldt b.v. van een flinke inrichting om de documenten van de bovenverdieping op veilige manier naar beneden te loodsen: uitstekend, indien men den tijd aan zich heeft, maar waardeloos, indien men verrast wordt door het verderfbrengend element. Er is gedaan, wat kon gedaan worden, in „bestaande gebreken" is „voor zoover mogelijk, voorzien" (ge zult bemerken, amice! dat ik hier plagiaat bedrijf, en wel ten nadeele van het verslag des Algemeenen Rijksarchivaris over 1890); maar — worden wij door den brand verrast („wat God genadig gelieve te verhoeden", staat er in mijn brandpolis), dan mag bij elk stuk, dat gered wordt, althans uit de bovenverdiepingen, uitgeroepen worden: „wonder boven wonder", „meer geluk dan wijsheid" en dergelijke exclamaties van verbazing meer. Nu zult ge misschien zeggen, en als gij het niet doet, dan misschien een ander, dat het zoo'n vaart niet zal loopen, dat het bijna nooit gebeurt, dat zoo'n gebouw in den brand vliegt, enz. Ik zou, als ik zoo iets hoorde, vermoedelijk zeggen, dat ik het volmaakt met den vorigen spreker eens ben, maar ik zou er bijvoegen, dat, *wanneer* het gebeurde . . . . . . Zou er b.v. vóór den bekenden brand in het Marinearchief ook wel niet eens zoo geredeneerd zijn? Ik althans ben het eens met professor Blok, waar hij in het Januarinummer van jaargang 1891 van *De Gids* zegt: „Zoo dikwijls schrijver dezes het Plein te 's Gravenhage betreedt, wenden zijne blikken zich met zekere onrust naar het schoone gebouw, dat eenmaal Amsterdam's afgevaardigden ter Staten-Generaal placht te herbergen; met onrust bij de gedachte aan de roekeloosheid, waarmede hier het materiaal voor de kennis van ons roemrijk verleden blootgesteld is aan de vernietiging door het alles verslindende vuur."

Mag ik u nog op een paar kleine, maar lastige, gebreken van het

tegenwoordig gebouw wijzen? Of verveelt u mijne beschouwing? Dan maar naar de papiermand!

Ik noem dan het gemis aan centrale verwarming. Ik erken onmiddellijk, dat dat soort surrogaat voor de zonnestralen niet bijzonder aangenaam is; maar in ons geval zou het kunnen strekken tot bescherming, zoowel van de archiefstukken, als van de *documents humains*, die ambtenaren aan het Rijksarchief heeten. Ik was geen koudkleum, maar ben mooi op weg het te worden. Luister eens naar een voorbeeld. In den laatsten winter had in het oud-koloniaal archief een onderzoek plaats, dat zich gedurende een paar weken moest bepalen bij het naslaan der facturen van de uit Oost-Indie naar *patria* vertrokken schepen en der daarmede verzonden brieven. Gewoonlijk kon pas uit de lectuur van een brief of factuur worden nagegaan, welke brief of factuur daarna moest gebruikt worden. Hieruit volgde, dat men geen massa folianten tegelijk kon laten aanbrengen, maar na elk zeer kort tijdsverloop zich weer uit het warme bureau naar de vermaledeid koude archiefkamers moest begeven, dáár, gewapend met overjas en hoed, het benoodigde deel halen, om een oogenblik later denzelfden weg weer te gaan. Een sterk staaltje, zult ge zeggen en dat is waar, maar ook is het waar, dat het een verbazend groot inconveniënt mag genoemd worden, het groot verschil in temperatuur tusschen een verwarmd bureau en ijskoude archiefkamers. Ook is zeer lastig de groote afstand tusschen de leeskamer en sommige bureaux, b.v. die in 't nevengebouw aan het *Blijenburg* en die boven in 't hoofdgebouw bij de oud-koloniale documenten. De laatste is circa 70 à 80 treden van de leeskamer verwijderd, de eerste is daarvan door een tuin gescheiden. Hoe lastig deze inrichting is, kunt gij nagaan, als gij u denkt een onderzoek van een niet geroutineerden archiefbestudeerder, een schrijver van een dissertatie b.v., die gaarne zoo voor en na (in den beginne vooral) inlichtingen ontvangt. Het gevolg is van zelf, dat men hem bij zich op 't bureau neemt: ook al weer geen beslist aan te prijzen maatregel. Maar men moet toch zeker als ambtenaar den onderzoeker in staat stellen, het onderzoek te doen, en hoe men dat bij de bovengenoemde categorie van studeerenden kan in praktijk brengen, zonder, waar noodig of wenschelijk, de noodige inlichtingen te geven, zonder hen attent te maken op wat men denkt dat voor hen nuttig kan zijn, ook al zijn zij van het bestaan van zoo'n stuk of zoo'n collectie niet op de hoogte, het is mij een raadsel.

Summa summarum: een nieuw archiefgebouw is geen overtollige weelde, is een eisch des tijds. „Laat" men (ik voer hier professor Blok nog eenmaal sprekende in) „laat (men) eindelijk het voorbeeld volgen van het arme Beieren, het kleine Saksen, het nog kleinere Saksen-Weimar, om te zwijgen van het machtige Pruisen! Laat (men) ten laatste begrijpen, dat éène onvoorzichtigheid de herinnering aan ons verleden kan

wegvagen. Eene eerste noodzakelijke, hoogstnoodzakelijke verbetering betreft de inrichting van een ruim, brandvrij gebouw ter bewaring van de in het Rijksarchief te 's Gravenhage opeengestapelde schatten." En als men er toe overgaat, waarom dan het terrein aan het *Bezuidenhout* niet de eer waardig gekeurd, de schoonste gedenkteekenen onzer historie te dragen?

Er worden daartegen bezwaren geopperd, juist tegen dat terrein. Nog een enkel woord daarover. Men zegt — en hier kon ik op mijne boven bedoelde mits —, dat het terrein vochtig is. Heeft men hierin gelijk, dan zou het reeds om die reden alleen te verwerpen zijn en dan zou het tegenwoordig gebouw beslist de voorkeur verdienen: immers, beter *gevaar* voor brand, dan *zekerheid* van bederf door vocht. Maar het is niet aan te nemen, dat de Regeering, die het stuk grond heeft laten taxeeren en opnemen door „een deskundige (niet ambtenaar)", dit zou hebben aangekocht voor ons doel, zonder op dit punt geheel en al gerustgesteld te zijn. Een paar andere bezwaren stelt een zaakkundige anonymus in het licht in het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 25 October 1892 (tweede blad). In de eerste plaats wordt op het gevaar gewezen, dat sommige oude stukken zouden loopen door de overbrenging van het *Plein* naar het *Bezuidenhout*, het gevaar van beschadiging der zegels, van beschadiging van stukken, „die vroeger in vochtige bergplaatsen zijn bewaard geweest of gemis aan lucht hebben gehad" en zich derhalve in een min of meer ziekelijken toestand bevinden. Ik erken, dit gevaar is niet denkbeeldig, maar met goeden wil is het wel degelijk te boven te komen. De genoemde schrijver meent, dat dit gevaar niet groot zijn zou, indien „de plaats van het te stichten gebouw in de onmiddellijke nabijheid van het oude worde gekozen." Men kan dan „de vereischte voorzichtigheid" in acht nemen, maar dat kan men, als de ernstige wil er is, ook bij de overbrenging over een grooteren afstand. De zorg dan maar verdubbeld, de voorzichtigheid dan maar vertienvoud! Nog ziet onze anonymus (in een eenigzins ander verband trouwens) in den grooteren afstand, waarop het eventueel aan het *Bezuidenhout* te stichten gebouw van de stad zou komen, een niet gering te schatten bezwaar voor de onderzoekers, vooral voor die categorieën onder hen, die met hunne kwartiertjes moeten woekeren. Ook dit bezwaar bestaat, maar ook hier zal wel gelden: *where is a will, there is a way*. Buitendien: wat het zwaarste is, moet het zwaarste wezen.

En dat zwaarste is (het artikel erkent het zelf): „het tegenwoordige archief is niet brandvrij" en, als men een nieuw gebouw moet hebben, moet er worden gelet „op de keus van een centraal en vrij gelegen punt en de inwendig brandvrije inrichting." Nu meent de schrijver, dat men een „vrij gelegen punt" zal vinden in den tuin van het tegenwoordig gebouw, waar — volgens hem — „brandgevaar door naburige gebouwen

geheel kan voorkomen worden." Was het woordje „geheel" hier op zijn plaats, dan zou voor dat plan inderdaad veel te zeggen zijn, maar dit is het geval niet. De omgeving van het eventueel in den tuin te stichten gebouw is niet zonder gevaar, ook al gaan de kleine door den schrijver voorgeslagen verbeteringen door. In elk geval, het terrein op het *Bezuidenhout* staat nog veel vrijer, kan althans veel vrijer komen te staan; en op de hoegrootheid der vermindering van brandgevaar komt het hier ook wel degelijk aan.

Ik stem voorloopig nog vóór het *Bezuidenhout* en hoop u daar nog eens bij mij te zien.

t. t.

J. E. HEERES.

Chronologisch systeem of dossiersysteem?

Bij de regeling van het archief der gemeente IJselstein, waarmede ik mij in den laatsten tijd heb bezig gehouden, had ik eene ongezochte gelegenheid om eenigen der regelen voor de ordening der archieven van kleine steden, door mr GRATAMA in den vorigen jaargang van het Archievenblad (p. 36 vlg.) gesteld, aan de praktijk te toetsen. Ik heb gemeend de overwegingen, die er mij toe hebben geleid soms met den heer GRATAMA mede te gaan, soms van zijn gevoelen af te wijken, in ons orgaan te moeten mededeelen vooral ook met het oog op het feit, dat de wijze van regeling van de archieven van kleine steden in de eerstvolgende jaarvergadering een punt van bespreking zal uitmaken. ([1])

Ik wensch mij vooral te bepalen tot de vraag, op welke wijze de losse stukken uit zulk een archief beschreven moeten worden. Uitgaande van het volkomen juiste beginsel, dat de protocollen, d. w. z. de registers, waarin de notulen of resolutiën in chronologische volgorde staan opgeteekend, het geraamte van het archief uitmaken, waaromheen de losse stukken moeten worden gegroepeerd, onderscheidt de heer GRATAMA voor de wijze, waarop die groepeering moet geschieden, tweeërlei systeem: het chronologische systeem en het dossiersysteem. Het eerste wordt toegepast, wanneer de verschillende stukken worden bijeengevoegd in de volgorde, waarin zij in de vergaderingen van het betrokken bestuur behandeld zijn; alle stukken worden dus als het ware tot eene serie minuten van en bijlagen tot de notulen of protocollen vereenigd. Het andere systeem brengt de stukken bijeen, die op een zelfde onderwerp

[1]). Hoewel enkelen der onderstaande opmerkingen reeds zijn opgenomen in mijn jaarverslag aan Gedeputeerde Staten van Utrecht, heb ik echter gemeend ze hier niet achterwege te moeten laten, niet alleen omdat het jaarverslag in een anderen kring wordt verspreid als het Archievenblad, maar ook omdat ik vrees, dat het verslag eerst na het houden der jaarvergadering onzer vereeniging verschijnen zal. (Deze vrees is echter niet bewaarheid).

betrekking hebben, zonder zich daarbij om de chronologische orde te bekommeren althans zonder die op den voorgrond te stellen. Met de onderscheiding tusschen deze beide systemen valt in hoofdzaak samen het onderscheid, dat de heer MULLER in de laatste aflevering van het Archievenblad maakt tusschen eene beschrijving der stukken naar hun formeelen inhoud en eene naar hun materieelen inhoud. ([1]) Tusschen beide systemen dient men te kiezen, of liever: men dient de keuze, die door het bestuur, welks archief men regelt, eens gedaan is, te eerbiedigen en op te volgen.

Intusschen kan bij een eenigszins uitgebreid archief geen dier beide systemen consequent worden toegepast. De corporatie of liever het bestuur, welks archief men regelt — want men regelt niet het archief der stad maar het archief van het stadsbestuur — heeft in den loop der tijden uit verschillende personen bestaan en is door verschillende secretarissen bediend, die een wisselend inzicht in de wijze, waarop zij hunne papieren meenden te moeten bewaren, kunnen hebben gehad. Bovendien zullen die secretarissen in de toepassing van het eene of het andere systeem niet altijd even consequent zijn geweest: in hoofdzaak zullen zij vooral in later tijd het chronologische systeem hebben toegepast, maar belangrijke stukken zullen zij afzonderlijk hebben bewaard om die zoo noodig later gemakkelijk te kunnen raadplegen. Men heeft dus bijna altijd een gemengd stelsel toegepast, en hij, die een archief regelt, heeft zich aan dat gemengde stelsel te houden.

Het is echter dikwijls moeilijk met zekerheid uit te maken, welk systeem in een bepaald geval door het vroegere bestuur is toegepast. Dat geldt vooral dan, als het archief reeds vroeger geïnventariseerd is geweest en daarbij met de oude inrichting er van geene rekening is gehouden. Men heeft dan uit allerlei kenmerken op te maken, of er oude liassen hebben bestaan, en welke papieren er toe hebben behoord. Ontbraken alle andere aanwijzingen, dan heb ik getracht mij op het standpunt van het vroegere bestuur te plaatsen en daarnaar de archiefregeling ingericht. Intusschen is er één criterium, dat m. i. te vaak verwaarloosd wordt. Ik zal trachten mijne bedoeling door het volgende duidelijk te maken: wanneer de ingekomen brieven allen of nagenoeg allen bewaard gebleven zijn, dan is dat voor mij eene aanwijzing, dat het vroegere bestuur die brieven bewaard heeft, omdat het ingekomen brieven zijn, en dan behooren die brieven niet afzonderlijk maar als eene serie beschreven te worden. Zijn daarentegen over eene bepaalde periode slechts enkele belangrijke brieven bewaard gebleven, en is de rest vernietigd, dan blijkt daaruit, dat de

---

[1]). Het „chronologisch systeem" van den heer GRATAMA valt dus niet samen met de „chronologische rangschikking der stukken", vermeld door den heer MULLER, al loopt het eerste, wanneer men niet behoorlijk tusschen origineelen en afschriften onderscheidt, gevaar in het tweede te ontaarden.

gespaard gebleven brieven niet als zoodanig maar om hun inhoud bewaard zijn; zij moeten dus volgens hun inhoud d. w. z. volgens het dossiersysteem beschreven worden. Men heeft daarbij echter te zorgen zich niet door lacunes, die later ten gevolge van opruimingen, in het archief gehouden, ontstaan zijn, op een verkeerd spoor te laten leiden. Zoolang echter de registers van resolutiën zelven nog niet begonnen zijn, kunnen ook de serieën van bijlagen tot de resolutiën bezwaarlijk zijn aangelegd.

Had ik geene enkele reden om te veronderstellen, dat het vroegere bestuur in een bepaald geval het chronologische systeem of het dossiersysteem had toegepast, dan heb ik in den regel de voorkeur aan het laatste gegeven. Het dossiersysteem komt mij nl. in vele opzichten praktischer voor dan het chronologische reeds om deze reden: dat het laatste systeem, streng toegepast, hierop zou neerkomen, dat men alle losse stukken tot ééne serie vereenigde, zoodat een inventaris van zulk een archief er zeer mager zou uitzien, en dengene, die hem wilde raadplegen, weinig inlichtingen verschaffen zou. Inderdaad zal iemand, die een archief wenscht te raadplegen, wel bijna altijd weten het onderwerp, waarover de door hem gezochte papieren handelen, maar niet altijd den tijd, waarop die papieren bij het betrokken college zijn ingekomen, hij zal dus vooral nut trekken van een inventaris, ingericht volgens het dossiersysteem; en zoo hij hetgeen hij zoekt, chronologisch fixeeren kan, dan kan hij in elk geval bij de registers van resolutiën terecht. Maar niet slechts in het belang van hen, die het archief willen raadplegen, ook in het belang van den archivaris komt mij het dossiersysteem verkieselijk voor. Terwijl het beschrijven der stukken naar hun materieelen inhoud in den regel geene bezwaren kan opleveren, is het niet mogelijk den datum van alle stukken vast te stellen. Er blijven in een archief altijd tal van losse stukken over, waaromtrent niet met zekerheid te zeggen is, wanneer zij bij het college, welks archief geregeld wordt, zijn ingekomen, of naar aanleiding van welke vergadering zij zijn opgesteld. Heeft nu de archivaris besloten het chronologische systeem te volgen, dan wordt hij er licht toe verleid de afschriften, die b.v. als retroacta dienst hebben gedaan, te bergen daar, waar alleen de origineelen behooren geplaatst te worden, of de grossen der uitgaande stukken (de charters) bij de minuten te voegen. Aan dergelijke verzoekingen, waarvoor zelfs de bekwaamste wel eens bezwijkt, staat men veel minder bloot, als men het dossiersysteem toepast en dus deze stukken naar hun materieelen inhoud beschrijft, dan als men alle papieren in het keurslijf van een chronologisch systeem wil voegen. Mijne bedoeling is echter geenszins te betoogen, dat men te allen tijde het dossiersysteem kiezen mag, alleen wanneer de keuze geheel vrij is, verdient m. i. het dossiersysteem de voorkeur.

Wanneer in het archief van ouds eene of meer serieën ingekomen of uitgaande stukken zijn gevormd, wanneer dus van ouds die stukken om

hun formeelen inhoud tot serieën vereenigd zijn, behoort m. i. in den inventaris ook alleen de formeele inhoud dier serieën beschreven te worden, terwijl de inventaris den materieelen inhoud der tot dossiers vereenigde stukken moet doen kennen. Anders verliest inderdaad de geheele onderscheiding haar grond. De vroegere secretarissen, onder wie het archief is ontstaan, voegden tot dossiers alleen die stukken bijeen, die hun om hun inhoud belangrijker voorkwamen dan de andere. Het aanleggen van doorloopende serieën ingekomen of uitgaande stukken had juist ten doel de afzonderlijke beschrijving der stukken — die in de oudste tijden, toen de verschillende corporatiën nog eenvoudiger waren ingericht, regel geweest was — overbodig te maken. Men miskent m.i. dan ook de gemaaktè onderscheiding, wanneer men de tot eene serie vereenigde losse stukken afzonderlijk beschrijft. Wil men dat doen, dan verricht men misschien een zeer nuttig werk, maar een inventaris maakt men niet.

Ik kan den heer Gratama dan ook niet toestemmen, dat het wenschelijk is „daar, waar het archief van betrekkelijk geringen omvang is, ten aanzien der oudste stukken den inventaris tevens tot regestenlijst te maken". Bij het maken van een inventaris en bij het samenstellen van eene regestenlijst plaatst men zich op twee verschillende standpunten, die niet te vereenigen zijn. Wie een inventaris bewerken wil, moet zich zooveel mogelijk plaatsen op het standpunt van het lichaam, welks archief hij regelt, en aan dit standpunt zal hij meermalen verplicht zijn het gemak van hen, die het archief wenschen te raadplegen en met de oude toestanden dikwijls minder nauwkeurig bekend zijn, op te offeren. Bij het samenstellen van regestenlijsten heeft men zich een geheel ander doel voor oogen te stellen. Hierbij staat het belang van den tegenwoordigen onderzoeker op den voorgrond. Men vraagt niet, welk belang de corporatie, in wier archief het stuk berust, er bij had, maar welk belang de geschiedenis bij het stuk hebben kan. Ik heb daarom bij het beschrijven der stukken steeds hetzelfde systeem gevolgd: een stuk uit de 15e eeuw was voor het toenmalige stadsbestuur niet belangrijker dan een gelijksoortig document uit de 19e eeuw voor het tegenwoordige gemeentebestuur, en behoort dus, waar men zich bij de regeling op het standpunt van den magistraat „in der tijd" plaatst, niet anders beschreven te worden. Alleen in zooverre dienen de oudere stukken meer afzonderlijk beschreven te worden, als blijkt — en meestal zal dat blijken — dat in de oudste tijden het dossiersysteem is toegepast.

R. FRUIN Th.A.zn.

Naar aanleiding van „Het hoofdbeginsel voor de ordening van archieven" door Mr. S. Muller Fzn.

Geachte Collega!

Ten zeerste verheug ik mij over het verschijnen van uw stuk: „Het hoofdbeginsel voor de ordening van archieven". Klaar en duidelijk toch is door u dat hoofdbeginsel uiteengezet. Zoo klaar en duidelijk, dat naar ik geloof, de door u aan het slot daarvan genomen conclusies op de hoofdpunten geen tegenspraak meer zullen ontmoeten.

Ik verheug mij hierover, omdat daarin door u is gevolg gegeven aan den wensch tot schriftelijke gedachtenwisseling over dit hoogst belangrijk punt, aan het slot der vorige jaarvergadering door mij uitgesproken. Een wensch, die door de vergadering gedeeld, zeker mede het zijne bijbracht tot het besluit om het door mij aan de orde gestelde punt: „Algemeene regels omtrent ordening en inventarisatie van archieven van kleinere steden en waterschappen", tot de volgende jaarvergadering uit te stellen.

Uwe conclusies onderschrijf ik dan ook van ganscher harte. Terecht wordt naar mijn oordeel daarin door u gezien het hoofdbeginsel voor de ordening van archieven; uw betoog daarover is even keurig als afdoende.

Als ik nu toch, naar aanleiding van uw in het vorig nummer geplaatste stuk, de pen opvat, dan is dat zeker allerminst om een bestrijding daarvan te leveren, en evenmin om „het hoofdbeginsel" nog nader uiteen te zetten.

Waartoe dan wel, vraagt gij misschien reeds bij u zelve? Het antwoord kan gemakelijk zijn; 1°. om mijn' figuur te redden en de gedragslijn van het bestuur althans te verklaren, zij het dan naar uwe wijze van zien niet te rechtvaardigen, en 2°. om bij enkele punten in uw schrijven aangeroerd nog een oogenblik stil te staan.

Om dan met het eerste te beginnen, zooals het behoort.

Naar uwe wijze van voorstelling heb ik wel een beetje wonderlijk gedaan. Na toch geschreven te hebben over „eenige regelen", zoude ik bespreking over *alle* regels hebben aangekondigd en dan den grondregel, welken ik, het is waar, kort maar dan toch even als zoodanig aanwees en besprak, als een axioma hebben gequalificeerd, dat als „uit zijnen aard niet voor bewijs vatbaar" maar eenvoudig diende te worden aangenomen, ten gevolge waarvan dan weêr aan de daaruit getrokken consequenties geen ontsnappen zoude zijn.

Nu heb ik het niet zoo leuk aangelegd, en het mij niet zoo gemakkelijk gemaakt.

Het verschil tusschen den titel van mijn betoog in den vorigen jaargang en het te bespreken onderwerp is onbetwistbaar, maar dat ik nu even op de vergadering een beslissing over *àlle* regels had willen uitlokken, volgde daaruit dan ook niet. Zelfs begeerde ik niet een bespreking van alle in

mijn stuk aangestipte onderwerpen. Integendeel, was de zaak geloopen zooals ik mij had voorgesteld, dan waren wij langs eenigszins anderen weg even ver geweest als wij nu zijn. Ja, naar ik meen, nog iets verder.

Veroorloof mij dus u te vertellen, hoe dat zou zijn geweest. Misschien wordt u dan de houding van het bestuur ook eenigszins begrijpelijker. Aan de orde was gesteld, ook omdat het onderwerp in het Archievenblad was ter sprake gebracht: De scheiding tusschen oud en nieuw archief. Waarom dit niet had moeten geschieden, is mij uit uw schrijven niet duidelijk geworden. Immers de aangenomen conclusie spreekt zich klaar en duidelijk uit omtrent de taak van den archivaris, niet alleen wat betreft den tijd, waaruit de stukken moeten dateeren, aan welke hij zijn' arbeid en zorgen heeft te wijden, maar bepaaldelijk over aard en wezen dier taak zelve. De beslissing toch op dit punt gevallen, geeft aan, dat er geen intrinsiek verschil moet worden gezien tusschen de stukken behoorende tot oud of nieuw archief, dat de archivaris functiën vervult van administratieven aard, behoorende tot het bestuur der gemeenschap, wier archief hij beheert, en dat zijne taak dus niet slechts van wetenschappelijk historischen aard is. Zoo opgevat laat de behandeling zich zelfs als n°. 1 van ons programma verdedigen.

Hoe dit zij, ik kon begrijpen, dat met het overige, hetwelk nog op de jaarvergadering moest ter sprake komen, voor punt n°. 2 der agenda, niet veel tijd zou overblijven. Ik wilde daarom ook juist „een geanimeerde conversatie", zooals u het noemt, uitlokken om eens te hooren, of argumenten tegen de hoofdstrekking van mijn betoog zouden worden aangevoerd. En zoo ja, om deze dan later, naar eisch van zaken schriftelijk te kunnen bestrijden. Zoo neen, dan mocht daaruit toch al voorloopig worden opgemaakt, dat die hoofdstrekking instemming vond, en dat dus van dit hoofdbeginsel mocht worden uitgegaan. Wij hadden dan nu reeds geweten of — en zoo ja welke bezwaren daartegen zouden kunnen worden aangevoerd. Gij hadt in uw betoog nog meer bepaaldelijk daartegen kunnen te velde trekken. Iets wat aan het door ons beiden beoogde doel nog meer bevorderlijk ware geweest.

Hiermede in overeenstemming had het bestuur zich geen bepaalde gedragslijn gesteld en zich voorbehouden naar den eisch der omstandigheden te handelen. Waarschijnlijk zoude het dan de meer gezette en meer in bijzonderheden gaande behandeling van dit, gelijk gij te recht zeidet hoogst gewichtig onderwerp hebben uitgesteld, dat dan op de volgende vergadering met eenige zekerheid over de denkbeelden omtrent het hoofdbeginsel aan de orde ware geweest. Evenals nu zonder die zekerheid.

Gij hadt geen vrede met deze wijze van handelen; ik kan dat begrijpen, al deel ik uw bezwaren niet. Dat het mijne bedoeling niet was de zaak alleen mondeling af te doen, volgt uit het bovenstaande.

Uwe twee eerste bezwaren, die in de discussie niet zoo duidelijk bleken — ik constateer dit uitdrukkelijk — zouden in mij geen tegenstander hebben ontmoet, ware de behandeling doorgegaan. Nu nog het derde; het vierde, dat vooral tegen het bestuur is gericht, bespraken wij reeds. Hier wil ik erkennen, dat ik meer dan verleden jaar het nut van het stellen van enkele regels inzie; al moet ik er direct bijvoegen, dat ik toen aan meer in bijzonderheden tredende dan bijv. uwe conclusies heb gedacht. Ik zal mij dus zeer goed kunnen vereenigen met het aannemen daarvan door de vergadering, en wil de beteekenis daarvan niet onderschatten. Alleen, er zij nogmaals opgewezen, ook ten vorigen jare heb ik mij a priori daartegen niet verzet [1]. Maar, en hier kom ik op het punt, hetwelk mij vooral de pen deed opvatten, daar ik het hoofdbeginsel beschouwde als in theorie vrij wel algemeen erkend, naar de tegenwoordige meening niet meer weêrsproken — ik beroep mij op het door u zelf medegedeelde omtrent de laatste vergadering der rijksarchivarissen — maakte ik daaruit eenige gevolgtrekkingen en lichtte die nader toe. Als een stelling, tot wier bewijs men in den tegenwoordigen tijd niet veel woorden meer gebruikt, van welke men uitgaat als van een gemeenschappelijken grondslag, zoo kwam mij het hoofdbeginsel, door ons beiden erkend, voor. Niet als een axioma. Het woord is door mij niet gebruikt ter vergadering. 's Avonds misschien, toen wij het punt nog eens bespraken, in het vuur van het discours, maar — ge zult het wel met mij eens zijn, gij die toch ook iets voelt voor een diner of een rijtoer na afloop der werkzaamheden — op een wat sterke bewering, een niet in allen deele juist gezegde, dan gebruikt, vat men den spreker onmiddellijk, niet maanden later, schriftelijk en in het publiek. Vooral omdat gij toch wel kondt veronderstellen, dat de feiten, waarop gij u beroept om aan te toonen, dat wij hier niet met een axioma te doen hebben, mij niet geheel onbekend waren.

Nu moet ge niet denken, dat ik niet gaarne nog menig genoegelijk uurtje na afloop eener jaarsvergadering met u hoop te zitten praten. Maar, waar wij een „ernstige discussie" voeren en dat nog wel schriftelijk, is het toch wenschelijk het debat op de vergadering zelf en de geanimeerde conversatie van later uiteen te houden.

Wij kunnen dus vaststellen, dat gij wat minder optimistisch denkt over de algemeene erkenning van *het* hoofdbeginsel, door ons als het juiste beschouwd, dan ik. De erkenning in theorie natuurlijk, daarover loopt de questie. Dat in de practijk nog veel aan de toepassing ontbreekt geef ik toe; maar niet als bewijs tegen den meer en meer algemeenen ingang, dien het beginsel heeft gevonden. Immers die toepassing levert

[1]) Dat mr. Bondam zich in dezen uitdrukkelijk aan uwe zijde zoude hebben geschaard, is minder juist. Het door U vermelde werd door hem gezegd bij de discussie over de scheiding van oud- en nieuw-archief.

in den aanvang meer moeilijkheden dan de chronologische methode bijv., en deze juist zullen misschien menigeen daarvan afschrikken, die met het beginsel als zoodanig instemt. Van de andere zijde wordt het verschil tusschen woorden en daden verklaard door de overweging, dat verandering van systeem, misschien omverwerping van jarenlangen arbeid nog iets geheel anders is dan de bloote erkenning van de juistheid eener theorie in het algemeen.

Toch, en hiervan ben ik overtuigd, is het door u ontwikkelde hoofdbeginsel het juiste, en zal het ook in de practijk meer en meer veld winnen. Wie dienovereenkomstig bij de ordening van een archief heeft gehandeld, en in hoofdzaak aldus zijn' inventaris heeft ingericht, zal ondervonden hebben, dat op die wijze slechts ten slotte de questies, die zich voordoen, op bevredigende wijze kunnen worden opgelost; dat, zoodra er sprake is van een werkelijk archief niet van enkele losse stukken, het de eenige mogelijke methode is voor een juiste ordening. Met name de chronologische methode van ordening en beschrijving, en gij kunt o.a. de voorbeelden zien in de registers op de archieven van Groningen en Kampen, hoe verdienstelijk overigens ook, verzaakt, waar de stukken talrijker en meer samenhangend worden, haar systeem. En wordt dit niet ten slotte op een wijze gedaan, dat van de oorspronkelijke methode niet veel meer overblijft, dan kan bij een eenigszins uitgebreid archief de taak niet ten einde worden gebracht. Of ja, misschien kunnen wèl, maar dan ten koste van zooveel geduld, van zooveel nutteloos verspilde arbeidskracht, dat dan het over boord werpen der methode nog maar veel wenschelijker is. In ieder geval heeft bij mijn weten de doorvoering tot aan 1795 bijv. en wel consequent zonder transacties, niet plaats gehad.

Mag ik nog een enkele kantteekening op uw stuk maken? Gij, allerminst, zult daartegen bezwaar hebben.

Ik heb een kleine grief tegen uw wijze van voorstellen. En wel eene, die eigenlijk slechts een uitvloeisel is van de omstandigheid, dat ge archivaris te Utrecht zijt. Blijkbaar hebt gij daar te doen met in onderdeelen en bijzonderheden vast georganiseerde gemeenschappen. En ge kunt dus uw archief al vrij voldoende indeelen en daarmede voor het gebruik geschikt hebben, als gij de organisatie dier gemeenschappen volgt. Maar niet overal is dat het geval. Nu ben ik het geheel eens met uw antwoord aan den „concilianten bestrijder". Maar daarbij dient nog wel eens uitdrukkelijk er op gewezen, dat dat antwoord opgaat, voor zoover afzonderlijke vaste organen, met den een of anderen tak van bestuur belast aanwezig zijn. Zijn deze er niet, dan laat het zich zeer goed verdedigen, dat men de stukken tot een zelfde archief, ook volgens uwe definitie behoorende, ordent en indeelt naar de onderwerpen, welke zij behandelen. Ik spreek nu als voorbeeld van het archief onder mijn beheer. Chacun prêche sur sa paroisse, niet waar?

En ik doe dat te liever, omdat daarbij de gelegenheid zal bestaan om tegenover een archief als dat der gemeente Utrecht bijv., waarvan het bestuur, wat de ontwikkeling zijner organisatie betreft niet voor het tegenwoordige onderdeed, zoo het dat, wat ingewikkeldheid aangaat, niet overtrof, te stellen archieven van „kleine en afgelegen plaatsen", waar men het ook „met den vorm niet al te nauw nam", maar voor welke desniettemin evenzeer ordening en beschrijving onmisbaar is.

In Drenthe dan vind ik een college van Gedeputeerde Staten, dat de dagelijksche leiding der zaken in handen heeft; maar toch niet permanent zitting houdt, en ook niet steeds terzelfder plaatse. Die dagelijksche leiding der zaken omvatte het geheele bestuur. Er bestaan geen vaste commissies, dan alleen voor het nazien der rekeningen en verantwoordingen van de comptabele ambtenaren. Overigens treffen wij hoogstens nu en dan commissies ad hoc aan, welke in de plenaire vergadering rapport uitbrengen, en waarop diezelfde vergadering besluiten neemt. De werkzaamheden dier commissies strekten zich over een meer of minder lang tijdsverloop uit, waren meer of minder uitgebreid, maar toch niet van dien aard, dat men hier aan opdracht van een bepaald gedeelte der regeeringstaak kan denken, en dus niet aan een afzonderlijk orgaan ter voorziening daarin. Van een afzonderlijk archief van zulk een commissie kan dus geen sprake zijn. Hoogstens kunnen de stukken, betrekkelijk hare werkzaamheid in een afzonderlijk dossier worden vereenigd.

Onder deze omstandigheden is m. i. een indeeling van het archief, bepaaldelijk der losse stukken, naarmate van de onderwerpen daarin behandeld, een indeeling dus naar wat ik in mijn stuk in den vorigen jaargang aanduidde met den naam van dossier-systeem, aangewezen. Gij zult dan op den duur ook in het oud-archief van Drenthe kunnen vinden een afdeeling met den titel: Gewestelijk bestuur, en onderafdeelingen als Kerkelijke zaken; Waterstaat enz. Wel te verstaan, ik verbind mij niet nu voor alsdan juist deze benamingen te herhalen. En ik zal deze methode met te meer gerustheid toepassen, omdat, waar iets van oude organisatie is te ondekken, deze blijkbaar varieerde naarmate van den landschaps-secretaris, den penvoerder bij het bedoelde college. Door den een vond ik een dossier stukken over een zelfde onderwerp bijeengehouden; door den ander werd een lias over allerlei en naar mate van het tijdstip waarop zij ingekomen of behandeld waren, aangelegd. Het eerste was echter in de laatste helft der 18e eeuw meer de gewone wijze van doen. Onder deze omstandigheden zult ge het waarschijnlijk met mij eens zijn, dat het uiteennemen van laatstbedoelde liassen gerechtvaardigd kan zijn.

Het is daarom vooral, dat ik nogmaals den nadruk op de *organisatie der gemeenschap* wilde laten vallen, welke organisatie mede kan brengen, dat de inrichting van het archief volgens den meer bedoelden „conciliaanten bestrijder" is aangewezen. Ik verbeeld mij, dat dit wel eeniger-

mate door u uit het oog is verloren in uw betoog. Uwe conclusies blijven desniettemin, althans volgens de naar mijne opvatting door u in *2b* neergelegde bedoeling, volkomen intact.

Voor ik met een tot ziens op de algemeene vergadering van u afscheid neem, moet mij toch nog één opmerking uit de pen over een in uw betoog voorkomende zinsnede, die mij eigenlijk toeschijnt een schreeuwende ketterij te zijn. En wel die, welke voorkomt op p. 14. Daar toch stelt ge, dat „uit een archief moeten verwijderd worden, ... stukken betreffende grondvergaderingen en andere commissiën uit den revolutietijd, die na hare ontbinding ten slotte dikwijls op het gemeentehuis gedeponeerd zijn."

Ik begin met de vraag: wilt gij verwijderen de stukken, welke krachtens voorschrift van hoogere of lagere, in ieder geval, bevoegde autoriteit aan de gemeentebesturen „als zoodanig" ter bewaring zijn gegeven? Ik kan het niet gelooven, dat gij deze vraag bevestigend zult beantwoorden. Dat gij bijv. de oude doop- en kerkregisters sinds de Napoleontische besluiten dienaangaande, niet als bestanddeelen van een gemeentelijk archief zoudt beschouwen, wil er bij mij niet in.

Maar ik kan mij natuurlijk vergissen.

Is echter mijne veronderstelling juist, hoe houdt gij dan uw' stelling vol — bepaaldelijk met betrekking tot de stukken betreffende de grondvergaderingen; om over die van andere commissiën te kunnen oordeelen, zoude nadere aanduiding moeten hebben plaats gehad — tegenover de vrij wel duidelijke bewoordingen van

art. 11 van een proclamatie der Constituerende Vergadering, representerende het Bataafsche volk van 27 Maart 1798 (Utrechtsch Plakkaatboek 1e Verv. p. 513);

van art. 29 van een decreet van het Vertegenwoordigend Ligchaam des Bataafschen Volks, van 13 Mei 1799 (l. c. p. 557); welk decreet bij publicatie van het Uitvoerend Bewind wederom werd afgekondigd op 8 Mei 1800 (l. c. p. 577);

en eindelijk van art. 24 der publicatie van het Staatsbewind der Bataafsche Republiek van 18 Febr. 1803 (l. c. p. 645); welke alle overgifte, ter hand stelling, in bewaring geving aan de besturen der gemeenten van bedoelde stukken gelasten?

En nu moogt gij niet antwoorden, dat de aangehaalde plaatsen niet uitdrukkelijk alle mogelijke stukken betreffende de grondvergaderingen noemen, om de eenvoudige reden, dat gij in uw stuk geen uitzondering hebt gemaakt.

Met den wensch dat wij ons spoedig zullen mogen verheugen in de unanieme aanneming van „het hoofdbeginsel" niet alleen, maar ook in de toepassing er van in de practijk, eindig ik, mij teekenende

Hoogachtend, *Uw Dw.*

SEERP GRATAMA.

Les archives de l'histoire de France,

PAR

CH. V. LANGLOIS et H. STEIN.

Waar wij jaarin, jaaruit archiefstukken zien afdrukken en aldus gemeengoed worden, kan er reden zijn tot verwondering dat iemand den moed heeft gehad eenige studie te publiceeren over één der onderwerpen, waarop die stukken pas het noodige licht werpen, vóórdat deze zijn uitgegeven.

Men zou geneigd zijn dien moed te betreuren en aller krachten willen richten op het uitgeven van archivalia. Toch zou dit verkeerd zijn, want het levend maken, het doen spreken van het doode materiaal, om het zoo uittedrukken, leidt tot juiste appreciatie wat verdere uitgave verdient en bewaart voor een ondoordachte, machinale opeenhooping van bouwstoffen, voor de helft ongeschikt of in minder bruikbaren vorm gegoten.

Bronnenuitgave en bewerking moeten hand in hand gaan, te meer nu de bewerker veel minder dan vroeger zich behoeft te bepalen tot de uitgegeven bronnen. Het moge hem vaak moeite kosten, in den regel kan hij toch thans de wetenschap verkrijgen, waar de voornaamste gegevens voor de studie, die hem aantrekt, te vinden zijn.

Maar het is niet te ontkennen, ook al schroomt hij die moeite niet, hij loopt ook nu nog gevaar dat een onverwachte vondst van hem onbekend gebleven schrifturen al zijne beschouwingen omverwerpt en zijn arbeid vruchteloos maakt.

Ook nu nog missen wij te veel een beknopt overzicht, zoo volledig mogelijk van de bronnen onzer vaderlandsche geschiedenis in binnen- en buitenland. Voor ons kleine land doet zich de behoefte daaraan zeker minder gevoelen dan elders. Wat het binnenland betreft kan men zich de uitgegeven archief-inventarissen gemakkelijk aanschaffen, de verslagen omtrent 's Rijks-archieven zijn in aller handen en eigen onderzoek wordt niet door groote afstanden bemoeielijkt. Bovendien is de hulpvaardigheid der archivarissen — maar het geeft geen pas daarop in ons eigen tijdschrift te roemen. Voor het buitenland kan men slechts hopen dat het Gouvernement op den ingeslagen weg voortga en de wetenschappelijke reizen van Rijkswege verveelvuldige, liefst voor een beperkt territoir dat echter dan ook z. t. z. uitgeput moet worden.

Maar wat niettemin ten onzent een desideratum blijft, is voor groote landen een vereischte. Voor Frankrijk, het klassieke land der archiefregeling, zijn de schrijvers van het hierboven vermelde werk niet de eersten, die dit hebben ingezien, maar de wijze, waarop zij de kolossale op zich genomen taak hebben volbracht, doet het de moeite waard zijn op hun werk de aandacht te vestigen en hun een en ander natevertellen omtrent de archief-regeling in hun vaderland.

Reeds vóór de groote revolutie werd er de behoefte gevoeld althans de historische gegevens te verzamelen in de bijna tienduizend archieven van het land verspreid. In 1762 werd aan de leden der geestelijke congregatie van St. Maur opgedragen om in alle archieven des rijks alle belangrijke acten te copieeren. Alsof deze onderneming niet reusachtig genoeg was, werden niet veel later naar Londen, naar Rome, naar Brussel en naar Luxemburg personen met dezelfde opdracht gezonden. En het bleef niet bij woorden, vele duizenden afschriften werden te Parijs bijeengebracht o.a. uit Londen 12000, uit Rome 5000.

Zelfs met dien ijver ondernomen kon dit plan niet slagen. Alle acten te copiëeren was eenvoudig ondoenlijk en de taak te beperken tot de belangrijken, opende de deur voor een willekeur, te gevaarlijker, naarmate zij was opgedragen aan meer personen en dus de kans grooter was dat daaronder onbekwamen schuilden. Het sprak ook van zelf, dat waar het belangrijkste uit een archief was afgeschreven, niet licht toch nog dit zelf werd onderzocht en dus het terzijdelaten van een gewichtige acte vrijwel gelijkstond met het verlies er van.

De man, die den stoot tot de beweging gegeven had, Moreau zag dit alras zelf in. Een rapport van 1774 wenscht het fabriekmatig afschrijven te vervangen door het samenstellen van een lijst aller archieven met omschrijving van hun omvang en bestanddeelen, aanduiding der onderzoekingen daarin tot dusver ingesteld, afschrift der allerbelangrijkste stukken en inventarisatie der overigen. Op deze wijze kon men de zaak tot een einde brengen. Maar het rapport had geen praktisch resultaat. Men bleef in 't wilde copiëeren, totdat de revolutie er een einde aan maakte.

Deze centraliseerde ook het archiefwezen. Het dekreet van 12 September 1790 gaf aan het archief der Assemblée Constituante den naam van Archives Nationales en gelastte de vereeniging daarmede van alle geconfiskeerde archieven van opgeheven instellingen. In het jaar VIII werden zij, onafhankelijk van de Volksvertegenwoordiging tot eene zelfstandige instelling gemaakt en in 1808 werden zij geinstalleerd in het gebouw, waarin zij nu nog berusten, het paleis Soubise. Toen vonden er ook een plaats de staats-archieven uit het departement der Seine o.a. de Trésor des chartes des rois de France.

Werden dit en anderen in hun geheel overgebracht, eene groote menigte onsamenhangende papieren waren er opgehoopt door de beruchte commission de triage, ingesteld bij de wet van 7 messidor an II. Deze moest overal de oude bescheiden sorteren, naar gelang zij waren documents domaniaux, titres historiques, papiers inutiles of titres féodaux. Alles wat tot de twee laatste afdeelingen behoorde moest vernietigd worden; van de twee eersten werd een groot gedeelte naar de Archives Nationales gezonden om er eene plaats te vinden in eene der twee

hoofdafdeelingen, de section domaniale en de section judiciaire. Het bovengebruikte epitheton *berucht* is niet te sterk; alle onder handen genomen archieven werden door deze handelwijze uit elkander gerukt en willekeurig geschonden.

Men kent het reusachtig plan van Napoleon I, alle fransche archieven te Parijs te vereenigen. Bij dekreet van 21 Maart 1812 gelastte de Keizer de oprichting van een kolossaal archiefgebouw langs de Seine. Maar hoe ernstig gemeend dit ook was — alleen uit het Vatikaan kwamen 12.147 kisten! — werd hetgeen er van was uitgevoerd in 1814 ongedaan gemaakt.

Toch werden na dien tijd de Archives Nationales belangrijk uitgebreid. In 1847 werden de archives judiciaires er overgebracht en sinds 1855 loozen verschillende ministerie's er hunne voor den dienst overbodige papiermassa's. Evenwel Buitenlandsche Zaken, Finantiën, Oorlog, Marine en Koloniën doen dit niet.

De bescheiden der Archives Nationales bestaan dus eensdeels uit een aantal in hun geheel gebleven archieven, o.a. dat van bovengenoemden Trésor, van het Parlement, van de Chambre des comptes enz., anderdeels uit een groot aantal collectie's door de bovengemelde commissie van sortering gevormd uit verschillende daartoe uiteengerukte archieven. Men heeft getracht deze laatsten te reconstrueren; immers in Frankrijk was reeds lang ons begrip van archief als organisch geheel algemeen aangenomen als *principe de respect des fonds*. Maar dit pogen had geen succes.

En deze collectie's èn de oude archieven zijn te zamen in drie hoofdafdeelingen „sections" verdeeld, nl. de historische, de administratieve en de wetgevende-rechterlijke. Zij zijn bovendien gesplitst in met letters aangeduide seriën, waarvan dus iedere sectie er een zeker aantal telt.

Het boek in kwestie bespreekt ieder dezer seriën afzonderlijk, deelt mede of er een gedrukte of ms. inventaris van bestaat en wat er uit is gepubliceerd.

De inventarissen staan niet ter beschikking van het publiek, uitgezonderd natuurlijk de 19 gedrukte kwartijnen, die evenwel slechts een klein gedeelte aanduiden. Vraagt men geene bepaalde stukken, dan moet men het onderzoek aan de beambten overlaten. In 1888 werden er 20.160 inlichtingen verstrekt of stukken overgelegd. Het dekreet van 14 Mei 1887, dat den inwendigen dienst der Archives Nationales beheerscht, verklaart overigens dat een ieder recht heeft op kennisneming aller archiefbescheiden, behoudens enkele uitzonderingen. Het budget bedroeg voor 1891 fr. 200000, nl. fr. 153.500 voor personeel en fr. 46 500 voor materieel.

Naast de Archives Nationales heeft men te Parijs de archieven der Ministeriën. Hierboven is medegedeeld welke van deze hunne oude, voor den dienst niet benoodigde stukken naar het Rijks-archief hebben overgebracht. In 1887 zijn de daaromtrent vroeger gegeven voorschriften herhaald, maar ook thans zonder algemeen succes. Het boek in kwestie

geeft ons althans een overzicht van den aard der bescheiden bij de verschillende departementen van algemeen bestuur te vinden. Van degenen die hunne oude archieven hadden behouden, is dat van Finantiën in 1871 grootendeels vernield; de koloniale archieven, die nog geheel ongeordend schijnen te zijn, moet men bij het Ministerie van Handel en Nijverheid en bij Marine zoeken. Binnenlandsche Zaken heeft geregeld, Justitie minder consequent het overbodige geloosd. Zooals voor de hand ligt, is er bij al deze archieven bijzondere machtiging noodig tot onderzoekingen. Ook daaromtrent en betreffende den tijd van openstelling geeft het besproken werk inlichtingen.

Na de archieven te Parijs komen natuurlijk allereerst de departementale archieven ter sprake. Tot 1884 ressorteerden zij onder Binnenlandsche Zaken, sinds dat jaar even als de Archives Nationales onder het Ministerie van onderwijs. Thans berust dus het Fransch archiefwezen in ééne hand.

De archieven der departementen vinden hun oorsprong in de wet van 5 brumaire an V, die het bijeenbrengen in de hoofdplaats gelastte van alle archieven binnen het betrokken departement. Zij bestaan dus uit 1°. de bescheiden der departementale administratie sinds 1790; 2°. de bescheiden van alle vroegere instellingen en corporatie's binnen elks omtrek vóór dat tijdstip. Het beruchte bovengemelde besluit van 7 messidor an II tot triage, d.i. tot sortering naar aard en belangrijkheid kwam in de provincie bijna niet tot uitvoering. Maar al werd er niet systematisch vernietigd, tot 1838 waren de archieven in questie ten prooi aan rotten en liefhebbers.

De wet van 10 Mei van dat jaar, geinspireerd door Guizot, regelde met de besluiten tot uitvoering er van het departementale archiefwezen. Op die uitvoering oefende sinds 1841 een archiefcommissie toezicht uit.

Op den voorgrond staat ook bij de departementale archieven *le respect des fonds*, m. a. w. het intact houden der organische bestanddeelen van elk archief.

Op dit hoofdbeginsel mag geen inbreuk gemaakt worden door de classificatie aller bescheiden in een aantal alfabetisch aangeduidde afdeelingen, een vast kader, voor alle departementen hetzelfde, voorgeschreven in 1841 en aangevuld in 1874. Onafhankelijk daarvan is in alle archieven het jaar 1790 de afscheiding tusschen oud en nieuw archief.

Bovengenoemde commissie stelde in 1843 een algemeen reglement van dienst voor de archieven in kwestie vast, dat nog van kracht is. Eigenaardig is de aanvulling van 1882 dat de archivarissen der departementen niet evenals hunne collega's aan de Archives Nationales verplicht zijn de hun door het publiek gestelde vragen schriftelijk te beantwoorden of daartoe zelven onderzoekingen in te stellen.

In 1847/48 deed de commissie twee algemeene catalogussen het licht

zien, die een overzicht gaven van den inhoud der departementale archieven.

Zij werd in 1854 ontbonden en vervangen door eene commissie van advies, die nog bestaat maar slechts zelden bijeenkomt.

Als om te toonen dat niet gebrek aan belangstelling in het archiefwezen tot die ontbinding had geleid, gaf de regeering, in casu graaf de Persigny in 1854 last tot een algemeene inventarisatie. Daarvoor werden strikte bepalingen gemaakt, die, alle vrije beweging uitsluitende de energie verlamden en als een keurslijf werkten; trouwens geen wonder, gemaakt als zij waren door ambtenaren buiten het archiefwezen staande. Eene doode letter bleven de voorschriften evenwel niet; reeds in 1861 konden de eerste inventarissen worden gedrukt en 1 Juli 1890 waren 164 deelen verschenen. Vooral de eerst gedrukten schijnen zeer gebrekkig te zijn; enkelen zijn zelfs wel ter perse gelegd, maar liggen thans nog in vellen op zolders van prefecturen als onbruikbaar.

De schrijvers van het besproken werk laten zich in het algemeen zeer ongunstig over deze fabriekmatige inventarisatie uit. Men heeft het primitieve plan niet willen of kunnen prijsgeven en het schijnt niet door wijzigingen te kunnen worden gered.

De kosten der departementale archieven bedroegen in 1888 fr. 603462, waarvan 47968 voor materieel, daaronder niet gerekend de kosten van oprichting en onderhoud der gebouwen.

Na een inleiding, waaraan dit ontleend is, worden de 86 departementen in alfabetische volgorde behandeld; de bewaarplaats en hoofdbestanddeelen aangewezen, de gepubliceerde en manuscript inventarissen opgenoemd en evenzoo de voornaamste werken, waartoe zij bijdragen hebben geleverd. Vooraf gaat een hoogst nuttige lijst van alle groote instellingen van vroeger tijd in Frankrijk, bisdommen, parlementen, intendances, universiteiten en dgl. met opgave in welk archief hunne bescheiden zijn terechtgekomen.

De laatste bladzijden van het eerste en het tweede deel zijn gewijd aan de bespreking der gemeente-archieven van Frankrijk. Zeer worden geroemd de maatregelen door het ancien régime in het belang daarvan genomen. Herhaaldelijk werd toen voorgeschreven dat de officiëele bescheiden moesten worden geïnventariseerd en de inventarissen worden bijgehouden. De Revolutie, al zou men het tegendeel vermoeden, bracht hierin geene verandering. Het verval begon tijdens de Restauratie, evenals bij ons de jaren van 1820 tot 1850 noodlottig zijn geweest. Toen zag niemand er naar om en veel was reeds verloren, toen in 1842 de bovengenoemde archiefcommissie een ministerieel besluit provoceerde dat goede zorg voorschreef en een cadre de classement bevatte. In 1856 en 1879 werden verbeterde uitgaven van dat besluit gegeven, respect. voor de tijdvakken vóór en na 1790. Het officiëele cadre werd daarin niet verplichtend gesteld voor die

archieven, welke reeds volgens een ander systeem consequent waren geordend. Al had zulk een besluit van den Minister in Frankrijk meer beteekenis dan het ten onzent zou hebben, het effect hing toch ook aldaar voor een groot gedeelte af van den goeden wil der Gemeentebesturen. Sinds 1887 is de Regeering in staat eenigzins pressie op deze uitteoefenen en wordt op de begrooting der departementen een vergoeding van reis- en verblijfkosten uitgetrokken voor de inspectiereizen van den departementalen archivaris.

De gemeenten worden door de schrijvers evenals de departementen besproken, soms slechts in enkele onbeduidende regels, die niet veel licht geven, maar in allen gevalle c.q. het bestaan van een inventaris of beschrijving constateeren.

De archives hospitalières vormen een volgende afdeeling. Zij zijn volgens de Heeren Langlois en Stein over 't algemeen oud, rijk, goed bewaard en goed geordend, waarlijk eene stoute bewering. Op deze archieven heeft de inspecteur der gemeente-archieven een recht van toezicht. Ook voor hen, zoo zij althans niet reeds geordend waren, is in 1854 een cadre de classement voorgeschreven.

Alle overige archieven worden in één afdeeling samengevat, zij zijn o.a. die der rechtbanken, registratiebureaux, domeinbesturen, bisdommen en andere geestelijke corporaties; zeer veel daarvan behoort thuis in de departementale archieven en zou daarheen zijn overgebracht, waren de wettelijke voorschriften opgevolgd.

Dan de notarisprotokollen; worden deze ten onzent krachtens de wet achterbaks gehouden, in Frankrijk is de toestand nog veel treuriger, daar de protokollen niet in eene bewaarplaats zijn vereenigd maar ook thans nog onder de notarissen berusten, die natuurlijk slechts zelden eenig belang in die oude paperassen stellen en ze vaak op zolders al of niet in kisten laten bederven.

In de étude, wij zouden zeggen het kantoor, van iederen notaris hangt een borderel, met een lijstje van alle protokollen van de betrokken gemeente met aanwijzing van den notaris die ze bewaart. Dit is zeker een uitstekende maatregel, maar, zooals ik zelf meermalen ondervond tusschen het opdoen dier kennis en het voor zich krijgen van het gewenschte register is een groot verschil. Ik zeg register, maar vaak ziet men bij de vraag naar een of ander acte een of meer groote kisten openen, waaruit een duffe lucht opstijgt en die volgepropt zijn met papieren, wier ontcijfering weken en maanden tijd zou kosten.

Reeds in 1789 werd officiëel de wensch geuit dat in iedere hoofdplaats een bewaarplaats zou worden aangewezen voor alle notariëele akten aldaar verleden. Maar de toestand is ook nu nog onveranderd. Slechts in enkele steden o.a. Lyon, Rouen, Toulouse zijn de akten in kwestie vereenigd in de Chambre des notaires.

Moesten de schrijvers zich bij al deze archieven nog meer dan bij de vroegeren tot enkele aanduidingen bepalen; nog incompleter zijn zij uittenaard der zaak, wat betreft de heerlijkheids- en familiearchieven. Zij deelen evenwel ook daaromtrent mede, wat hun bekend is geworden en men zal wel algemeen toejuichen dat zij, indachtig aan het bekende le mieux est l'ennemi du bien zich niet hebben laten afschrikken door het noodzakelijk gebrekkige hunner opgaven.

Niet het minst moeielijke hunner taak is nog onvolbracht. Twee afdeelingen zal het derde deel bevatten: de fransche archiefstukken in het buitenland en die in binnen- en buitenlandsche boekerijen. Is ook dit voltooid, dan kunnen zij de voldoening hebben een onmisbaren gids te hebben samengesteld voor allen die zich met de geschiedenis van Frankrijk of van gedeelten van dit land bezighouden.

Ch. M. Dozy.

Litteratuurkroniek

door

Mr. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit Tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

Derde supplement op het Repertorium der verhandelingen en bijdragen, betreffende de geschiedenis des vaderlands, in mengelwerken en tijdschriften tot op 1890 verschenen. Door de leden van de Commissie voor geschied- en oudheidkunde van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. — Leiden, Brill. 1893. (8°); XXII, 251 bldzz.

Hierin o.a. de volgende afdeelingen: „Kronieken" (ni. 164*a*—209*g a b*); „Charters en cartularien" (ni. 220*a*—244*a f*); „Bibliotheken" (ni. 265*b*—284*e*); „Archieven" (ni. 298*a a a*—401*f*); „Diplomatiek. — Tijdrekenkunde" (ni. 402*b*—406*b*); Zegelkunde" (416*b*—433), enz.

J. C. Overvoorde. Verslag omtrent het Gemeente-Archief van Dordrecht, over het jaar 1892. — Dordrecht, Van Elk. 1893. (8°); 15 bldzz. [1])

a. Toestand der Archieflokalen; *b.* Toestand der Archiefstukken; *c.* Bezoeken en inlichtingen; *d.* Aanwinsten en verliezen [o. a. Legaat—Beelaerts: nl. boekwerken, teekeningen, prenten, munten en penningen].

A. C. Van Aelst. Schets der staatkundige en kerkelijke geschiedenis der stad Oudewater. — Aflevering 15—17. (bldzz. 449—534).

Archivalia in den tekst verspreid. — Voor volledigen titel, enz. zie men bldz. 31 van jaargang 1893 van dit tijdschrift.

---

[1]) Dit is het eenige verslag over een gemeente-archief, dat mij in handen is gekomen. Toezending van andere verslagen zou mij aangenaam wezen.

J. H. W. UNGER. De Regeering van Rotterdam. 1328—1892. — Naamlijst van personen, die in of van wege de regeering ambten hebben bekleed, voorafgegaan door eene geschiedkundige inleiding over den regeeringsvorm van Rotterdam. Uitgegeven op last van het gemeentebestuur. (*Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, uitgegeven op last van het gemeentebestuur. I.*) Rotterdam, Van Waesberge. 1892. (4°); 6, CX, 600, XXV bldzz.

De lezers van dit tijdschrift wijs ik vooral op de XXIII platen „met afbeeldingen der zegels van de stad", beginnende met 1351, en met afbeeldingen der zegels „van Schepenen" (1335—1668).

H. DE JAGER. De Remonstranten en Contra-Remonstranten in het land van Voorne, in 't bijzonder te Brielle, in de jaren 1612—1619. [*Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis. IV.* (1893), bldz. 196—220.]

Dit vervolg eener bijdrage in hetzelfde tijdschrift (III, 337—399) wordt ingenomen door Brielsche archivalia uit dezen tijd.

BARTH. PENN JR. [W. R. Veder.] Het Archief van Amsterdam, historisch geschetst. [*Eigen Haard.* 1893; bldzz. 201—206, 218—222, 236—238].

I. „Het „Stads-Secreet" of de IJzeren Kapel"; II. „De Archieven ten Raadhuize". — Eenige aangenaam geschreven opstellen met portretten en platen.

Geschiedenis van het Sint Anthony-gasthuis te Leeuwarden. — Leeuwarden, Coöperatieve Handelsdrukkerij. 1893. (8°). 170 bldzz.

In dit boeksken, niet in den handel, worden ook beschreven, regestsgewijze, 170 nummers van het archief van dit gasthuis, („documenten van donatiën, permutatiën, koop en verhuringen") over de jaren 1406—1694; terwijl een 600 tal nummers over 1500—1713 kort zijn aangeduid en een onbepaald aantal boeken in handschrift betreffende zijn administratie, (16de tot 19de eeuw), als aanwezig worden vermeld.

Ter bespreking zijn ontvangen de volgende boekwerken:

Mr. S. MULLER FZ. Openbare verzamelingen der gemeente Utrecht. — Catalogus van het Archief. — Eerste Afdeeling. — Utrecht, Beijers. 1893.

Mr. R. FRUIN TH. AZ. Catalogus van de archieven der collegiën, die voor 1811 binnen de tegenwoordige prov. Utrecht rechterlijke functiën uitgeoefend hebben. Met inleiding door Mr. S. MULLER FZ. — Utrecht, C. H. E. Breijer. 1893.

Mr. R. FRUIN TH. AZ. Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in de provincie Utrecht over 1892. — Utrecht, Kemink en Zoon. 1893.

1893. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

IN MEMORIAM.

JOANNES JOSEPHUS HABETS,

Rijksarchivaris in Limburg.

Het is zeer moeilijk om voor hen, die niet bekend zijn met de eigenaardige verhouding, waarin zich het tegenwoordig hertogdom Limburg ten opzichte van de politieke indeeling vóór 1794 bevindt, onbekend ook met de lotgevallen die de archieven van dit gewest gedurende de laatste honderd jaren, vooral in het veel bewogen tijdvak 1794—1815 hebben ondergaan, de verdiensten van den overleden Rijksarchivaris JOANNES JOSEPHUS HABETS in het licht te stellen. Want juist in de overwinning van de bezwaren daaruit ontstaan, zooverre ze zijn taak bemoeielijkten, ligt zijn hoofdverdienste als archivaris. Hij toch heeft wat heinde en ver was verspreid, en waarvan niemand dan hij soms de bewaarplaats kende, bijeengebracht en door zijne geschriften een leiddraad verstrekt, zonder welken het in vele gevallen uiterst moeilijk, zoo niet bijna onmogelijk was, zelfs maar aan een plan tot ordening en betere regeling onzer archieven te denken. Geen provincie in ons land, noch ook in België, is zoo nieuwerwetsch in die hoedanigheid als Limburg, wanneer men haar

als een geheel beschouwt; geen provincie bestaat uit zulke heterogene bestanddeelen, zoowel uit het oogpunt van een vorige politieke indeeling van haar grondgebied, als ook wat gewoonten, in den uitgebreidsten zin des woords — daaronder ook rechtsgewoonten, costuimen, niet op de minste plaats — betreft. Zelfs de naam, waarmede in 1814 of in 1815 ons gewest werd gedoopt, was fonkelnieuw voor elk der onderdeelen waaruit het toen bestond, geen gehuchtje zelfs, nòch van Nederlandsch, nòch van Belgisch Limburg heeft ooit deel uitgemaakt van het oude hertogdom van dien naam. Meer dan de helft van het grondgebied onzer tegenwoordige provincie behoorde tot de hertogdommen Gulick, Cleve, Gelder — 't overkwartier van Roermond, sinds 1580 een afzonderlijk hertogdom onder den Koning van Spanje en in 1713—1715 versnipperd tusschen Pruisen, Oostenrijk, de Staten-Generaal en den hertog van Gulick. — Het overige deel onzer provincie was verdeeld tusschen den Prins-bisschop van Luik, de Staten-Generaal als hertog van Braband en heer van een deel van Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade, drie landen in de 13de en 14de eeuw bij Braband gevoegd en waarvan de Koning van Spanje, krachtens het partage-tractaat in 1661, later de keizer van Duitschland, de andere helft bezat. Voegt daar nog bij, of liever voegt er hier en daar tusschen eenige vrije-Rijksheerlijkheden en men heeft een klein denkbeeld van den ingewikkelden politieken toestand vóór 1794. Wat de leenen betreft was ons grondgebied nog meer verbrokkeld: Loonsche, Hornsche, Brabantsche, Geldersche, Keur-Keulsche, Valkenburgsche en nog andere soorten van leenen of achterleenen trof men er aan en tal van aanzienlijke abdijen in de Rijnprovincie of in het tegenwoordige Belgisch Limburg hadden er haar leen- of laathof. Nog grooter moeilijkheden voor een grondige regeling berokkent de algeheele verspreiding der archieven tijdens de Fransche heerschappij van 1794 tot 1814. Verschillende bezitters der vrije-Rijksheerlijkheden toch,

namen ze als hun eigendom mede bij hun vlucht naar Duitschland; soms ook kwamen die archieven in handen van hun rentmeesters en ontvangers; de overigen werden door de Franschen verdeeld in historische archieven (Pauselijke-, Bisschops- en Keizersdiplomen en cartularia!) die naar Parijs werden gevoerd; domaniale archieven die den directeur der domeinen werden toegewezen, om er geld uit te slaan voor den Staat, door ze dienstbaar te maken aan het ontdekken van goederen, kapitalen en renten, en in rechterlijke, leen-heerlijke en notariëele archieven, die naar de arrondissements-rechtbanken *moesten* overgebracht worden, doch voor een groot deel in 1883 nog op de raadhuizen in een hopelooze wanorde met de gemeente-archieven dooreen lagen, terwijl onder het Fransch bestuur van tijd tot tijd nog aanzienlijke hoeveelheden documenten als scheurpapier werden verkocht, waardoor natuurlijk, daar dit op de verantwoording van onkundige „préposés au triage" geschiedde, aanzienlijke leemten in alle mogelijke categorieën van archieven ontstonden. Dat er nog van al die archieven zooveel terecht kwam in ons dépôt, dat onze verzamelingen, die in 1883 in een zevental kasten waren geborgen, thans, met inbegrip van de archieven van het Fransch departementaal bestuur en de Préfecture meer dan 70 kasten kunnen vullen is grootendeels het werk van Pastoor Habets. Hij kende zoo goed de afstammelingen der oude archiefbezitters: hier een kleinzoon van een rentmeester, ginds van een leengriffier of een secretaris, een neef van een der laatste capitularissen of kloosterlingen; hier wist hij nog archieven te liggen op een ouden kerktoren, raadhuis- of pastoriezolder, daar in een schoolgebouw of in een oud kasteel. Het was alsof hij de geëmigreerde geestelijken en heerlijkheids-bezitters, met hunne archieven vluchtend, tot in hun laatste schuilhoeken over den Rijn, in Braband of elders gevolgd was. Behalve tal van Limburgsche gemeenten, bezocht hij, om onze oude archieven terug te bekomen of copieën

regesten, minstens een inventaris er van in ons archief te kunnen neerleggen: Keulen, Aken, Dusseldorp, Essen, Parijs, Brussel, Hasselt, Luik en Mechelen.

Hij deed meer dan verzamelen wat verspreid was, en zoo er ooit een orde komt in dien vreeselijken chaos van losse stukken, zooals hij gekscherend met die vage uitdrukking, ze noemde, dan is het gedeeltelijk nog aan hem te danken, aan zijn geschriften, aan zijn zoo helder en bondig overzicht, bijvoorbeeld, van de politieke indeeling van Limburg (in dl. I zijner Geschiedenis van het bisdom Roermond), zijn werk over de Loonsche leenen in Limburg, over de leenen van Valkenburg, over de gouverneurs van Limburg, en over tal van Limburgsche heerlijkheden, abdijen en kloosters (meestal verschenen in de Publications du Limbourg), zijne verzameling van Limburgsche wijsdommen enz. Voor vele dier werken heeft hij ook gebruik gemaakt van archieven elders berustende, die leemten in onze verzamelingen aanvullen, van mondelinge overleveringen en van zijne inderdaad bewonderenswaardige topographische kennis van dit gewest. Van Eysden tot Weert kende hij nauwkeurig alle wegen, kasteelen en merkwaardige gebouwen. Van deze kennis gaf hij vooral bewijzen bij zijne talrijke opgravingen van Romeinsche, Germaansche en Frankische oudheden, beschreven grootendeels in de „Publications du Limbourg", „Bulletins de la Commission Royale d' hist. et d'archéologie de Belgique" en de verslagen der Nederlandsche Koninklijke Akademie van 1881 tot 1892. Het zou mij echter te ver voeren Pastoor Habets in zijn oudheidkundige onderzoekingen en bemoeiïngen te volgen, ik beschouw hier vooral den archivaris en wijs liever nog op wat hij deed voor de kennis van de zoo ingewikkelde kerkelijke toestanden van dit gewest, een kennis voor den archivaris zoo onmisbaar. Het archief van het bisdom Roermond werd door hem geordend en verstrekte hem stof voor zijne uitgebreide geschiedenis van dit bisdom, welke kostbare inlichtingen behelst, die, behalve het groote nut dat zij hebben voor de weten-

schap, rechtstreeks kunnen dienen bij de ordening onzer archieven van kerkelijken aard. Bij al dat werk en zijne zeer omvangrijke correspondentie, vond hij nog den tijd om bijna twee lijvige octavo-deelen van den inventaris der archieven van de abdij Thorn uit te geven. Al mogen sommige critici eenige, deels ongegronde, aanmerkingen op zijn appreciatiën van sommige charters hebben gemaakt, zoo blijft zijn werk nochtans ontegenzeggelijk allerverdienstelijkst voor de wetenschap. Ik wil van de mij toegestane ruimte geen misbruik maken en spreek dan ook niet van wat hij deed voor de oudheidkunde en de kunst van zijn dierbaar Limburg, van zijne talrijke opgravingen te Meerssen, Heer, Valkenburg, Hoensbroek en, nog eenige maanden geleden, te Voerendael; slechts den mensch zij het mij veroorloofd hier nog eenige regels te wijden. Een zijner vrienden, hij had er zeer vele, noemde hem l' abbé Constantin; die naam is verdiend: hij was voor ieder goed, zelfs al te goed en volkomen onbaatzuchtig. Reeds zijn nederige kapellaanswoning te Bergh-en-ter-Blijt (bij Maastricht), meer nog zijn pastorie te Wilre in den Vroenhof was een gastvrije rustplaats voor tal van Nederlandsche, Duitsche en Belgische geleerden en oudheidkundigen; sinds hij archivaris was ging er bijna geen dag voorbij of hij ontving gasten.

Voor ieder was hij minzaam, zelfs voor de vele familie-genealogen en heraldici, die het ongeluk wil dat den naam dragen van een Limburgsche gemeente voorafgegaan door *van*, *de* of *von* en die beweren van adel te zijn. Dikwijls heb ik zijn onuitputtelijk geduld bewonderd. En toch kon hij heftig en geweldig zijn, zoodat men in hem moeielijk den bedaarden archivaris terug zou kennen: het was als hij Limburgs oudheden, kunstschatten, monumenten bedreigd zag of meende bedreigd te zien met vernieling, verkoop of verkwanseling, en hij achtte zich dan in geweten verplicht iedereen die zich op dat punt vergreep te bestraffen, ja publiek aan de kaak te stellen. Geen hooge rang of waardigheid vrijwaarde dan voor zijn geweldige bestraffing en in zijn „Publications" hield hij er zelf een afzonderlijken schandpaal op na, met den titel „vandalisme."

Zoo heb ik hem tien jaren gekend en met hem gewerkt; hij was in mijn oog onafscheidelijk verbonden aan ons archief, een eerbiedwaardige gothieke kloosterkerk, die pastoor-archivaris met zijne groote gestalte, forsch geteekende gelaatstrekken, dat breede voorhoofd; in zijn zwarte toga scheen hij mij een figuur uit lang vervlogen tijden, uit de middeleeuwen.

Nog in enkele regels eene korte biografie: JOANNES JOSEPHUS HABETS werd 27 November 1829 te Oirsbeek, waar zijn vader hoofdonderwijzer was, geboren, uit eene familie, die tal van geleerde en verdienstelijke mannen heeft voortgebracht, onder anderen den Akenschen geschiedschrijver CHRISTIAAN QUIX, H. J. BEUGELS, hersteller der abdij van Postel, en den Luikschen kanonik HABETS, die de lijdende menschheid door de stichting eener uitgebreide vereeniging van liefdezusters groote diensten bewees.

In 1843 begon JOSEF HABETS de humaniora te Rolduc, in 1856 werd hij priester, was tot 1878 achtereenvolgens te Hunsel, Bunde en Bergh-en-ter-Blijt kapellaan, van 1878 tot 1881 pastoor te Wilre-Oudvroenhoven, tot dat hij in November 1881 tot Rijks-archivaris werd benoemd; den 14 Juni 1880 was hij reeds lid geworden der Koninklijke Akademie te Amsterdam en werd daarna nog door verschillende geleerde genootschappen tot lid benoemd, onder meer tot buitenlandsch lid der Koninklijke Vlaamsche Akademie; van het Oudheidkundig Genootschap in Limburg was hij president, in welke hoedanigheid hij de „Publications du Limbourg" redigeerde, die hij grootendeels met eigen bijdragen vulde.

Met den schrijver dezes gaf hij nog het tijdschrift „de Maasgouw" uit, aan Limburgsche oudheden, taal en letterkunde gewijd, dat twee keer per maand verschijnt.

Een hartkwaal, die zich de laatste jaren steeds heviger openbaarde, was de oorzaak van zijn dood, die voorafgegaan door een allersmartelijkst lijden, den 22 Juni laatstleden hem uit zijn werkzaam leven wegrukte.

Maastricht. A. J. FLAMENT.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot adjunct-archivaris aan het gemeente-archief te Amsterdam Mr. J. J. Loeff, tijdelijk ambtenaar aldaar;

tot rijks-archivaris in de provincie Limburg de heer A. J. Flament, commies-chartermeester;

tot archivaris der gemeente Breda de heer J. T. Corsten aldaar.

Overleden:

De heer L. Theri, archivaris der gemeente Oostburg.

Door zijne benoeming tot leeraar te Amsterdam, heeft de heer M. G. de Boer opgehouden archivaris der gemeente Goes te zijn.

Opnieuw gesteld:

ter beschikking van de weeskamer te Batavia voor den tijd van een jaar of zooveel korter als zal blijken voldoende te zijn, om te worden belast met het overbrengen naar de daarvoor bestemde lokalen in het gebouw van genoemd college en het ordenen van het archief der weeskamer en van het voornoemd college van boedelmeesteren te Batavia, het laatstgenoemde over de jaren 1640 tot en met 1880, de ambtenaar op wachtgeld V. A. L. A. Bloem, laatstelijk ter beschikking van eerstgenoemd college.

De tweede jaarvergadering, gehouden te Amsterdam op 14 Juni 1893. (1)

Een veertiental leden had aan de oproeping tot het bijwonen der jaarlijksche vergadering gevolg gegeven. Tot ons leedwezen ontbraken alle leden uit de plaats zelve, waar de vergadering werd gehouden, om te billijken redenen, op het appèl. Onzes inziens kunnen er geen overwegende bezwaren bestaan, om desnoods voor den dag onzer algemeene bijeenkomst daar den dienst te doen stilstaan; althans kan worden gevraagd, dat deze geen hinderpaal, ook voor van elders komenden, oplevere voor het bijwonen er van. Immers die dienst zelf zal meer worden gebaat dan geschaad door een daardoor veroorzaakte afwezigheid gedurende eenige uren of zelfs gedurende één enkelen dag.

Ook nu weder moest de vergadering door een waarnemenden voorzitter worden geopend. Mr. Ch. M. Dozy kweet zich van die taak, en hulde brengende aan de nagedachtenis van Mr. de Roever, wiens plaats hij vervulde, bracht hij verslag uit omtrent de lotgevallan der vereeniging in het afgeloopen jaar.

(1) Vergelijk de noot op pag. 49 van den vorigen jaargang.

Van werkelijke lotgevallen kan echter weinig sprake zijn. Naar buiten trad de vereeniging niet op, maar innerlijk mag het Tijdschrift worden beschouwd als den juisten aanwijzer van haar levenskracht en geschiktheid tot verdere ontwikkeling. En al verheugen wij ons er in, dat het Nederlandsch Archievenblad niet uitsluitend door de direct belanghebbenden, de archivarissen, wordt gelezen, toch moet het, zal het aan zijn doel beantwoorden, in de eerste plaats zijn en blijven een technisch vakblad. Ter bevordering van den goeden gang van zaken werd een nieuwe overeenkomst met den uitgever getroffen, waardoor de secretaris-redacteur van het administratief gedeelte der aan de uitgave van het Tijdschrift verbonden werkzaamheden geheel werd ontheven. Niet alleen echter in ons blad, maar ook in de jaarvergadering en de daar gevoerde beraadslagingen openbaart zich het leven der vereeniging. Daarom eindigde de Spr. met den wensch, dat ook de dag van heden, al kon het getal der aanwezigen grooter zijn, daarvan een schitterend getuigenis mocht geven.

Dit openingswoord werd door de aanwezigen met instemming begroet, waarop men tot de huishoudelijke bezigheden overging. Nadat de rekening en verantwoording van den penningmeester in orde was bevonden en onder dankbetuiging voor zijn beheer, goedgekeurd, deelde de voorzitter mede, dat geen antwoord was ontvangen op een dezerzijdsch schrijven aan de bibliotheek-ambtenaren, welke zich ten vorigen jare met een voorstel van aansluiting tot onze vereeniging hadden gewend; welk schrijven strekte om tot een nadere bespreking van bedoeld onderwerp te geraken in overeenstemming met de p. 51 van den vorigen jaargang medegedeelde motie, reden waarom hij voorstelde ook van onze zijde de zaak voor afgedaan te houden. De vergadering vereenigde zich hiermede. Evenzoo met het voorstel om tot correspondeerend lid onzer Vereeniging te benoemen den heer ALPHONSE GOOVAERTS, adjunct-archivaris aan het Belgisch Staatsarchief, welke benoeming door dezen reeds bereidwillig is aanvaard.

Daarop werd als plaats der volgende jaarvergadering aangewezen 's Gravenhage, terwijl aan het einde der vergadering de bestuursverkiezing plaats had, en na eenige stemmingen werden aangewezen

Mr. S. MULLER FZN., tot voorzitter,
Mr. S. GRATAMA, tot secretaris,
Mr. J. A. FEITH, tot penningmeester,
Mr. CH. M. DOZY en Mr. A. C. BONDAM, als leden.

De vier eersten, ter vergadering aanwezig, verklaarden onmiddellijk de benoeming aan te nemen, terwijl de laatste eenige dagen later te kennen gaf, dat hij zich de keuze liet welgevallen.

Hierop kwamen de theses van Mr. S. MULLER FZN. in behandeling.

In een korte toelichting der eerste:

Een archief is het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ingezonden bij en uitgegaan van het bestuur eener gemeen-

JOANNES JOSEPHUS HABETS,

Rijksarchivaris in Limburg.

† 22 Juni 1893.

schap of een harer beambten ex officio, voor zoover deze bescheiden bestemd zijn om onder haar te blijven berusten;

gaf de inleider, onder verwijzing naar het door hem geplaatste stuk in het eerste nommer van dezen jaargang van het Archievenblad, nader aan, dat hij onder geteekende stukken verstaat kaarten, dat ook gedrukte stukken in het archief behooren, als zij aan het bestuur zijn toegezonden, dat met de bijvoeging ex officio wordt bedoeld de particuliere stukken der beambten uit te sluiten, dat de laatste zinsnede o. a. betreft de pakken gedrukte plakkaten, die hoewel voor verspreiding bestemd, dus niet om daar te blijven berusten, in de bewaarplaatsen van archieven zijn achtergebleven.

Achtereenvolgens werden door verschillende aanwezigen opmerkingen gemaakt en vragen gedaan.

Het hoofdbezwaar werd gevonden daarin, dat de stelling de opteekeningen der handelingen van het bestuur zelve, de notulen-boeken scheen te ignoreeren, iets wat wederom werd ontkend met er op te wijzen, dat „uitgegaan" in dezen niet de feitelijke beteekenis kon bezitten, immers zulke stukken zijn niet meer in de archieven aanwezig. Met het oog echter op de eenigszins dubbelzinnige beteekenis van het bedoelde woord, wordt dit gewijzigd in „opgemaakt".

Opmerkingen van minder gewicht betroffen de vraag of ingezonden boeken wel in een archief dienden te worden opgenomen, waarop Mr. MULLER als zijne meening te kennen gaf, dat hier slechts de keuze was òf ze als ingekomen stukken te beschouwen òf ze uit het archief te verwijderen en als een afzonderlijke verzameling te bewaren. Het eerste is zuiver consequent, maar het laaste schijnt om practische reden verkieslijker.

Voorts de uitdrukking „het geheel"; de inleider hield vol, dat ook waar slechts zeer weinig was bewaard gebleven, van een geheel sprake kon zijn. Iets wat niet zonder bedenking scheen, bepaaldelijk waar men van een geheel sprekende, zeer enkele stukken, afkomstig van een bestuur in een bepaalde functie optredend, of van een ambtenaar, reeds als een archief beschouwt.

Eindelijk serieën publicaties en plakkaten; dat deze uit een archief zouden moeten worden verwijderd, vond bij enkelen geen instemming; vooral niet, waar van een officiëel aangelegde verzameling sprake is.

Nadat nog bij de discussie duidelijk in het licht was gesteld, dat de thesis door hare bewoordingen voldoende aangeeft, dat zij niet slaat op familie-archieven, meestal zijnde een conglomeraat van papieren en stukken, welke de verschillende leden als zoodanig, of in verschillende functies, in handen kregen en bewaarden, wordt aan het slot ter juistere formuleering nog het woordje „haar" vervangen door „die gemeenschap".

Zoo komt de stelling vervolgens in stemming, en wordt alsnu luidende:

Een archief is het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ingezonden bij of opgemaakt door het bestuur eener gemeenschap of een harer beambten ex officio, voor zoover deze bescheiden bestemd zijn om onder die gemeeenschap te blijven berusten;
met algemeene stemmen aangenomen.

Stelling *2a*:

„Een archief moet systematisch ingedeeld worden."
wordt, na eenige discussie, over het punt, of ten slotte toch niet voor enkele stukken, de chronologische indeeling de meest wenschelijke is, iets wat door den inleider in het algemeen wordt ontkend, onveranderd aangenomen.

Bij de stelling *2b*:

Het systeem van indeeling moet gegrond worden op de oude organisatie van het archief, die overeenstemt met de inrichting der gemeenschap, van wie het afkomstig is;
maakte het hoofdpunt der debatten uit de vraag, of de inrichting der gemeenschap dan wel de oude organisatie van het archief den grondslag voor de indeeling moet vormen, of afwijking en wijziging dier oude organisatie, bijv. het uiteennemen van liassen nooit of nimmer gerechtvaardigd kan zijn, vooral waar die oude organisatie niet meer afhankelijk is van de inrichting der gemeenschap. Mr. Muller verklaarde zijnerzijds liever aan de oude organisatie van het archief, die overeenstemt met de inrichting der gemeenschap vast te houden; een oorspronkelijke organisatie, die daarvan zoude afwijken, is voor hem iets onbestaanbaars. Derhalve schijnt verandering van „oude" door „oorspronkelijke" wenschelijk, daar bovendien onder oude organisatie ook zoude kunnen worden begrepen eene, welke door vroegere bewaarders aangebracht, van de oorspronkelijke geheel afweek. Met het uiteennemen van liassen dient men in ieder geval uiterst voorzichtig te zijn, er kunnen misschien bijzondere gevallen bestaan, dat het althans geen kwaad kan, en dat het dus niet bepaald moet worden afgekeurd. Maar dit raakt de ordening, betreft niet de organisatie van het archief.

Nadat, met het oog op het laatste gezegde was geconstateerd, dat in de stelling met organisatie dus werd bedoeld de globale indeeling van het archief, niet de in onderdeelen tredende ordening, konden nog enkelen der aanwezigen zich niet vereenigen met de formuleering der thesis. De mogelijkheid toch van afwijking tusschen de oorspronkelijke organisatie van het archief en de inrichting der gemeenschap was niet uitgesloten, zelfs werd het bestaan er van op een, zij het dan ondergeschikt, punt door een voorbeeld aangewezen. Om hieraan tegemoet te komen wil de Inleider in de thesis invoegen: „in hoofdzaak", maar wijst overigens elke andere verandering af, omdat z. i. duidelijk moet uitkomen, dat de oor-

spronkelijke organisatie in het algemeen niet afwijkt van de inrichting der gemeenschap, terwijl van de andere zijde niet de laatste als theoretisch uitgangspunt, maar juist de eerste, nog feitelijk herkenbaar en werkelijk bestaan hebbend, als richtsnoer den doorslag moet geven.

Na verwerping van een amendement om te lezen: „in overeenstemming" in plaats van „die overeenstemt", wordt de thesis, na de aangebrachte wijzigingen, luidende:

„Het systeem van indeeling moet gegrond worden op de oorspronkelijke organisatie van het archief, die in hoofdzaak overeenstemt met de inrichting der gemeenschap van wie het afkomstig is."

aangenomen met elf stemmen voor, en twee tegen.

Bij stelling 2*c*:

„De stukken, die niet tot het archief behooren, moeten daarvan afgezonderd worden. Zij moeten worden overgebracht naar een bibliotheek of een ander archief, waar zij behooren, of in eene afzonderlijke afdeeling van het archief, waaruit zij afkomstig zijn, worden geplaatst".

merkt Mr. Muller op, dat hij zich wenscht te verdedigen op een z. i. ongerechtvaardigden aanval van den heer Gratama in het jongst verschenen nommer van het Archievenblad, en wel waar deze hem verwijt „een schreeuwende ketterij" te hebben verkondigd. Immers Spr. heeft geenszins beweerd, dat de bij de gemeentebesturen ingezonden processen-verbaal van grondvergaderingen enz. moesten worden verwijderd, maar gedoeld op zulke stukken, welke o.a. de handelingen dier vergaderingen bevattende, niet werden verzonden, maar ten slotte ten gemeentehuize werden gedeponeerd. De door Mr. G. aangehaalde bepalingen zeggen dan ook iets anders, dan deze er in heeft meenen te kunnen lezen.

Mr. Gratama repliceerende, meent vooralsnog, dat de vorige spreker zich in zijn stuk wel eenigszins anders heeft uitgedrukt dan hij nu doet, en dat de bedoelde bepalingen te eng worden opgevat. Spr. althans heeft *alle* stukken betrekkelijk de grondvergaderingen in de archieven der gemeenten, die hij heeft geordend, bij elkaar aangetroffen en geen afzonderlijk ingezonden processen-verbaal gevonden. Voorts betwijfelt hij, of men wel doet om van het archief van dergelijke commissies als van een geheel te spreken, evenmin als dit eigenlijk gezegd het geval is met de zoogenaamde burgerlijke stands-archieven; deze dienen toch als afzonderlijke onderdeelen van het gemeentelijk archief te worden beschouwd.

De inleider handhaaft hiertegenover het door hem gesprokene, en merkt op, dat z. i. slechts het alternatief mogelijk is òf de burgerlijke stands-archieven, met name de in 1811 naar de gemeentebesturen overgebrachte registers enz., als op dat tijdstip ingekomen stukken te beschouwen, òf er zelfstandige serieën afgescheiden van het gemeentelijk archief van te

maken; wat de stukken van de grondvergaderingen afkomstig betreft, zij worden door het feit, dat zij in de bewaarplaatsen der gemeente-archieven zijn geborgen, geen bestanddeel daarvan.

De stelling wordt hierop onveranderd aangenomen; hetzelfde is het geval met de volgende:

„De inventaris moet in hoofdzaak ingericht worden overeenkomstig deze indeeling van het archief."

Wegens het vergevorderde uur werden met instemming van den heer Gratama diens theses niet meer in behandeling genomen. Misschien zullen ze op een volgende jaarvergadering ter sprake komen.

Om zoo mogelijk vooraf daarover een schriftelijke gedachtenwisseling uit te lokken zij het geoorloofd ze hier alsnog in haar geheel te laten volgen.

A. 1. Bij de ordening van een archief dient in 't oog te worden gehouden, dat de stukken en protocollen, welke de handelingen der corporatie of van haar bestuur behelzen, het geraamte vormen, om hetwelk de andere stukken moeten worden gegroepeerd.

2. Aan het bijzonder oordeel moet worden overgelaten, op welke wijze de toepassing moet geschieden, bepaaldelijk: of — en zoo ja — op welke wijze en ten aanzien van welke stukken afscheiding is gewenscht, en bijeenvoeging in serien is aangeraden; of verder een zuiver chronologisch dan wel een dossier-systeem moet worden gevolgd.

B. 1. Bij de beschrijving sta op den voorgrond, dat de inventaris slechts als wegwijzer behoeft te dienen, en dus te geven een overzicht van den inhoud van het archief.

2. De meer nauwkeurige beschrijving moet hoofdzakelijk in verband worden gebracht met de stukken, welke de handelingen behelzen, door klappers, registers enz.

3. Voor den tijd, waarin de handelingen niet of nog niet geregeld werden opgeteekend, dient de beschrijving uitvoeriger te zijn dan voor latere tijden noodig is, bijv. in regestenlijsten.

Niettegenstaande in de zaal een waarlijk tropische hitte heerschte, waren de gevoerde beraadslagingen belangrijk, en mogen de resultaten voor de ontwikkeling van het archiefwezen van gewicht worden genoemd. De rust na afloop der vergadering was waarlijk wel verdiend; en de versterking aan den gezelligen maaltijd alles behalve overbodig.

Ten zeerste blijft het te betreuren, dat niet meerdere leden ter vergadering waren verschenen; niets toch is doodender voor een vereeniging als de onze, dan gebrek aan belangstelling bij de leden zelve.

Op het jongst te Arnhem gehouden Nederlandsch Taal- en Letterkundig congres bracht de heer Mr. J. E. Heeres, commies aan het Rijksarchief te 's Gravenhage, in de 2e afdeeling de noodzakelijkheid ter sprake van den bouw eener meer aan de eischen van den tegenwoordigen tijd beantwoordende inrichting tot bewaring onzer lands-archieven, de bladen onzer historie, nog op menig punt ondoorzocht en te weinig gekend; en wees met klem op het niet te ontkennen en steeds dreigend brandgevaar.

Hij smaakte de voldoening, zonder dat één stem zich daartegen verhief, te zien aangenomen de volgende motie:

„*De tweede afdeeling van het XXIIste Taal- en Letterkundig congres, overtuigd van de hooge noodzakelijkheid van het stichten van een brandvrij Algemeen Rijksarchiefgebouw te 's Gravenhage, spreekt den wensch uit dat de Bestendige Commissie van het congres zoo spoedig mogelijk van deze overtuiging doe blijken tegenover die autoriteiten, die in deze aangelegenheid een voorloopige of definitieve beslissing hebben te nemen.*"

In de algemeene vergadering ter tafel gebracht mocht zij eveneens de algemeene instemming verwerven.

In de vereeniging van Burgemeesters en Secretarissen in Zuid- en Noord-Beveland, op 21 April 1893 te Goes gehouden, werd door den heer H. G. Hartman Jz. ingeleid de bespreking van *het ambt van archivaris der gemeente.*

Referent wijst op art. 103 der gemeentewet, hetwelk wil, dat de secretaris bij zijne instructie inzonderheid belast worde met de zorg voor het archief der gemeente, zulks onder toezicht van Burg. en Weth. Deze bepaling moge voor kleine gemeenten voldoende schijnen, — in waarheid is zij het niet, en de schromelijke verwarring, die in vele archieven heerscht, getuigt er van. Daarom is men in grootere gemeenten, waar de archieven meer belangrijk zijn, overgegaan tot benoeming van een ambtenaar, aan wien die zorg in het bijzonder wordt toevertrouwd. Wil die ambtenaar met eenige vrucht werkzaam zijn, dan wordt in hem geëischt eene groote mate van kennis, vooral van taal en geschiedenis, liefst ook van het latijn en van andere wetenschappen. Maar nu doet zich het zonderling verschijnsel voor, dat die man, ofschoon vaak de meerdere in kennis en op een hoogeren trap van ontwikkeling staande, toch de ondergeschikte van den secretaris blijft, — dat hij althans geen hoofdambtenaar is. Volgens de letter der wet moet alles door den trechter van den secretaris het college van dagelijksch bestuur bereiken en blijft de archivaris van verre staan, waar hij nabij moet wezen.

Het is noodig dat hierin verandering kome! Maar hoe? Voor iedere gemeente een afzonderlijken archivaris aan te stellen en dezen gelijken rang als den secretaris te geven, zou te kostbaar zijn voor de gemeentekas.

Doch de zorg voor het archief moet eene rijkszaak worden. Van rijkswege bezoldigde archivarissen moeten worden aangesteld, niet voor iedere gemeente afzonderlijk, maar, evenals thans bij meerdere kantongerechten één ambtenaar van het openbaar ministerie fungeert, zou ook voor meerdere gemeenten één archivaris benoemd en deze bezoldigd moeten worden uit 's rijks schatkist met opdracht, om wat hij wetenswaardig in de archieven vindt, aan Burg. en Weth. mede te deelen en aan deze de verplichting opgelegd, om dat wetenswaardige in het jaarverslag der gemeente op te nemen of afzonderlijk uit te geven.

Nadat vele leden over de inleiding het woord gevoerd en instemming daarmede betuigd hadden, sloot de Voorzitter de vergadering.

Omtrent de op pag. 9 van dezen jaargang aangekondigde vergadering van Duitsche historici kunnen wij ten aanzien der vragen, welke meer bijzonder voor de lezers van dit blad van belang zijn nog het volgende mededeelen, ontleend aan een door den heer A. J. Domela Nieuwenhuis te München in het Museum, Maandblad voor philologie en geschiedenis no. 7, geplaatst verslag:

„Bij gelegenheid van eene ongedwongen gezellige samenkomst opperden de hoogleeraren Heigel, Lossen, Quidde en Stieve van München en Zwiedineck—Sudenhorst van Graz verleden zomer het plan om naar het voorbeeld der aardrijkskundigen, juristen, medici en natuurvorschers een Duitschen geschiedvorschersdag in het leven te roepen. De Duitsche onderwijs-quaestie, en meer in het bijzonder de stiefmoederlijke behandeling der geschiedenis in het leerplan heeft ongetwijfeld invloed op het ontstaan van dit plan uitgeoefend. Bij de uitvoering echter is er uitsluitend sprake geweest van eene vrije vereeniging ter vermeerdering der samenwerking tusschen vakgenooten, die geregeld éénmaal 's jaars wetenschappelijke vragen en practische belangen met elkander wenschen te bespreken. De eerste uitnoodiging hiertoe vond geringen bijval. De Berlijnsche historici antwoordden in het geheel niet en de meerderheid der oudere school ontkent vooralsnog de behoefte aan dergelijke bijeenkomsten. Slechts een veertigtal toezeggingen uit Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland moedigden aan de voorbereidingen voort te zetten en na Paschen 1893 was het mogelijk den eersten Duitschen geschiedvorschersdag, onder voorzitterschap van A. Huber uit Weenen, met 106 vrienden der beweging in het gebouw der Academie van wetenschappen te München te openen.

Pruisen was zeer zwak vertegenwoordigd. De Leipziger hoogleeraren Arndt, Lamprecht en Baldamus hopen echter in den loop van dit jaar eene vaste brug tusschen het Noorden en het Zuiden te slaan en Paschen

1894 alle geschiedkundigen zonder onderscheid van kleur en rang binnen Leipzig te vereenigen. Ditmaal geldt als het ware de eerste proef met eene nieuwe onderneming, die zonder hooggespannen verwachtingen het levenslicht zag."

Omtrent de ter sprake gebrachte vraag: *Wie ist Erleichterung der Benützung von Archiven und Handschriftensammlungen zu erreichen?* lezen wij ter aangehaalder plaatse:

„De derde en laatste quaestie, die aan de orde kwam, stond in verband met de toegankelijkheid der archieven voor wetenschappelijk gebruik. Wat is reeds ter verlichting der gebruikmaking van archieven en handschriften bereikt en wat blijft nog te wenschen over? Die vraag behandelde Heigel in een zeer doorwerkt en belangwekkend referaat. Hij herinnerde er aan, hoe nog in deze eeuw de bibliotheken uitsluitend voor bevoorrechten toegankelijk waren. Staatsdienaren konden uitsluitend op grond van hun rang die schatten raadplegen en geleerden uitsluitend op grond van hun beroep, want b.v. in Beieren staat de hoogleeraar in rang nog steeds beneden den regeeringsraad. Het gebruik van handschriften was aan de bijzondere vergunning van den vorst vastgeknoopt en de verzending buiten de grenzen behoorde tot de uitzonderingen. In dien toestand is in onzen tijd verandering gekomen en zelfs de archivarissen bezitten tegenwoordig eene veel grootere speelruimte. Pruisen behandelt op grond der verordening van 8 Januari 1890 het buitenland op gelijken voet met het binnenland, inzoover van bibliotheken en handschriften sprake is en de vergunning op gelijke liberale wijze wederkeerig geschiedt. Ten opzichte van archieven zijn de voorschriften minder gunstig. Erhard en met hem de meeste historici wenschen gelijkstelling van archief en bibliotheek, daar openbaarheid nog zelden schade veroorzaakt heeft. Hoogstens mogen akten, die op de domeinen en de eigendomsrechten van den Staat betrekking hebben, van de volstrekte archiefvrijheid uitgezonderd worden. In Beieren nam in 1878 de groote meerderheid van het Parlement, naar aanleiding van den strijd met de gemeente Poppenreuth, partij ten gunste van het vrije gebruik der archieven. Treitschke raadpleegde voor zijne Deutsche Geschichte des 19 jahrh. de Pruisische archieven. Zou zijn oordeel over de Beiersche politiek niet in menig opzicht anders luiden, indien hij ook de Beiersche akten had kunnen inzien? Inmenging der diplomatie verhindert maar al te dikwerf de vrije vorsching en zonder vrijheid der vorsching geene waarheid. Wordt de vrije vorsching wenschelijk geacht en in haar belang de gelijkstelling der archieven met de bibliotheken ten opzichte van het gebruik geëischt dan volgt de vraag naar de vaststelling van een normaaljaar. Volledige openbaarheid is volgens Heigel zonder schade voor eenig land en voor eenige familie mogelijk tot het jaar 1847/48.

Löher is in dit opzicht even behoudend als ten opzichte der toelating

tot de archieven en verdedigt nog steeds hardnekkig de geheimhouding. Slechts hetgeen vóór het jaar 1802 ligt beschouwt hij als historische stof, behoudens eenige uitzonderingen. Onder METTERNICH was in Oostenrijk het woord staatsgeheim de gewone uitvlucht. Met het optreden van ARNETH als archivaris in 1859 veranderde de zienswijze en zijne begunstiging der historische studie door liberaliteit heeft op den bloei der historische wetenschap den gunstigsten invloed uitgeoefend. Hij verleende zelfs aan VON SYBEL volledige inzage in de Oostenrijksche oorkonden, hoewel invloedrijke personen tegenover de Pruisen die liberaliteit afkeurden, en hoewel nog in 1872/73 te Berlijn de scherpste contrôle gebruik was en alle excerpten nagezien werden. Later bewees Berlijn bij de uitgave der volledige correspondentie van FREDERK DEN GROOTE en der publicatiën van POSCHINGER in ARNETH's voetstappen te willen treden en VON SYBEL meent tegenwoordig als archivaris te kunnen zeggen: „Reeds nu heeft de ondervinding bewezen, dat voor ons Pruisen het belang van het staatsverband met dat der wetenschappelijke beschaving identisch is.”

In Frankrijk wisselt de zienswijze met de regeering, maar in den regel laat er de liberaliteit niets te wenschen over. In Engeland zijn de akten tot het jaar 1762 vrij en voor eenig later tijdperk is eene ministeriëele vergunning voorschrift. In Italië is volgens de archiefwet van 27 Mei 1875 het gebruik vrij en voor vertrouwelijke personeele akten en documenten van politieken aard na 1815 eene ministereele vergunning voorschrift. Als normaaljaar geeft LÖHER 's Archivalische Zeitschrift (1879) aan in Wurtemberg: 1700; in Frankrijk: 1789; in Nederland: 1813 en in Oostenrijk: 1830. Dit nu is volgens HEIGEL eene taak voor den geschiedvorschersdag: naar meer eenheid in die bepalingen te streven en voor Duitschland als normaaljaar het jaar 1847 of 1848 te begeeren, tevens in beginsel ter wille der vrije vorsching op gelijkstelling der archieven met de openbare bibliotheeken aandringende.

De eerste Duitsche geschiedvorschersdag besloot overeenkomstig den wensch van HEIGEL, nadat ook de aanwezige archief-beambten, WIEGAND, WITTMANN en WETZER, behoudens enkele uitzonderingen, hunne instemming met de ontwikkelde gezichtspunten te kennen gegeven hadden. Ook werd het wenschelijk geacht er buitendien nog op aan te dringen, dat voor verzendingen naar het buitenland niet meer de tusschenkomst der diplomatie vereischte blijft. Als ambtenaar is de archivaris verantwoordelijk en het moet aan zijn oordeel overgelaten worden, wat in het belang der vorsching is en waardoor vooral tijdverlies en lastige formaliteiten te vermijden zijn.”

Het vraagpunt over *de te volgen regels bij de uitgave van „Actenstücken zur neueren Geschichte*” is niet in behandeling gekomen.

Naar nog wordt medegedeeld „namen de aanwezigen aangename indrukken mede naar huis, zoodat de eerste proef met de vrije vereeniging van historici geslaagd mag heeten".

Bijna drie eeuwen begraven.

In 1853 verscheen van de hand mijns vaders Mr. H. O. FEITH het eerste deel der tien deelen, welke het *Register van het archief van Groningen* vormen. 't Was het openbaar maken van het resultaat van den arbeid in 1824 door Groningen's eersten archivaris Mr. R. K. DRIESSEN begonnen, door mijn grootvader Mr. H. O. FEITH Sr. in 1832 voortgezet en waaraan van 1838—1849 door de naamgenooten Sr. en Jr. was gearbeid. 't Was een werk van jaren geweest, de honderden registers en handschriften geheel of gedeeltelijk te lezen en te rangschikken, niet minder den inhoud der talrijke doozen en kisten met oorkonden en brieven te onderzoeken, welke zich op de Stads-Archievenkamer, op het Provinciehuis, het Ommelanderhuis en elders bevonden

Mr. DRIESSEN kon den lust niet bedwingen reeds aanstonds aan een groot deel der merkwaardige charters aan zijne zorgen toevertrouwd publiciteit te verschaffen en zoo verscheen zijn voor dien tijd verdienstelijk oorkondenboek *Monumenta Groningana.* Het in 1853—1877 verschenen *Register van het archief van Groningen* moge niet meer voldoen aan de eischen der latere, ook door onze Vereeniging van archivarissen gehuldigde archiefleer, welke systematische ordening der archieven wil naar hun oorsprong, het chronologisch register van het Groningsch archief mag er zich op beroemen het eerste gedrukte archiefregister in ons land te zijn geweest en met medewerking van zijn alphabetischen klapper velen tot een gemakkelijk te volgen gids te hebben gestrekt.

Zoowel Mr. DRIESSEN als mijne ascendenten hebben gemeend al wat de stad Groningen aan charters bezit onder hunne oogen te hebben gehad; in dat vertrouwen is men tot de uitgave van het *Register* overgegaan. Wel kwamen later nog losse stukken, betrekking hebbende op kloosters, gasthuizen enz. en vooral tal van voor de topographie merkwaardige particuliere charters de laden der archiefkasten aanvullen, de eigenlijke oorkonden der stad, de verbonden en brieven der stedelijke regeering, zij waren, voor zooverre overgebleven, bekend en veilig geborgen.

In dat vertrouwen leefden mijne drie ambtsvoorgangers, in dat vertrouwen leefde ook ik tot 3 Juli 1893.

Dien dag ontving ik eene uitnoodiging eens een kijkje te willen nemen op de wapen- of rustkamer van de d.d. schutterij te Groningen, om mijn oordeel uit te spreken over de al of niet wenschelijkheid der bewaring in het museum van oudheden van eenige oude, reeds lange jaren buiten

dienst gestelde wapenen, trommen enz. Ik begaf mij naar het mij onbekende armamentarium der Groninger schutterij, gelegen 97 treden boven den beganen grond. De wapenzaal bleek mij te bestaan in een ruim met planken afgeschoten en door sloten afgesloten vertrek op den zolder van het raadhuis. Na voor het museum te hebben uitgezocht, wat mij toescheen uit een geschiedkundig oogpunt bewaard te moeten blijven, viel mijn oog op eene zware oude eikenhouten kist, in een donkeren hoek geplaatst. Op mijne vraag aan een der ambtenaren, wat die kist bevatte, kreeg ik tot antwoord: „Ik geloof, oude equipementstukken zonder waarde." Een ander ambtenaar zeide wel eens gezien te hebben, dat er oude papieren in de kist zaten. Mij vasthoudende aan dit laatste gezegde, hetwelk een archivaris terstond de ooren doet spitsen, als een jachthond, die wild heeft geroken, trachtte ik met laatstgenoemden ambtenaar de kist te openen. Dit gelukte en een greep in de kist gaf mij direct een bestoven handschrift uit het begin der 16e eeuw in de hand, ook voelde ik in het duister zegels, de onmiskenbare en getrouwe metgezellen der charters.

Ik sloot de kist en begaf mij terstond eenige verdiepingen lager naar de kamer van den secretaris der gemeente, om dezen met mijne vondst in kennis te stellen. Het resultaat der besprekingen, welke naar aanleiding van de vondst plaats grepen, was, dat Burgemeester en Wethouders van Groningen den heer Dr. H. Brugmans (toen nog te Groningen, doch thans sedert 1 September te Utrecht) verzochten, een onderzoek naar den inhoud van de kist te willen instellen.

Voor degenen, die wellicht de vraag stellen, waarom ik als archivaris van Groningen mij niet met dat zoo aantrekkelijk onderzoek belastte, diene het volgende. Te Groningen bestaat een Rijksarchiefdepôt, waarbij ik de eer heb rijksarchivaris te zijn. In dat depôt is onder meer het oud-archief der gemeente Groningen in bruikleen neergelegd. De bezigheden op het rijksarchiefdepôt lieten noch den commies-chartermeester, noch mij toe terstond onafgebroken allen tijd te besteden aan een onderzoek naar den inhoud van voornoemde kist. Bovendien wenschten B. en W. den inhoud te kennen alvorens bij den gemeenteraad te komen met een voorstel den inhoud der kist bij de andere oude archieven der gemeente van het raadhuis naar het rijksarchiefgebouw over te brengen. Dr. Brugmans werd dus uitgenoodigd onder mijn toezicht zich met eene globale inventarisatie te belasten. Met een rustigen ijver en met een kennis en bedrevenheid, zooals men die kan verwachten van den jongen geleerde, die van rijkswege de voor Nederland belangrijke archiefstukken in Engeland onderzocht, arbeidde Dr. Brugmans ruim vijf weken achtereen op het raadhuis om een inventaris van ruim 1300 nummers saam te stellen van de duizenden perkamenten en papieren, welke de kist bleek te bevatten.

Indien ik mij, in overleg met Dr. BRUGMANS, thans nederzet om enkele mededeelingen betreffende het gevondene te doen, dan sta ik voor een „embarras de choix", dan kunnen die mededeelingen slechts „exempla selecta" zijn.

Vooraf echter nog eenige algemeene mededeelingen.

De kist is van zwaar eikenhout met ééne door vuur zwart geblakerde zijde. Zij is binnenwerks lang 135 cM., breed 52 cM. en hoog 57 cM. en was tot aan boven gevuld met papieren en perkamenten. Dat we hier met „het" of „een stadtscreen" te doen hebben, zooals ik aanvankelijk een oogenblik meende, geloof ik niet. Het „stadtscreen", dat zich nog ten raadhuize bevindt, is van eenigszins andere afmetingen en bovendien met drie wapens der stad beschilderd en van drie sloten voorzien. De nieuw ontdekte kist heeft inwendig twee eigenaardige, kleine, opene laden, gelijk men die aantreft in de oude kleerkisten, welke men nog hier en daar in Groningen en Drenthe in gebruik bij de boeren aantreft. Ook de afmetingen stemmen volkomen met die van dergelijke oude kleerkisten overeen en de inhoud kan bewijzen, dat de kist waarschijnlijk oorspronkelijk van een particulier afkomstig is.

Den inhoud der kist kan men n.l. in twee hoofdbestanddeelen scheiden, 1°. het archief van eenige leden der familie VAN EWSUM, 2°. een gedeelte archief der stad Groningen.

Het geslacht der VAN EWSUM's heeft in het gewest van Stad en Lande, vooral in de 16ᵉ eeuw, eene zeer belangrijke rol gespeeld; WIGBOLT, CASPAR en JOHAN VAN EWSUM hebben zich als moedige vrijbuiters doen kennen, als water- en landgeuzen, die lijf en goed hebben opgeofferd voor de zaak der vrijheid van godsdienst. Door de in bruikleen geving door Jhr. Mr. J. Æ. A. VAN PANHUIJS van het huisarchief van de Nienoord aan het Rijksarchiefdepôt in Groningen in 1890 en de daarmede gepaard gaande openstelling van dit huisarchief voor de geschiedvorschers, is de kennis betreffende de heeren VAN EWSUM, bewoners van den Nienoord, aanmerkelijk vergroot. In nog meerdere mate zal dit het geval worden door de kennismaking met den inhoud van bovenvermelde kist. Hierin toch vindt men een aantal spanen doozen met opschriften in 16ᵉ eeuwsch handschrift, betreffende de stukken in die doozen geborgen. Doozen en stukken hebben allen betrekking op de VAN EWSUM's, terwijl bovendien nog duizenden losse stukken op dat geslacht betrekkelijk in de kist verspreid lagen.

Die Ewsummer stukken klimmen op tot in de 14ᵉ eeuw, (het oudste is van 1314) doch concentreeren zich voor het grootste deel om JOHAN VAN EWSUM en HERCULES VAN EWSUM. De geheele correspondentie van JOHAN V. E. ligt hier in eenige honderden brieven aan en van hem voor ons, brieven ongeveer tusschen de jaren 1540—1570 over allerlei onderwerpen en van allerlei personen. Wij vinden daarbij tal van brieven van

geestelijken, zoowel uit ons land als uit allerlei streken van Duitschland, brieven van Duitsche vorsten, van Philips II en Spaanschgezinden als Granvelle, Barlaymont, den hertog van Aremberg, Johan de Mepsche e. a., van hervormdgezinden als Maximiliaan de Boussu, Aggaeus Albada, Jarich van Botnia, den drost van Bentheim enz. Van de vroegere v. EWSUM's zijn brieven overgebleven van George van Saksen, Karel v. Gelre, den bisschop van Utrecht en andere machtige heeren.

JOHAN VAN EWSUM woonde op het huis Mensinga te Roden en kocht o.a. in de 2e helft der 16e eeuw van de Johanniters de commanderij te Bunne (z.w. van Eelde). Daardoor zijn in zijn bezit geraakt een aantal stukken (het oudste van 1354) betreffende die commanderij, welke niet worden gevonden in het *Oorkondenboek van de Balye van Utrecht* (uitg. Jhr. Mr. DE GEER VAN OUDEGEIN).

Als afkomstig van de heeren VAN EWSUM moeten, behalve tal van eigendomsbewijzen van goederen in allerlei deelen van de prov. Groningen en Drenthe, voorzeker ook worden beschouwd een aantal gedichten, zoowel in het latijn en fransch, als in het duitsch en nederlandsch, alle uit de 16e eeuw, sommige met muzieknoten. Ik vermeld daarvan o.a. tal van lijkzangen op leden der familie VAN EWSUM, waaronder „Monodia in mortem generosi Onnonis ab Ewszum ab Anabaptistis in excidio Monasteriensi interempti"; een latijnsch gedicht op Groningen van 1536; een dito in hexameters op Karel van Gelre; een dito getiteld „De ortu et occasu solis"; een nederlandsch gedicht, aanvangende:

Terwanen was gewonnen also elck sach
In Wedemaent den XXIe dach;

een ander nederlandsch gedicht in elf coupletten elk van 6 regels, beginnende: „Eyn nye gedycht begynnen wy an"; een dito getiteld „van heer Onne van Ewszum's Jerusalem's reyze"; een dito „Een schone triumphante Godlycke victorie geschiedt voer de stadt van Lueven tegen Mertten van Rossem", enz. Verder tal van stukken over prebenden in onderscheidene kerken der Ommelanden, brieven van en aan Claes en Anna van Burmannia, van en aan Claes ten Buir van allerlei historische personen, processen der v. Ewsum's met Barthold Entens, Jasper van Marwijck, de heeren van Rechteren, enz. enz.

Het gedeelte archief der stad Groningen, hetwelk door deze vondst is aan het licht getreden, is van den meest verscheiden aard, doch kenmerkt zich door één hoofdeigenschap, het is in al zijn oudheid geheel nieuw. Noch Groningen's beste geschiedschrijver UBBO EMMIUS, de man, die in het begin der 17e eeuw toegang had tot de stadsarchieven en daarvan een ruim en nuttig gebruik heeft gemaakt, noch de schrijvers van den Tegenwoordigen Staat v. Stad en Lande, DE SITTER en MODDERMAN, nu 100 jaren geleden, om van anderen niet te spreken, geen van allen heeft de stukken gekend, welke in bovengenoemde kist bijna

drie eeuwen begraven zijn geweest. Immers de inhoud van vele dier stukken is van te groot belang, dan dat een geschiedschrijver deze onvermeld zoude kunnen laten. Toch kan men niet zeggen, dat de stukken onderling eenig ander verband bezitten, als dat zij behooren tot het archief der stad Groningen.

Men treft onder deze vondst geheel onbekende zaken aan, doch tevens stukken, welke kunnen strekken tot aanvulling of opheldering van reeds eeuwen lang bekende zaken. Vóór alles moeten zeker worden genoemd eenige origineele charters uit de 14e eeuw van verbonden door de stad Groningen met machtige heeren gesloten. Merkwaardig kan ook zijn de in het Spaansch en Fransch gevoerde correspondentie, gericht tot Fernando Lopez de Villanova, in 1574—79 als kommandant der bezetting te Groningen vertoevende, deze brieven en instructiën zijn aan hem gericht of uit Madrid, of zijn uitgegaan van de Requesens of van den gouverneur over de noordelijke gewesten Caspar de Robles.

Gevonden werd bovendien eene belangrijke verzameling stukken over de zeerooverij in het midden der 16e eeuw en de onderhandelingen met de stad Flensburg, den koning van Denemarken en den hertog van Holstein daarover gevoerd, alsmede correspondentiën met de regeering van Amsterdam in 1432 over de vitalie-broeders. Verder eene zeer groote menigte stukken betreffende de schulden, geldleeningen en schuldvorderingen der stad Groningen in de 16e eeuw, waaruit o.a. blijkt, dat in het begin der 16e eeuw Groningen bij allerlei kloosters, tot ver in Duitschland, gelden had uitstaan, terwijl in het laatste gedeelte dier eeuw de hulp der bekende bankiers Fugger moest worden ingeroepen.

Van onderscheidene kloosters in Groningen, als het Jakobijnerklooster en het Olde Convent bevonden zich eene menigte charters in deze kist, evenzoo van de commanderijen der Johanniters te Warfum en te Wijtwerd. Verder stukken betreffende de Hanze, betreffende geschillen met Bremen, Hamburg, den bisschop van Hildesheim, de stad Haarlem, stukken betreffende de onderneming van Lodewijk van Nassau in 1568 in Groningerland, betreffende het verblijf van Alva in dat jaar te Groningen, nopens den Pekelborch in de 2e helft der 15e eeuw, brieven van de landvoogdes Maria van Hongarije aan George Schenck van Tautenburgh, een ontvangstboek van stedelijke belastingen met vermelding der huizen en hunne bewoners in het begin der 16e eeuw, rapporten van reizen door stadsafgevaardigden in de 15e eeuw, zoenbrieven van tal van door de stad gevangen genomen personen uit de 15e eeuw enz. enz.

Nogmaals den inhoud der kist in zijn geheel beschouwende, blijkt het, dat daarin waren geborgen 23 origineele onbekende charters uit de 14e eeuw, 183 dito dito uit de 15e eeuw, 6 à 700 uit de 16e eeuw. Voeg daarbij duizenden brieven en losse diverse stukken, 16e eeuwsche staat- en rekeningboeken, een 16e eeuwsche zeekaart, eenige gedrukte boekjes uit

die eeuw, en men zal moeten erkennen, dat het waarlijk de moeite loont zulk eene vondst te onderzoeken en daarvan een en ander mede te deelen.

Vraagt men nu ten slotte eene verklaring van het opschrift „Bijna drie eeuwen begraven" en eenige mededeelingen over de geschiedenis van deze kist, dan kan ik slechts door vermoedens geleid het volgende mededeelen:

De kist is eene oude kleerkist der VAN EWSUM's en heeft gediend tot berging van de papieren en charters van JOHAN en HERCULES VAN EWSUM. Omstreeks 1580 (latere stukken der VAN EWSUM's en BURMANNIA's treft men niet in de kist aan) is deze kist, op nog niet met eenige zekerheid aan te geven wijze, naar het raadhuis verhuisd en door den een of ander met allerlei stukken uit het stadsarchief, zonder eenig systeem, vermoedelijk enkel tot opruiming en berging, aangevuld. Toen de kist omstreeks 1600 vol, was is zij in een vergeten hoek geplaatst, misschien wel door EMMIUS gezien, doch, als de kist met de papieren der heeren VAN EWSUM aangeduid, niet onderzocht.

Zoo bleef de kist onaangeroerd staan, ± 1650 wierp een der stadsambtenaren daarin nog eens een paar stukken van weinig belang uit die dagen, in 1788 had zulks eveneens plaats, doch welke de verdere inhoud der kist was, daaraan stoorde zich niemand. Bij de afbreking van het oude raadhuis in 't laatst der vorige eeuw, verhuisde ook de kist en in het nieuwe raadhuis werd haar een schuilhoekje aangewezen, waar eerst honderd jaren later het toeval mij de kist deed ontdekken. De duisternis der gesloten kist en de droge rustige standplaats op de zolderverdieping hebben inkt, zegels, perkament en papier voor het meerendeel prachtig bewaard doen blijven, doch wreedaardig zal de kist, de trouwe bewaakster, van het haar toevertrouwde moeten worden gescheiden. Burgemeester en Wethouders der gemeente Groningen hebben een voorstel bij den gemeenteraad ingediend om den inhoud der kist te voegen bij de overige in bruikleen afgestane archieven der gemeente Groningen in het Rijksarchief aldaar.

Groningen, September 1893. Mr. J. A. FEITH.

Boekbespreking.

DOMINIKANER-KLOOSTER EN STATIE TE NIJMEGEN,
door
G. A. MEIJER.

In het vorig jaar verscheen te Nijmegen een boek onder bovenstaanden titel; ik wist, dat de Schrijver ijverig naar bronnen gezocht had en was dus zeer verlangend het te lezen, vooral omdat het eene bijdrage zou zijn voor de geschiedenis van Nijmegen, dat ik zoolang kende. Gaarne dan ook wil ik den indruk mededeelen, dien genoemd boek op mij gemaakt heeft.

Reeds in de inleiding van zijn werk bericht ons de heer MEIJER, dat hij Nijmegen's geschiedenis uit een Katholiek oogpunt gaat beschouwen; ik had gehoopt, en meende van een geschiedschrijver te mogen verwachten, dat hij de faits et gestes, *zooveel mogelijk*, onpartijdig zou mededeelen. Schrijver is echter van eene andere opvatting uitgegaan bij het te boek stellen der geschiedenis van zijn klooster, meenende, dat daardoor „de geschiedenis slechts (kan) worden gebaat." Hij duide het mij niet ten kwade, wanneer ik de door hem gehuldigde opvatting, die zich niet in zijn boek verloochent, als eene principiëele fout ervan beschouw.

Bladzijde op bladzijde geeft de onweerlegbare getuigenis van zijne meening omtrent andersdenkenden. Geene eerbiediging hunner overtuiging, geen eerbied voor den moed, waarmede zij die in de, soms voor hen zoo hachelijke tijden, verdedigden; ja zelfs, wat meer zegt, uitbundig in allerlei ongunstige oordeelvellingen over de wijze, waarop *zij* voor hun geloof streden, terwijl, wanneer hetzelfde gedaan werd door zonen der Roomsche kerk, Schrijver aan dezen niets dan lof toezwaait voor hun geloofsmoed. Een enkel voorbeeld moge dit toelichten:

1. men vergelijke de krasse uitdrukkingen, waarin de schending der Roomsche kerken en kloosters wordt geschilderd, met het verslag van de schending der Protestantsche kerk op pag. 87 en 88.
2. men vergelijke des Schrijvers oordeel over de inquisitie en over de poging om de hervorming te onderdrukken met de woorden, waarin hij het verbod van de misviering enz. mededeelt.
3. men vergelijke de verschillende critiek van den heer MEIJER over verbanningen door de Roomschen en over die door de Hervormden.

Soms treedt 's Schrijvers haat tegen de Protestanten zeer scherp in het licht; ik wijs slechts op pag. 79, waar hij op de wijze onzer voorvaderen, zeggende, wat hij niet zal beschrijven maar aan den romanformeerder overlaten, zijne phantasie niet kan bedwingen. Voorzeker, zoo wint het verhaal aan levendigheid, maar zijn voor de betrouwbaarheid de geschied-romans niet hoogst gevaarlijk?

Tot de deugden van het boek behoort zeker wel in de eerste plaats de aangename vorm, waarin het geheel is gekleed; men leest met genoegen en vindt, dank zij den ijver van den heer MEIJER, uit de Raadssignaten van Nijmegen enz. menige belangrijke mededeeling [1]). Eenige bijlagen, aan het werk toegevoegd, en vele extracten, in den tekst of in noten opgenomen, verhoogen de waarde ervan. Natuurlijk is het mij niet mogelijk in allen deele na te gaan, of de Schrijver *alles* gebruikt heeft, wat over zijn onderwerp licht kon verspreiden, en of hij, wat hij gebruikte, juist heeft aangewend.

Een paar opmerkingen mogen volstaan.

[1]) Dat ik juist deze noem, is, omdat ik de aandacht er nogmaals op wil vestigen, hoe deze bron zooveel wetenswaardigs bevat, dat nog steeds op bearbeiding wacht.

Het zij mij vergund met den heer MEIJER eenigszins in meening te verschillen omtrent de houding van den raad der stad Nijmegen in de troebele tijden der Hervorming. Naar zijn inzicht kenteekenden zich de handelingen van den raad door eene onbestendige strooming, nu eens ten laste der Roomschen, dan weder ten laste der Hervormden (pag. 72), te wijten aan eene middenpartij in den raad. De tot staving aangehaalde feiten (pag. 70 vlg.) geven echter geen recht tot deze conclusie. Meermalen heeft de raad getoond, niet gesteld te zijn op de Jezuieten [1]; dat hij de schenking van een huis aan die orde verbood, was volstrekt geen bewijs van eene minder goede gezindheid tegenover de *Katholieken*, nog minder een bewijs van Hervormingsgezindheid, maar slechts eene uiting van zijnen afkeer tegen de Jezuieten, die ondernamen: „ettelicke twijspaldige saden te seijen ende oock ettelicke erffgoederen an sich te werven, ende uuijt die ende dergelijcke alreets vastelic twist, erdumb, onverstant ende twijspalt ontstaen is, ende men besorcht in vorderen tijden dagelix meer ende meer uuijt spruijten ende erwassen sullen." 's Raads optreden tegen Gerrit Hazepoot, zijn deelnemen aan de plechtige ommegangen op kerkelijke hoogtijden, zijn overdrachten tegen „heimelijke conventicula" bewijzen genoeg voor zijn afkeer van de Hervorming.

De houding van Nijmegens raad wordt m. i. opgehelderd, wanneer wij letten op het volgende. Gelijk in andere steden, was ook te Nijmegen het stadsbestuur zeer gesteld op de erkenning en handhaving van zijne privilegiën; het duldde geene inmenging in zijne zaken, wanneer het die eenigszins kon afwijzen. Dit standpunt nam men ook te Nijmegen in en dan trad men stoutmoedig op en verschoonde zelfs den koning niet. Een merkwaardig voorbeeld uit Nijmegens geschiedenis moge dit ophelderen. Van Charles de Brimeu ontving de raad een placcaat des Konings d.d. 25 Aug. 1566 met de volgende zinsnede betreffende de „Kerckschenders off rovers": „dewelcken wij eenen ijegelycken toelaten dood te slaen; niet alleenlijcken vrielijcken ende sonder punitie, maar oick met loff, prijs ende eere." Bewust van het hoogst gevaarlijke, dat er in lag zulk een voorschrift af te kondigen, schreef de raad den 4 Sept. d. a. v. aan den stadhouder onder meer: „'t selve (n.l. „sulcke kerckenscheinders bij een ygelick te laeten doitslaen") doch nyemands noch by den geistilicken noch keiserlicken rechten wurd togelaten, dan sulcke straiffe competert der oeverichcit, ende en willen wij dair die hant aan halden volgens onse gedane publicatie . . . . . ende om allen ongemack to vermieden, dunckt ons niet raidsam, hoichgedachten Coninglyke Majesteits placait to laten ende doen publicieren." En in de publicatie des raads d.d. 20 Oct 1566 naar aanleiding van de ongeregeldheden op 18 Oct. komt dan ook niet de door Philips gewenschte bepaling voor.

[1]) Annales Novim. pag. 170. Guedesd.bkn. d.d. 1555, altera Circumcis. Dom.; 1559, quarta post Severini.

Geenszins was de raad voornemens om de Hervorming te steunen, maar wederom hij wenschte de privilegiën der stad gehandhaafd te zien. Zooals bekend is, heeft Philips II Nijmegens privilegiën erkend en bezworen. Onder deze was er nu een, in 1442 verleend door keizer Frederik III, het privilegium *de non evocando*, n.l. van Nijmeegsche burgers voor vreemde rechters. Geen wonder dus, dat de raad zocht van de inquisitie verschoond te blijven, maar als vergoeding daarvoor zelf het kettergericht spande, zooals blijkt uit de executie van Gerrit Hazepoot e.a.

Soms echter was de raad gedwongen, concessies te doen aan de Hervormden, hetzij om de innerlijke rust in de stad te bewaren, hetzij door den invloed des stadhouders. Gevaarlijk toch was het om, waar een groot deel der bevolking de „Lutherie" omhelsde, deze allen rechteloos en vredeloos te verklaren, gevaarlijk zelfs om hen niet toe te staan eene kerk te gebruiken.

Zoo werd dan ook op 27 Februari 1579 aan de Hervormden de Broerenkerk afgestaan, met welk feit Schrijver zijn 3de hoofdstuk eindigt, zonder echter in de bijlagen of tekst de overeenkomst op te nemen, waarbij dit gebeurde. Toch zou dit stuk aldaar zeer gewenscht zijn geweest, en daar dit vermoedelijk aan de nasporingen van den heer Meijer ontsnapt is, deel ik het hieronder in hoofdzaak mede:

„Nachdem sich binnen deser stadt Nymmegen tuschen beiderleij religionsverwandten, nit allein itzuntz streit und misverstandt van wegen der moderkirchen, sondern oeck sonsten; nun ein teit lanck aller handtmisvertrowens, twist und unenigheit erhalten hefft, waeruijt in die lengde nichtz guetz dan voelmeher grote gefahr, unrhadt, jamer und uytterste verderffenisse so woll bemelter stadt Nymmegen als oeck der gantzen landtschap toe verwachten gewest, dessen endlich nit weniger die eene als dandere partheij swaerlick solde entgelden, beschreyen und beklagen moeten;

So heft der wollgeborner heerr, here Johan graef tho Nassau—Catzenellebogen, stadthelder int furstendumb Gelderen und grafschap Zutphen etc., um sulcken onrhaet tho vorkommen, frieden und enigheit tuischen beiden religions anhengeren tho planten unnd tho erhalden und indtlich dieser statt und der gemeener inwhöner bestes und walfart tho befurderen, mit todoin der burgermeistre, schepen und rhaett deser stadt vorschreven, obbemelte beide partheien, tho weten die von der Reformierte, eensdeels, und die van die Catholische Romische religion, anderdeels, folgender gestalt vergleken und verdragen, oeck ambtzhalven bevolen:

1.

Anfencklich sall al hetgene, was hierbevor gehandelt, gesproken und gedaen, daermede eene partheij van der anderen injurijrt, beschediget

unde beleidiget tho sin vermeent, doet, te nit und nu und ummermehr vergeten syn und blyven, und niemandtz den anderen sulcke handelongen in gelagen, gasterijen offte anderen bykompsten spreecken, verwyten noch vorwerpen.

2.

Ten tweden sall het exercicium van beiden religionen, so woll van die Reformierde als van die Catholische Romische, frij und opentlick thogelaten werden und sollen jetzgedachte Catholische S^t^. Stevens-kirch tot oeffeninge haerer religion behalden und dairin nit gehindert werden.

3.

Ten derden sullen oeck die geestlicken die upkomst van haeren beneficien und praebenden vrij und ungemolestiert geniten.

4.

Ten viertten: die van der Reformierten religion sullen haer exercitium in die kerck van het Predig-cloester hebben, oeck het gantze cloester tot wonung und behoiff der ministers mögen gebruicken; beholdende nittomin oeck die andere kercken, hunluiden voer deser tytt ingeruimbt, als S^t^. Jans- mit S^t^. Thoenis-kerck. Des heft wolgemelter herr stadthelder und magistratt mit den prior van den Predigeren gehandelt, dat hy int Observanten-cloester, twelck doch ledig staat, tot trecken willig is.

5.

Ten 5ten sullen gemelte Gereformierde nitthomin haere begreffenissen in berurter S^t^. Stevens-kerck ofte up den kirchhoff behalden, oeck dairbeneffens, haere gewoenheit, na die begreffnis in der kercken predigen mögen, jedoch datt sulckes na negen uhren geschehe, welcke tydt die Catholischen hoeren dienst te volendigen sullen geholden sijn.

6.

Widers unde ten sesten sollen die Catholische geene afgeworpene bilder weder oprichten int klein offte groott; oeck opentlich unde buiten oere kercke gene umdrachten van heiligen ofte processien mit den sacramenten halden; noch sonsten mit schellen, um der oersaecken van twist und zanck tho vermijden, langst die straten ghaen und by nacht und ontyden geene klocken luiden; meer sich des dags in S^t^. Stevens-kercke mit die twe kleine klocken behelpen, und alle die andere klocken in macht und gewalt des magistraetz bliven laten."

Bij de volgende artikelen werd verder bepaald:

Elkander over en weer op geenerlei wijze te beleedigen, maar eens anders overtuiging te eerbiedigen (7); bij het bezoeken van elkanders kerken zich behoorlijk te gedragen (8); den magistraat te eerbiedigen en bij te staan in het straffen van overtreders dezer overeenkomst (9); de openbare

rust niet trachten te verstoren (10); geene verandering hierin trachten te brengen dan met goedvinden, al naar gelang, van magistraat, stadhouder of landschap (11);

terwijl de magistraat in art. 12 beloofde de aanhangers „so wel die van die Reformierten, als van der Romischer religion" te zullen beschermen, overtreders dezer overeenkomst te zullen beschouwen en straffen „als verstoerer des gemeinen fredens"; en in art. 13 werd voorgeschreven:

13.

„Tot meerder bekrefftigung sullen oeck die van den capittell, item gildt- und ambachtmeesters mitsampt den van den consistorio und predicanten geholden und schuldig syn, een jeder so voell hem des angaett, by eede to beduiren und to gelaven, deser ordnung getrowelick und ungefehrlich na to kommen, updatt also alles misvertrowen, dissidents, twyffel und argwohn uuytgeroyet und hinweggenomen, daertegen guet vertrowen, eendracht und vrundtschap tuschen burgeren, nabueren und verwandten upgericht und ein heilsamen, bestendigen vreden gemaeckt und alle tyt erholden werden möge, tot heijl, gedijen, welvaert und versekertheit deser stadt und der gantscher landtschap." [1])

Deze overeenkomst draagt de duidelijke sporen van den veranderden toestand: men moest de innerlijke rust, coûte que coûte bewaren om sterker te zijn tegenover den buitenlandschen vijand; dat de Hervormden meer invloed hadden verkregen en de raad hun invloed bespeurde, dat de aanwezigheid van Jan van Nassau als stadhouder van Gelderland (op 10 Maart 1578 als zoodanig door de Landschap gekozen en 2 Juni d.a.v. gehuldigd) tot concessies aan de Hervormden kan geleid hebben, wil ik gaarne toegeven. Maar bewijzen, dat de raad reeds in 1554 Hervormingsgezind was, heeft Schrijver niet bijgebracht.

Op pag. 120 verhaalt de heer Meijer ons, hoe de Protestanten, hebzuchtig geworden door het hun geven der Broerenkerk, nog meer gingen eischen en de St. Stevens-kerk begeerden. Het verhaal daar gegeven is onjuist; die zaken waren geschied vóór het tot stand komen van de bovengenoemde overeenkomst van 27 Febr. 1579. Juist als tegemoetkoming werd den Hervormden de Broerenkerk ingeruimd.

Evenzoo werd de weduwe, na wier begrafenis zulke ongeregeldheden gepleegd werden, vóór den 27 Febr. 1579 in de Stevens-kerk begraven. Jan van Nassau schrijft naar aanleiding van die zaak in zijn bovenaangehaalden brief van 28 Febr. 1579 aan Aartshertog Matthias:

„Wiewal nun wolermelter here stadthaldter zwischen beiden partheien gehandelt, und sie mit einander zu vergleichen understanden und in

---

[1]) Rijks-archief Arnhem: „Handlungen Johans tho Nassau" dl. IV, in den brief d.d. 28 Febr. 1579, van J. v. N. aan den aartshertog Matthias (fol. 58 sqq.), die in zijn antwoord d.d. 10 Maart (ibid. fol. 29) zijne ingenomenheid met deze verzoening betuigde.

arbeyt gewesen, auch derenthalben naer Antorff end ahn andere ortter geschrieben und sich raths erholen wollen, so hat sich doch inmittelest uber alle zuversicht begeben, — wie man eine weduwe, so diese dage alhie gestorben und in irem testament und letzten willen verordent und begert hat, das man sie in dieselbe (n.l. St. Stevens-) kirch zu iren elteren begraben und beij der begrebnis ein evangelische predig thun solte, wie dan auch geschehen, — das nach der predig, da fast jederman hinaus gewesen, nit allein one wissen und willen der predicanten und deren von consistorio (wie sie betheuren und sagen), sonder auch ohn angesehen was burgemeister unnd etliche vom magistrat und consistorio dargegen gewheret, etlich jung vollick, under welche sich auch endtlich etliche der statt soldaten, in der kirchen alles zu verschlagen und zu verwusten und ein solch wirck angefangen, das auch ein starcker jung darinnen von einem bildt thot gefallen worden."

Mij dunkt eene lezing, niet geheel overeenstemmende met het phantastisch verhaal op pag. 113, 114; de gronden voor dit laatste hadden dus wel aangegeven mogen worden.

Doch ik zal eindigen; mijn doel was alleen den indruk mede te deelen, dien ik gekregen had bij de lezing van het boek van den heer Meijer. Naar mijne meening heeft het verdienste door de bronnen, die er in zijn meegedeeld. Het mist echter voor een geschiedboek eene der hoofdvoorwaarden: onpartijdigheid en daardoor betrouwbaarheid. En al moge het zijn, dat de orde van Dominicus is opgericht tegen de ketterij, in de 6 eeuwen, die sinds hare geboorte zijn verloopen, heeft de wereld niet stilgestaan. Wij kunnen thans, zonder iets te kort te doen aan den eerbied en hulde voor onze voorvaderen, eerlijk zijn, waar wij hunne geschiedenis te boek stellen. Wij kunnen met anderen van overtuiging verschillen, maar wij kunnen toch een open oog hebben voor de feilen der onzen en de deugden van andersdenkenden. Onze zelfstandigheid en onze onpartijdigheid zullen er door winnen. Naar mijne overtuiging zal dan ook de geschiedenis, meer nog dan door eene eenzijdige beschouwing, gebaat worden door onpartijdig onderzoek.

Utrecht, 14 Augustus 1893. JOOSTING.

Utrechtsche Gemeente- en Waterschapsarchieven.

Het „Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in de provincie Utrecht over 1892," bevat een inventaris van het belangrijke archief van IJselstein, opgemaakt door Mr. R. Fruin Th.Azn. Vooraf gaat een zeer degelijk bewerkte voorrede, o. m. bevattende de geschiedenis van baronie en stad, alsmede een overzicht van de wijze van bestuur.

Om duidelijk te maken hoeveel merkwaardigs er in deze archieven te vinden moest zijn, meen ik uit die verhandeling het een en ander te moeten overnemen.

De baronie, oorspronkelijk deel uitmakende van het sticht van Utrecht, was later aan Holland leenroerig, maar merkwaardig genoeg, kwam daardoor het kleine landschap niet, zooals men denken zou, meer en meer onder Hollandschen invloed, integendeel het ontworstelde zich zoozeer aan Holland's macht, dat het tijdens de republiek bijna zelfstandig was. Zoo verzette het zich lang en niet zonder vrucht tegen het doen van leveranciën ten dienste van troepen en tegen inkwartieringen, op grond dat het noch tot Holland noch tot eenige andere provincie behoorde, en een tijdlang had het zelfs een agent in den Haag, als ware het een buitenlandsche mogendheid.

De groote macht der baronieheeren, na de Egmond's de Prinsen van Oranje, was van dezen merkwaardigen toestand wel de voornaamste oorzaak.

Eigenaardig als de geschiedenis der heerlijkheid was de wijze van bestuur. Hierbij valt onderscheid te maken tusschen stad, schoutambt en baronie. De baronie was nl. in drie schoutambten IJselstein, Benschop en Noord-Polsbroek verdeeld.

In de stad kwamen naast het oorspronkelijk bestuur, schout en schepenen, al vroegtijdig burgemeesters voor, twee in getal, de een belast met het beheer der stedelijke financiën, de andere met dat der financiën van het gemeene land, het schoutambt.

Eerst later treedt de vroedschap, soms ook de raad geheeten, als afzonderlijk college op; politieke macht kreeg deze evenwel niet en reeds in de ordonnantie op de policie en justitie van 1675 is niet langer van haar sprake.

Ook de schepenen verloren, tenminste voor geruimen tijd, alle aandeel in het stadsbestuur, hun werkkring werd tot de rechtspraak beperkt.

Nu bestond de magistraat uit de beide burgemeesters en drie vertegenwoordigers van den souverein: de drossaard, de schout en de rentmeester. De schout was van ouds de vertegenwoordiger van den heer in het stadsbestuur, de drossaard zijn stadhouder over de geheele baronie. De rentmeester had het beheer over de domeinen van den souverein en was zijn leengriffier, hij behoorde dus eigenlijk niet tot het stadsbestuur, maar toch woonde hij geregeld de zittingen van den magistraat bij, daar de belangen van den landsheer meestal samen vielen met die der stad.

Behalve deze beambten, stelde de baron ook jaarlijks nog twee kerk- en gasthuismeesters aan, die rekenplichtig waren aan den magistraat en waarover deze de superintendentie had. Een dergelijk toezicht oefende het stedelijk ook uit op de voogden en curators van minderjarigen en onnoozelen, op den rector der Latijnsche school en op het schutterijbe-

stuur, uit welk toezicht zich langzamerhand, vooral in den 18ᵉ eeuw het begrip ontwikkelde, dat de leden van den magistraat tevens opperkerkmeesters en opperarmmeesters, oppervoogden, curatoren der Latijnsche school en opperschutmeesters waren. Op deze wijze deed het bestuur zelf ongeveer alles wat op administratief gebied voor de stad noodig was. Geen wonder, dat het archief zeer omvangrijk en belangrijk moest worden.

Het schoutambt van IJselstein omvatte behalve de stad nog het gemeeneland, d. w. z. wat bij andere steden de vrijheid heet. Dit plattelandsdistrict stond in het politieke, evenals in het rechterlijke en kerkelijke onder dezelfde administratie als de stad. Alleen was, gelijk gezegd, een der beide burgemeesters belast met het doen der uitgaven, die het geheele schoutambt betroffen. Het platteland was verder nog verdeeld in vijf polders, die alle weder hunne eigene administratie hadden.

Aan het hoofd der baronie stond de drossaard als vertegenwoordiger van den souverein, verder behoorden tot het bestuur de rentmeester, de schouten der drie schoutambten, de burgemeesters van IJselstein en de buurmeesters van Benschop en Noord-Polsbroek.

Doch genoeg reeds om te doen zien, dat het bewerken van een inventaris der goed bewaarde archieven van landschap en stad een moeilijke maar tevens ook dankbare arbeid moest zijn.

De heer Fruin past in zijn werk het zoog. dossier-systeem toe, wat zeker wel het meest logische en bij archieven van eenigen omvang feitelijk het eenig mogelijke is. Zich hierbij evenwel plaatsend op het standpunt van het bestuur in verschillende tijden, wil hij, m. i. al te consequent, genoemd systeem zoo mogelijk ook op de oudste stukken toepassen; in dit opzicht moet ik in opvatting van hem verschillen, en liever sluit ik mij bij de meening van Mr. Gratama aan, waar deze ten aanzien der oudste stukken den inventaris, als het kan, tot regestenlijst wil maken. 't Moge theoretisch volkomen waar zijn, dat een stuk uit de 15ᵉ eeuw voor het toenmalig stadsbestuur niet belangrijker was dan een gelijksoortig document uit de 19ᵉ eeuw voor het tegenwoordig gemeentebestuur, van dat standpunt mag men niet uitgaan, waar men — en dat toch is het geval — met een practisch doel ten nutte van den tegenwoordigen en lateren onderzoeker een inventaris bewerkt. 't Moge inconsequent schijnen sommige stukken alleen om hun ouderdom uitvoeriger dan andere te behandelen, zij verdienen dat toch in de meeste gevallen reeds alleen, omdat zij zeldzamer en dus voor ons van hoogere waarde zijn.

De bewerker verdeelde zijn stof onder een aantal rubrieken en een zeer groot aantal onderafdeelingen, doch hoe wenschelijk, ja noodzakelijk het ook is, de stukken zorgvuldig systematisch te ordenen, 't zou mij voorkomen, dat hij in 't goede wel wat te ver is gegaan; een al te groote verdeeling in onderdeelen is dikwijls niet bevorderlijk voor de overzichtelijkheid.

Tegen het opnemen van éóne afdeeling in den inventaris zou ik zeker bezwaren hebben, ik bedoel die, welke gevormd wordt door de papieren van onbekende herkomst, o. a. bevattende eenige oude gedichten, ook ordonnantiën, plakkaten enz., niet op IJselstein betrekking hebbende. Deze behooren niet in het archief te huis en hunne opsomming in eene afdeeling als integreerend deel van den inventaris is dus niet te verdedigen. Wil men toch op de eene of andere wijze te kennen geven, dat de te IJselstein berustende verzameling deze haar vreemde bestanddeelen bevat, dan zou men dat, om iets te noemen, in de voorrede kunnen doen.

A. TELTING.

Catalogus van de archieven der collegiën, die voor 1811 binnen de tegenwoordige provincie Utrecht, rechterlijke functiën uitgeoefend hebben, door Mr. Th. R. Fruin Th. Azn., met eene inleiding door Mr. S. Muller Fzn.

In de inleiding geeft de S. eerst een verklaring, waarom Mr. Fruin dezen arbeid heeft verricht, niettegenstaande hij zelf de rechterlijke archieven heeft te zamen gezocht en de verzameling, waarvan de beschrijving hier wordt gegeven, bijeengebracht. Daarna volgt een overzicht van den inhoud, benevens de geschiedenis der lotgevallen van ieder onderdeel en de redenen, waarom verschillende archieven zijn opgenomen, terwijl andere, die daarvoor ook schenen in aanmerking te komen, werden gelaten waar zij waren, of wel werden geplaatst waar zij geacht werden te behooren.

Zoo lezen wij dan het verhaal der uitvoering van het Keizerlijk Decreet van 1810 ten aanzien der archieven van de vroegere rechterlijke college's, het Hof, de stedelijke en dorpsgerechten, welke uitvoering veel te wenschen overliet. Wij vernemen wat door den S. zelf werd verricht ten gevolge van het K. B. van 8 Maart 1879, aangevuld door dat van 9 Oct. 1883, waarbij de overbrenging der rechterlijke archieven naar de rijksdepôts werd gelast, en hoe hij in twijfelachtige gevallen handelde, zoo bijv. waar de omstandigheid zich voordeed, dat in enkele registers rechterlijke en andere stukken bijeen waren geschreven, of wel waar het de archieven der wees- en boedelkamers gold. Het resultaat, neerkomende op het „uiteenrukken" der archieven, zal zeker weinigen voldoen, evenmin als de S. zelf er eigenlijk vrede mede heeft; echter hij meende zulks aan het voorschrift van het bedoelde K. B. verplicht te zijn. Zeker zal het aan de bekwame handen der Utrechtsche archief-ambtenaren volkomen zijn toevertrouwd geweest dit op de meest juiste en minst nadeelige wijze te doen, maar de vraag mag worden ge-

steld, of men hier het bedoelde besluit niet te streng heeft toegepast, daar deze afgescheurde gedeelten van archieven van administratieve college's toch niet wel met den term „rechterlijke *archieven*" kunnen worden aangeduid. Hoe dit zij, de goede bewaring zal waarschijnlijk beter zijn gewaarborgd, dan bij de mildere opvatting.

Evenals ten aanzien der stukken betrekkelijk de wees- en boedelkamers de S. tot het resultaat komt, dat zij voor het grootste gedeelte aan de gemeentebesturen moeten worden teruggegeven, in overeenstemming met wat op de laatste bijeenkomst der Rijksarchivarissen de meening van enkelen der aanwezigen bleek te zijn, zoo komt ook zijne beslissing betreffende de opneming van de notariëele protocollen in de daartoe bij de wet van 1842 aangewezen bewaarplaatsen met het oordeel van de meerderheid dier vergadering overeen.

Verder worden de archieven van bijzondere college's „met rechterlijke bevoegdheden van specialen aard" behandeld, welke bevoegdheden zij ontleenden „hetzij aan den bijzonderen staat der terechtstaande personen, hetzij aan den ongewonen rechtstoestand der in geschil zijnde goederen, hetzij eindelijk aan het speciale karakter der gepleegde misdrijven. 1°. Als voorbeelden der eerste categorie noem ik de geestelijken, de leden van kapittelen en kloosters, de adellijken, de militairen, de suppoosten van het Hof en de studenten. 2°. De tweede categorie omvat de leenroerige, hofhoorige, tinsplichtige, claustrale en andere dergelijke goederen, met de markegoederen. 3°. In de derde categorie eindelijk vinden wij geestelijke misdrijven, dijkzaken, pachtdelicten en belastingquestiën." (p. XXXIII).

Niemand zal het voorzeker wraken, dat ook deze stukken als rechterlijke archieven werden beschouwd en naar het rijksdepôt te Utrecht werden overgebracht. Bepaaldelijk niet, zooals wij ze in de bovenaangehaalde zinsnede vinden aangegeven. Maar bij de nadere bespreking, welke aan ieder der drie categorieën wordt gewijd, zien wij bij de tweede iets geheel anders. Was boven sprake van den „ongewonen toestand der in geschil zijnde goederen" als criterium voor die afdeeling, bij de toepassing blijkt, dat van de beperking „in geschil zijnde" geheel is afgezien. Nu zoude dit in het algemeen nog niet aan bedenking onderhevig zijn, daar ook de vrijwillige rechtspraak haar deel aan de rechterlijke archieven heeft geleverd. En zoo zouden ook de registers, welke ten aanzien der bedoelde goederen die rechtspraak bevatten, moeten worden opgenomen. Maar dat hiertoe moeten worden gerekend de leenregisters of de registers van overdrachten van hofhoorige goederen enz., is een gevolgtrekking, die althans eenige nadere toelichting had verdiend.

Immers die registers verschillen in aard en doel, zoowel als in inhoud geheel van de zoodanige, welke gewone acten van vrijwillige rechtspraak bevatten. In aard en doel; zij werden toch aanvankelijk aangelegd door

den belanghebbende bij de goederen zelf, den eigenaar, om van hunne verschillende lotgevallen op de hoogte te blijven, en te zorgen dat de hem toekomende retributies hem niet ontsnapten. En om dezelfde redenen werden zij bijgehouden. Zij bevatten dus administratieve acten betrekkelijk zijn grondbezit en voorts de zoodanige, waartoe eerst zijne medewerking, later zijne toestemming werd vereischt. Iets geheel anders dus als de vrijwillige rechtspraak, waarbij juist degene, voor wien de rechtshandeling geschiedt, niet een bij de *goederen* belanghebbende is, en waarbij het doel is bewijs, later aanvulling der rechtskracht van de handeling.

In inhoud: in de registers van vrijwillige rechtspraak komen in het algemeen geen acten voor, waarbij degene, door of namens wien de registers worden gehouden, toestemming of medewerking voor de rechtshandeling verleent; evenmin worden diens eigen beschikkingen over de goederen als zoodanig opgenomen.

Deze twee redenen zijn m. i. voldoende om de leenregisters enz. niet onder „rechterlijke archieven" te begrijpen, al moge het waar zijn, dat in lateren tijd (17e en 18e eeuw) hun inhoud tot dien der vrijwillige rechtspraak nadert. Aard en doel blijven toch verschillend. Daaraan kan niets afdoen de publicatie van 7 Mei 1799, die bepaalde, dat „alle leenroerige goederen, van leenkamers binnen deze republiek releveerende op de gewone en gebruikelijke wijze, evenals allodiaale en vrije goederen zullen kunnen en mogen worden vervreemd en bezwaard," en de inschrijving der betrekkelijke acten terzelfder plaatse, als voor de laatstgenoemde goederen aangewezen, voorschreef.

Bij de bespreking der laatste categorie wordt er terecht nog op gewezen, dat de consequentie medebrengt, dat het K. B. van 1879 ook op de rechterlijke archieven van dijks- en waterschapsbesturen worde uitgebreid, als wanneer ook deze naar de rijksdepôts zouden kunnen worden overgebracht. Of men echter ter wille van de consequentie nog meer archieven uiteen zoude moeten gaan rukken, is een vraag, die in ieder geval vooraf overweging verdient.

Ten slotte vinden wij uiteengezet, waarom de stukken betreffende rechtspraak in revisie van de vonnissen van het Hof, de registers afkomstig van het Landrecht, het archief van het Leenhof van het Land van IJselstein zijn opgenomen, terwijl breedvoerig wordt aangetoond dat ook dat van de Rekenkamer hier moest worden bijgevoegd.

Wij vinden ons in dezen allerminst bevoegd op te komen tegen het wel overwogen oordeel van de deskundigen bij uitnemendheid, welke den catalogus samenstelden, maar wij zouden ons nog één vraag willen veroorloven. In den aanhef der inleiding lees ik: „Deze inventaris" — de titel spreekt van een catalogus [1]) — „is het resultaat van het K. B. van

[1]) Is dit met bedoeling geschied, dan zoude daarin misschien de verklaring te zoeken zijn, waarom afdeelingen voorkomen, bij welke wordt gezegd, dat er geen stukken van dien aard aanwezig zijn. Toch zou gevraagd mogen worden, of dit meer op zijn' plaats is in een catologus dan in een inventaris.

8 Maart 1879, dat de bewaring der rechterlijke archieven op een nieuwen voet geregeld heeft." Is het uit dit oogpunt beschouwd niet eenigszins vreemd, dat het resultaat nu medebrengt, dat waar ter eene zijde ten gevolge eener strenge opvatting van bedoeld besluit archieven van in hoofdzaak administratieve college's, welke ook rechtspraak oefenden, werden uiteengerukt, ter andere weder worden bijeengevoegd stukken, zoowel van administratieven als van juridieken aard, omdat zij van een zelfde college afkomstig zijn en daarom als rechterlijke archieven worden opgevat. Waarom dan ook niet de laatste opvatting gehuldigd bij de uitvoering van het Kon. Besluit en de overbrenging naar de rijksdepôts?

Meenden wij naar aanleiding van de „wording der verzameling" eenige bedenkingen in het midden te moeten brengen, onverdeeld mag de lof zijn zoowel voor mr. Muller als voor den vervaardiger van den catalogus, wat betreft de duidelijke en toch beknopte wijze van mededeeling en uiteenzetting, wat de laatste betreft in de zeer te waardeeren inleidingen omtrent de college's en ambtenaren, wier archieven opgenomen zijn.

Ook met de inrichting van den inventaris en de wijze van beschrijving in het algemeen betuigen wij onze volledige instemming. Toch zij hier nog een enkele vraag niet ongepast.

Is het wel dienstig om in een inventaris, niet pro memorie of eenvoudig als opgave ten behoeve van een algemeen overzicht, maar met een afzonderlijk nommer voorzien, stukken of protocollen op te nemen, die ook reeds in andere „verzamelingen" voorkomen, en dat ook genommerd? Voorloopig schijnt mij eenvoudige verwijzing meer gewenscht, wil men verwarring voorkomen.

Mag het in overeenstemming heeten met de omschrijving van een archief, door Mr. S. Muller Fzn. gegeven en in de jongste jaarvergadering met algemeene stemmen aangenomen, om aanteekeningen van particulieren omtrent een college, of door particulieren vervaardigde formulier-boeken voor de rechtspleging bij dat college, in het archief daarvan op te nemen? Zonder twijfel zullen hiervoor afdoende redenen hebben bestaan, maar de vraag rijst onwillekeurig, als men in de toegevoegde aanteekening leest, dat zulk een stuk of handschrift in den jongsten tijd door geschenk is verkregen en dus lang na de opheffing van het betrekkelijk college.

En eindelijk schijnt de vraag gewettigd, of het niet wenschelijk is, ook de chronologische volgorde eenigermate in het oog te houden in een zelfde afdeeling, waar verschillende losse stukken van denzelfden aard worden beschreven. Mij is het althans niet duidelijk geworden, om een voorbeeld te noemen, waarom n°s. 56, 57 en 58 in die volgorde zijn geplaatst.

Het wordt tijd deze bespreking, die reeds tamelijk uitgebreid werd, te eindigen; echter wil ik dit niet doen zonder de hoop te hebben uitgesproken dat het den zoo vruchtbaren arbeiders te Utrecht nog lang moge

gegeven zijn op het gebied van het archiefwezen op even uitstekende wijze als tot nu toe, werkzaam te zijn, en daarbij te hebben gevoegd, dat naar mijne overtuiging zoo van iets, dan zeker van een archief-inventaris geldt het Fransche gezegde: La critique est aisée, mais l'art est difficile.

S. G.

Litteratuurkroniek

door

Mr. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven. XIV, 1891. 's Gravenhage, Nijhoff, 1893. (8°). 4,399 bldzz. (*f* 1.—.)

A. Het Rijksarchief te 's Gravenhage (blz. 1—105). [„I. Archiefwezen." („Voorgenomen ruiling van archieven met België," ten opzichte waarvan nog geen „afdoend resultaat" werd verkregen. — „Bijeenkomst van de Rijksarchivarissen" op 16 Oct. 1891, waarvan een uittreksel uit de notulen achter het verslag van den Algemeenen Rijksarchivaris is gevoegd. — „Bezoek (van den Algemeenen Rijksarchivaris) aan het archief in Noordholland, dat in eenige vertrekken van het gouvernementsgebouw te Haarlem wordt bewaard." — „Atlas" van Jacobus van Deventer. — „Onderzoek van de gemeente-archieven van Zuid-Holland ter opsporing en overneming van de daarin aanwezige rechterlijke archieven te Leerdam, Heukelom, Asperen, Geervliet, Heenvliet, Abbenbroek, Hof van Delft, Berckel en Rodenrijs, Bergschenhoek, Pijnakker, Wateringen, Nootdorp.) „II. Rijksarchief. 1. Personeel. 2. Ordening der archiefverzamelingen." (Civiele processtukken in het archief van het Hof van Holland, Oost-Indische Compagnie, West-Indische Compagnie („Alle boekdeelen en bundels [zijn] nu op losse blaadjes geïnventariseerd"), huisarchief der familie van Wassenaer, catalogus der bibliotheek). „3. Toestand der archiefverzamelingen. 4. Aanwinsten en verliezen." (Een deel der briefwisseling van Joan Derck van der Capellen van de Poll; brieven van Abraham de Wicquefort, huisarchief der familie van Wassenaer. Alle aanwinsten worden in eene bijlage gespecificeerd „5. Afschriften voor het Rijksarchief gemaakt. 6. Gebruik van het Rijksarchief gemaakt, en daaruit verstrekte inlichtingen." („Van het archief werd weder druk gebruik gemaakt"). „7. In druk uitgegeven bescheiden." (Vanwege het Rijksarchief werden er geene stukken in het licht gegeven"). „8. Lokalen, meubilair en gereedschappen. 9. Reddings- en brandbluschmiddelen." — „III. Voorstellen" (aan den

Minister. Geene.) — „Inventaris van het oudrechterlijk archief in bruikleen afgestaan aan de gemeente Leiden, bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 December 1883, no. 3298, afdeeling K. en W." („Bescheiden van verschillenden aard"; „strafproces"; „burgerlijk proces"; „civiele niet contentieuse zaken"; „desolate boedelkamer"; „gemeene middelen.")] — B. „Het oud en nieuw provinciaal archief in Noordbrabant, bldz. 106 —136." [„I. De bewaarplaats." Er is „gebrek aan bergruimte'," vooral omdat reeds nu „de archieven van het provinciaal bestuur (van 1814) tot 15 Juli 1850, van de administratie van 's Rijks belastingen in deze provincie tot 1856" aan des Rijksarchivaris' beheer zijn toegevoegd). „II. Reddings- en brandbluschmiddelen." — „III. De toestand der archiefverzamelingen." (Het overgenomen gedeelte van het „nieuw provinciaal archief' vereischte „dadelijk zorg). Over deze overneming is een afzonderlijke „Nota" bij het verslag gevoegd. — „IV. De voortzetting der ordening en inventarisatie en verdere werkzaamheden." (Er is te weinig personeel. — „Opsporing en overneming van oude rechterlijke archieven." — „Opneming van het provinciaal griffie-archief in het Rijksdepôt.") — „V. Uitgaaf van bescheiden uit het archief." (Belet door „gebrek aan voldoend personeel en overmaat van werk"). — „VI. Aanwinsten (een „staat" hiervan is aan het verslag toegevoegd) en verliezen." — „VII. Verwerving van afschriften van elders bewaarde bescheiden." — „VIII. De raadpleging van het archief. (De onderwerpen, omtrent welke die raadpleging plaats had, zijn „te veel om op te noemen." — „Het is niet te ontveinzen, dat een doeltreffend beheer op den duur niet is te voeren zonder *vermeerdering van personeel*"). — „IX. Bemoeiingen met gemeente- en andere archieven."] — C. „Het oud provinciaal archief in Gelderland, blz. 137—148. — [Dezelfde rubrieken als in B.] — D. „Het oud provinciaal archief in Noordholland," blz. 149—176. Onder rubriek I wordt gemeld: „Ten behoeve van het archief zijn beschikbaar gesteld vier boven- en twee benedenkamers in het Provinciaal Gouvernement van Noordholland, welke, wat de inrichting betreft, voor het doel geschikt mogen geacht worden, daar zij vrij ruim en goed verlicht zijn." — Onder rubriek III: „Aan eene systematische inventarisatie van het archief is nog weinig gedaan, (o. a.) . . . dewijl het ontbreekt aan ruimte om alles uit te zetten, te plaatsen en te rangschikken, hetgeen eene behoorlijke beschrijving zeer belemmert." — Onder rubriek IV meldt de rijksarchivaris, hoe hij o a. is voortgegaan met „het rangschikken en beschrijven van in 's Rijks archiefdepôt overgebrachte oude rechterlijke archieven" en dat hij „in de laatste vier maanden van 1891,

ter opsporing van bescheiden der voormalige schepenbanken, 30 gemeenten" heeft bezocht. Van dat onderzoek worden de resultaten medegedeeld. „Tegen het einde van 1891 was het in Mei 1888 bevolen onderzoek naar oude rechterlijke archieven over de geheele provincie Noordholland afgeloopen." — Onder een rubriek X „Maatregelen in het belang van het oud archief te nemen" lezen wij: „Met het verschaffen van een ruim archiefgebouw, zou de Regeering een maatregel nemen in het belang van het oude archief," en wel wegens totaal gebrek aan ruimte.] — D. „Het oud provinciaal archief in Zeeland", blz. 177—188. Onder rubriek I lezen wij: „Op het einde van het jaar is een aanvang gemaakt met de reeds lang voorgenomen verbetering en uitbreiding der bewaarplaats van het archief." — Onder rubriek VIII: „Het bezoek op het archief was niet druk." — Onder rubriek X wordt een verzoek gedaan om vergrooting van het personeel, immers „als de archieflokalen op het einde van dit jaar in orde zullen zijn gebracht, en de ordening der archieven eerst goed kan plaats hebben, zullen de werkzaamheden zeer vermeerderen."] — E. „Het oud provinciaal archief in Utrecht," bldz. 189—220. [Onder rubriek V „Werkzaamheden en voortgang der inventarisatie en der ordening van het archief" wordt uitvoerig gesproken over „de definitieve inventarisatie van het omvangrijke en hoogst belangrijke archief van den Dom," over „de regeling en beschrijving der rechterlijke archieven," enz. — Onder rubriek VI „In druk uitgegeven bescheiden, behoorende tot het archief" wordt gewezen op de bekende uitgaven van Mr. S. Muller Fzn., enz. — Onder rubriek VII „Aanwinsten" wordt o. a. vermeld, hoe het archief der gemeente Veenendaal en de archieven „van drie bijeenliggende waterschappen onder Vreeswijk" in bruikleen werden afgestaan. — Onder rubriek IX „Gebruik van het archief gemaakt" maakt Muller de opmerking, dat het aantal onderzoekingen mag aangemerkt worden „als een bewijs, dat de belangstelling in de historiographie bij ons eindelijk schijnt te herleven."] — F. „Het oud provinciaal archief in Friesland," bldz. 221—232. Onder rubriek V „Werkzaamheden" wordt gesproken o. a. over het onderzoek naar rechterlijke archieven in de provincie.] — G. „Het oud provinciaal archief in Overijssel," bldz. 233—247. — H. „Het oud provinciaal archief in Groningen," bldz. 248—258. — I. „Het oud provinciaal archief in Drenthe," bldz. 259—299. [I. „Toestand der bewaarplaats van het archief": „Hierin kwam geen verandering;" er is een „niet te ontkennen en steeds dreigend brandgevaar." — Onder rubriek VII „Aanwinsten" wordt gespecificeerd een verzameling stukken, aangekocht van de familie Yken, betreffende de marke van Weerdinge, Roswinkel,

Emmen, enz. — Onder rubriek X „Uitkomsten der bemoeiingen met gemeente-, waterschaps- en andere archieven" leest men: „Ook dit jaar namen deze bemoeiingen bijna mijn' geheelen tijd in beslag. Naar het zich echter laat aanzien, zal het voorloopig wel het laatste jaar zijn geweest, dat ik mij met bedoelde archieven zoo uitsluitend heb bezig te houden." — Verder vindt men bij dit verslag als bijlagen: 1°. „Inventaris van het oud archief van Hoogeveen". (*a*. „Algemeen Bestuur"; *b*. „Finantiëel beheer"; *c*. „Kerkelijke en armeninrichtingen"; *d*. „Stukken van onderscheiden aard"); 2°. „Inventaris van het Archief van het Schultesgerecht over Zuidwolde—Hoogeveen"; 3°. „Inventaris van het archief van het schultengerecht in de jurisdictie van Echten, Echten—Hoogeveen".] — K. „Het oud provinciaal-archief in Limburg", bldz. 300—372. [Onder rubriek VI „Aanwinsten" wordt gewezen op de collectie „kwartierstaten der adellijke stiftdames van het hoogadellijk stift Thorn". — Als bijlage treft men hier aan een inventaris der „Archieven berustende op het raadhuis te Weert" (*a*. „Gerechtelijke archieven"; *b*. „Archieven behoorende aan de gemeente".)]. — L. Verslagen omtrent het onderzoek naar oude gemeente-archieven in Noordbrabant, Zuidholland en Utrecht (bldz. 373—399), die geregeld afzonderlijk in deze litteratuurkroniek zijn of worden besproken of genoemd.

Goswin von der Ropp. Hanserecesse von 1431—1476. VII. — Leipzig, Duncker & Humblot, 1892. (8o.). X, 890 Ss.

De hier gepubliceerde documenten over de jaren Juli 1473—November 1476, waaronder er zijn uit het rijksarchief te 's Gravenhage en uit de gemeentelijke archieven van Zierikzee, Utrecht, Deventer, Kampen en Zwolle, zijn van veel gewicht voor de Nederlandsche handelsgeschiedenis. Veel nieuw licht wordt geworpen op de handelsbetrekkingen tusschen de Hanze en Engeland, tusschen haar en de Bourgondische gewesten. Steeds duidelijker komt de krachtige concurrentie der Nederlanden op den voorgrond, niettegenstaande de Hanze een tijd beleefde van rustigen bloei. „*Nachträge*" loopen over de jaren 1431—1473, personen- en plaatsenregisters maken het gebruik gemakkelijk.

J. H. Hofman. Huwelijk van Prins Willem van Oranje met Anna van Egmond. [*Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 69—88].

Kopie van de tot nog toe onuitgegeven „huwelijksvoorwaarden, in 1551 tusschen (den) Prins en zijne bruid opgemaakt", vroeger in het archief, thans in het stedelijk museum der gemeente Alkmaar.

G. J. W. Koolemans Beijen. Krijgsgeschiedkundige studie over de Bataafsche Republiek in 1799. [*Militaire Spectator*, 1892 — Juni 1893, passim].

Dit vervolg van vroegere opstellen in dit tijdschrift is opnieuw voor een groot deel gewijd aan de beschrijving van den toestand der Bataafsche armee. Verder worden in deze opstellen verhaald de „uitkomende berichten en voorzorgsmaatregelen", vernomen en getroffen van Januari 1799 tot midden Juni van dat jaar. Een groote massa archiefstukken, ook uit onze openbare verzamelingen, worden steeds in den tekst opgenomen.

A. C. Bondam. Verslag omtrent de Oude Gemeente- en Burgerlijke Stands-Archieven in Noord-Brabant, uitgebracht aan Heeren Gedeputeerde Staten dier provincie.

Het oud-archief van St. Oedenrode, dat gedeponeerd is in 's rijks depot in Noordbrabant, is nu geheel beschreven. Eene „beschrijving der perkamenten brieven, octrooien, privilegiën, eigendomstitels, enz.", wordt in dit verslag aangetroffen.

J. H. Hofman. De Heerlijkheid van Culemborg, verheven tot Graafschap, 21 October 1555. [*Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 89—93].

De oorkonde dezer verheffing, thans berustende in het rijksarchief in Gelderland, wordt hier voor het eerst uitgegeven.

J. H. W. Unger. De Resolutiën van de Staten van Holland van 1577 en 1578. [*Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 1—68.)

In de gedrukte resolutiën der Staten van Holland ontbreken die tusschen 2 Sept. 1577 en 21 Aug. 1578 en deze ontbraken reeds, toen genoemde resolutiën ter perse werden gelegd, d. w. z. na 14 September 1669. Unger vond onlangs in het gemeente-archief van Rotterdam die van 18 Sept. 1577—8 Oct. 1577 en het rijksarchief te 's Gravenhage kwam niet lang geleden in het bezit van die van 14 Januari 1578—1 Maart 1578. Deze alle worden hier gepubliceerd.

J. H. Hingman. Verslag aangaande de oude gemeente- en waterschapsarchieven in Zuidholland, over 1892—1893, uitgebracht aan de Gedeputeerde Staten dier provincie. [Afdruk van bijlage II² van het *Provinciaal Verslag*]. (8o). 15 bldzz.

Haastrecht, Hof van Delft, Delfland.

C. H. Peters. De landsgebouwen te 's Gravenhage. — Rapport aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. — 's Gravenhage, Van Cleef en Van Langenhuijsen, 1891. (8o). 4, 226 bldzz. (*f* 2.—).

Het rijksarchiefgebouw en zijne geschiedenis worden besproken op bldz. 143—148, terwijl een „Geschiedkundig overzicht van het Rijks-archief" (bldz. 199—205) een kort résumé van zijn inhoud geeft.

CH. M. DOZY. Stadsrekeningen van Dordrecht. [*Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 94—113.]

„Extracten uit rekeningen van 1323, 1367 en 1399", in 1892 voor het stedelijk archief van Dordrecht aangekocht, en die tot aanvulling strekken van DOZY's uitgave der „oudste stadsrekeningen van Dordrecht 1284—1424." (1891).

Jaarverslag van de commissie voor het archief der gemeente Rotterdam over het jaar 1892 aan Heeren Burgemeester en Wethouders in Maart 1893 ingediend. — Rotterdam, Van Waesberge, 1893. (8o). 2, 23 bldzz.

Dit verslag is ingediend door „De Commissie voor het Archief en de Bibliotheek" en onderteekend door den Voorzitter F. VAN CITTERS en den Secretaris J. H. W. UNGER. Onder de aanwinsten wordt genoemd „de verzameling prenten, portretten, handschriften en penningen, op Rotterdam betrekking hebbende, nagelaten door wijlen den heer W. Anderson Miltner" aldaar. Er wordt geklaagd over gebrek aan ruimte.

S. MULLER Fz. Nog eenige stukken betreffende den strijd der bisschoppen van Utrecht met de stad Utrecht over het bezit van heerlijke rechten. [*Bijdr. Meded. Histor. Gen. Utrecht.* XIV (1893), bldz. 227—266].

Deze stukken, dateerende van 1477—1479 en thans berustende in het stadsarchief van Utrecht, „sluiten zich geheel aan bij de door (MULLER) in het 9e deel (der Bijdragen en Meded. Hist. Gen. Utrecht) onder denzelfden titel in het licht gegevene". „Bepaald nieuwe gezichtspunten over den strijd van de stad met de bisschoppen, bepaaldelijk met David van Bourgondië, leveren de stukken niet; maar zij lichten verschillende détails van het geschil op gelukkige wijze toe."

W. G. BRILL. Dagverhaal van JAN VAN RIEBEEK, Commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. IIIe Deel (1659—1662). (*Werken van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht*, nieuwe serie, no. 59). — 's Gravenhage, Nijhoff, 1893. (8o). XI, 755 bldzz. (*f* 8.—.)

Dit interessant journaal berust in het archief der voormalige Oost-Indische Compagnie in het Algemeen rijksarchief. Het eindigt met het vertrek van VAN RIEBEEK uit de Kaap in Mei 1662.

Nagekomen bericht.

Benoemd tot commies-chartermeester aan het rijksarchief in de provincie Limburg Dr. P. DOPPLER te Maastricht.

Gedrukt bij ERVEN B. VAN DER KAMP te Groningen.

1893. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

Tot archivaris der gemeente Goes, F. ALLAN, leeraar in het Nederlandsch en de Aardrijkskunde aan de inrichtingen voor M. O., aldaar;

tot archivaris en bibliothecaris van Maastricht, de heer J. DE RAS, letterkundige aldaar;

tot archivaris der gemeente Gouda, Dr. L. A. KESPER, aldaar.

Den 10 Januari 1894 overleed te Dordrecht de heer A. VAN DE WEG J.SZN., oud-archivaris dier gemeente. Hij werd den 31 October 1824 geboren en trad reeds jong in dienst bij de griffie van de arrondissements-rechtbank, waar hij meer dan 50 jaar werkzaam bleef en door zijn uitmuntend geheugen en gezond verstand langzamerhand een vraagbaak werd voor advocaten en rechters. In dezen werkkring mocht hij aller achting verwerven en hij ontving hiervan de ondubbelzinnigste blijken bij zijn 50-jarig jubileum. Ook met het Oud-Hollandsch recht en de vroegere verhoudingen had hij zich vertrouwd weten te maken, en als verzamelaar van oud-vaderlandsche kunst- en zeldzame boekwerken stond hij te Dordrecht zeer gunstig bekend.

Toen in 1884, voornamelijk op aansporing van den heer J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK, besloten werd een afzonderlijken archivaris te benoemen voor de verzamelingen van het gemeente-archief, waaraan na het vertrek van Mr. P. VAN DEN BRANDELER minder zorg besteed was, werd ARIE VAN DE WEG hiertoe gekozen. Hij vervulde zijnen nieuwen werkkring met ijver en toewijding, tot hij wegens voortdurend zwakke gezondheid zich in 1891 genoodzaakt zag een eervol ontslag aan te vragen.

Eenvoudig van karakter heeft hij niet getracht naar buiten te schitteren,

doch voor elk die zijne hulp inriep stelde hij op de meest welwillende wijze zijne zeer gewaardeerde kennis en werkzaamheid beschikbaar.

Als mensch stelde hij zich zelf zeer hooge eischen, die hij ook in zijne betrekking niet verloochende. J. C. O.

Het rijks-archief in Utrecht heeft in de laatste dagen eene aanwinst verkregen van het allerhoogste belang. Uit de door den rijks-archivaris in Utrecht in zijne geschiedenis van *Het archief der bisschoppen van Utrecht* gepubliceerde onderzoekingen over dit archief was het gebleken, dat de bisschoppen naast hun hoofd-archiefdepôt in den Dom te Utrecht twee andere depôts bezaten op de St. Catharijnepoort te Utrecht en in de sacristie der St. Lebuinuskerk te Deventer. Deze depôts stonden om onbekende redenen onder toezicht der Staten van het Nedersticht en van het Oversticht; doch de bestaande inventarissen van het Deventersche depôt, gevoegd bij hetgene over het Utrechtsche bekend is, bewijzen, dat de inhoud dier twee zoogenaamde „landskisten" tot het bisschoppelijk archief behoorde. De verzamelingen, ofschoon kleiner dan het depôt in den Dom, bevatten toch talrijke zeer belangrijke stukken, vooral uit de 14e eeuw. De Utrechtsche landskist was op de St. Catharijnepoort bij het stedelijk charterdepôt geborgen; de Deventersche kist werd uit vrees voor de beeldstormers uit de St. Lebuinuskerk naar het stadhuis overgebracht. Zoo lag het voor de hand, dat de inhoud van beide kisten zich in de stedelijke charter-collectiën van Utrecht en Deventer zou oplossen, en dit is inderdaad geschied.

Het Deventersche gemeentebestuur, door den vorigen gemeente-archivaris op deze omstandigheden attent gemaakt, heeft dezer dagen uit eigene beweging besloten, om hetgeen van de collectie nog in het gemeente-archief aldaar aanwezig is (de tegenwoordige archivaris heeft de verzameling met zorg bijeengezocht en nog ruim 80 charters teruggevonden) in bruikleen af te staan aan het rijks-archief in Utrecht. Het Utrechtsche gemeentebestuur, daarvan in kennis gesteld, heeft niet willen achterblijven en harerzijds de nog aanwezige charters uit de Utrechtsche landkist, die in den onlangs verschenen inventaris van het gemeente-archief reeds in eene afzonderlijke afdeeling vereenigd waren, aan het Utrechtsche rijks-archief in bruikleen afgestaan. Zoo heeft dit depôt op de meest onverwachte wijze plotseling niet minder dan ruim 170 hoogstbelangrijke bisschoppelijke charters uit de 14e en 15e eeuwen verkregen. Deze aanwinst, op zich zelf reeds zoo verblijdend, ontleent een bijzonder belang aan de omstandigheid, dat zij zonder de geringste onaangenaamheden is verkregen. Wij zijn in de laatste jaren er maar al te zeer aan gewoon geraakt, te hooren van geschillen tusschen het rijk en gemeentebesturen over het recht op archiefstukken, — geschillen, die door hunne hevigheid in omgekeerde reden staan tot de belangstelling, overigens door gemeentebesturen in

archiefzaken getoond. Doch ziehier nu twee gemeentebesturen, die geheel anders handelen, die, zoodra zij overtuigd zijn, dat het recht van het rijk op deze stukken historisch vast staat, niet vragen, of het bewijs van deze rechtmatige aanspraken ook juist volgens de tegenwoordige bewijsregelen in rechte geleverd kan worden, doch die integendeel, zonder een verzoek om afstand af te wachten, zich haasten om de stukken aan het rijk te restitueeren. Het geval verdient als een zéér verblijdend teeken des tijds gesignaleerd te worden.

In den Zwolschen gemeenteraad is voor eenigen tijd behandeld het voorstel van B. en W. tot overdracht van de Sassenpoort aldaar in eigendom aan het Rijk. Uit het voorstel bleek, dat het Rijk over het gebouw wenschte te beschikken ten behoeve van de verzameling der Rijksarchieven in Overijsel. Indien de gemeente Zwolle bereid gevonden werd voor dat doel het gebouw aan het Rijk in eigendom af te staan, zou het Rijk zich verbinden de Sassenpoort in staat en stijl te onderhouden en zoo noodig te herstellen buiten bezwaar van de gemeente. B. en W. stelden voor daartoe te besluiten, onder voorwaarde intusschen, dat het Rijk bereid is ook het uurwerk op den toren in goeden staat te houden. Met dit voorstel heeft de Raad zich vereenigd, zoodat het bestaan van genoemd merkwaardig gebouw op den duur is verzekerd, en zal worden voorzien in de dringende behoefte aan een voldoende, misschien niet in alle opzichten geschikte, maar in ieder geval zeer gewenschte bergplaats voor de gedenkstukken van Overijsels geschiedenis.

Onder de voor Gelderlands geschiedenis merkwaardige plaatsen moet vooral de Bruggelermark en het daarbinnen gelegen „Heerenhul" geteld worden, zijnde dit de plaats, waar sedert de vroegste tijden tot aan 1620 de zittingen van het hoogste gerechtshof of de „Klaringen" werden gehouden.

De mark ging bij gedeelten reeds vroeger in particulier bezit over, en nu is door verkoop van het overblijvende de mark ontbonden, terwijl men bij meerderheid van stemmen besloot de bescheiden der mark aan het archief van Gelderland op te zenden.

In den gemeenteraad van 's Gravenhage kwam ter sprake een voorstel tot verhooging van een post der gemeentebegrooting ten einde alphabetische registers van den Burgerlijken Stand te doen vervaardigen.

De Burgemeester merkte op, dat men te Rotterdam reeds bezig is sedert 1867 en dat het werk minstens *f* 21.500 zal moeten kosten, maar *f* 44.000 als men werkte volgens het Parijsche systeem, door den archivaris het goede genoemd, terwijl in elk geval met de zaak behoorde te worden gewacht, tot men een brandvrij lokaal heeft. Hierop werd het voorstel ingetrokken.

Wat het buitenland betreft, deelen wij de volgende niet onbelangrijke berichten mede:

De directie der Pruisische staats-archieven beraamt het plan om, ter betere voorbereiding van archief-ambtenaren, aan de universiteit te Halle of te Marburg eene bijzondere school te openen.

Op voorstel van den heer Clément Lyon heeft het historisch en archeologisch congres, vergaderd te Brussel, het besluit genomen om er bij de regeering op aan te dringen, dat, met zekere beperkende bepalingen voor zooverre dit noodig zal blijken, de notaris-archieven tot het doen van historische en andere wetenschappelijke doeleinden zullen worden opengesteld.

Een gelijksoortige poging om de oude Fransche notaris-archieven tot wetenschappelijke onderzoekingen open te stellen, in verband daarmede te doen ordenen en beschrijven, en het beheer er van een geheele reorganisatie te doen ondergaan, is door den minister van openbaar onderwijs in Frankrijk gesteund en schijnt te zullen slagen. De heer Falcimaigne, directeur der burgerlijke zaken aan het ministerie van justitie, heeft deze zaak ter hand genomen, om haar met de daarvoor benoemde commissie tot een goed einde te brengen.

Het nieuw algemeen Rijksarchiefgebouw.

Men zal zich herinneren, dat wij in den vorigen jaargang (p. 72) onze mededeelingen omtrent bovenstaand onderwerp eindigden met het door den Minister van Waterstaat bij de begrootingsdiscussie gemaakte voorbehoud, om gedurende den loop van het jaar 1893 een wijziging voor te stellen in den toen ten slotte aangenomen post: „Verbouwing van het Departement van Binnenl. Zaken en daarmede in verband staande uitgaven, *f* 50.000", nadat die voor „Bouw van archieflokalen," tot een bedrag van *f* 150.000 van de begrooting was afgevoerd.

Aan dit voornemen is door den Minister geen gevolg gegeven, wel echter werden op de begrooting voor 1894 (Hoofdstuk IX, Waterstaat) de volgende posten uitgetrokken:

Art. 121. Verbouwing van het Departement van Binnenl. Zaken en daarmede in verband staande uitgaven *f* 50.000.

Art. 122. Bouw van archieflokalen *f* 100.000.

Uit de in de memorie van toelichting aan deze artt. gewijde paragraaf blijkt, dat de bedoeling was hierbij „een krediet" aan te vragen, „om tot den bouw van een nieuw archiefgebouw te kunnen overgaan." Den Minister van Waterstaat was het „nog niet mogen gelukken, hetzij een wijze van verbouwing van het tegenwoordig Departement van Binnenlandsche Zaken, hetzij een tijdelijke plaatsing van dat Departement gedurende de verbouwing te vinden, welke met het oog op den dienst kon worden gevolgd."

Van daar, in verband met wat vroeger is geschied [1]), deze posten op de begrooting. De memorie voegt er nog bij:

„Voor het geval door gemis aan geschikte tijdelijke huisvesting de verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken, nadat dit archief voltooid is, niet mocht plaats gehad hebben, zullen overeenkomstig het in bovengenoemde Memorie van Toelichting genoemde denkbeeld de bureaux van dat Departement alsdan *tijdelijk*, namelijk gedurende die verbouwing, in het tegenwoordige archief gehuisvest kunnen worden."

De Regeering hield tevens vast aan haar denkbeeld, om bij de aanneming van art. 122, dien bouw te doen plaats hebben op het voor twee jaren aangekocht terrein aan den Bezuidenhoutschen weg te 's Gravenhage.

In het voorloopig verslag over het ontwerp uitgebracht, lezen wij na een herinnering aan wat is voorafgegaan het volgende:

„De meeste leden konden zich met het opnieuw gedane voorstel niet vereenigen en wezen op de bezwaren in het voorloopig verslag betreffende genoemd wetsontwerp [2]) tegen het voorstel der Regeering ingebracht. Andermaal werd betoogd, dat het terrein aan het Bezuidenhout, ook wegens den verren afstand van de gebouwen der Departementen niet geschikt is voor den bouw van archieflokalen en dat in de behoefte tot bewaring van de archiefstukken, die na oordeelkundige schifting zullen blijken van blijvend belang te zijn, voldoende kan voorzien worden door bijbouw in den tuin van het archiefgebouw op het Plein.

Kan het terrein op het Bezuidenhout niet zonder schade van de hand gedaan worden en moet daarvoor eene bestemming gevonden worden, dan gaf men in overweging daar een eenvoudig gebouw te plaatsen voor het Ethnografisch Museum, dat thans te Leiden op onvoldoende wijze is geborgen. Het museum zou dan zeker drukker bezocht worden dan nu geschiedt. In elk geval, hoe men ook denke over den bouw van archieflokalen, de zaak scheen belangrijk genoeg om haar bij afzonderlijke wetsvoordracht te behandelen. Aan de Eerste Kamer zou dan tevens gelegenheid gegeven worden daaromtrent eene zelfstandige beslissing te nemen. Men gaf den Minister derhalve in overweging den post van de begrooting te nemen."

De in ruimeren kring bekend geworden redevoering van Mr. J. E. Heeres, op het Taal- en Letterkundig congres te Arnhem gehouden, waarbij met klem van redenen de onafwijsbare en oogenblikkelijk dringende eisch van een nieuw Rijksarchiefgebouw werd aangetoond, evenals de op dat congres aangenomen, (p. 69 hiervoren medegedeelde) motie bleken bij de volksvertegenwoordiging, met name bij de commissie van rapporteurs al zeer weinig te hebben uitgewerkt. De voorspelling van Dr. C. B. Spruyt in zijn verslag over het bedoelde congres, uitgebracht

1) Zie pag. 71 vlg. van den vorigen jaargang.
2) nl. de Ontwerp-begrooting over 1893.

in de Letterkundige Afdeeling der Kon. Academie van Wetenschappen, dat de bereiking van het door Mr. HEERES beoogde doel zeer twijfelachtig was, scheen dus bewaarheid te zullen worden.

De Spreker voegde er echter bij de beperking, „wanneer niet nog anderen propagranda maken voor zijn denkbeeld."

Diezelfde overweging kwam ook bij het Bestuur onzer Vereeniging op. Zoo ooit dan was er nu aanleiding om naar buiten op te treden, in het belang van geheel het archiefwezen hier te lande. En wel een zoo dringende, dat het Bestuur meende zonder nadere raadpleging met de leden, in zijne hoedanigheid namens de Vereeniging zijne stem te moeten laten hooren. Daaraan dankt het volgend adres zijn ontstaan.

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal,

Geven met den verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, uitmakende het BESTUUR der VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN IN NEDERLAND;

dat zij met groot leedwezen hebben gezien, dat in het voorloopig verslag omtrent hoofdstuk IX der ontwerp-staatsbegrooting over den post „Bouw van archieflokalen", opgenomen onder art. 122, een ongunstig oordeel wordt uitgesproken en in overweging wordt gegeven dien van de begrooting af te voeren;

dat zij het ten zeerste zouden betreuren, indien wederom de bouw van een nieuw Algemeen Rijksarchiefgebouw werd uitgesteld, althans de aanvang daarvan wederom — wie weet voor hoe lang? — verschoven, en zulks op de volgende gronden:

Het is bekend, dat het tegenwoordige Rijksarchiefgebouw aan het Plein te 's Gravenhage, indertijd tot geheel andere doeleinden bestemd, voor de berging van de kostbare bronnen onzer nationale geschiedenis allerminst geschikt is; zooals trouwens niet is te verwonderen, daar het is een oorspronkelijk tot opname der afgevaardigden van Amsterdam gebouwd huis, dat, hoe geschikt ook voor bewoning, aan geen der vereischten voldoet, die men in den tegenwoordigen tijd aan een gebouw voor de bewaring van „'s lands historiebladen" moet stellen.

De steeds aangroeiende massa archieven sinds 1813, die bij de verschillende departementen en administraties worden bewaard, heeft langzamerhand zulk een omvang gekregen, dat men ze op de genoemde plaatsen nauwelijks meer kan bergen, laat staan in behoorlijke orde, op een voor het gebruik geschikte wijze bewaren en zoodoende voor ondergang en vernietiging behoeden. Het spreekt toch van zelf, dat de bescheiden, die niet meer dagelijks in handen komen, bij overvulling der bureaux naar de zolders verhuizen en daar aan alle kwade kansen van

lekkage, vervuiling, beschadiging door ratten en muizen niet alleen, maar ook en vooral aan ernstig brandgevaar zijn bloot gesteld. De brand in het Ministerie van Marine is in dit opzicht een gevoelige — ook onverdiende? — les geweest. Dat de stukken, waaruit onze geschiedenis sinds 1813 kan worden gekend, zoodoende gevaar loopen binnen een niet lang tijdsverloop aan den ondergang te worden prijsgegeven, behoeft dan ook geen betoog.

Overbrenging dezer bescheiden naar een centraal depôt, waar gelegenheid tot goede berging en daarmede tot behoorlijke bewaring is, schijnt dus een onafwijsbare eisch des tijds; en de inrichting van een daartoe geschikt gebouw mag naar het oordeel van adressanten niet langer worden uitgesteld.

Twee wegen staan hiertoe open, òf verbouwing en uitbreiding van het tegenwoordige Rijksarchiefdepôt, òf oprichting van een geheel nieuw gebouw, waar alle staatsarchieven zouden kunnen worden geborgen, zoowel die van vóór als van na 1813. Op den duur toch kan deze grens tusschen de zoogenaamd oude archieven en de latere, zoodra zij niet meer bij de administraties berusten, niet gehandhaafd worden.

De keuze kan volgens het oordeel van adressanten niet moeilijk zijn.

Immers het tegenwoordig gebouw in den bestaanden toestand ongeschikt, is met geene mogelijkheid in te richten tot een behoorlijke bergplaats van alle gedenkstukken onzer historie. Het groote brandgevaar is niet weg te nemen; het gebouw toch staat niet geïsoleerd van de naburige panden, tot welke zelfs een bakkerij behoort. Er zal dus altijd brandgevaar dreigen, waartegen de voorbehoedmiddelen, in het gebouw zelf aanwezig, slechts weinig zekerheid geven. Daarbij komt dat de geheele inwendige constructie van hout is, zoodat men, om een behoorlijken waarborg tegen brand te verkrijgen, het geheele binnenwerk zou moeten uitbreken.

Zonder zulk een uiterst kostbare en weinig aanbevelenswaardige behandeling is bovendien in het gebouw zelf geen meerdere bergruimte te verkrijgen, terwijl de kubieke inhoud van het gebouw, ingericht zooals het behoort, een viermaal grootere hoeveelheid archieven zoude kunnen bevatten.

Niet onopgemerkt blijve ook, dat de inrichting voor gebruik door het publiek weinig doelmatig is. Immers de ondervinding heeft geleerd, dat dit gebruik ook bij voorbeeldige medewerking en telkens herhaalde hulp der ambtenaren zeer lastig en ongemakkelijk is, zoodat de werkzaamheid der bezoekers niet of zeer bezwaarlijk de gewenschte vruchten kan afwerpen, tenzij aan het publiek eene vrijheid worde vergund, die zeker niet zonder bedenking is te achten.

In ieder geval zou dus een ander gebouw aan het tegenwoordige moeten worden toegevoegd. Dit gebouw zou naar de eischen des tijds, geheel van ijzer en steen, kunnen worden ingericht. Maar dan ook blijft

het brandgevaar bestaan, ja het wordt vergroot; immers dat gebouw zal moeten worden geplaatst in den tuin achter het depôt aan het Plein. Daardoor zal de achterzijde van het tegenwoordige gebouw niet meer vrij zijn, terwijl het nieuwe zelf ter weêrszijden aan de naburige perceelen zal moeten aansluiten. De voor eenige jaren op de plaats der vroegere koninklijke stallen gebouwde bergplaatsen zullen aan de zuidzijde (de zonnekant) veel licht moeten missen, en de daar reeds bestaande vochtigheid zal zonder twijfel toenemen. Het zal bovendien zeer de vraag zijn, of dit laatste euvel in het ter aangeduider plaatse eventueel te stichten gebouw met vrucht zal kunnen worden bestreden.

Verbouwing noch uitbreiding van het tegenwoordige Rijksarchiefdepôt zal derhalve op afdoende, of zelfs maar voor enkele jaren voldoende wijze tot het beoogde doel kunnen leiden. Men zal steeds ten koste van veel geld verkrijgen een zeer onbevredigenden toestand, en hoe meer geld men allengs aan het oude gebouw besteedt, hoe moeilijker men het maken zal op den ingeslagen, verkeerden weg terug te komen.

Daarom kan, naar adressanten meenen, slechts één weg naar het doel leiden. Stichting van een geheel nieuw, geheel brandvrij, volkomen geïsoleerd gebouw is de eenig mogelijke wijze om een bergplaats te verkrijgen voor de gedenkstukken der Nederlandsche historie, die het exceptioneel belang dezer documenten waardig is. Men vergete toch niet, dat bij een eventueelen brand in het gebouw aan het Plein te 's Gravenhage die stukken zoo goed als verloren zijn. Redding daarvan, althans uit de hoogere verdiepingen, behoort tot de onmogelijkheden. En mocht dat ongeluk plaats hebben, verloren waren dan de grondslagen, waarop de kennis van de daden onzer voorvaderen in den tijd der republiek steunt; verloren de documenten, die de nog vrij wel onbekende historie onzer vestiging in Oost- en West-Indië bevatten, verloren de stukken, die onze groote mannen als Oldenbarneveldt en de Witt nader leeren kennen; verloren de bescheiden, waaruit wij onze nadere kennis omtrent de louteringsperiode van 1795—1813 moeten putten; verloren eindelijk alles wat ons rest van de kanselarij der oude graven van Holland en Zeeland; verloren — maar waartoe nog meer op te sommen? Niemand toch zal de hooge waarde van ons Algemeen Rijksarchief voor onze historie, en dus ook voor de tegenwoordige generatie, ontkennen. En naarmate de archieven meer en meer in deze (zoo men meende, veilige) bergplaats vereenigd zijn en vereenigd zullen worden, vergroot men het gevaar, dat met éénen slag alle bronnen der Nederlandsche geschiedenis verloren zullen gaan.

De vraag is, welk offer men voor het behoud van deze unieke collectie wil brengen. Aan adressanten schijnt het niet twijfelachtig, dat de weg waarop door aanneming van den bedoelden post der begrooting de eerste stap zou worden gezet, is de eenige, die op afdoende wijze tot het beoogde doel zou leiden. Moge hij aanvankelijk eenige hoogere finan-

tiëele eischen stellen, op den duur zou het stellig blijken, dat ook in dezen de zuinigheid de wijsheid zou hebben bedrogen. Bovendien het gevraagde offer is toch niet zoo groot, Nederland is toch nog niet zoo arm, zijne finanties verkeeren nog niet in zulk een bedenkelijken toestand, dat het de bronnen zijner historie aan groote kansen van vernietiging langer zoude blootstellen. Al kunnen wij niet zeven millioen francs uitgeven als Frankrijk zal doen voor de uitbreiding der Bibliothèque nationale te Parijs, noch een som besteden, als Engeland voor de inrichting van nieuwe archiefgebouwen bij het Record-office te Londen, wij kunnen een voorbeeld nemen aan hetgeen in Beieren en België is geschied. Daar zijn enorme bedragen uitgegeven voor de berging der staatsarchieven in geheel brandvrije lokalen in de hoofdsteden des rijks. Kan Nederland alleen achterlijk blijven? Zal het voor zijne zuidelijke broeders onderdoen in eerbied voor een roemrijk verleden, voor de grootsche daden van het voorgeslacht, dat is in self-respect?

De ondergeteekenden weigeren het te gelooven.

Het is om deze redenen, dat zij de vrijheid nemen zich tot Uwe vergadering te wenden met het eerbiedig maar dringend verzoek den meergemelden post van hoofdstuk IX der staatsbegrooting voor 1894 wel te willen aannemen.

't Welk doende, enz.

's Gravenhage, November 1893.

Ten einde meer algemeene bekendheid te geven, en aan het adres zelf, en aan de daarin vervatte argumenten besloot het Bestuur:

1°. het stuk te laten drukken, en aan de leden der 2e Kamer ieder een exemplaar te doen geworden, afschriften toe te zenden aan de hoofden der Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Waterstaat, Handel en Nijverheid, en in de dagbladen het zoo mogelijk in zijn geheel en anders in uittreksel te doen plaatsen;

2°. onderscheiden personen en genootschappen, wier werkzaamheid zich uitsluitend of ten deele op historisch terrein beweegt en van wie instemming en medewerking kon worden verwacht, uit te noodigen daarvan door adhaesie-betuiging te doen blijken. Die uitnoodiging werd gericht tot het bestuur van

1. het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde;
2. der Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch recht en geschiedenis;
3. van het Historisch Genootschap te Utrecht;
4. van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen;
5. der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het Oud-Vaderlandsche recht te Utrecht;

6. der Geldersche Maatschappij van geschied- en letterkunde onder de zinspreuk: Prodesse conamur;

7. van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, te Amsterdam;

8. der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden;

9. van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te 's Gravenhage;

10. der Vereeniging „die Haghe";

11. van het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen;

12. van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant;

13. van „Limburg", Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst te Roermond;

14. van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in het hertogdom Limburg, te Maastricht;

bovendien tot

15. de Redactie van het Archief voor de Geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, en

16. die van de Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem.

Van de bovenbedoelde vereenigingen werd alleen door de onder nos. 1 en 14 genoemde niet aan ons verzoek voldaan, van de overige bepaalden sommige zich tot eenvoudige adhaesiebetuiging, terwijl andere meer of minder uitvoerig bij afzonderlijk adres op de aanneming van den meer bedoelden post aandrongen.

Voorts werd er door de bemiddeling van dr. P. J. Blok, hoogleeraar te Groningen, wien daarvoor een woord van dank onzerzijds toekomt, een adres van instemming met dat der Vereeniging, geteekend door de volgende hoogleeraren: Drs. R. Fruin, J. G. R. Acquoy, P. L. Muller, S. J. Fockema Andreæ te Leiden, F. J. L. Krämer en H. G. Kleyn te Utrecht, en H. C. Rogge te Amsterdam.

Bij het adres, uitgegaan van het Prov. Utrechtsch Genootschap van K. en W. werd nog een argument op den voorgrond gesteld, waarop in het adres onzer Vereeniging niet voldoende de aandacht was gevestigd. Het zij daarom geoorloofd bedoeld stuk in zijn geheel hier te laten volgen.

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen de Directie van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen,

dat zij met groote belangstelling heeft kennis genomen van het adres, aan Uwe vergadering gericht door de Vereeniging van archivarissen ter zake van den bij art. 122 van Hoofdstuk IX der Ontwerp-staatsbegrooting voorgestelden bouw van een nieuw Centraal archiefgebouw te 's Gravenhage,

dat zij van oordeel is, dat, waar reeds de meerderheid der rijks-archief-

depôts in de provinciën zich thans mag verheugen in brandvrije en doelmatig, bepaaldelijk voor dit doel ingerichte bergplaatsen, het belangrijkste der rijks-archiefdepôts, het Algemeen Rijks-archief te 's Gravenhage, niet langer van zulk een voordeel verstoken behoort te blijven,

dat naar het oordeel van adressante het gevaar met ieder jaar grooter wordt, naarmate bij de bestaande neiging tot centralisatie en bij de ontwaakte belangstelling in het archiefwezen steeds meer kostbare documenten in het gebouw aan het Plein vereenigd worden,

dat het belang van het Algemeen Rijks-Archief uit een historisch oogpunt in het adres der Vereeniging uitvoerig betoogd wordt; doch dat naar het oordeel van adressante ook overwegingen van praktischen aard het verlies der in het Algemeen Rijksarchief geborgene documenten tot een waarlijk nationalen ramp zouden maken. Immers in dit depôt zijn geborgen (en zullen na de eerlang te verwachten, dringend noodzakelijke overbrenging van archieven na 1813 nog veel meer geborgen worden) de rechtstitels van den Staat der Nederlanden: men vindt aldaar den officiëelen tekst van alle voor 1813 van het centraal bestuur uitgegane verordeningen en resolutiën, — de bewijsstukken der verdragen en contracten, gesloten met buitenlandsche mogendheden en Indische vorsten, — de constitutiebrieven en verdere rechtstitels der domeinen van den Staat en van al zijne goederen en rechten, — en verder tal van bescheiden, wier verlies zoowel voor den Staat als voor velen zijner onderdanen bij het voeren van gedingen van onberekenbaar financiëel nadeel zou zijn, waaronder het voldoende zal zijn te noemen alle registers van eigendomsoverdrachten van vaste goederen in de provincie Zuid-Holland voor 1811,

dat het naar het oordeel der Directie onverantwoordelijk zou zijn, zoovele stukken van een geheel eenig belang (wier opsomming het gemakkelijk zou zijn nog met velen te vermeerderen) op den duur te bergen in een gebouw, dat naar het oordeel van bevoegde deskundigen zoovele gebreken aanbiedt,

dat de regeering blijkens haar herhaald voorstel tot het stichten van een nieuw gebouw dan ook niet bereid blijkt, de verantwoordelijkheid voor den bestaanden toestand langer te dragen, — eene verantwoordelijkheid, die trouwens bij een onvoorzienen ramp alleen gedekt zou zijn te achten, indien het vaststond, dat *alles* gedaan was om zulk een onherstelbaar verlies te voorkomen.

Redenen waarom adressante zich veroorlooft Uwe hooge vergadering met allen aandrang in overweging te geven, om den genoemden post op de Staatsbegrooting voor 1894 aan te nemen.

't Welk doende enz.

De Directie voornoemd,
P. Verloren van Themaat, *Voorzitter.*
R. Melvil van Lynden, *Secretaris.*

Het liet zich verwachten, dat deze adres-beweging ook in de pers niet onbesproken zou blijven. Afgezien van de dag- of weekbladen, die alleen het adres, geheel of gedeeltelijk overnamen zonder verderen commentaar; bepalen wij de aandacht bij die, welke de zaak zelf eenigszins uitvoeriger bespraken.

In het nommer van 9 Dec. 1893 brengt de Amsterdammer, Dagblad voor Nederland den bouw van een algemeen rijksarchief ter sprake, in een kort artikel: „Musea en Archief", waarin het grootere belang van de stichting van een centraal algemeen rijkarchiefgebouw wordt betoogd. De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland (van 16 December) bevatte enkel een aanbeveling van het adres; terwijl dit in den Spectator, van denzefden datum, meer uitvoerig en met een beroep op en een citaat uit de meer vermelde rede van mr. J. E. Heeres, op meer klemmende wijze geschiedde.

In het Handelsblad van 19 Dec. j.l. vinden wij onder het opschrift: „Een adres van geleerden," evenzeer een aanbeveling der aanneming van den bewusten post; nu in verband met de inmiddels verschenen memorie van antwoord op de in het voorloopig verslag voorkomende bedenkingen.

Echter ook de oppositie ontbrak in de pers niet. Een oppositie, die echter niet tegen het stichten van een nieuw algemeen rijksarchiefgebouw opkwam, maar bepaaldelijk zich richtte tegen de plaats, waar dit volgens het voorstel der Regeering zoude geschieden, en de voorkeur er aan gaf den bouw te doen plaats hebben op het terrein achter het tegenwoordig gebouw aan het Plein. Dit in het denkbeeld, dat men daar goedkooper zoude terecht kunnen, en dat dan het tegenwoordige gebouw zijn' waarde voor den staat zoude behouden; terwijl men de vochtigheid op het terrein aan den Bezuidenhoutschen weg, evenals den verren afstand, een zeer groot bezwaar rekende.

Het Vaderland van 20 December maakte zich tot tolk van deze bedenkingen, met de vraag: „Een noodige uitgaaf?" Toch is de S. daarvan een vriendschappelijke bestrijder. Minder is dit het geval met dien van een artikel in het Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage van 17/18 Dec. Hierin valt een zekere animositeit niet te miskennen. Echter niet zoozeer tegen het plan zelf als wel tegen besturen van vereenigingen en genootschappen, die, in dezen zonder een algemeene leden-vergadering bijeen te roepen, zich in de zaak hebben gemengd en tot het zenden van een adres of adhaesiebetuiging zijn overgegaan. De daar gemaakte bedenkingen zijn geen andere dan de reeds opgegevene, en worden bij het hier achter mede te deelen debat in de Tweede Kamer der Staten-Generaal voldoende weêrlegd.

De heftigste en zeker ook de best gewapende bestrijder trad op in de Haagsche Courant van Maandag 18 Dec. j.l.; onder het pseudoniem van „Conservator". Het artikel verdient in zijn geheel te worden gelezen, ook als een voorbeeld hoe men door heftige polemiek en sterke bewe-

ringen niet altijd de juistheid zijner meening bewijst. Na een overzicht der feiten- en een hier zeker niet gemotiveerden Seitenhieb tegen de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van B. Z., wordt de memorie van antwoord, die wij straks in haar geheel mededeelen, afgemaakt als zich schuldig makende aan „verdraaiing van feiten" en als blijk gevende van geheele onbekendheid „met plaatselijke toestanden". Wij laten dit alles, voor hetgeen het is. Ook heeft de zaak nu eenigszins haar belang verloren. Alleen vragen wij iederen onpartijdige, of uit het adres onzer Vereeniging kan worden gelezen de aanbeveling om alle stukken, bij de administraties opgehoopt, zonder schifting over te nemen en in het nieuwe rijksarchiefgebouw tot in lengte van dagen te bewaren. Hier staan wij — wij zouden bijna geneigd zijn de woorden van den strijdlustigen „Conservator" over te nemen — voor een bewering, die alleen in 's mans heftigen gemoedsaard, welke hem meer doet lezen dan er staat, hare verklaring kan vinden. Hetgeen verder volgt over de ruimte en de droogheid van het terrein achter het tegenwoordig gebouw vindt voldoende wederlegging in de rede van den Minister van Waterstaat, bij deze gelegenheid in de 2e Kamer der Staten-Generaal gehouden, die dan toch wel niet uit de door den S. als verdacht gemaakte bron afkomstig zal zijn.

Ter juiste beoordeeling van het voorafgaande en van de argumenten voor en tegen laten wij de meer aangehaalde memorie hier in haar geheel volgen, en evenzoo het tamelijk uitgebreide debat in de Tweede Kamer.

Memorie van antwoord.

Bouw van archieflokalen.

Art. 121 (oud 122). De ondergeteekende herhaalt de reeds in de toelichting op de begrooting voorkomende verklaring, dat het niet in de bedoeling ligt het Departement van Binnenlandsche Zaken definitief naar het tegenwoordig archiefgebouw (het oude huis van Amsterdam) op het Plein over te brengen, doch dat zulks eventueel slechts tijdelijk zoude geschieden.

De stichting van een nieuw centraal archiefgebouw, reeds sinds 1890 in overweging, is noodzakelijk, onafhankelijk van de quaestie van de eventueele tijdelijke huisvesting van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Het thans in gebruik zijnde archiefgebouw (oorspronkelijk het woonhuis der afgevaardigden van Amsterdam) is niet voor de tegenwoordige bestemming opgetrokken en dan ook in menig opzicht minder geschikt. Het is bovendien thans geheel gevuld, en ofschoon men aan Bleijenburg oude stallen tot een archievenbergplaats inrichtte — wat door hare van het hoofdgebouw afgezonderde ligging veel ongerief veroorzaakt — is er geene mogelijkheid om nog eenigszins omvangrijke collectiën op te nemen.

Daartegenover staat, dat nagenoeg alle Departementen overvuld zijn met archieven, welke tal van kamers, die voor bureaux zeer noodig zouden zijn, innemen en overigens in gangen en op zolders opgestapeld liggen. De toestand aldaar is onhoudbaar geworden, niet alleen wegens de overvulling der lokalen en de onmogelijkheid om de archieven in nauwelijks genaakbare, donkere en niet verwarmde lokalen behoorlijk te raadplegen, maar ook wegens het dreigend gevaar voor vernietiging der staatspapieren zoowel door lekkages als door brand. Reeds in 1890 heeft eene commissie, speciaal belast met het instellen van een onderzoek naar de maatregelen, noodig om bij brand in 's lands gebouwen de archieven te redden, dien toestand in bijzonderheden blootgelegd en verklaard, dat „die toestand dermate onbevredigend is, dat bij een onverhoopt gevaar alle maatregelen en voorzieningen tot redding getroffen, ijdel zullen blijken te zijn . . . . . Thans zijn geheele zolders met archieven overvuld. Vooreerst zijn die verzamelingen daar aan lekken blootgesteld, dan kan er des winters, bij gebrek aan stookplaatsen, bezwaarlijk gewerkt worden. Voor de gebouwen, welke voor zulk een bovenlast niet berekend zijn, is die toestand nadeelig. Het ontbreken van behoorlijke toegangen maakt alle pogingen tot redding in geval van brand ijdel en levert een wezenlijk levensgevaar op voor hen, die zulke pogingen zouden willen wagen. Indien de commissie er zich bij bepaalde de materieele hulpmiddelen te noemen en de reglementeering aan te wijzen, welke voor het redden van documenten aan te bevelen zijn, zou zij een vrijwel nutteloos advies verstrekken, te nadeeliger, wijl er eene gerustheid uit kon voortkomen, welke noodlottig zou kunnen blijken. Afdoende maatregelen zijn tot voorkoming van onherstelbare rampen dringend noodig."

Als zoodanigen afdoenden maatregel noemde de commissie de overbrenging van de oudste archieven, van die namelijk, welke in den regel weinig voor de loopende administratie gebruikt worden, naar een centraal brandvrij archiefgebouw.

Alleen zoodoende zullen de bureaux der verschillende administratiën van den overlast der documenten bevrijd worden en zal aanbouw van nieuwe bureaux te vermijden zijn. Ook de restauratie der groote Hofzaal, waarop wederom in het Voorloopig Verslag aangedrongen wordt, zal eerst dan ter hand genomen kunnen worden, wanneer de archieven die dit historisch gebouw vullen, daaruit verwijderd zullen zijn. Men mag veilig zeggen, dat zoolang de collectiën staatspapieren in de lokalen der verschillende administratiën verspreid blijven, tal van verbeteringen aan 's lands gebouwen achterwege moeten blijven.

Aan eene overbrenging dier archieven naar het tegenwoordig achiefgebouw op het Plein valt echter niet te denken wegens het gebrek aan ruimte. Doch ook wanneer men het bezwaar uit den weg ruimde, zoude eene overbrenging daarheen ongeraden zijn, omdat het gebouw aan het

Plein geene waarborgen tegen het gevaar van brand oplevert. De allereerste eisch welken men verplicht is aan een archiefgebouw te stellen, is echter ongetwijfeld absolute veiligheid voor brand. Dit gebouw toch is niet brandvrij ontworpen; alle balken, vloeren, kasten, kappen zijn van hout, de verwarming geschiedt op gebrekkige wijze, daarin zijn twee woningen en ook de dienstlokalen zijn tusschen de bewaarplaatsen der documenten verspreid. Voorts is het gebouw niet alleen niet geïsoleerd, maar belendt het aan eene bakkerij.

De Regeering acht zich niet verantwoord zulk een toestand zoowel op het Plein als in de gebouwen der Rijksadministratiën te laten voortduren, en nog minder eene afdoende verbetering voor goed onmogelijk te maken door het bestaande ongeschikte gebouw, ten koste van groote uitgaven, in den tuin uit te breiden. De documenten, die het hier geldt en welke als het ware de geheele nationale geschiedenis van het land bevatten, hebben aanspraak op veilige en behoorlijke bewaring en verzorging, daargelaten dat ook de administratiën, welke deze documenten te raadplegen hebben, daarbij het grootste belang hebben

Het is op al deze gronden dat de ondergeteekende, na overleg met en met instemming van zijn ambtgenoot voor Binnenlandsche Zaken, die in het bijzonder met de verzorging van 's Rijks archieven is belast, een gebouw voor deze verzamelingen wenscht te stichten, alwaar zij volkomen veilig en brandvrij zullen bewaard worden en gemakkelijk te raadplegen zullen zijn. Het terrein aan den Bezuidenhoutschen weg is daartoe uitnemend geschikt. Het dienstgebouw met concierge-woning, waarin de bureaux gevestigd zullen zijn, ligt alleen aan de openbare straat; daarachter en alleen door steenen gangen verbonden, zal het depôtgebouw of magazijn zich verheffen, dat, wijl het geheel aan het gezicht onttrokken is, een hoogst eenvoudig uiterlijk aanzien zal verkrijgen; het zal uitsluitend van steen en ijzer samengesteld zijn, en, daar alles aan alle zijden geïsoleerd zal staan, is alle gevaar voor brand uitgesloten.

Terwijl het tegenwoordig Rijksarchiefgebouw aan het Plein slechts ruim 8000 meter planklengte biedt, en de thans benoodigde planklengte als men ook de Departementen en Rijksadministratiën van hunne weinig geraadpleegde stukken bevrijdt, ongeveer 23,000 M. zou bedragen, zal het nieuwe magazijn 30,600 M. geven, terwijl van het terrein zoodanig partij getrokken wordt, dat een volgend geslacht daarop eventueel een tweede even groot magazijn kan optrekken.

De totale bouwkosten, vroeger voor slechts 24.000 M. geraamd op *f* 550,000, zullen ten gevolge van eenige vereenvoudigingen, voor 30,600 M. iets minder bedragen, namelijk *f* 545.000.

Dat het terrein op te verren afstand van de gebouwen der Departementen gelegen zou zijn, is eene opmerking welke door de hoofden der Departementen niet gedeeld wordt. In groote steden is een afstand zooals deze

zonder beteekenis, en een bouwterrein, dat wegens de bepaalde eischen der veiligheid en de mogelijke uitbreiding in eene volgende eeuw zeer ruim moet zijn, zoude in het centrum der bebouwde kom niet te verkrijgen zijn dan tegen een fabelachtigen prijs.

Na al het voorgaande behoeft niet betoogd te worden, dat het bedoelde terrein voor het nieuwe archiefgebouw dient bestemd te worden en dat er geene termen zijn om het van de hand te doen, noch om daarop een ander Rijksgebouw te stichten. Allerminst zou, alleen om het te benuttigen, daarheen het Ethnographisch Museum uit Leiden overgebracht mogen worden, een maatregel welke, zoo daartoe overgegaan werd, op andere gronden zou moeten steunen, en die overigens niet ter beoordeeling van den ondergeteekende staat.

Wat het denkbeeld betreft om de zaak bij afzonderlijke wetsvoordracht te behandelen, meent de ondergeteekende te mogen verwijzen naar hetgeen in de Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk I reeds gezegd is, namelijk dat de Regeering daarmede niet kan medegaan, omdat suppletoire begrootingen niet bevorderlijk zijn aan een goed financieel beheer en dus zooveel mogelijk moeten beperkt, niet zonder volstrekte noodzakelijkheid vermeerderd worden.

Vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 21 *Dec.* 1893.

Beraadslaging over *onderart.* 121, luidende:

„Bouw van archieflokalen, *f* 100.000.",

met het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde *amendement*, strekkende om het onderartikel te verminderen met *f* 99.000.

De heer Conrad, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft in het Voorloopig Verslag, behalve de bedenkingen in de afdeelingen geuit, ook tevens daarin opgenomen den kenbaar gemaakten wensch om den Minister in overweging te geven den post van *f* 100.000 voor den bouw van nieuwe archieflokalen van de begrooting af te nemen.

De Minister heeft aan dien wensch niet voldaan en den post op de begrooting behouden.

De Commissie van Rapporteurs heeft, na onderzoek ook van den localen toestand en na inzage te hebben genomen van het nieuwe ontwerp betreffende het archiefgebouw, dat op haar verzoek aan de Commissie is medegedeeld, gemeend dat ook zij bij haar voorstel moest blijven volharden.

De bedoeling van het amendement is niet om de oprichting van een ook door de Commissie noodig geacht brandvrij archiefgebouw te verhinderen, maar om, zooals reeds in de schriftelijke toelichting is medegedeeld, de Regeering in de gelegenheid te stellen een nader onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om een nieuw archiefgebouw te plaatsen in den

tuin achter het tegenwoordige archiefgebouw, wat door de Commissie eenstemmig beter werd geoordeeld dan eene plaatsing aan het Bezuidenhout. De Commissie meent, dat haar amendement voldoende is toegelicht en dat zij voor het oogenblik daaraan niets heeft te toe voegen.

Het *amendement*, als zijnde voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer VAN ALPHEN: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik het vorige jaar zoo vrij was deze zaak in een beeld voor te stellen, schetste ik hoe het hoofd van het Departement van Binnenlandsche Zaken door sirenen was gelokt geworden van zijn zonnigen koepel en zich had laten verhuizen naar den hoek van „'s Graven Kooltuin", en zulks ondanks het groote brandgevaar, door de nabijheid der fameuse „bakkerij", — werkplaats voor bruidsuikers en Haagsche hopjes.

De Minister heeft zich toen aan de verlokking weten te onttrekken, en het verheugt mij uitermate hem weder veilig op zijn torentje te weten, waaruit hij zich nu slechts tijdelijk behoeft te verplaatsen en waarnaar hij weder zal terugkeeren.

Nu begrijp ik, dat de sirene, nu zij den Minister van Binnenlandsche Zaken niet blijvend kon verlokken en zich dus haar prooi zag ontrukken, een ander voorwerp heeft gekozen om in haar net te vangen. En die ongelukkige — het is de Rijksarchivaris, wien zij nu zal medeslepen naar dat Kikkerland.

Ware het alleen voor haar zelve geweest, dat zij, uit den Hofvijver verdreven, zich had wenschen te begraven in de schaduw van het Haagsche woud, ik had haar er gaarne de rust gegund, maar nu zij ook den Rijksarchivaris daar met zich wenscht op te sluiten, wil ik daartegen nadrukkelijk protesteeren.

Ik weet werkelijk niet waarom het nieuwe archiefgebouw juist dáár zou moeten verrijzen. Met de Commissie van Rapporteurs ben ik het volkomen eens, dat daarvoor eene veel betere plaats zou te vinden zijn. Wil men echter het gebouw niet in het centrum der stad opgericht zien, men zette het daarom nog niet onder het lommer of in de schemering, waar nagenoeg alleen de concierge een straal van het zonlicht te zien krijgt, op een mijns erachtens ten eenenmale ongeschikt, vochtig terrein, waar dergelijke kostbare zaken als oude archieven niet mogen geborgen worden.

Vindt men het beter de drukte der stad te mijden, waarom dan niet nog liever het nieuwe gebouw gesticht in de Atjehstraat, of, nog verder wenschende te gaan, desnoods geplaatst onder de hoede van St. Hubertus, aan het kanaal naar Scheveningen, waar goed, droog terrein voorhanden is.

De heer DE GEER VAN JUTFAAS: Mijnheer de Voorzitter! Het plan der Regeering om het archief uit het tegenwoordige gebouw te verwijderen en daarvoor een nieuw gebouw op te richten, een archiefpakhuis,

heeft mij inderdaad zeer verwonderd. Wanneer wij toch weten, dat het voor een archief van het grootste belang is, dat het bewaard blijve in een droog gebouw, dat aan alle zijden ruim en luchtig gelegen en ingericht is, en gelegenheid geeft voor een gemakkelijk gebruik, dan zou het mij toch werkelijk leed doen, indien het oude gebouw werd verlaten. Ik weet wel, dat het oorspronkelijk niet tot archiefgebouw bestemd was, maar ik zou het toch betreuren; want wij treffen er nu alles aan wat voor de bewaring van een archief noodig is: ruimte, licht en droogte. Maar het is waar: er wordt te recht over gebrek aan ruimte geklaagd; het archief wast zoo snel aan, vooral als er alles zal heengebracht worden wat nu bij de Departementen in den weg ligt, dat er dringende behoefte aan ruimte bestaat, waaraan wel zal moeten worden voldaan. Maar, wanneer men zich herinnert, dat er achter het oude gebouw voldoende ruimte aanwezig is voor een nieuw gebouw, waarin alles geplaatst zou kunnen worden, wat nu in het ontworpen gebouw eene plaats zal moeten vinden, dan herhaal ik nogmaals, dat ik het plan voor het oprichten van een geheel nieuw gebouw op eene andere plaats blijf betreuren, een gebouw dat ongetwijfeld niet, althans niet spoedig, aan dezelfde eischen van geschiktheid als het oude zal kunnen voldoen.

Ja maar — zegt men — in het oude gebouw zijn vloeren en kasten van hout, die zullen van ijzer moeten zijn, anders bestaat voortdurend brandgevaar.

Maar wanneer men die alle in het nieuwe gebouw zal moeten maken van ijzer, zal het op hetzelfde neerkomen, wanneer men ze van ijzer maakt in het gebouw, dat achter het bestaande gebouw kan geplaatst worden en waarbij men bovendien alle voordeelen van het oude gebouw behoudt.

Men heeft gewezen op brandgevaar; maar als men weet, hoe het gebouw gebouwd is, als men weet dat het brandgevels heeft aan beide zijden en dat de muren uit eene vroegere periode dagteekenen, toen men nog geen halfsteensmuren gebruikte, dan zou dat brandgevaar wel wat overdreven kunnen zijn. Zou men dan dat brandgevaar, indien het er is, niet kunnen keeren? Zou men daarvoor dan niet een gedeelte der kosten kunnen gebruiken, die nu aangevraagd worden voor het nieuwe archiefgebouw? Men ducht brandgevaar van de woning van den concierge en eene andere naburige woning; maar als men het nieuwe gebouw in den tuin plaatst, kan men de woning van den concierge daar buiten overbrengen en daar alle waarborgen zoeken, die noodig zijn om voor dit nieuwe gebouw alle brandgevaar te weren.

Ik moet zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat het voornemen tot vervanging van het archiefgebouw, waar alles nu eenmaal geordend en geregeld is, waar ieder en alles zijne plaats en bestemming heeft, mij verwonderd heeft. En met de Commissie van Rapporteurs zou ik den

Minister nog wel de gelegenheid willen geven, voordat hij tot de uitvoering overgaat, nog eens te onderzoeken, waarom niet achter het tegenwoordige gebouw het nieuwe verrijzen kan. Dan zal men genoegzame ruimte krijgen voor de verschillende archieven, die nu in de Departementen liggen opgehoopt, ruimte genoeg om oud en nieuw archief behoorlijk te scheiden en te bewaren, zonder vrees voor nadeelen.

De heer VAN DER FELTZ: Mijnheer de Voorzitter! Dat er voorzien moet worden in ruimte voor de archieven is in confesso. Wij behoeven dus de meerdere of mindere noodzakelijkheid van vergrooting van het bestaande of van den bouw van het nieuwe niet te bespreken. De Regeering acht zich — en ik geloof terecht — niet gerechtigd om den bestaanden toestand langer te bestendigen. Het verschil ten aanzien van de gewenschte voorziening is dus eigenlijk slechts eene quaestie van de te kiezen plaats, of deze namelijk om deze of gene reden niet te ongeschikt is en de ruimte geeft, die men noodig heeft. De Kamer is gesteld voor tweeërlei keus, voor dit dilemma namelijk òf het bestaande te behouden met bijbouwing van nieuwe lokalen aan het Bleijenburg tot aanvulling van de ontbrekende bergruimte, òf het stichten van nieuwe lokalen aan het Bezuidenhout tot opneming van de archieven uit het tegenwoordige Rijksarchief, plus den voorraad aan de Departementen, en de toekomende vermeerdering of verrijking van het archief.

Indien wij kennis nemen zoowel van de bestaande ruimte bij het tegenwoordige Rijksarchief en van de localiteit aan het Bezuidenhout, waar dan een geheel nieuw gebouw zal verrijzen voor het tegenwoordige en het toekomstige archief, dan moet men m. i. aan het gebouw aan het Bezuidenhout de voorkeur geven.

Het bestaande wordt zeker aan vele zijden bedreigd door het gevaar van brand en de voorziening daartegen is niet wel mogelijk. De geachte vorige spreker heeft gezegd, dat in het tegenwoordig Rijksarchief houten vloeren zijn en men die kan vervangen door steenen, dat men ook de andere gebreken, die aan het bestaande kleven, zeker wel eenigermate kan wegnemen of verminderen en men het bestaande kan brengen in een toestand, die meer overeenkomt met hetgeen men tegenwoordig aan eene goede bewaarplaats voor archieven stelt.

Ik zal niet ontkennen, dat waarschijnlijk aan het bestaande archiefgebouw eenige verbeteringen zijn aan te brengen, maar zal daardoor elk bezwaar worden opgeheven? Het vervangen van de houten vloeren door steenen is zeker mogelijk beneden, maar dit kan boven niet geschieden, tenzij men eene geheele andere constructie neemt van balken met gemetselde bogen er tusschen, waarop die steenen vloeren zouden komen te liggen.

Een ijzeren vloer, zegt men; zeker, maar deze zou uit gegoten ijzeren platen moeten bestaan, men kan er toch geen zoogenaamd „Stort" voor nemen en men zou met die gegoten ijzeren vloeren, muren en balken

van het bestaande gebouw misschien belasten met een gewicht, waarop deze niet berekend zijn. Of dit evenwel mogelijk is, zou ik niet durven beslissen. In ieder geval, wat men aan het gebouw doet, men blijft blootgesteld aan de gevaren eener enclave van verschillende gebouwen; vooral het gevaar voor brand valt niet te ontkennen.

Aan het Bezuidenhout is dat gevaar geheel weggenomen. Het gebouw staat alleen en op zich zelf. De binnenplaats bij het tegenwoordig Rijksarchief biedt zeker nog de gelegenheid aan om een gebouw te stichten, waardoor — laat ik zeggen — nog verscheiden jaren plaatsruimte zou wezen tot het bergen van de archieven, maar de Regeering wijst er al op, dat in de ministerieele Departementen zoo groote voorraad is, dat ook een nieuw gebouw waarschijnlijk al spoedig voor een goed deel zal gevuld worden, zoodat men na betrekkelijk niet vele jaren al weer behoefte aan vergrooting kan krijgen. Op de plaats aan het Bezuidenhout kunnen twee gebouwen gesticht worden van dezelfde grootte, waarvan ieder op zich zelf zoo groot zal zijn, dat men er in zou kunnen plaatsen het tegenwoordig archief, verzameld in het gebouw op het Plein plus de archieven uit de Departementen.

Wanneer men deze zal hebben overgebracht, zal er nog aanvankelijk plaats zijn voor de toekomst, en zoo na eenige jaren — gelijk de Regeering verklaard heeft — ook die gebouwen overvuld zullen zijn, zal men nog plaats hebben om een tweede gebouw van gelijke grootte er naast te stichten.

Uit het oogpunt van ruimte verdient dus het Bezuidenhout zeer zeker de voorkeur.

Maar nu wordt er gezegd door den geachten afgevaardigde uit Ommen, dat het Bezuidenhout is een kikkerland; de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht noemde het eene plaats zonder zon, licht of lucht. Ik geloof dat noch het een, noch het ander waar is. De plaats daar is zeker niet een kikkerland. Zij grenst aan den voet van het duin, want langs den boschrand aan het Bezuidenhout vindt men hoogten en laagten, een bewijs dat men is aan den binnenrand van het duin; er is dus geen veengrond gelijk men meer bezuiden in de weilanden aantreft; een kikkerland is het dus zeker niet. Doch al ware de grond niet droog, onze voorouders wisten wel middelen om zelfs in het water droge gebouwen te stichten en onze tegenwoordige ingenieurs en bouwkundigen kennen die nog. Te dezen aanzien kan dus allerminst bezwaar zijn.

De zon, het licht en de lucht ontbreken aan het Bezuidenhout. Het verwondert mij, dat de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht er niet op heeft gelet dat het Bosch zal liggen aan de noordzijde van het nieuwe gebouw, en tot nog toe scheen de zon nooit uit het noorden. Zij schijnt ten zuiden en ten zuidoosten op den gevel, terwijl de oosterzon de oostzijde van het gebouw verlicht. Dus ook te dezen aanzien is er geen bezwaar.

Nu stelt de Commissie van Rapporteurs een nader onderzoek voor, maar waartoe zou dat leiden?

Men weet er alles van, en men heeft slechts te beslissen of het gebouw al dan niet ter aangeduider plaats zal worden gesteld. Men maakt bezwaar tegen de verwijderde ligging, en de geachte afgevaardigde uit Ommen, die de plaatsing aan het Bezuidenhout bestrijdt, verwees naar de duinzijde langs het Kanaal, doch ook daar zou het bezwaar zijn dat het gebouw niet in de stad staat.

Op grond van het aangevoerde zal ik stemmen tegen het amendement der Commissie van Rapporteurs, omdat een nader onderzoek tot geen resultaat zou leiden; de Kamer is genoegzaam ingelicht om eene beslissing te nemen.

De heer Lely, *Minister van Waterstaat*, *Handel en Nijverheid:* In enkele opzichten heb ik met genoegen het rapport der Commissie van Rapporteurs gelezen: zij is het met de Regeering eens dat een archief moet worden gebouwd; men mag dus aannemen dat daaromtrent eenstemmigheid bestaat. Nu blijft de vraag, hoe groot moet dit gebouw zijn en waar zal het worden geplaatst.

De eerste vraag hangt samen met eene beschouwing van den toestand van het tegenwoordig archief. Kunnen de kostbare bescheiden in het gebouw op het Plein blijven met het oog op brandgevaar?

De Regeering meent, dat het antwoord op die vraag stellig ontkennend moet zijn. Voorts hangt de omvang van het nieuwe gebouw af van de vraag, welke archiefstukken uit lateren tijd in het nieuwe gebouw geborgen moeten worden, eene vraag welker beantwoording meer behoort tot den werkkring van mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, en waaromtrent ik dan ook in geen beschouwingen zal treden. Waar evenwel eenstemmigheid bestaat omtrent de noodzakelijkheid van een nieuw centraal archiefgebouw, vlei ik mij dat de Commissie van Rapporteurs haar amendement in dien zin zal wijzigen dat, welke de beslissing omtrent de plaats ook moge zijn, de gelden toegestaan zullen worden om dien bouw te kunnen ondernemen en de zaak niet worde uitgesteld, daar een nader onderzoek onnoodig is.

Nu stelt de Commissie van Rapporteurs voor, om het bestaande gebouw op het Plein voor administratiegebouw in te richten; hoewel dit niet onmogelijk is, schijnt het mij toch toe, dat het gebouw op het Plein voor dergelijk administratiegebouw weinig geschikt is. Bij eene plaatsing van het nieuwe archief in den tuin achter het tegenwoordig archief is aldaar, met afbraak van de gebouwen op Bleijenburg een ruim archiefgebouw, zij het dan ook wat kleiner dan aan het Bezuidenhout, te maken. Een nieuw administratiegebouw zal dan tevens noodig zijn.

De Regeering is echter van oordeel dat bij het bouwen van een archief ook moet gerekend worden op de toekomst, en het hoogst wenschelijk

is de gelegenheid open te houden om later tot uitbreiding over te gaan. Voorts is zij van oordeel, dat voor zulk een archief het vooral wenschelijk is een zoo vrij mogelijk terrein te kiezen, zoodat licht en lucht onbelemmerd kunnen toetreden en het gebouw met het oog op brandgevaar zoo ver mogelijk van eene dicht bebouwde buurt verwijderd moet blijven.

Nu vergelijke men voor deze gestelde voorwaarden de beide plaatsen, Plein en Bezuidenhout, met elkaar, en men zal erkennen, dat met het oog op deze eischen aan een archiefgebouw te stellen, de plaats aan het Bezuidenhout verreweg de voorkeur verdient.

Ik verschil geheel van meening met de Commissie van Rapporteurs omtrent het technische bezwaar door haar geopperd ten opzichte van de vochtigheid. Vochtigheid zou zich kunnen voordoen door capillaire werking, wanneer het gebouw op vochtigen grond staat en de fundeering niet waterdicht is gemaakt, en vochtigheid kan zich door hemelwater voordoen.

Voor het eerste geval van vochtigheid behoeft echter, wanneer de fundeeringen van het gebouw uit deugdelijke steen en goede specie zijn gemaakt, geen vrees te bestaan.

Het ligt trouwens in de bedoeling, in het gebouw een sousterrein te maken, waardoor vochtigheid uit den bodem voortkomende geheel kan worden ontgaan. Dit nu zoude zoowel aan het Bezuidenhout als aan het Plein noodig zijn, daar ook op laatstgenoemde plaats de fundeering niet met grondwater in aanraking zal zijn, zoodat er in dit opzicht geen onderscheid tusschen beide plaatsen bestaat.

Tijdelijke vochtigheid door het regenwater is niet te beletten, waar men het gebouw ook plaatst. Want als het regent, wordt een gebouw op het Plein evengoed nat als een aan het Bezuidenhout. Maar het gebouw, dat het meest aan de zon is blootgesteld en de meest vrije ruimte heeft, zoodat licht en wind er vrij spel hebben, zal na regen het eerst droog zijn.

Nu vergelijke men op de hier voor mij liggende teekening de twee plaatsen, Plein en Bezuidenhout, dan zal men moeten erkennen, dat met het oog op de laatstgenoemde omstandigheden, de laatste plaats de voorkeur verdient. Het terrein op het Plein is namelijk op korten afstand door andere hooge gebouwen, waaronder eene kerk, omgeven. Het terrein op het Bezuidenhout daarentegen is rondom door groote tuinen omgeven, geheel vrij aan west-, zuid- en oostzijde, zoodat de zon in alle richtingen het gebouw zal kunnen bereiken.

Dit wat de quaestie van vocht betreft. Ook uit een oogpunt van plaatsing komt mij het Bezuidenhout niet bezwarend voor. Een archief, dat men hier wenscht te bouwen, wordt niet door velen dagelijks bezocht. Voor hen, die van buiten komen, zou het tamelijk onverschillig zijn of het archief op het Plein of op het Bezuidenhout staat. Het station der Staatsspoorwegen is bovendien dichter bij het Bezuidenhout dan het Plein.

Voor de Hagenaars, die het archief wenschen te bezoeken, is het toch zeker geen bezwaar, dat het gebouw op het Bezuidenhout geplaatst wordt, daar weinigen een dergelijk archief geregeld bezoeken.

Blijven dus over de ambtenaren. En nu ligt het in de bedoeling bij de overbrenging der archieven van de Departementen naar het nieuwe gebouw slechts die te doen overbrengen, welke in den regel niet geraadpleegd behoeven te worden, zoodat alleen in zeldzame gevallen de ambtenaren zich naar het nieuwe gebouw zullen moeten begeven. Hierin kan dus, volgens mijne meening, stellig geene reden zijn gelegen om van het bouwen van een archief aan het Bezuidenhout af te zien, en daar nu op dat terrein de gelegenheid blijft om later een tweede gebouw er naast te plaatsen, geeft de Regeering verre de voorkeur aan de plaatsing aan het Bezuidenhout. Maar hoe dit zij, het maken van een archiefgebouw is hoofdzaak en zóó noodig, dat de Regeering er zich bij wil nederleggen, indien, in strijd met hare bepaalde meening, de Kamer er de voorkeur aan mocht geven om het gebouw op het Plein te plaatsen, indien slechts thans eene beslissing wordt genomen, en niet verder wordt aangedrongen op uitstel en op het instellen van een nader onderzoek.

De heer Tak van Poortvliet, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De geachte afgedaardigde uit Ommen heeft bij den aanvang dezer discussie de vrees uitgesproken, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zich zoude laten verleiden om zijn tegenwoordig verblijf voor goed te verleggen naar het Plein. Ik kan den geachten afgevaadigde de verzekering geven, dat de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken niet slechts persoonlijk grooten prijs stelt op de voltooiing van het reeds vele jaren geleden door hem aangevangen werk, de door de Kamer goedgekeurde verbouwing van het Binnenhof, maar dat hij ook buitendien niet de minste genegenheid zoude hebben om den zetel van het Departement van Binnenlandsche Zaken naar een ander gebouw buiten het Binnenhof te verplaatsen. In dit opzicht kan de geachte spreker rekenen op de meest volkomene instemming van den Minister met zijne straks uitgesproken meening.

Wat het archiefgebouw betreft, dat ons thans bezighoudt, de taak van den Minister van Binnenlandsche Zaken is door de gevoerde discussie zeer gemakkelijk gemaakt; immers niet slechts de Commissie van Rapporteurs, maar alle opvolgende sprekers hebben erkend, dat het noodzakelijk is een behoorlijk brandvrij gebouw te stichten. Ook de geachte spreker uit Sliedrecht, de heer de Geer van Jutfaas, erkende aan het slot van zijne rede die noodzakelijkheid, ofschoon de aanvang zou hebben doen vermoeden, dat hij eene tegenovergestelde meening voorstond.

De Regeeering is verantwoordelijk voor eene goede berging en veilige bewaring van de archieven van den Staat. Welnu, op dit oogenblik is eene behoorlijke berging niet mogelijk en de veiligheid van die kostbare

schatten, welke in het Rijksarchief worden bewaard, in geenen deele verzekerd. In alle Departementen van algemeen bestuur liggen in de meest verspreide lokalen hoopen archiefstukken nauwelijks genaakbaar, verspreid, waarvoor geen bergplaats is aan te wijzen. Het Rijksarchief op het Plein, het huis van Amsterdam, is van alle zijden blootgesteld aan brandgevaar. Acht de heer de Geer dat gevaar niet groot en de noodzakelijkheid tot verplaatsing van de archiefstukken met het oog daarop niet bewezen, tegenover deze meeningen staan de rapporten van deskundigen, die sedert lang op dit groote brandgevaar hebben gewezen. Dat Rijksarchief bewaart schatten, welke eenig zijn voor de kennis der geschiedenis van ons werelddeel, schatten zooals ze alleen in de archieven van Venetië worden gevonden, voor de kennis van onze buitenlandsche betrekkingen in vroegere eeuwen, voor de geschiedenis van ons volksbestaan van onschatbare waarde. Het verlies daarvan zoude nog heel wat grooter ramp wezen dan die, welke met het destijds ook door sommigen brandvrij geachte gebouw van het Departement van Marine de archieven onzer admiraliteiten en daarmede de bronnen der geschiedenis van ons zeewezen heeft vernietigd. De Regeering acht het daarom haren plicht en zij mag op dat voorstel niet terugkomen, om het noodige te beramen ten einde in eene behoorlijke vuurvrije berging van onze archiefschatten te voorzien.

Mijn ambtgenoot voor Waterstaat heeft uiteengezet waarom, wanneer een brandvrij archiefgebouw wordt opgericht, gelijk de Kamer dit ongetwijfeld zal wenschen, het terrein aan het Bezuidenhout daartoe verre de voorkeur verdient. Ik zal aan het door hem geleverde betoog niets toevoegen; ik meen dat daaraan niets meer toe te voegen is en dat de overtuigende redenen, door mijn ambtgenoot aangevoerd, de Kamer ten voordeele van die keuze moeten stemmen. Doch voordat die plaats door de Regeering werd gekozen, zijn ook andere plannen onderzocht om een gebouw voor de berging onzer archieven te stichten, daaronder ook dat om een archiefgebouw op te trekken achter het tegenwoordige Rijksarchief op het Bleijenburg. Dat plan is onderzocht en overwogen, op deze tafel zijn kaarten, plattegronden en opstanden nedergelegd, waaruit blijkt dat op dit terrein een gebouw kan worden gesticht, in omvang gelijk aan het eerste gebouw dat thans aan het Bezuidenhout kon worden geplaatst, dat eveneens een voldoende en eene brandvrije berging aan onze archiefstukken kan schenken, doch waarnevens later geen tweede gebouw meer kan worden opgericht. Wanneer dus de Commissie van Rapporteurs wil onderzocht zien, of in den tuin van het tegenwoordige Rijksarchief een nieuw brandvrij archiefgebouw gesticht zou kunnen worden, dan kan dat denkbeeld worden ter zijde gesteld; want het onderzoek heeft plaats gehad en heeft aangetoond, dat het thans ontworpen archiefgebouw evenzeer aldaar als aan het Bezuidenhout kan worden gesticht.

De Regeering meent intusschen op de door mijn ambtgenoot ontwik-

kelde gronden, dat het gebouw het best ware opgericht op het terrein aan het Bezuidenhout. Zij acht die gronden overwegend. Meent de Kamer echter, dat zij zelve de keuze van het terrein moet doen, dan zal de Regeering zich nederleggen bij de aanwijzing van dat aan het Bleijenburg, want het is haar alleen om een behoorlijk archiefgebouw te doen. Zij zal zich ten aanzien der plaatsing aan de Kamer onderwerpen. Maar zij dringt er ten zeerste op aan, dat de Kamer haar in staat stelle door het toestaan der noodige gelden, met de stichting een aanvang te maken, welke zoowel voor een geregeld bestuur des lands als voor de beoefening onzer geschiedenis zoo dringend noodig is.

De heer CONRAD, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* De Commissie heeft de voorkeur gegeven aan het stichten van een brandvrij gebouw in den tuin van het tegenwoordig achiefgebouw, om de redenen in de toelichting van haar amendement medegedeeld. Zij kan daaraan toevoegen, dat dan het gebouw midden in de stad zal blijven, terwijl het gebouw op het Bezuidenhout 15 minuten gaans van het Plein, het centrum der ministeriëele Departementen, zoude verwijderd zijn. Het bewaren van zulke kostbare archieven aan den rand van het Bosch op betrekkelijk grooten afstand buiten de stad, is in vele opzichten niet aanbevelenswaardig.

Het brandgevaar, wat de omgeving betreft, is aan het Bezuidenhout niet minder groot dan in den tuin op het Plein. Immers volgens de teekening die op de ministerstafel ligt, zal het gebouw op den Bezuidenhout aan beide zijden door gebouwen omringd zijn, met tusschenruimten van weinige meters. Plaatst men het nieuwe archiefgebouw in den tuin van het bestaande, dan is het ook door gebouwen omringd, maar de tusschenruimten kunnen grooter zijn.

De Minister heeft toegegeven, dat er in den tuin aan het Plein voldoende ruimte is om het ontworpen archiefgebouw te plaatsen en dat de tot archiefberging ingerichte stal op 't Bleijenburg eene ongeschikte, vochtige bergplaats is, naar mijne meening zelfs niet goed genoeg om gewoon papier te bewaren.

De Commissie van Rapporteurs, die in loco een onderzoek heeft gedaan, is dan ook van oordeel, dat als het archiefgebouw in dien tuin mocht komen, die stal behoort te verdwijnen, en dat de conciergewoning en de twee bureaux, die in het plan vóór het archiefgebouw zijn ontworpen moeten overgebracht worden naar het thans bestaande archiefgebouw.

Brandgevaar is er voor dat gebouw in den tuin niet te vreezen, want aan alle kanten is het ruim vrij, 10 tot 15 meters aan de westzijde, en 6 tot 10 meter aan de lange zijden, uit den ringmuur van den tuin, al naar gelang men de plaats bepaalt. Aan licht kan het bij die vrije ruimte van zelf niet ontbreken.

Men heeft het brandgevaar van die belendende bakkerij hoog laten

klinken. Maar wanneer een nieuw archiefgebouw gesticht wordt, dat ongeveer *f* 540.000 zal kosten en waartoe als eerste post wordt uitgetrokken *f* 100.000, dan zal, wanneer de kosten eenigszins regelmatig over eenige jaren verdeeld worden, de bouw een jaar of vier duren; dan zal het gebouw nog een of twee jaren moeten uitdrogen om geschikt te zijn voor berging van perkamenten, die zoo hoogst subtiel en gevoelig zijn voor vocht en zoo spoedig beschimmelen en bederven. Indien men dus zoo erg vreest voor brandgevaar in het tegenwoordig archiefgebouw, ten aanzien van de inderdaad groote schatten van historische waarde die het bevat, is de Regeering dan wel verantwoord om nog gedurende eenige jaren dien toestand te bestendigen, en zou het dan niet noodzakelijk zijn, om zoo spoedig mogelijk die bakkerij te onteigenen ten algemeenen nutte? Die aankoop zou nog niet eenmaal veel verlies behoeven op te leveren, bij wederverkoop van het perceel onder zekere bedingen ten aanzien zijner toekomstige bestemming.

De Commissie van Rapporteurs is bovendien van oordeel, dat een archiefgebouw gesticht in den bedoelden tuin en ingericht voor het door haar omschreven doel, minder zal kosten dan dat volgens het regeeringsplan aan den Bezuidenhout. In dien tuin zou evengoed als aan den Bezuidenhout een gebouw op hooge fundeeringen met sousterrein kunnen gesticht worden tot het verkrijgen van droge muren. Wat het regenwater betreft, daarvan zouden de gebouwen op beide plaatsen evenveel last hebben.

De Minister heeft echter nog een factor vergeten, die men tegen een gebouw op den Bezuidenhout zou kunnen aanvoeren, dat is de vochtige lucht.

Wanneer men de fundeeringen goed inricht en eene goede traslaag legt, dan kan men een droog gebouw maken zelfs midden in het water.

Wanneer men zorgt voor eene goede inrichting van daken en goten, behoeft men geen last van regenwater te hebben, maar men kan geen maatregelen nemen tegen vochtige lucht. Een ieder die op dit punt van den Bezuidenhout het Bosch ingaat zal bemerken hoe duf en vochtig de lucht daar is, en hiervan heeft men geen last in den tuin van het gebouw op het Plein.

Nu heeft de Commissie in overweging genomen, dat wanneer er een nieuw gebouw in den tuin wordt opgericht, de Regeering nieuwe ontwerpen zal moeten doen opmaken. Het zou mogelijk kunnen zijn, dat het wenschelijk werd geoordeeld om het ontworpen archiefgebouw, als het in den tuin wordt geplaatst, te vergrooten, omdat daartoe gelegenheid bestaat. Om daarvoor en wellicht nog voor andere zaken een onderzoek in te stellen had de Commissie van Rapporteurs voorgesteld aan de Regeering een krediet te verleenen.

Na al het gehoorde en na de mededeelingen der Regeering neemt de Commissie echter eenparig de vrijheid om haar voorstel te wijzigen en stelt voor haar amendement nu aldus te doen luiden: „Bouw van archieflokalen op het Bleijenburg *f* 100.000”.

De heer VAN ALPHEN: Slechts enkele woorden, Mijnheer de Voorzitter! Evenzeer als ik mij heb kunnen voegen naar het amendement van de Commissie van Rapporteurs, zooals het oorspronkelijk luidde, kan ik mij nederleggen bij hetgeen thans door haar wordt voorgesteld. Alleen zou ik wenschen te vragen, of indien het amendement wordt aangenomen, ook dan het bouwplan, dat nu op des Ministers tafel ligt, ongewijzigd zal worden uitgevoerd?

Verder wensch ik nog dit te zeggen: in de vorige week hebben wij den bouw van een museum voor natuurlijke historie te Leiden geëcarteerd, omdat men meende dat eerst eene schifting diende gemaakt te worden in de voorhanden voorwerpen, en nu zou ik gaarne willen weten, of bij de plannen voor den nieuwen archiefbouw insgelijks er op gerekend is, dat vooraf eene schifting zal gemaakt worden in den voorraad archieven, of dat men al het aanwezige zonder onderscheid in de nieuwe gebouwen wil plaatsen? Ook met het oog op een ander puut moet daaraan de aandacht worden gewijd.

De Minister van Binnenlandsche Zaken herinnert zich evengoed als ik, dat in het gearresteerd project voor de verbouwing van zijn Departement het geheele sousterrein werd beschikbaar gesteld voor archiefberging, dus, wanneer er op gerekend wordt dat door de verbouwing van dat Departement binnen korten tijd het geheel sousterrein voor archiefberging beschikbaar komt, zooals dat ook het geval is bij het Departement van Waterstaat, dan meen ik er met het oog daarop te mogen en te moeten aandringen, dat nog eens overwogen worde, wat er kan uitgeschift worden, want er kan ongetwijfeld heel wat worden opgeruimd.

De heer TAK VAN POORTVLIET, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een kort woord ter beantwoording van de vraag gedaan door den geachten afgevaardigde uit Ommen, den heer van Alphen.

Er zal bij de verplaatsing van de oude archieven na 1813 eene oordeelkundige schifting plaats vinden en worden nagegaan, wat kan worden ter zijde gelegd. Daaromtrent zijn thans nog geen betrouwbare gegevens aanwezig.

Met het denkbeeld dat in het sousterrein van het nieuwe gebouw van Binnenlandsche Zaken voor archiefberging eene goede gelegenheid zoude kunnen wezen, kan ik niet instemmen. De ondervinding toch heeft geleerd, dat archiefberging in sousterreinen aan den kant van den Hofvijver geene aanbeveling verdient; de zekerheid van het behoud der archieven is dan niet voldoende gewaarborgd. De Regeering moet zich dus op dit punt hare vrijheid voorbehouden, wanneer het bouwplan van 1891 tot uitvoering komt.

De heer GOEMAN BORGESIUS: Mijnheer de Voorzitter! Al weet ik zeer goed, dat de tijd kort is, toch meen ik dat bij eene zoo belangrijke zaak als het hier geldt, geen misverstand behoort te blijven bestaan om-

trent de bedoeling der Regeering en het dus wenschelijk is om de puntjes op de i's te zetten.

Ik twijfel er geen oogenblik aan, Mijnheer de Voorzitter, dat indien het nieuwe amendement van de Commissie van Rapporteurs wordt aangenomen, de Regeering naar haar beste weten het zal uitvoeren en op het Bleijenburg een gebouw zal stichten, zooals zij meent dat dit voor eene goede bewaring der kostbare archieven het meest wenschelijk is; maar dan mogen wij toch wel eens weten wat voor dat geval de voornemens der Regeering zijn en of de Kamer er op kan rekenen, dat het gebouw, dat thans als Rijksarchief is ingericht, zal blijven bestaan.

Verleden jaar heb ik als Voorzitter der Commissie van Rapporteurs voor dit hoofdstuk een geheelen morgen in dat gebouw doorgebracht en ik heb toen, evenals mijne medeleden, opgemerkt dat er nu ja gebreken aan waren te ontdekken, maar dat het toch niet alleen voor administratieve doeleinden, maar ook voor de berging van een deel der archieven nog zeer geschikt was. Intusschen, als de Regeering van eene andere meening mocht zijn en het oude Logement van Amsterdam wilde gaan afbreken, dan zou zij na de aanneming van het amendement van de Commisie van Rapporteurs daartoe volkomen bevoegd zijn. Nu geloof ik wel niet, Mijnheer de Voorzitter, dat dit in de bedoeling ligt, maar om alle misverstand te voorkomen, wensch ik thans pertinent aan de Regeering te vragen, of wij er op kunnen rekenen dat in elk geval het bestaande gebouw, verbeterd zoo noodig, zal blijven bestaan?

In de tweede plaats wensch ik den Minister te vragen: zal, wanneer nu besloten wordt op het Bleijenburg te bouwen, het terrein aan het Bezuidenhout zoo schielijk mogelijk weer verkocht worden? De Minister herinnert zich zeker nog wel, dat ten vorigen jare door de toenmalige Commissie van Rapporteurs met grooten aandrang hetzelfde reeds is gevraagd. De Kamer heeft toen wel den aankoop van grond goedgekeurd, omdat die nu eenmaal was geschied, maar men heeft tevens tot den Minister gezegd: Doe het toch zoo schielijk mogelijk weer van de hand. Daaraan is echter tot heden geen gevolg gegeven, omdat de Minister nog altijd de hoop bleef koesteren, dat de Kamer er wel in zou toestemmen, om daar een archiefgebouw te stichten, maar als daar nu niets van komt, ook omdat men op zoo moerassigen bodem niet bouwen wil, kan er dan nog eene enkele reden zijn, om dien grond in bezit te houden en renteloos te laten liggen, zonder dat men er eene bestemming voor heeft?

Een derde vraag, mijns inziens, van nog meer gewicht.

De Regeering heeft gezegd: Wij zullen — en ik vertrouw, dat dit gebeuren zal — de archieven oordeelkundig gaan schiften en naar het nieuwe gebouw niet overbrengen wat geen waarde heeft en niet bewaard behoeft te worden.

Dit vind ik uitstekend, Mijnheer de Voorzitter. Wordt een zoo groot

gebouw gesticht, dan zal elk Departement gaarne zooveel mogelijk zijne vlieringen en andere bergplaatsen ontlasten, en dan is het zonder behoorlijke schifting te vreezen dat er heel veel waardelooze rommel in geplaatst zal worden, waarmede men dan later verlegen zit.

Voor die papieren zonder waarde behoeft geen plaats gemaakt, behoeft niet gebouwd te worden. De vorige week, bij de behandeling van den post voor het nieuwe museum van natuurlijke historie is gezegd, dat men niet goed kan oordeelen over het karakter en de noodzakelijke grootte van het gebouw, voor en aleer men wist welke exemplaren waard waren bewaard te worden, en dat dit eerst moest worden onderzocht.

Datzelfde doet zich in niet mindere mate hier voor. Eerst moet men weten voor welke archieven plaats moet gemaakt worden, en daarom vraag ik: Zou de Regeering niet geneigd zijn de bouwplannen te laten rusten, totdat de oordeelkundige schifting zal zijn afgeloopen? Dit zal zeker eenigen tijd vorderen, maar het is, mijns inziens, toch de eenige rationeele weg.

En eindelijk eene vierde vraag. Er ligt daar nu een voorloopig plan voor een gebouw op het Bleijenburg op de ministerstafel, maar niemand kan daar zóó over oordeelen. Nu is mijne vraag: is de Minister bereid om vóórdat hij tot de aanbesteding van het gebouw overgaat, de plannen en teekeningen aan de Kamer over te leggen? Daarmede zoude de Minister zeker de geheele Kamer verplichten.

De heer Lely, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den geachten afgevaardigde de verzekering geven, dat wanneer tot den bouw van een archieflokaal aan het Bezuidenhout mocht worden overgegaan, het allerminst in de bedoeling ligt om het tegenwoordig archieflokaal te sloopen.

De tweede vraag van den geachten afgevaardigde betrof het terrein aan het Bezuidenhout.

Wanneer de Kamer mocht besluiten, dat het archiefgebouw niet aan het Bezuidenhout zal worden geplaatst, dan heb ik mijnerzijds geene bestemming voor dat terrein, en mijn ambtgenoot van Financiën, die het beheer der domeinen heeft, zal dan moeten beslissen wat er mede moet worden gedaan.

Eindelijk een kort woord aan den heer Conrad, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, welke meent dat een gebouw aan het Bezuidenhout wat muf zou zijn wegens onfrissche lucht in de omgeving.

Ik voor mij meen, dat een gebouw dat aan drie zijden open ligt, uit den aard der zaak veel minder muf zal zijn dan een gebouw, dat door andere gebouwen op korten afstand is omgeven.

Wanneer men ziet, hoe juist aan het Bezuidenhout de fraaiste en aanzienlijkste particuliere woonhuizen worden gezet, dan is daarmede toch bezwaarlijk te rijmen de naam van Kikkerland, door den heer de Geer van Jutfaas aan dat gedeelte van de stad gegeven.

Wanneer ten slotte het gewijzigd amendement van de Commissie van Rapporteurs mocht worden aangenomen, dan zal de Regeering zich beijveren om zoo spoedig mogelijk de definitieve plannen op te maken voor den bouw van het nieuwe archiefgebouw in den tuin op het Bleijenburg. Zij is ook gaarne bereid de daarvoor vastgestelde ontwerpen aan de Kamer ter inzage te verstrekken.

Doch verklarende, dat de Regeering gevolg zal geven aan den wensch der Kamer om niet aan het Bezuidenhout te bouwen, kan ik toch niet nalaten de Kamer er ernstig op te wijzen om bij hare beslissing ook te letten op de toekomst en op de belangen zoo straks door mij uiteengezet.

Ik ben en blijf overtuigd dat de plaatsing van het nieuwe archiefgebouw aan het Bezuidenhout verre de voorkeur verdient, en op dien grond blijf ik de aanneming van het amendement ontraden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van de Commissie van Rapporteurs wordt in stemming gebracht en met 56 tegen 20 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Haffmans, van Karnebeek, van den Berch van Heemstede, Cremer, Zijlma, Smits van Oijen, Bool, Pyttersen, Tydeman, Goedkoop, de Geer van Jutfaas, Michiels van Verduynen, Roessingh, Seret, Smeenge, Æ. Mackay, Huber, van de Velde, Guyot van Löben Sels, de Ras, Beelærts van Blokland, A. van Dedem, Lucasse, Reekers, Pijnacker Hordijk, van der Kaay, Röell, van Alphen, Tijdens, Mutsaers, van Bylandt, Dobbelmann, de Meijier, Schimmelpenninck van der Oye, van der Borch van Verwolde, van Beuningen, Donner, van der Schrieck, T. Mackay, Goeman Borgesius, Borret, van Houten, Hintzen, Mees, Plate, Hennequin, Conrad, Heldt, van Kerkwijk, van Vlijmen, E. Smidt, Brantsen van de Zijp, van Gijn, Lambrechts en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutgers van Rozenburg, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Harte, de Ram, Kolkman, Vrolik, van der Kun, Levy, Bahlmann, Kerdijk, Hartogh, Schaepman, de Beaufort (Amsterdam), Houwing, Zijp, van Berckel, Everts, van der Feltz, Ferf en Kielstra.

Het *gewijzigd onderart.* 121 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Wat zal nu ons oordeel over dit resultaat zijn?

Wij kunnen het aldus samenvatten: dankbaar, maar niet voldaan.

Dankbaar, omdat nu de bouw van een nieuw algemeen rijksarchiefgebouw is verzekerd, en zeker op een schaal, die in de eerste jaren in de behoefte voorziet.

Niet voldaan, omdat dat gebouw niet in alle opzichten aan de te stellen eischen zal kunnen voldoen, maar bepaaldelijk niet, omdat voor de toekomst — en hierop diende bij een besluit als het onderhavige toch ook gelet — dezelfde vraag zich wederom zal voordoen en dan de beslissing,

met het oog op de gemaakte onkosten en het dan te besteden bedrag zooveel moeilijker zal zijn.

Ten slotte kunnen wij met voldoening terugzien op het optreden onzer Vereeniging naar buiten, dat toch iets heeft bijgedragen tot de, in ieder geval in het belang van het archiefwezen, gevallen beslissing.

Minder helder is het ons, hoe ook de Haagsche Courant met ingenomenheid van het resultaat melding maakt, en „Conservator" met den uitslag van zijn schrijven geluk wenscht. Vooral daar het hieraan gewijde artikeltje eindigt met een financiëele beschouwing, waarin geheel vergeten wordt dat de toegestane *f* 100.000 slechts zijn de eerste termijn van de geheel te verwerken som.

Daarbij bedenke men, dat bij de aanneming van het regeeringsvoorstel het tegenwoordig gebouw voor andere doeleinden ware vrijgekomen, terwijl bovendien de niet lang geleden voor een bedrag van *f* 24.000 in archiefbergplaatsen veranderde stallen nu waarschijnlijk zullen worden afgebroken. Deze som moet derhalve nog gevoegd worden bij het op het terrein aan het Bezuidenhout te lijden verlies.

Ook financiëel schijnt dus de beslissing, vooral met het oog op de toekomst, niet voordeelig.

Het tegenwoordige recht voor de archieven en de daarbij werkzame ambtenaren.

Vervolg van p. 28.

I.

Positie van den archivaris.

Natuurlijk is ten aanzien dier positie in de eerste plaats beslissend de verhouding der publiekrechtelijke lichamen onderling, wier archieven hier ter sprake komen. En dat is in dezen het geval met die van het rijk, der provincies [1]), der gemeenten en van de waterschappen. Deze laatste toch zijn ook als publiekrechtelijke lichamen te beschouwen; de omstandigheid echter, dat deze corporaties geen bepaalde archivarissen hebben, heeft tengevolge dat wij ons met de bespreking daarvan slechts zeer kort hebben bezig te houden.

Dat het archief van het rijk onmiddellijk staat onder het gezag der rijksregeering is even duidelijk als natuurlijk.

Tengevolge van de sinds 1798 in ons staatsrecht ingedrongen en ook in de Grondwet van 1814 en die van 1815 gehuldigde opvatting zijn de provincies slechts als administratieve onderdeelen van het rijk te beschouwen, met slechts zeer beperkte zelfstandigheid. Dit denkbeeld heeft

[1]) Hiermede moet worden gelijk gesteld het archief van het Overkwartier van Gelderland, alsnog berustend te Roermond, en voorloopig onder het tijdelijk toezicht van den rijksarchivaris in Limburg, te Maastricht.

ten aanzien van ons onderwerp zijne volledige toepassing gevonden, sinds de provinciale archivarissen geworden zijn rijksarchivarissen in de provinciën. Daarin ligt de beteekenis dat de rijksregeering zich deze zaak meer onmiddellijk heeft aangetrokken en voor de zorg der archieven een meer direct ingrijpen wenschelijk achtte, boven de vroeger gewone tusschenkomst der provinciale besturen [1]). Uit diezelfde opvatting omtrent de verhouding tusschen de provincies en het rijk, en daarmede tusschen de gewestelijke besturen en de rijksregeering, vloeit voort de bevoegdheid der laatste tot dat meer direct ingrijpen. De eerste toch kunnen zich tegenover den staat niet beroepen op eenig eigendomsrecht aan die archieven, bepaaldelijk niet met het oog op de zoogenaamde oude archieven van voor 1813 dagteekenend. Twijfel zoude misschien kunnen bestaan ten aanzien van die, welke een tak van bestuur raken, die als van zuiver provincialen aard, zooals bijv. de provinciale waterstaat, aan de gewestelijke besturen door de hooge regeering wordt overgelaten, en waarmede deze zich niet onmiddellijk bemoeit. Hier toch is een zekere provinciale zelfstandigheid niet te ontkennen en zal ten aanzien dier stukken, gevolg van het voorafgaand beheer en benoodigd voor de goede vervulling der taak voor het vervolg, door de rijksregeering niet geheel op dezelfde wijze beschikkingen kunnen worden getroffen, als met betrekking tot andere provinciale archieven.

Echter, en hier zij nog wel de aandacht op gevestigd, door de macht, bevoegd tot het stellen van nieuwe en het veranderen der bestaande regelen op dit gebied, zullen evenzeer beschikkingen kunnen worden gemaakt betrekkelijk de bescheiden en archieven, welke daarop betrekking hebben. Wat meer bijzonder het door ons genoemde voorbeeld betreft, hoewel de wet op den waterstaat van art. 188 Grondwet nog steeds op zich laat wachten, schijnt de tusschenkomst des wetgevers niet noodig voor de opdracht der taak van den provincialen waterstaat aan organen door of van wege het rijk aangesteld.

Iets geheel anders geldt ten aanzien der gemeenten, en daarmede van de gemeente-archieven. Juist de betrekkelijke zelfstandigheid dier corporaties in ons staatsrecht gehuldigd, de autonomie der gemeenten, brengt dit mede. De bepalingen in de gemeentewet opgenomen, laten te dien aanzien geen twijfel. Het is zelfs zeer twijfelachtig of de tusschenkomst van den Commissaris der Koningin volgens art. 127, in dit opzicht wel zal kunnen plaats vinden, omdat het hier toch niet de uitvoering van een der in het vorig artikel genoemde wettelijke voorschriften geldt. Van de toepasselijkheid van art. 153 der gemeentewet zal wel in het geheel geen sprake kunnen zijn, waar eenvoudig ten aanzien der archieven in het geheel niets wordt gedaan of geregeld.

---

[1]) In Noord-Holland schijnt deze alsnog te bestaan.

Een andere vraag is echter, of een eenigszins dwingender toezicht op de gemeentebesturen in dezen niet wenschelijk en niet, zonder het gemeentelijk zeltbestuur aan te tasten, zeer wel uitvoerbaar is. Een vraag echter, waarmede wij ons, als niet het jus constitutum rakende, niet verder bezig houden.

Ten slotte de archieven der waterschappen. Ook in dit opzicht is alles aan de belangstelling en de zorg der besturen overgelaten. Toezicht daarop, tot verzekering van de goede bewaring en ordening bij verregaande zorgeloosheid, gebruik door anderen dan door degenen die de feitelijke heerschappij over stukken en bescheiden in handen hebben; ten aanzien van dat alles bestaan geen voorschriften. En bij het ontbreken van de wet van het meer gemeld artikel der Grondwet, is het zeer twijfelachtig, of van overheidswege in dezen wel eenige dwang ten goede zoude kunnen worden uitgeoefend.

Nu kan gereedelijk worden toegegeven, dat bij de grootere waterschappen het belang der archieven wel eenigermate zal worden ingezien, evenals dit in de grootere gemeenten het geval is; ook zal niet worden ontkend, dat in der minne een invloed ten goede kan worden geoefend, en dat dit ook werkelijk geschiedt. Maar met het oog op het groote belang der zaak en de wenschelijkheid eener algemeene, vaste en uniforme regeling, is dat alles niet voldoende te achten. Ook in dezen zal de wet zich moeten uitspreken, of uitdrukkelijk de bevoegdheid om bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur of bij koninklijk besluit deze materie te regelen moeten vaststellen.

Wij zullen nu een overzicht trachten te geven omtrent de positie van den archivaris, als ambtenaar, dus zoowel tegenover de autoriteit, welke hem heeft aangesteld, als tegenover andere met welke hij in de uitoefening van zijn ambt in aanraking komt. De rijksarchivarissen worden benoemd door den Koning Aan het hoofd van het Rijksarchief staat, ressorteerende onder den Minister van Binnenlandsche Zaken, de Algemeene Rijksarchivaris, zooals tegenwoordig de titel van dien ambtenaar luidt. Onder hem zijn werkzaam één adjunct-archivaris en drie commiezen, terwijl het in de bedoeling ligt op den duur drie adjunct-archivarissen aan te stellen. Hunne instructie [1] is vastgesteld door den Minister van Binnenlandsche Zaken, aan wien zij overigens ook verantwoordelijk zijn. De archivarissen in de provinciën staan voorts onder het toezicht van den Algemeenen Rijksarchivaris, door wien de archieven in de onderscheiden gewesten op onbepaalde tijden worden geïnspecteerd. Daarvan wordt door dezen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken verslag gedaan.

De Commissaris der Koningin in de provincie oefent een zeker toezicht

[1] Die voor den Algemeenen Rijksarchivaris, vastgesteld in 1856, is te vinden bij Hubrecht, *De onderwijswetten in Nederland* V 2 p. 207 vlg.

op de rijksarchivarissen evenals op alle ambtenaren in zijn ressort uit; en heeft bovendien de bevoegdheid hun een verlof tot afwezigheid te verleenen van twee tot acht dagen.

Krachtens het K. B. van 8 Maart 1889 (St. B. no. 40) zijn de oude rechterlijke archieven, die dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving en bij de gerechtshoven, rechtbanken, kantongerechten of onder de hypotheekbewaarders berustende waren, naar de rijksarchiefdepôts in de provinciën overgebracht; althans op een enkele uitzondering na, gevolg van niet toereikende bergruimte in de daartoe bestemde bewaarplaatsen.

Deze maatregel werd bij K. B. van 9 Oct. 1883 (St. B. no. 141) uitgebreid tot de oude rechterlijke archieven, welke nog bij de gemeentebesturen berustende waren [1]). Bij beschikking van den Minister van B. Z. echter kan tot wederopzegging worden toegestaan, dat zij geheel of gedeeltelijk in bewaring bij de gemeenten verblijven, zoo voldoende waarborg wordt geboden voor goede ordening en bewaring, door een eigen archivaris en in doelmatige archieflokalen.

Na de overbrenging is dus de positie van den rijksarchivaris dezelfde ten aanzien van de rechterlijke bescheiden, als van de andere aan hunne zorgen toevertrouwde rijksarchieven.

De gemeente-archivarissen. Op aller positie is hier van invloed art. 103 der gemeentewet luidende:

> De instructie van den secretaris wordt door den Raad vastgesteld en aan Gedeputeerde Staten medegedeeld.
>
> Hij wordt daarbij inzonderheid ook met de zorg voor het archieonder toezicht van Burgemeester en Wethouders belast.

In die instructie kan de zorg voor het archief op verschillende wijze worden geregeld; hetzij door haar aan den secretaris zelf op te dragen, hetzij door daarvoor bepaalde ambtenaren aan te wijzen onder het toezicht van den secretaris. Deze toch moet volgens de aangehaalde wetsbepaling de verantwoordelijke man blijven. De archivaris is daarom dan ook in den zin der wet te beschouwen als een ambtenaar ter plaatselijke secretarie. Zijne benoeming dient dus overeenkomstig art. 179 p. der gemeentewet te geschieden door Burgemeester en Wethouders [2]). Hetzelfde is ten aanzien van het ontslag en de schorsing het geval (verg. art. 179 o. p. q.)

Art. 145 toch is hier niet van toepassing, nu de zorg voor het archief aan den secretaris uitdrukkelijk is opgedragen en die zorg derhalve is

---

[1]) Verg. over de wettigheid dier maatregelen mr. H. M. Cohen Tervaert: Nog eens de archieven-quaestie, in Rechtsgeleerd Magazijn IX p. 395 vlg.

[2]) Verg. Leon's rechtspraak 3e Druk 1 2: De Gemeentewet door mr. H. Vos, p. 161 en de daar aangehaalde plaatsen.

een functie, welke door hem of door aan hem ondergeschikte ambtenaren wordt verricht. Dezulken zijn dan ambtenaren ter secretarie. En hunne benoeming is bij „*deze* wet" aan Burgemeester en Wethouders opgedragen.

Is deze redeneering juist, dat volgt daaruit dat de instructie voor den archivaris door dezelfde autoriteit moet worden vastgesteld, tenzij men haar beschouwt als een onderdeel van die voor den secretaris, in welk geval zij natuurlijk aan Gedeputeerde Staten moet worden medegedeeld. Dit is van zelve het geval, als eenige artt. omtrent het archief in die instructie worden ingelascht; zelfs zoude zulks misschien mogelijk zijn, als de instructie voor den archivaris als bijlage bij die voor den secretaris werd gevoegd, ter nadere uitwerking van art. 103. Maar waar de instructie voor den archivaris geheel op zich zelf staat, zal hare vaststelling tot de bevoegdheid van B. en W., althans niet tot die van den Raad behooren.

Een ander geval is het natuurlijk met de verordening, welke bijv. het gebruik door het publiek van het archief te maken regelt, daar deze kan worden geacht te vallen onder die, welke „de huishouding der gemeente betreffen" (art. 135). Niettemin is regeling door het dagelijksch bestuur ook niet uitgesloten, daar hier evenzeer sprake kan zijn van „toezien op het beheer .... van plaatselijke .... eigendommen" (art. 179 g.).

Zien wij nu in hoeverre de mij bekend geworden instructies en verordeningen hiermede in overeenstemming zijn.

Te Amsterdam werden in 1887 instructies voor den archivaris en voor den commies aan het archief, met een reglement voor het bezoek en gebruik van het archief (Gem. Bl. Afd. 3, Volgn. 28, 29 en 30), door Burgemeester en Wethouders vastgesteld.

Te Dordrecht evenzoo in 1893 een reglement ter voorkoming en ter redding bij brand in de lokalen van het archief en de secretarie der gemeente.

Te Goes werd een instructie voor den archivaris vastgesteld in 1861, door den Raad.

Te 's Gravenhage een dito door B. en W. in 1884.

Te Leeuwarden een dito door den Raad in 1880 en gewijzigd bij latere raadsbesluiten.

Te Leiden een dito door den Raad op 17 Dec. 1891. Hier echter vinden wij een „Verordening" van denzelfden datum, voor de commissie voor het oud-archief, welke tevens aan Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland is medegedeeld. Wij komen hierop nog terug.

Te Middelburg vinden wij een reglement op het oud-archief door den Raad in 1892 vastgesteld, en een instructie voor den gemeente-archivaris van hetzelfde jaar door B. en W. Te Utrecht eindelijk bestaat een verordening op de inrichting en het gebruik van het archief, in 1873 bij raadsbesluit vastgesteld, en vervolgens laatstelijk in 1890 door besluiten

van hetzelfde college gewijzigd. De instructie voor den archivaris werd eveneens bij raadsbesluiten van 1873 en 1879 vastgesteld; terwijl die voor de „ambtenaren" uitging van B. en W.

Uit hetzelfde art. der gemeentewet volgt ook, dat de secretaris, subsidiair de archivaris, „onder toezicht" van B. en W. met de zorg voor het archief is belast. Dat toezicht kan direct worden uitgeoefend, zooals te Amsterdam, Goes, den Haag, Leeuwarden en Middelburg. In andere gemeenten, met name te Leiden en Utrecht, staat nog een commissie B. en W. ter zijde in het toezicht op het oud-archief, waarvan de voorzitter behoort tot het dagelijksch bestuur der gemeente in overeenstemming met art. 54 Gem. Wet. Te Utrecht schijnt de archivaris volgens de schriftelijke bepalingen dienaangaande, eenigszins zelfstandiger tegenover de commissie te staan, dan te Leiden. In eerstgenoemde plaats toch worden de maatregelen in het belang van het archief door de commissie aan B. en W. voorgedragen „op voorstel en in overleg met den archivaris". Te Leiden heeft daarentegen de archivaris slechts „een raadgevende stem", waar hij tot bijwoning der commissie-vergadering wordt uitgenoodigd.

Vrij wel hand in hand met het verschil in autoriteit, welke de instructie voor den archivaris vaststelt, gaat het onderscheid in de meer of minder sterk uitgesproken beschouwing van den archivaris als een beambte ter secretarie.

Te Amsterdam wordt alleen naar het bewuste art. der gemeentewet verwezen, evenzoo eenigszins uitvoeriger te 's Gravenhage. In de instructie voor den archivaris te Leeuwarden, hoewel door den Raad vastgesteld, is het beginsel zeer sterk uitgesproken; de regeling zijner werkzaamheden is zelfs aan den secretaris opgedragen. Dit staat zonder twijfel in verband met de omstandigheid, dat hij daar ook belast is met de zorg voor het zoogenaamd nieuw archief.

Te Middelburg is den archivaris het beheer van het oud-archief opgedragen, onder toezicht van den gemeente-secretaris; Leiden en Utrecht geven ook in dit opzicht groote zelfstandigheid aan den archivaris.

In eerstgenoemde plaats wordt door de boven bedoelde commissie onder goedkeuring van B. en W. in overleg met den secretaris en den archivaris vastgesteld, „welke stukken geacht moeten worden tot het oud-archief te behooren." Bij de zorg daarvoor, aan den archivaris opgedragen, wordt van den secretaris geen melding meer gemaakt. Te Utrecht is de zorg voor het oud-archief aan den archivaris even zelfstandig toevertrouwd als die voor het nieuwe aan den secretaris, nl. beide „onder toezicht" van B. en W., welke zich in het eerste geval laten voorlichten door de reeds hierboven besproken commissie. Te Goes staat de archivaris onmiddellijk in betrekking tot B. en W.; van den secretaris is in de geheele instructie geen sprake.

Wat de aan de gemeente-besturen ter bewaring afgestane rechterlijke

archieven betreft, bij een resolutie van den Minister van B. Z. van 23 Mei 1879 zijn dienaangaande eenige algemeene bepalingen vastgesteld omtrent die bewaring. Ten aanzien dier archieven is de gemeente gehouden de gegeven voorschriften na te komen, en heeft zij natuurlijk niet de zelfstandigheid, welke haar ten aanzien harer eigene archieven moet worden toegekend. Immers goede bewaring, en dat afgescheiden van andere verzamelingen, inventarisatie overeenkomstig een door den Minister van B. Z. goedgekeurd plan binnen drie jaren, toegankelijkheid voor de rijksarchivarissen tot de bewaarplaatsen zelve, en in het algemeen openstelling voor het publiek, met kennisgeving aan den meergemelden Minister van de veranderingen in de instructies der betrokken ambtenaren en in de verordeningen omtrent het gebruik zijn de eischen, waaraan de gemeenten, zullen de bedoelde bescheiden onder hare berusting blijven, moeten voldoen. De gemeentelijke archivarissen zullen hiermede in overeenstemming moeten handelen. Voor zoover mij bekend, is alleen in de Middelburgsche verordening uitdrukkelijk van de bedoelde rechterlijke archieven melding gemaakt, hoewel door vele grootere gemeenten een beschikking van den Minister, als in het K. B. van 1879 bedoeld, is uitgelokt.

S. G.

Boekbespreking.

INVENTARIS VAN HET OUD-ARCHIEF DER STAD LEEUWARDEN,
door
J. C. SINGELS.

Blijkens het voorbericht is het eerste ontwerp van den inventaris, welks titel boven staat afgeschreven, afkomstig van den vroegeren gemeente-archivaris W. EEKHOFF. Zijn opvolger, de tegenwoordige adjunct-archivaris des rijks, de heer TELTING, heeft dezen arbeid, daar hij zich met het daarin gehuldigde stelsel niet geheel kon vereenigen, voor een gedeelte omgewerkt, en de heer SINGELS heeft het werk voltooid. Op deze genesis van het boek dient hier de aandacht gevestigd te worden, immers er blijkt uit, dat de grondslag tot deze inventarisatie gelegd is door den vertegenwoordiger van een vroeger geslacht, en het zijn het systeem en de opvatting van die vorige generatie, die in hoofdzaak in dezen inventaris hunne uitdrukking gevonden hebben.

Het systeem, waarnaar de inventaris is ingericht, is dat, wat mr MULLER in dit tijdschrift (II bl. 15) het chronologische heeft genoemd. Alle stukken, die deel van het archief uitmaken, worden in chronologische volgorde vermeld en beschreven. Dientengevolge kleven deze uitgave ook al de gebreken aan van een stelsel, dat men niet ten onrechte verouderd genoemd heeft. Het meest voor de hand liggend bezwaar tegen het systeem van den Leeuwarder archivaris is wel dit, dat men, als men

het toepast, geen raad weet met de registers van notulen, rekeningen en andere serieën, die toch in het archief eener gemeente als Leeuwarden moeilijk kunnen ontbreken. Dit bezwaar is hier op zeer eigenaardige wijze vermeden. Men zoekt in dezen inventaris tevergeefs naar eene opgave der resolutiën van den stedelijken magistraat, naar rekeningen der stedelijke ambtenaren, naar poorterboeken, naar ordonnantieboeken en diergelijken meer. Nu is het mogelijk, dat inderdaad het archief van Leeuwarden geen enkel register van dien aard rijk is, maar deze zeer zeker anormale toestand had in de inleiding dienen te worden besproken en toegelicht. Trouwens hier en daar is in de aanteekeningen sprake van het boek Ordonnantiën en politiën, van het politieboek (p. 18), van het stadsresolutieboek (p. 309) e. a. m. Deze registers vormen natuurlijk het hoofdbestanddeel van het archief: wie wil weten, of hij in het Leeuwarder archief iets van zijne gading vinden kan, zal beginnen met die registers op te slaan; hij zal althans willen weten, over welke jaren zij voorhanden zijn, maar de inventaris van het archief geeft hem daaromtrent geen licht, en vermeldt slechts enkelen dezer registers zeer terloops. Men kan ook niet zeggen, dat de fout in den titel van het boek schuilt, die dan eigenlijk: „Inventaris der losse stukken van het archief" zou moeten luiden, want enkele in den inventaris voorkomende akten zijn alleen in afschriften in boeken voorhanden (zie b. v. de nrs. 13, 20, 195 etc.) en deze boeken zelf dragen in den inventaris of een afzonderlijk nummer, of zij worden in eene noot opzettelijk beschreven (zie p. 115). Maar ook eene regestenverzameling kan men dit werk niet noemen, schoon het daarop nog het meeste gelijkt, want daar het doorloopt tot 1813, hadden alle resolutieboeken voor deze regestenlijst moeten worden geëxcerpeerd, wat begrijpelijker wijze niet is gebeurd. Zoo draagt het boek een hybridisch karakter en levert opnieuw het bewijs, dat men geene nieuwe lappen moet zetten op een oud kleed.

Een tweede bezwaar, aan het chronologische systeem eigen, n.l. dat men daarbij geen overzicht krijgt van den inhoud van het archief, doet zich ook hier duidelijk gevoelen. Ik althans heb na het doorzien van dezen inventaris van de werkzaamheid van den Leeuwarder magistraat, wiens archief hierin toch beschreven wordt, slechts een zeer vagen indruk gekregen; de boomen beletten ons hier het woud te zien. Wel hebben de bewerkers getracht aan dat bezwaar tegemoet te komen door de stukken, die op eene zelfde zaak betrekking hebben, onder een nummer te vereenigen [1]), en zijn zij ter wille daarvan zelfs van de chronologische opeenvolging der stukken afgeweken: zij mogen daardoor de bestudeering van een bijzonder geval gemaklijker gemaakt hebben, een overzicht van

1) Niet altijd schijnen zij in het bijeenvoegen der verschillende stukken onder één nummer even gelukkig te zijn geweest; hoe zou het anders te verklaren zijn, dat nr 203*c* door het rijk werd opgevraagd en verkregen, terwijl de nrs 203*a* en *b* in het gemeentearchief zijn blijven berusten?

het geheel verkrijgt men zoodoende niet. In dezen inventaris volgen de stukken, ingekomen bij of uitgaande van den magistraat, in bonte rij met charters van het Sint-Anthoniegasthuis elkander op, en tusschen de origineele stukken, die bij den magistraat zijn ingekomen, bevinden zich allerlei afschriften, wier herkomst uit dezen inventaris niet blijkt, of die (zie p. 115) eerst in 1857 in het gemeentearchief zijn gedeponeerd en eigenlijk bij de handschriften der gemeentebibliotheek hadden moeten worden geborgen.

Tot mijn spijt kan ik dus weinig goeds zeggen van de wijze, waarop deze inventaris bewerkt is; ik betreur dat te meer, omdat er aan dezen arbeid blijkbaar zoo veel moeite is besteed, omdat de beschrijving der verschillende stukken duidelijk is, uitvoerige registers het werk versieren en met zorg telkens is aangegeven, als een stuk reeds gedrukt is. Toch zou ik ook in dit opzicht nog wel het een en ander anders hebben gewenscht. In den regel verstaat men onder een charter, meen ik, eene op perkament geschreven oorkonde; nu heeft de heer SINGELS zeker het recht aan dat woord eene meer uitgebreide beteekenis te hechten, maar verba valent usu, en de heer SINGELS houdt zich zeker niet aan den usus, als hij in zijne inleiding schrijft: „Men zal verder opmerken, dat ik begon om (lees: met) onder de beschrijving der charters telkens de bijvoeging te plaatsen: „op papier". Later heb ik dit ter voorkoming van gedurige herhaling nagelaten en alleen vermeld, als het stuk „op perkament" geschreven was." Ook ware het wenschelijk geweest, zoo bij de afschriften was aangeteekend, in welken tijd ongeveer zij gemaakt zijn; opgaven als: „oude kopie" of „zeer oude kopie" zijn te algemeen.

Ten slotte moet mij nog eene opmerking uit de pen. De inrichting van dezen inventaris wijkt aanmerkelijk af van de methode, waarvoor zich de laatste algemeene vergadering van onze vereeniging heeft uitgesproken („Een archief moet systematisch ingedeeld worden . . . . . De inventaris moet in hoofdzaak ingericht worden overeenkomstig deze indeeling van het archief"). Op zich zelf is dit verschijnsel niet bedenkelijk: het bewijst alleen, hoe hoog noodig de oprichting onzer vereeniging was, en hoeveel zij nog te doen zal hebben, eer zij zekere algemeen geldende beginselen van archiefregeling zal hebben ingevoerd; maar dat vind ik bedenkelijk, dat noch de heer TELTING noch de heer SINGELS hunne afwijkende inzichten over een onderwerp, dat èn in dit tijdschrift èn in de jaarvergaderingen onzer vereeniging herhaaldelijk is ter sprake gebracht, met een enkel woord hebben verdedigd of toegelicht. Op die wijze wordt samenwerking, die toch het doel onzer vereeniging is, zeker nooit verkregen.

Utrecht, 6 Januari 1894.

R. FRUIN TH. AZN.

BRONNEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN ROTTERDAM, UITGEGEVEN OP LAST VAN HET GEMEENTEBESTUUR.

De regeering van Rotterdam.

1328—1892.

door I. H. W. UNGER.

Het was reeds lang mijn voornemen over bovenstaand werk iets meer te zeggen dan in een, zij 't ook beredeneerde lijst van nieuw verschenen boeken geschieden kan. Zoowel het plan als de uitvoering geven er reden toe. Van het Gemeentebestuur eener stad, die zulke schatten ten koste moet leggen aan hare handelsinrichtingen zou het begrijpelijk zijn als het bekrompen was in het toestaan van geldsommen voor zuiver wetenschappelijke doeleinden. Maar in het bestuur in kwestie is blijkbaar de geest van den mercator sapiens vaardig, en gaat groote liefde tot de stad der inwoning daarmede gepaard. Het is een grootsch plan door den Gemeente-archivaris van Rotterdam ontworpen en door het stadsbestuur gesanctioneerd, deze uitgave der voornaamste bescheiden, waaruit de stedelijke geschiedenis gekend kan worden, in extenso met korte zakelijke toelichting. Het had den bewerker verleidelijker kunnen toeschijnen de kennis, die hij daaromtrent had opgedaan, in aangenamen vorm gekleed in tijdschriftartikelen medetedeelen. Juist Rotterdam, waarvoor geen Wagenaar of de Riemer, geen van Mieris of Boitet als historieschrijver de pen heeft opgevat, zou vermoedelijk stof tot tal van monografiën leveren. Een kwartijn als de voor ons liggende wordt allicht minder geapprecieerd en ongelezen terzij gezet. De Heer UNGER heeft zich door deze overweging gelukkig niet laten afschrikken en begrepen dat het, juist omdat zoo weinig over Rotterdam geschreven was *) het beter was opbouwend te werk te gaan en de bronnen zelven in bruikbaren vorm te doen drukken.

Van zelf sprak het niet juist met de regentenlijst te beginnen. Maar of dit de reden geweest is weet ik niet, in allen gevalle zal het althans bij de oud-Rotterdamsche bestuursleden de onderneming te meer gewild maken en de voortzetting te meer assureeren.

Deze en gene zal wellicht al die namen onnut achten en smalend mompelen van genealogische liefhebberijen. Nu is er zeker geene hulpwetenschap der geschiedenis zoozeer in miskrediet als de geslachtkunde en daartoe bestaat door het vele liefhebberen juist op dit gebied zeker wel eenige aanleiding. Maar bedenkt men hoe vooral de stedelijke geschiedenis van vroegere dagen vaak op personen- en familiequestie's berustte, dan zal men het nut dezer wetenschappelijke naamlijst voor de historie niet ontkennen en zal de minachting voor waardeering plaats maken. Daarbij zijn de zegels een uitnemend middel om de familie vasttestellen, waar in de geschreven bronnen alleen de voornaam vermeld wordt.

*) Bescheidenheid weerhield den Schrijver bij het bespreken daarvan het Rotterdamsche Jaarboek te vermelden.

Het spreekt wel van zelf dat alleen aan authentieke stukken als vroedschapsresolutiën, schepenbrieven en dgl. namen en zegels zijn ontleend en deze laatsten ook niet zijn bijgewerkt, waar zij geschonden waren. Het spreekt van zelf, maar hoeveel is en wordt nog in dit opzicht gezondigd.

Niet het minst belangrijke van des Heeren Ungers arbeid rest mij te noemen nl. de schets van de inrichting van het stadsbestuur van de oudste tijden af tot heden toe. Kort en bondig en met citeering der bewoordingen van de betrokken privilegiën geeft hij een duidelijk overzicht van de wijze, waarop het beheer der stad gevoerd werd, van de samenstelling en de bevoegdheden der verschillende collegiën en functionarissen. Een bijzonder belang heeft dit voor het zoo weinig beschreven tijdvak na 1795 en de 19e eeuw.

Is het werk, waaraan dit korte woord gewijd is, in de eerste plaats voor Rotterdam van groot belang, het is dit ook voor andere steden; van het college der Vredemakers wordt uitdrukkelijk verklaard dat het naar Leidsch model was ingericht, zoo zal ook Rotterdam wel in een of ander opzicht nagevolgd zijn en de beteekenis ginds beter begrepen worden door de beschouwing er van hier. Maar bovenal zij die uitgave voor andere plaatsen van gewicht, doordat zij een voorbeeld kan zijn, en moge blijken de koorden der beurs niet gesloten te houden, waar het geldt de bronnen der stadsgeschiedenis algemeen toegankelijk te maken. De archieven voor bederf te vrijwaren is een eerste stap, hun inhoud zooveel mogelijk publiek maken is de volgende.

Ch. M. DOZY.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1894 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

Hoofdstuk V. — Departement van Binnenlandsche Zaken.

VIde Afdeeling.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 155. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven te 's Gravenhage *f* 16750.—

Volgens den genoemden staat valt onder dezen post:

a. algemeene Rijks-archivaris . . . . *f* 4000.—
b. twee adjunct-archivarissen . . . . „ 4000.—
c. twee commiezen . . . . „ 3700.—
d. twee adjunct-commiezen . . . . . „ 2200.—
e. een klerk . . . . „ 700.—
f. concierge en verdere bedienden . . „ 1300.—
g. belooningen . . . . „ 850.—

Voor 1893 was op dezen post uitgetrokken *f* 16.450; het verschil wordt aldus toegelicht: „Overeenkomstig het ten vorigen jare medegedeelde voornemen is tot verdere uitvoering van de bij Koninklijk besluit bepaalde

organisatie van 's Rijksarchief gerekend op een tweeden adjunct archivaris, waartoe in verband met de vermindering van het overige personeel gerekend is op een hooger bedrag van *f* 300.—".

Art. 156. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 7175.—

Voor 1893 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 157. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven in de provinciën . . . . *f* 29450.—

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in Noord-Brabant	*f* 2000.—
b.	„ „ Gelderland	„ 2000.—
c.	„ „ Noord-Holland	„ 1600.—
d.	„ „ Zeeland	„ 2000.—
e.	„ „ Utrecht	„ 2500.—
f.	„ „ Friesland	„ 1500.—
g.	„ „ Overijssel	„ 2000.—
h.	„ „ Groningen	„ 2000.—
i.	„ „ Drenthe	„ 2000.—
j.	„ „ Limburg	„ 2000.—
k.	„ van het overkwartier van Gelderland	memorie
l.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .	„ 9850.—

Voor 1893 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 158. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair; aankoop, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 62500.—

Voor 1893 was op dezen post uitgetrokken een bedrag van *f* 34.000.—; het verschil wordt aldus toegelicht: „Verhoogd wegens den tweeden termijn der aanbesteding van de verbouwing en inrichting tot archiefgebouw van de Kanselarij te Leeuwarden, alsmede wegens huur van een gebouw voor 's Rijksarchiefdepot te Haarlem en de uitvoering van eenige kleine werken tot inrichting van archieflokalen."

Recapitulatie:

Personeel	1893.	1894.
art. 155	*f* 16450.—	*f* 16750.—
art. 157	„ 29450.—	„ 29450.—
	f 45900.—	*f* 46200.—

Materieel [1])		
art. 156	*f* 7175.—	*f* 7175.—
art. 158	„ 34000.—	„ 62500.—
	f 41175.—	*f* 69675.—
Geheel totaal	*f* 87075.—	*f* 115875.—

Opgaven betrekkelijk de gemeenten, zooals in den vorigen jaargang op pag. 73 vlg. zullen in het volgend nommer worden geplaatst; zoo zij daarvoor tijdig worden ingezonden. Het reeds vroeger meermalen (verg. p. 28) gedane verzoek, bepaaldelijk tot de gemeentelijke archivarissen gericht, wordt mitsdien herhaald, zoowel voor hen, die reeds opgaven inzonden met het oog op mogelijke wijzigingen, als ten aanzien van hen, die er nog geen gevolg aan gaven.

Literatuurkroniek

door

MR. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit Tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

FRIEDRICH LEIST. Urkundenlehre. Katechismus der Diplomatik, Palaeographie, Chronologie und Sphragistik. Zweite, verbesserte Auflage mit sechs Tafeln Abbildungen. (*Webers Illustrierte Katechismen*. No. 106). Leipzig, Weber. 1893. (8°). XII, 372 Ss., (4 Mark.)

> In deze zeer vermeerderde uitgave van het bekende, in 1882 verschenen, vademecum is „*eine Reihe von Aenderungen und Verbesserungen der ersten Auflage vorgenommen, soweit solche durch den gegenwärtigen Stand der Urkundenwissenschaft geboten schienen*".

CESARE PAOLI. Die Abkürzungen in der lateinischen Schrift des Mittelalters. Ein methodisch-praktischer Versuch. — Aus dem Italienischen übersetzt von KARL LOHMEIJER. Innsbruck, Wagner. 1892. (8°). IV, 39 Ss.

> Dit boekje van den hoogleeraar aan de universiteit te Florence behoort tot een serie handboeken ten bate van het hooger onderwijs aan genoemde instelling en sluit zich aan een ander werk van Paoli aan, dat, in 1888 uitgekomen, in 1889 door den Koningsberger professor Lohmeyer is vertaald onder den titel „*Grundriss zu Vorlesungen über lateinische Paläographie.*" 2e Auflage, Innsbruck. De schrijver onderscheidt twee soorten verkortingen in de middeleeuwsch-latijnsche palaeographie: 1°. „*Abkürzungen durch allgemeine Zeichen*" (n.l. die, welke alleen aanduiden, *dat* een woord afgekort is, zonder aan te geven, *welke* bestanddeelen het woord mist.); 2°. „*Abkürzungen durch besondere Zeichen*" (n.l. die,

[1]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

welke bepaalde letters en bepaalde lettergrepen vervangen en daardoor nauwkeurig aantoonen, *welke* bestanddeelen ontbreken en dus moeten worden aangevuld). De eerste klasse heeft twee onderafdeelingen: *a.* de „*Abkürzungen durch Verstümmelung*" („*par suspension*" drukte Chassant zich uit), n.l. siglen, het verkorten der woorden tot een paar beginletters, overdekt met een dwarsstreep, b.v. eccl, (ecclesia), het verkorten der woorden tot de beginletters plus een of meer der middenletters; *b.* de „*Abkürzungen durch Zusammenziehung*", n.l. het verkorten der woorden tot beginplus eindletter(s) [„*reine Zusammenziehungen*"] of tot begin- plus eindletter(s) plus nog eenige tusschenletters [„*gemischte Zusammenziehungen*".] — De tweede klasse verdeelt Paoli in 3 onderafdeelingen: *a.* „*Abkürzungen durch besondere Zeichen* („tituli") *mit feststehender Bedeutung*"; *b.* „*Abkürzungen durch besondere Zeichen mit relativer Bedeutung*", „*eine solche eben, die von dem Buchstaben, zu welchem die Zeichen gesetzt sind, abhängig ist, und sich ändert, sobald eines und dasselbe Zeichen zu einem anderen Buchstaben übertragen wird;*" *c.* „*Abkürzungen durch übergesetzte verkleinerte Buchstaben.*" Verder gaat de schrijver na de regels, volgens welke afkortingen zijn ontstaan en het systeem, daardoor ontwikkeld.

S. J. Fockema Andreae. De invoering van den Gregoriaanschen Kalender in Nederland. [*Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* te Leiden, over 1892—1893, bladz. 95—97.]

De schrijver deelt hieromtrent een paar onbekende feiten mede en herinnert aan hetgeen o. a. door J. W. De Crane hieromtrent is gepubliceerd. In de stad Groningen werd de nieuwe stijl ingevoerd den 10 Februari 1583, waarop dan de 21ste volgde; in Holland en Zeeland, evenals in Brabant, den 14 December 1582. De Staten van Overijsel voerden hem in in 1700, die van Gelderland den 1 Juli 1700, die van Utrecht den 30 Nov. 1700, waarop dadelijk de 12en Dec. zou volgen, die van Friesland den 1 Januari 1701. Het platte land van Groningen deed meê den 20 Dec. 1700, de stad, die na de reductie in 1594 den ouden stijl weer had ingevoerd, volgde in een der jaren tusschen 1702 en 4 November 1723.

Th. Van Riemsdijk. De rijksarchieven. [*Gids.* 1893. III, bladz. 35—58.]

Uitgaande van de meening, dat bijzonderheden omtrent „de inrichting van ons archiefwezen" welkom zullen zijn, daar die inrichting „niet algemeen bekend is", tracht de schrijver „een overzicht te geven" van de ontwikkeling van dat archiefwezen, dat „zich hier evenals in andere landen langzamerhand verbeterd" heeft en „in den laatsten tijd eene belangrijke hervorming" onderging. In

een historisch overzicht laat Van Riemsdijk den lezer zien, „dat het Rijksarchief zich slechts langzamerhand gevormd heeft", met de einddatums, eerst van 1794, later van 1813. „De openbaarheid en toegankelijkheid van de archieven van het Rijk", (en hiermede werd hun wetenschappelijk karakter gehuldigd), werden voorgeschreven bij een reglement, vastgesteld door den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 4 Aug. 1829 en gewaarborgd door een Kon. Besl. van 26 Juni 1856. — „Gelijktijdig met het Rijksarchief hebben zich de Provinciale Archieven ook tot wetenschappelijke verzamelingen ontwikkeld. Het heeft echter lang geduurd, voordat die organisatie zich tot alle heeft uitgestrekt." In 1817 trok zich de Regeering Gelderland aan, in 1824 bemoeide zij zich met Groningen. De regeling der provinciale archieven werd hierbij „als een Rijkszaak beschouwd doch spoedig werd dit goede standpunt weder door de Regeering verlaten", zoodat de archivaris in de provincie werd „een provinciaal ambtenaar, die slechts indirect met het rijk in betrekking stond", bijna alleen door een rijkstoelage bij zijn provinciaal tractement (1826—1862). „De openbaarheid en toegankelijkheid" der provinciale archieven werden echter „verzekerd door het reglement van 1829." Die provinciale archieven ontstonden niet langzamerhand, zooals het Rijksarchief, maar zij waren „tot 1798 bijeen gebleven, en hierbij hadden zich langzamerhand die tot 1813 gevoegd." De inrichting dier provinciale archieven bleef „gebrekkig." De huisvesting der stukken was slecht, de bezoldiging „karig", eenheid in de ordening en inventariseering ontbrak, voortdurend toezigt eveneens. „Thans is in dien toestand eene groote verbetering gekomen:" aanstelling der archivarissen door de Regeering, met gelijkluidende instructie, betere bezoldigingen, sommige brandvrije gebouwen, enz. Alles geschiedde van 1877—1890, volgens een te voren wel beraamd plan, uitgegaan van den Referendaris van Kunsten en Wetenschappen aan het Min. van Binnenl. Zaken. Ook de besluiten van 1879 en 1883 over de oude rechterlijke archieven werken goed, al zijn zij „nog niet als geheel voldoende te beschouwen."

Na deze uiteenzetting volgen eenige beschouwingen over de toekomst. In de eerste plaats wordt uiteengezet, wat noodig en wenschelijk is ten aanzien van de vereeniging der nieuwere archieven met de oude; wordt gewezen op het verschil tusschen die beide, ook ten aanzien der geschiktheid voor publiciteit; wordt gewaarschuwd voor overhaasting in dit opzicht. „Wenschelijk zou het zijn de inlijving van de nieuwe archieven in beginsel vast te stellen en dien maatregel langzamerhand overal toe te passen, waar hij naar gelang van de omstandigheden goed uitvoerbaar is." Dan wordt de

„noodzakelijkheid van eene wettelijke regeling van ons archiefwezen" ter sprake gebracht. Hierbij komt ter sprake de wenschelijkheid „dat er zekerheid zij omtrent hetgeen (in de depôts) te huis behoort", (o. a. met het oog op de oude rechterlijke archieven), dat worde uitgesproken „de openbaarheid van de in de depôts aanwezige archieven, behoudens de te maken uitzonderingen", dat worden geregeld „de verhouding van het Rijks-archief te 's Gravenhage tot de depôts in de provinciën", de bevoegdheden en verplichtingen der ambtenaren, enz. enz. „Indien (de wettelijke regeling) tot stand komt, bestaat er zekerheid omtrent de richting, waarin zich het archiefwezen zal voortbewegen."

GISBERTUS BROM. Bullarium Trajectense. Tomi Secundi Fasciculus II. Hagae-Comitis, Nijhoff. 1893. (8°). P. 121—240. (*f* 3.—)

Deze aflevering van dit reeds meer hier genoemd werk loopt van 8 November 1362 tot 20 Maart 1373.

F. DE BAS. Brieven van Prins Willem V aan Baron VAN LIJNDEN VAN BLITTERSWIJK, Representant van den Eersten Edele van Zeeland. Met vergunning van Hare Koninklijke Hoogheid mevrouw de Prinses VON WIED, Prinses der Nederlanden, uitgegeven onder toezicht van ———————— (*Werken, uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht.* Derde Serie. No. 4.) -'s Gravenhage, Nijhoff. 1893. (8o.) 8,259 bdlzz. (*f* 3.50.)

De hier gepubliceerde brieven, welke zich uitstrekken over het tijdperk van 24 December 1778 tot 4 Maart 1805 en waaronder er zich bevinden van Prinses WILHELMINE, de vrouw des Stadhouders, berusten onder de nalatenschap van Prins FREDERIK. Zij kunnen strekken „tot eene juister beoordeeling" van WILLEM V, „dan hem gemeenlijk ten deel valt" Zij dragen een vertrouwelijk karakter en handelen over alles en nog wat. Vandaar, dat men naast veel wetenswaardigs, veel onbeduidends verneemt: maar — ook kleinigheden kunnen bijdragen leveren tot de kennis van iemands karakter.

A. C. BONDAM. Inventaris van het oud-archief der gemeente Bokstel. — 's Hertogenbosch, Stokvis. 1893. (8°). 39 bldzz.

„ A. Privilegiën, octrooien, reglementen, aanschrijvingen enz. van hoogere autoriteiten. — B. Registratuur en minuten van resolutiën, ordonnantiën, verpachtingen en allerlei andere handelingen van den magistraat. — C. Stukken gericht aan het gemeentebestuur, gedeeltelijk met minuut van antwoord. — D. Gedeputeerde akten. — E. Rekeningen van het gemeentehuishouden, van armmeesters, van allerlei heffingen enz. — F. Lijst- en Staatwerk. — G. Fransch bestuur. — H. Kerkelijke bescheiden; stukken van het armbestuur. — I. Bescheiden betrekkelijk communaal bezit.